

KARINTHY FRIGYES ÖSSZEGYŰJTÖTT MŰVEI

Karinthy Frigyes

Címszavak a Nagy Enciklopédiához

**CIKKEK
MÁSODIK KÖTET**

**VÁLOGATTA ÉS A SZÖVEGET GONDOZTA
UNGVÁRI TAMÁS**

TARTALOM

| | |
|---|---|
| <i>Pesti Napló</i> | A FERDE VONAL |
| KÉPES ÁBÉCÉ | NAPLÓM |
| NŐI LEVELEK | <i>Beszéltem Miss Európával</i> |
| ÉS MÉG EGYSZER A TÖZSDE! | NAPLÓM |
| TEKINTSD ÖT EMBERNEK | <i>Körkép</i> |
| NAPLÓM | KAPUKULCS |
| <i>Saccóról és Vanzettiről</i> | AZON BÁJOS HÖLGY |
| NAPLÓM | NAPLÓM |
| <i>Az egyetemi tüntetésekről</i> | <i>Gondolatok a Kerepesi temetőben</i> |
| NAPLÓM | NAPLÓM |
| <i>Hazaszeretetről és hazaszerelemről</i> | <i>Állatok</i> |
| SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM! | HÁRMASHATÁR-HEGY |
| <i>Képek egy kezdő újságíró életéből</i> | <i>Vigyázat, költészet</i> |
| SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM! | EGY KIS EUGENETIKA |
| <i>Képek egy kezdő újságíró életéből</i> | <i>Ne tessék félni, szép nőkről lesz szó</i> |
| SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM! | PINCÉR, FIZETEK! |
| <i>Képek egy kezdő újságíró életéből</i> | <i>Panasz</i> |
| SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM! | NÉHÁNY OKOS SZÓ EGY BOLONDDAL |
| <i>Képek egy kezdő újságíró életéből</i> | <i>Miután a józanokkal nem lehetett okosan beszélni</i> |
| FELOLVASTAM A FOGHÁZUDVARON | EN LA MONDON VENIS NOVA SENTO |
| NAPLÓM | <i>Széljegyzetek az eszperanto-kongresszushoz</i> |
| <i>Versek</i> | EMBERISÉG, GYERÜNK A VÍZ ALÁ! |
| NAPLÓM | <i>Strandálm</i> |
| <i>Tetszem magának?</i> | SZÍNÉSZ ÉS KATONA |
| NAPLÓM | <i>S talán még ennél is több</i> |
| <i>Véleményem</i> | U. S. E. |
| SZILVESZTERI ÓLOMÖNTÉSRE | <i>Szerénytelen magánvélemény</i> |
| PARADOXON AZ ESZPERANTÓRÓL | A VASORRÚ BÁBA |
| NAPLÓM | <i>Széljegyzetek Tiszazughoz</i> |
| <i>Hosszú élet, rövid élet</i> | A BESZÉLŐ FILM BUDAPESTEN |
| NAPLÓM | <i>Kritika a Singing Fool-ról</i> |
| <i>Teréz és Tini</i> | FÉRFIFALÓ DÉMON ÉS ÓSEMBER |
| NAPLÓM | <i>Levél egy ifjú drámaíróhoz</i> |
| <i>Kecskemét, északsarki útinapló</i> | VÁSÁRCSARNOK |
| NAPLÓM | <i>Bicsérdistákkal szemben kézirat</i> |
| <i>Bábel tornya és Sagra</i> | MŰTŐ |
| NAPLÓM | <i>Egy délelőtt a sebészeti klinikán</i> |
| <i>Új Marathón</i> | ZEPPÉLIN |
| SZÍNHÁZ, GÉPÍRÓKISASSZONY, LÁVA, | <i>Neander-völgyi vázlat az Emberről</i> |
| KÖZÖNSÉG | HÚZÓDJ ÖSSZE |
| NAPLÓM | <i>Gondolatkísérlet à la Einstein</i> |
| <i>Tébolyda</i> | OSVÁT ERNŐ |
| NAPLÓM | MEZŐTÚR, RÁDIÓ, MAMMUTCSÜLÖK, |
| <i>A valóság regénye</i> | MEZŐRETÚR |
| KASSA, EPERJES, ÚTINAPLÓ | <i>Útinapló ab Budapest</i> |
| | REGÉNYÍRÓ GYILKOS, GYILKOS REGÉNYHŐS |
| | <i>Martin Lampel és Molnár Erzsébet</i> |

„ISMERD MEG MAGADAT”
A legújabb keresztretvénny
LOSONC, NYAKKENDŐ, CIGÁNYLÁNY,
SZÍNÉSZEK
Útinapló
ELŐSZÖR, MÁSODSZOR, HARMADSZOR
Egy délelőtt az árverési csarnokban
CSÓK AZ AUTÓBAN
És egyéb hangos híradó
KIÁRUSÍTOM A NOTESZEMET
Szilveszteri végeladás
Eszmecsere
A HÁZASSÁG „VÁLSÁGA”
VAN-E TÚLVILÁGI ÉLET?

A Toll
LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ
HÁTH-BIZONY JÁNOS
HÁTH-BIZONY JÁNOS
Ő nem a szavak embere
HÁTH-BIZONY JÁNOS
Ő általában nem az az ember
HÁTH-BIZONY JÁNOS
Ez éppen olyan
HÁTH-BIZONY JÁNOS
Tessék már mondani, a színház
HÁTH-BIZONY JÁNOS
[Kérem, az az Ády...]
A TOLL KARÁCSONYI ANKÉTJE

Pesti Napló

KÉPES ÁBÉCÉ

Ha jól emlékszem, *Gábel*nek hívták azt a kitűnő urat, aki a *szemléltető ábécétanítás* módszerét kitalálta, a mnemotechnikai elv útmutatása mellett. A módszer lényege abban áll, hogy a gyerek képzeletét vesszük igénybe. Képpel rögzítve meg a megtanulni való betű alakját, olyan ábrával, aminek az alakja hasonlít a szóban forgó betűhöz, és amellet az ábrán látható tárgy neve, természetesen, az illető betűvel kezdődik. Például az *ó* betűt egy csodálkozó, kitátott száj ábrázolja, ami éppen azt mondja, hogy „Ó!”. A gyerek ezt könnyen megjegyzi, és megjegyzi, vele együtt, a betűt is.

Határozottan szellemes módszer, és a tapasztalat azt bizonyítja, hogy a gyakorlatban kiválóan izé... bevált. Lapunk, mely céljául tűzte ki a közönségnek nemcsak szórakoztatását, de szórakoztatva oktatását is, tekintettel óhajt lenni azokra az olvasókra, akiket bizonyos felsőbb ismeretek hiánya megakadályoz abban, hogy cikkeinket élvezhessék. Miután az utóbbi évek eseménydús történetében feltehető, hogy sokan vannak, akiknek más irányú elfoglaltságuk és fontos tevékenységük, esetleg közéleti szereplés, *hivatás*, kultúráirányító hivatás, képviselői pálya, szélsőjobboldali sajtóharc minden idejüket és erejüket igénybe vevő lázas rohanásában eddig nem volt módjukban megtanulni az írás-olvasást, úgy hisszük, hasznos szolgálatot tehetünk alább következő rovatunkkal, melyben *felnőttek számára készült képes ábécét* adunk fentemlített olvasóink használatára.

Képes Ábécénk nagyjában a Gábel-féle módszert követi. Választunk egy könnyen megjegyezhető szót, és rajzolunk a szóhoz egy olyan ábrát, ami egyrészt, rátekintésre, körvonalaiiban hasonlít a szó első betűjéhez, másrészt, tartalmában, képletesen emlékeztet a szó jelentésére: mintegy sűrítve, kivonatolva adja a szóval jelzett fogalom lényegét.

De jöjjön magyarázat helyett mindjárt a példa.

Alkotmány. Az első ábra, amint azt haladó tanítványaink bizonyára rögtön észreveszik, körvonalaiiban az ábécé első betűjét, az „A”-betűt mintázza „alkotmány” címszó alatt. Gyöngébbek kedvéért ide mellékeljük a régi viccet, aminek ábránk az illusztrációja: a két egyszeri kőműveslegényről, akik egész délelőtt piszmognak a kémény felépítésén. Mikor aztán kész vannak vele, nézik egy darabig, aztán az egyik azt mondja a másiknak: „Te, fogd csak azt a kéményt, míg elszaladok a bérünkért.”

Házasság. Ez az úr, aki itt behúzott nyakkal menekülni próbál, de persze már későn, nem is lehet más, ugye, mint kiegészítő része annak a „H” betűnek, amit a „házasság” szóval igyekszünk ábécét tanuló olvasónk emlékezetébe vésni.

Konszolidáció. Ehhez magyarázat se kell. Nyilvánvaló, hogy a „konszolidáció...” szót nem is jelképezhetjük szemléltetőbben, mintha egy kiflivel emlékeztetnénk rá, ami a békés, nyugodt fejlődés jelképe.

Közbiztonság. Határozott „K” betű látható ezen az ábrán: tüzetesebb vizsgálat deríti csak ki, hogy derék katonát mutat, aki a betűjelnek megfelelő „közbiztonságot” védelmezi és jelképezi is egyben.

Irodalom. Ez a lerágott csont, fölötte a babérkoszorúval, mi más lehetne, mint az „I” betű, s a hasonló betűvel kezdődő dicsőséges fogalom mi egyéb, mint az „irodalom”?

Politika. Egy szent, akinek, mintapéldabeszéd mondja, maga felé hajlik a keze. Miután feltűnően hasonlít a „P” betűhöz, jegyezzük meg hozzá a „politika”, esetleg „pénz” szavakat, tisztára a mnemotechnika kedvéért.

Függetlenség. A vak is látja, hogy ez „F” betű. Az ábra a betűre, a betű a „függetlenség” szóra emlékeztet, a képzettársulás könnyen köt össze képet és fogalmat az emlékezet számára.

Dollárkölcson. Vagy ki ne ismerné fel első blikkre a „D” betűt a mellékelt ábrában? A mellékelt ábra igen szuggesztíven emlékeztet arra a fogalomra, amit „dollárkölcson” néven ismerünk.

Trianon. S hogy az első leckét az utolsó betűk egyikével fejezzük be - álljon itt a nagy „T” -, hirtelenében nem is jut eszünkbe más, ilyen kezdődő szó - csak a: „Trianon”.

Pesti Napló, 1925. június 21.

NŐI LEVELEK

Nem szerelmes levelekre gondolok, a rózsaszínekre és kékekre, melyeknek borítékján aranybetűkben kanyarog dallamosan holmi képtelen becenév, amivel önmagát dédelgeti a levél küldője. Bármily paradoxul hangozzék - a szerelmes női levelek nem jellegzetesen nőies levelek, nem „a” női levelek - a Nagy Szenvedély megszállottja, éppen azért, mert megszállott állapotban van, önmagáról normális képet nem adhat, megnyilvánulásai nem jellemzőek rá: sematikusak, csak tüneti érvényűek, mint a lázbeteg tünetei, amik inkább a betegséget írják körül és határozzák meg, mint a beteget. Még fokozni is merném a paradoxont: a szerelmes nő, míg ez az állapot tart, nem nőies, legalább abban az értelemben nem, hogy a tipikusan nőies tulajdonságokat megállapíthassuk róla. Ha meggondoljuk, hogy túlságosan szerelmesnek lenni, felolvadni a szerelemben maradék és fenntartás nélkül, a közfelfogás szerint is „férfiatlan” dolog, ha férfiról van szó (gondolj Des Grieux és Werther éremlygős alakjára) - talán nem tűnik olyan furcsának állításom, hogy a két nem jellegzetes tulajdonságai és különbségei legkevésbé akkor jellegzetesek és különbözőek, mikor legnemibb vonatkozásokban kerülnek szembe egymással: a szerelem állapotában. Úgy látszik, a szerelem hatalmasabb törvénye vagy princípiuma az életnek, mint a kétneműség. Vagy mondjuk így: nem a kétneműség szükséglete hozta létre a szerelmet, hanem a szerelem szükséglete bontotta két nemre az embert és állatot (érdekes! nem is mindegyiket!), de csak azért, hogy egyesítse őket - az egyesülés elemi erejének hőfokában elmosva megint a kettős jelleget. Egyszóval - levelekről lévén szó - tessék megfigyelni, milyen egyformák ezek a szerelmes levelek éppen azért, mert írójuk azt hiszi, csak vele történhetett meg, ami mindenkivel megtörténik. A Nagy Illúzió, ugyanis, ami a nagy szenvedély állapotában abból áll, hogy legsajátabb, legegységibb, legmegkülönböztetőbb testi-lelki élményünknek hisszük a legáltalánosabb, mindnyájunkban, még nemek különbségén túl is legegységibb lezajló élményt - íme, a szerelmi történetek nagy sikerének a titka.

És íme a titka annak, miért érti meg a férfi a nőt csak a szerelemben. A szerelmes nő történetén éppen úgy meghatódom, mint ahogy a nők elolvadnak a hősszerelmes kínjait szemléltető könyvben, drámában, mozivásznon. Ezen a ponton megértjük egymást, mert ezen a ponton leginkább hasonlóak vagyunk - körülbelül ugyanazt érezzük, hiába versenyzünk egymással a megható szerelmi játékokban, hogy „ki szereti jobban a másikat”. A csók ízét még élettanilag is egyformán élvezzük - azt a bizonyos almát nem Éva nyújtotta Ádámnak, és nem Ádám nyújtotta Évának: a Szerelem Fájáról, rajtuk kívül eső valóságból tépték, s együtt ízlelték meg, isten vagy ördög ajándéka volt, ma se tudjuk még biztosan: de ajándék volt, nem egyik vagy másik fél birtoka - az egyetlen közös szerzemény.

Könnyű hinni a szerelmes levélnek, amiben mindig találsz valamit magadból - de ha érezni akarod, milyen másféle istenmunkája a nő, mint te vagy, lapozd végig egy nő levelezését, amit barátnőivel folytatott vagy rokonaival, vagy amit ismerősöknek ír, nem női szándékból, nem női minőségében. Régi női leveleket olvastam a minap, ugyanabból a korszakból, ugyanarról a helyről, ahonnan abban az időben magam is írtam leveleket - ezek is a kezembe kerültek. Megdöbbenve, elcsodálkozva és kissé meg is szégyenülve tettem le a két köteget - istenem, micsoda különbség! Amit én írtam, logikus és világos volt: minden szava megállja a helyét ma is, mintha csak arra ügyeltem volna, hogy hazugságon vagy tévedésen rajta ne kaphasson az utókor - a női levél pongyola és sebtiben rögtönzött ákombákom, hevenyészetten odadobott jelentéktelen, összefüggéstelen impressziók válogatás nélkül összedobált kuszasága - és mégis, most, hogy évek múlva elolvastam őket, ezeket tartanám meg az utókor számára, ha az utókorról felteszem, hogy szeretné meglevenítve látni a mi korunkat.

Pesti Napló, 1926. május 31.

ÉS MÉG EGYSZER A TŐZSDE!

Mert miről van szó?

Nem arról van szó, hogy nekem jólesik, vagy nem esik jól, hogy esik, vagy nem esik. Nem is rólam van szó. Nekem igazán mindegy, ami engem illet, a magam részéről, én nem azért mondom. Engem nem érint, nekem se ingem, se gallérom, mi közöm hozzá, én egy álmodó vagyok, akit nem is érdekel ez a világi vásár, ez az ízé, ez a hogyishíjják, trafik, vagy mi a csoda, tő... tőzs... na, nem jut eszembe.

Én egészen közönyösen és elfogulatlan tárgyilagossággal, mondhatnám tudományos hűvösséggel, a lélekbúvár nyugodt szemével megállapítom, hogy itt is, mint mindenütt, kétféle karakterre oszlanak az emberek. És egyszerűen jellemzem a kétféle típust mint adott lélektani egységeket: a hosszistát és a kontreminőrt: - És nem mondok erkölcsi ítéletet a kettő közti peres ügyben - és nem ítélem el a hosszistát, és nem verem ostorommal a kontreminőrt, minek verjem, verje meg az isten.

Én elfogulatlan vagyok.

Mert milyen ember, milyen lélek, milyen kedély a hosszista és milyen a kontreminőr? Az élet és fejlődés története világos képet ad, megvilágítja a párhuzamot. A hosszista, természeténél, hajlamánál, kedélyénél fogva optimista - ez minden szavából, minden ténykedéséből nyilvánvaló. Hisz a fejlődésben, az élet minden értékének gyarapodásában, a büszke emberi faj hivatásában. Már zsenge gyerekkorában sugárzott róla a bizakodás és bizalom - szívesen hisz a jónak, mindig kedvező fordulatot vár. A fizikában kedvenc tárgya a mechanika volt, abban is az emelő, ami mindent felemel. Szereti a hajnalt, a reggelt, a Napot, mely pirkadatkor emelkedik, folyton emelkedik, egyre magasabbra, magasabbra, talán még most is emelkedne, ha az a gaz kontremin... akarom mondani, ha délben nem kezdene süllyedni. Kedvenc költője Gyulai Pál, különösen ez a gyönyörű verse: „Emelkedik a Nap (képletesen Lichtig) már a hegyek fölé.” A hosszista hangulata mindig derűs, emelkedett: a felmagasztosító, felemelő érzések és szavak, költői lendület és szenvedély szavainak barátja - az ilyeneké például, hogy: végy, végy, vegyél. A venni vagy nem venni hamleti problémájában határozott állást foglal. Akarata szilárd, egyre szilárdabb. Az élet emlőjéből, vagyis emelőjéből csak a remény dús nedveit szívja, akivel beszél, felvillanyozódik, felvidul, kedvet kap a jövőhöz és az élethez. Mert minden szava a diadalmas jövő jegyében születik. Előidézi a szebb és jobb jövőt, amikor megjövendöli, bizalomkeltő jó hírrel, ami ha nem is igaz, azzal, hogy hiszünk benne, igazzá válhatik. Ő tudja, hogy ennek meg ennek a gyárnak, vállalatnak, intézménynek, országnak, államnak, kormánynak milyen erős alapja, fedezete van, milyen kedvező esélyei vannak, tudja és hirdeti - és azzal, hogy hirdeti, erősíti ezeket az esélyeket, és ebből mindenkinek haszna van. Ő azt mondja: vásárolj, mert holnapra emelkedniök kell a papíroknak, ezért meg ezért - és szavára mindenki vásárol, mert elhiszi, hogy emelkedni fog - és ha mindenki vásárol, akkor emelkedik is, nem ezért meg ezért, hanem egyszerűen azért, mert mindenki vásárol. Ő a hit és a remény és a szeretet - ő az út és az élet, őtőle süt a nap, virul a határ és a gólyamadár, aki a világra hozza a hosszt. Én nem szeretem őt különösebben, semmi közöm hozzá, nekem ő közömbös, de azt csak meg kell állapítani tudományos hűvösséggel és tárgyilagossággal, hogy ő egy édes angyal, egy cukibaba.

Ezzel szemben itt van a kontreminőr. Már külsejénél fogva visszataszító, elszomorító egyéniség. Sárga, beesett arcán örökös gyanú és fenyegetés. Folytonosan ad és ad, és senki sem kap vele semmit. Ő az az eső, amit adtál, uram, de nincs köszönet benne. Különben is kedvenc időjárása az esős, amikor mindig esik, esik, esik eső karikára (rendesen karikalába van, ezt

nem elfogultságból mondom rá). Neki találta ki Newton a szabadesést, de ő állandóan visszaél ezzel a szabadsággal, mert annyira szabadon mégsem szabadna esni. Érzései lanyhák, hanyatlók - a hanyatlás korszakát szereti. Legjobban érzi magát a süllyedő hajón, ahol Súlysápon született emberekkel társalog szívesen, akik skorbutban (magyarul: süly) szenvednek. Csak olyan darabokhoz megy, amelyekben süllyesztő is szerepel. Ő terjeszti a félelmet és gyanút és rémhíreket: ha beszélsz vele, magad se tudod, hogy mitől érzed magad rosszul egész nap: folyton a halálra gondolsz, egyre az jár az eszedbe, hogy holnapra ki tudja, mi lesz, kitör a forradalom, a Gellérthegy vulkanizálni kezd, földrengés támad, összeomlanak a gyárok, a bankok, lemond a kormány, tönkremegy a világ. Ő az, aki elhatározza valakiről, hogy az illető büntetett előéletű, megbízhatatlan szédelő, aztán elmondja húsz embernek, ezek tovább adják, és mikor két nap múlva a pletyka visszakerül a füléhez valahonnan, elégedetten állapítja meg, hogy lám, igazam volt, mások is mondják. Így terjeszti a ragályt, mivel ő a minden szenvedélyes elfogultságon felülemelkedett, meg nem vesztegetett objektivitás hideg és nyugodt szemével nézve, egy közönséges csúszómászó, undok patkány.

Nem azért mondom, hiszen nyilvánvaló, hogy nekem egészen mindegy. Én a filozófia, a transzcendens metafizika jeges magaslatáról nézem ezt az egész tülekedést és nyomakodást, hogy aszongya: izé, emelkedik meg esik, szilárd meg lanyha, fent és lent! Minő elfogultság, minő dőreség! Hát nem tudjátok, hogy a mindenségben, a természetben nincs fent és lent? Hisz ezt már Giordano Bruno hirdette és vallotta... a keservességét annak a Giordano Brunónak, könnyű volt neki, vette volna csak ő harminckettőért és ötvenért, ami ma hét és tizenegy, mint én, majd megtanulta volna, mi az a fent és mi az a lent!

Pesti Napló, 1926. november 14.

TEKINTSD ŐT EMBERNEK

- Vilma... Vilma... a... a!...

A szobalány rémulten nyit be a hálósobába.

- Tessék parancsolni, nagyságos asszony!

- Micsoda pokoli lármát csináltok!... Megőrülök!... Öt percig sem hagyjátok aludni az embert!...

- Nagyságos asszony, kérem... ne tessék haragudni... takarítunk...

- Muszáj azt ilyen irtózatossá robajjal?... Muszáj az ajtókat csapkodni, mint valami gőzkalapácsot?... Azt hittem, vonatok ütköznek össze...

- Nagyságos asszonyom... bocsánatot kérek... muszáj takarítani... már fél tizenkettő...

- Fél tizenkettő!!... Hát aztán!... Nem tudok öt percig aludni...

- Kérem, nagyságos asszony, majd abbahagyjuk...

- Most már úgyse tudok elaludni... Rémes... Ereszd le a vizet a kádba...

Félóra múlva őnagysága kiemelkedik a kádból.

- Vilma... Vilma... a... a...

- Tessék parancsolni, nagyságos asszony!

- A frottírkendőmet... A villamos arcvibrátort... Az epilátort... A tejszínt... A bokafáslít... A csípőmacerálót... A fülcsipegetőt... Az orrlyukszorítót... A hajszálszőrhasogatót... Hová tették nekem a négyes tükröt?... Tüdőrákot kap az ember, míg a kádból kímászik...

- Tessék, nagyságos asszony...

Öt perc múlva, a tükör előtt:

- Vilma... Vilma... a... a...!

- Tessék, nagyságos asszony.

- Hová a fészkés fenébe raktátok azt a rúzsot?... A crayonomat valaki szétmázolta... Mi van itt, ebben az átkozott házban?... Micsoda örült rendetlenség!!... Ez egy háztartás!!... Küldd be a szakácsnét!...

- Lement az ebéd miatt...

- Hová? Ki engedte meg? Megörültetek?!... Példátlan!... Most itt ugrálhatok!... Megörülök!... Mi ez, mi ez a csöngetés?... A fületeken ültök?

- Az Olga nagysága hívja a nagyságos asszonyt!...

- Szervusz, Olga!... Megörülök, ne haragudj... Képtelenség, ami ebben a házban van... Én ezt nem bírom tovább, ki kell vándorolni ebből az országból... Tessék?!... Öltözködöm... Tessék?!... Nem jöhetek, szívecském, fél egyre muszáj találkozni az izével... tudod... már megígértem... a Ruszwurmban... Tessék?!... A Béla?!... Igaza van... Tessék?... Az urad?!... Annak is igaza van... Nem lehet... nem lehet ebben az országban... ezek nem komoly emberek... tessék?! itt nincs komolyság... Szervusz... hát akkor ötre... hívd el Terit is... örült pletykám van... tessék?... jaj, nagyon aranyos... ja igaz, jöttök estére a Vörös Rókába?... Tánc... Szervusz!...

- Vilma... a... a... a!...

- Tessék, nagyságos asszony!

- Ha a telefonon hívnak, míg itthon vagyok, nem vagyok itthon! Képtelenség, nem tudom befejezni az öltözködést...

Őnagysága fejcsóválva folytatja az öltözködést. Szétdörzsöli a festéket, a szemét feltámasztja, egy kis terpentín-ibolyaolajat fecskendez bele, módjával, a két szélét sróffal hozzáerősíti egy vékony, láthatatlan ezüsthuzalhoz, amit hátul, a haja alatt bekapcsol egy rejtett kis villamos akkumulátorba, amit ha megnyomnak, zöldeskék villanylámpa gyúl ki a szemsugárban, ami sötétben világít. A fülbevalókat beakasztja a hóna alá, a körmét bekeni egy kis gyémántporral, az ajakhullámosítót fehérre izzasztja, a füles térdborítót átszereli a négylámpás dinamóba. Hip, hop, már készen is van.

Félóra múlva megnézi magát a tükörben. Az övet egy centiméterrel lejjebb ereszti. A csipkét áthajtja. Oldalt fordulva vizsgálja a bal szem negyedik szempillájának összhatását a cipőcsattal. Már csöngetnek.

- Maga az, Rudolf?

- Kezít csókolom. Lent vár az autó.

Lent, az autóban diszkréten megnyomja oldalán a parfümmirigyeket. Bódító pézsmaszag önti el a kocsى belsejét.

- Hogy van, Rudi?

- Irénke!...

Őnagysága szemrehányóan csóválja a fejét, szelíd szomorúsággal.

- Ejnye, ejnye, Rudi... hagyja a kezemet... Mondja, hát képtelen *embernek* tekinteni?!... *embernek* - önmagához hasonlónak!... Hát azt akarja, hogy kiábránduljak magából?

És bánatosan, kiábrándultan néz a tükörbe.

Pesti Napló, 1927. január 30.

NAPLÓM

Saccóról és Vanzettiről

Nekik már mindegy, szegényeknek, és mire naplóm megjelenik (négy nap múlva), talán már a közönségnek is mindegy lesz, ártatlanok voltak-e vagy sem: ez a rádióval összekapcsolt világ, amilyen gyorsan és nagy tömegben lelkesedik és háborodik, úgy látszik, ugyanolyan gyorsan változtatja lelkesedése és háborgása tárgyát. Annyi bizonyos, hogy ma reggel mégis kivégezték Saccót és Vanzettit, a két gyilkossággal vádolt anarchistát - nagyjában, ahogy az újságokból kialakult a kép, tudok a dologról, és nyugtalanságomból, ami a kivégzés hírére elfogott, arra kell következtetnem, hogy mégiscsak lehet valami „véleményem” vagy érzésem az egész komplexummal szemben, amit eddig nem vettem észre. Miután véleményemre magam is kíváncsi vagyok, megállok egy percre, és eltűnődöm.

„A törvény formális.” Robespierre kedvenc mondása volt ez, körülbelül annyit jelent, hogy az emberek által alkotott törvényeknek is csak akkor van erejük és hatásuk, ha úgy nézi őket, akire vonatkozik, mint a természet törvényeit: ez utóbbiak se mindig igazságosak, mégis alávetjük magunkat, homályosan érezvén, hogy áthágásuk még sokkal nagyobb, esetleg a tulajdon halálunknál is nagyobb bajt jelentene a számunkra. Lám, a haldoklóknak vagy a természet által öngyilkosságra ítéltnek nem szokott eszébe jutni, mekkora hatalom került a kezükbe, emberi és természeti törvények fölött álló, avval az egyszerű ténnyel, hogy nincs többé közülük az élethez, nem vonhatók felelősségre, nem kell félniük senkitől. A legritkább eset, hogy a haldokló vagy öngyilkos, élve ezzel a hatalommal, megbosszulná magát ellenségein, magával vinné a zsarnokot vagy zsarnokokat, akik életét tönkretették - valahogy utolsó pillanatáig a társadalomhoz tartozónak érzi magát, s utolsó gondolataiból az derül ki, hogy halála utánra is vannak még emberi és társadalmi igényei - család, utódok érdeke, ha más nem, egy tisztességes temetés.

Nem is arról van szó, hogy a törvény, minek alapján Saccót és Vanzettit megölték, jó törvény-e, vagy rossz. És arról se, hogy kell-e halálos büntetés, vagy nem kell. A törvény formális, és igazán mindegy, hogy milyenek a formák - a kérdés, hogyan alkalmazzuk őket. A matematikából tudjuk, hogy az egyenlet ismeretlenjét többféle módszerrel ki lehet számítani - az Igazságot is, az életvonatkozások ez ismeretlenjét úgy keresheti, aki jóhiszeműen keresi, ahogy tudja. A törvény formái olyanok, mint a művészet műfajai - a tehetséges művész minden műfajban jól fog produkálni, a nagy festő a leghetetlenebb keretek közé is remekművet komponál. Salamon király idejében és Asoka király idejében kegyetlenebbek és embertelelenebbek és érthetetlenebbek voltak a törvények, mint ma Amerikában - ők mégis tudtak jó igazságot szolgáltatni e rossz törvények keretén belül: nem a törvényhozó csinálja az igazságot, hanem az, aki alkalmazza. A büntető jogászatban sokat emlegetett Mayol, a híres „jó bíró”, egészen elavult és konzervatív jogrend törvényei szerint hozta meg klasszikus és egyben forradalmi ítéleteit.

Ha a nyugati etika legfőbb bírójának, Krisztusnak szavait jól érted, soha nem fogod őt a forradalmár szellemek közé számítani, őt, ki a törvényt „nem eltörölni, de betölteni jött”. Politikaetikai szemmel nézve az *Új Testamentum* klasszikus értelemben *reformdemokráciát* hirdet, és nem romboló kommunizmust - a fennálló rendet akarja tökéletesíteni, kiegészíteni, megjavítani. Aki tehát, nagyon helyesen, ebben a szellemen gondolkodik, azt a két anarchista halála akkor se fogja anarchistává lázítani, ha ez a halál történetesen mártírhálálnak

bizonyul. Ha Sacco és Vanzetti ártatlanul haltak meg, ennek nem az amerikai törvények az oka, hanem vagy a mesterségét rosszul értő bíró, vagy a művészetét rosszul értő védelem.

A megkülönböztetést nem véletlenül használom. A bíró, éppen mert adott szerszámokkal, fennálló törvényekkel van dolga, csak mesterséget folytat - a jó védő anyaga eleven élet, emberi lélek, ugyanaz, ami a művészé.

Ez a művészet, adott esetben (mint a végeredmény is mutatja) tökéletlen, sőt elhibázott volt. Rosszul alkalmazta a lélektant, és rosszul ismerte a tömeglélektant. Először is: nem tudta megállapítani az igazságot. Bármily paradoxul hangzik ugyanis, éppen *lélektani* szempontból az igazság kiderítése a védelem dolga, hiába hirdeti a felületes jogász közfelfogás, hogy bizonyítani a vádnak kell. Másodszor: rosszul ismerte a tömeglélektan dinamikáját - a propagandamozgalom, amit keltett, visszafelé sült el, éppen mert túl volt telítve. Kényszerhelyzetbe vitte a bírót, nem a mesterségéhez tartozó probléma elé állította, s rábízta e probléma megoldását - természetellenes feladatot hárított rá, végén már nem két ember életéről és haláláról, bűnösségről vagy ártatlanságáról kellett felelnie, hanem milliókérről, azokról, akiknek léte vagy nemléte a fennálló törvények, köztük nem utolsósorban a bírói tekintély erejétől függ. Nem az történt tehát, amit a naiv szocialisták vártak, hogy sok százezer szolidáris ember megmentett kettőt, hanem éppen ellenkezően, az történt, hogy sok százezer közös érdekű ember kedvéért fel kellett kettőt áldozni. (Valószínű ugyanis, hogy tekintettel a homályos vádképre, e fenyegető propagandamozgalom nélkül kegyelmet kap a két vádlott.)

De mindig így van, ha egy művészet beleavatkozik a tömeglélektanba: nem neki való terület ez. Igaz viszont, hogy a védelem valódi művészetének eszközei igen fogyatékosak még ez idő szerint. Legfőbb feladatát, az emberismeretet, karakterológiát sem gyakorolhatja szabadon: igazodnia kell a felületes közvéleményhez, mely egyénítés helyett mindig sematikus, sablonos képet követel: rossz embert akar látni, vagy jó embert, „hű férjet” vagy „hűtlen asszonyt”, „önfeláldozó apát” vagy „elvetemült gyilkost” és más hasonló panoptikumfigurát a maga csökönyös ponyvaízlésével - a különleges ember bonyolultabb, összetettebb lelke vagy a közönséges ember lelkének bonyolultabb, összetettebb rekeszei nem érdeklik. Márpedig a védelem művészete siker és hatás nélkül halott művészet.

Valamikor talán a fejlődő tömegízlés méltányolni fogja e finomabb eszközöket. Érvényesülni fog a karakterológia, az egyénítő stíuselemzés - tudománnyá válik, ami ma még csak a művészintuíció sejtelme, hogy nincs két egyforma lélek, még kevésbé van, mint két egyforma test, s hogy tehát az elkövetett tett stílusa éppen olyan jellemző arra, aki elkövette, mint amilyen jellemző rá az *ujjlenyomat*, például, ma még egyetlen egzakt forrása a nyomozásnak. Világosabbá válnak a ma még rejtelmes összefüggések gondolataink, szavaink, cselekedeteink között, olyan világossá, mint ahogy ma csak a nagy írók regényeiben érezzük meg. Hinni lehet majd és hinni fognak a védelemnek, ha azt mondja: az az ember, aki így és így beszél, így és így árulja vagy rejtje el gondolatait, ezeket és ezeket a szavakat szokta használni, így és így reagál szépre és rútra, jóra és rosszra, ilyen és ilyen ízlése van, ezt vagy azt a költőt szereti, ilyen vagy olyan nyakkendőt hord: ez nem követhetett el gyilkosságot, vagy ha elkövetett volna, nem tagadná le - nem erkölcsi vagy gyakorlati okokból, hanem egyszerűen azért, mert *nem a stílusa*, mert *nem lehet ráismerni* abból, amivel vádolják -, mert az elkövetett bűn nem hordja magán az *ő egyéniségének ujjlenyomatát*: lehet, hogy bűnös, de *ezt* a bűnt nem követte el, talán *valami mást*.

Addig...

Addig talán mégis jobb volna megelégedni a kissé lapos és művészietlen, de legalább szerény okoskodással: inkább száz bűnös meneküljön, mintsem hogy egyetlen ártatlan bűnhődjék.

Pesti Napló, 1927. augusztus 28.

NAPLÓM

Az egyetemi tüntetésekről

Utoljára huszonegy esztendővel ezelőtt tüntettem az egyetemen. Elsőéves hallgató voltam, annak is elsőszemeszteres. Fizika-matematika szakra iratkoztam be, közben sebészetet hallgattam Dollingernél, és a könyvtárban Schopenhauert, Taine-t és Mommsent olvastam este kilencig. Mindez nem akadályozott meg benne, hogy a kedves, finom Négyessy stilsztika-óráján komoly tanulmányt olvassak fel Reviczky Gyuláról, melyet is a professzor úr megdicsért, sőt nem tartotta lehetetlennek, hogy a Reviczky-irodalom terén valódi érdemeket szerzek idővel.

A tüntetések úgy kezdődtek, hogy éppen Kürschákot hallgattam a Műegyetemen (oda is átruccantam néha), mikor kivágódott az ajtó, és egy szép, lelkes arcú, pakompartos fiatalember rontott be - félretolta a meglepett tanárt, felugrott az asztalra, és gyönyörű, tremoló baritonhangon szavalni kezdett, hogy aszongya: „Egyetemi polgártársak!”

Hogy mit szavalt, nem emlékszem (hiszen éppen ez az!), csak arra, hogy rögtön beleszerettem - Byronra és Wertherre emlékeztetett egyrészt, másrészt Kárpáthy Zoltánt is ilyennek képzeltem (abban az időben véletlenül se hasonlítottam eleven embereket máshoz, mint regényhősökhöz). Ez a fiatalember Melha Armand volt, ma köztisztviselőben álló orvos, sőt úgy tudom, bajtársam is Apollóban.

Ettől a naptól fogva heteken át lázban éltünk. Igen éles, de merőben összefüggéstelen emlékek villannak fel bennem, ahogy megpróbálom felidézni:

Gyűlés a díszteremben. Melha szónokol, aztán egy Kovács nevű sovány fiatalember ordít. Dühében kettétöri a sétatálcáját, és közénk hajítja.

Este a Műegyetem kertjében üvöltök nagy tömegben, melynek közepén egy Zajcsek nevű zászlót lobogtat. Lovas rendőrök taposnak közénk. Megpróbálják kicsavarni a zászlót Zajcsek kezéből. Zajcsek nem enged, úgy viszik el, zászlóstul. Rohanunk végig az utcákon. Valaki elordítja magát: „A szocialisták!” Nagy keveredés, verekedés.

Mellékutcán ügetek lihegve, szétzavart tömeg törmeléke. A Körútra érek. Hallgatag, komor felvonulás. Kik lehetnek? Mindenesetre csatlakozom hozzájuk. Bekanyarodva, egyszerre láрма: a zsebekből kő kerül elő, pillanat alatt bevernek minden ablakot. Csodálkozva megállok, a tömeg százfelé rebben. Egyszerre meztelen kardok villannak - rendőráttak! Két lapos vágás a hátamra, iszkolok már - lefekvéskor nyöszörögve tapogatom a kék hurkákat.

Egy napilap szerkesztősége. Vagyunk vagy ötvenen. Valaki botokat, revolvert és szafaládét osztogat: a revolvert zsebre teszem, a botot megmarkolom, a szafaládéba beleharapok. Ostromállapot. Az ellenfél megtámadta az épületet - lehet, hogy reggelig tart a harc. Ezért osztogattak élelmiszert is.

Reggel dalolva, kiabálva vonulunk végig az egyetem folyosóin, minden tanterem ajtaját bevágjuk. „Itt nem lesz ma előadás!”

Íme, a képek - élesek, tiszták, lelkesítők, tele érzelmi színezettel, fiatal büszkeséggel. De - semmi összefüggés.

Tudniillik - hogy a dolog csattanójával kirukkoljak: halvány sejtelmem sincs róla, *miről volt szó*: Miért tüntettünk, ki ellen, ki mellett, milyen célból - ha kettészakítom a fejem, akkor se jut eszembe.

Pardon - hagyjuk azt a paralízist. Más itt a baj. A dolog úgy áll, hogy - hm, hogy is mondjam csak, hogy is írjam körül, hogy ne kelljen szégyellenem magam most, húsz év múlva. Tudniillik - az a rémes gyanúm, hogy *akkor se* volt róla, halvány sejtelmem se volt, bizony, hogy hát miről is van szó.

De ha már ennyire jutottam, tovább megyek. Van még egy emlékképem erről - félszegen, furcsán, szégyenkezve húzódik meg valahol. Robogunk, hetykén, kiabálva a folyosón. Jön szembe egy szelíd, bús képű tanár - fehér szakállas, szemüveges, már nem tudom, melyik. Integet, hogy mondani akar valamit, hagyjuk szóhoz jutni. Nagy nehezen elhallgatunk, gúnyos fölénnel biztatjuk, hogy tessék. Akkor halkán, csendesen, udvariasan ennyit mond. „Kérem, uraim, volna szíves önök közül bárki, röviden összefoglalva, megmagyarázni nekem, mit óhajtanak tulajdonképpen?” Csend. Egymásra nézünk. Néhányan makognak valamit, mások vihogni kezdenek. Az arcokon torz vigyor. A tanár csodálkozva vár, jó három percig. Aztán vállat von, ő maga is elszégyelli magát, hirtelen eloson. Mi még hallgatunk egy kicsit, aztán valaki elrikkantja magát. „Gyerünk a kvestúrába!” Ordítás. „Gyerünk!” Továbbvágatunk.

Voltunk együtt akkor vagy ötvenen, tüntetők - és merem állítani, hogy sejtelmünk se volt róla, miért tüntettünk.

S mégis, nagyon téved, aki ezek után egy bölcs és mosolygó kézlegyintést vár - ilyesfélét, hogy fiatalság, bolondság, hogy a friss vér szeret fickándozni, mindegy neki, miért -, hogy az efféle egyetemi tüntetések általában erre a lapra írandók, elintézhettek egy higgadt kézlegyintéssel.

Ó nem, ezerszer nem!

Azt a tényt, hogy tüntettünk, s nem is voltunk tisztában vele, mivégre - még ma sem tudom lelkiismeretlenségnek, hebehurgyaságnak, éretlen kotnyeleskedésnek tekinteni. Ellenkezően! Ennek a kedves komikumnak az a nagyon is mély, nagyon is tragikus valóság volt az alapja, hogy nem *túl kevés*, hanem éppen *túl sok* eszmei és gondolati tartalom adott rá fedezetet, bátorságot, harci kedvet és készséget. Mit bántuk mi, mit törődtünk vele, hogy a pillanatnyi politikai vagy társadalmi helyzet micsoda fordulata teszi időszerűvé a mi harcunkat! Az aktuális exigenciákat talán nem tudtuk áttekinteni - de hogy *végeredményben* hová lyukadunk ki, hogy végeredményben mi az a jelszó, az az igazság, mi az a követelmény, aminek megvalósításáért minden alkalmat torkon kell ragadni, mikor a társadalom, az ország, a nemzet, az emberiség sorsának irányításában büszkén kikértük a részünket - azt olyan nyilvánvalónak, olyan természetesnek éreztük, hogy erről nem is kellett külön beszélni, erre nem is kellett hivatkozni, ezt nem is kellett előrebecsátani, se igazolni. Nyilvánvaló és természetes volt, hogy ez az eszmei tartalom, gondolat és hitvallás azonos és egyenrangú a legkülönb és legáltalánosabb és legmagasabb és legnemesebb ideálok tartalmával - nyilvánvaló és természetes volt, hogy mi végeredményben a hazáért, a szabadságért, a fejlődésért, a jövőért, az emberi lélek legszentebb vágyai nevében az ember legszentebb jogaiért harcolunk - ugyan mi másért harcolhatnánk, mi, húszévesek, egyetemi ifjak, ama Világszabadság fákhlyahordozói, melynek nevében Petőfi ifjai nemcsak részt vettek benne, de *megcsinálták* a szabadságharcot - , ugyan mi másért, mi, ész és szív és szellem és bátorság lovagjai, végrehajtó örökösei annak a testamentumnak, amit egy Szókratész, egy Krisztus, egy Rousseau, egy Petőfi tett le ünnepélyesen éppen a mi kezünkbe, felismervén a különös paradoxont, hogy vannak ideálok, s éppen a legszentebbek, amikért leghatásosabban nem az öregek, hanem a fiatalok hivatottak síkraszállni, éppen fiatalságuknál, ama kivételes helyzetüknél fogva, hogy egyéni életérdekeik még nem alakultak ki, még nem rontották meg az Igazságért való önzetlen, lelkes és hívő rajongást, ami velünk születik, s amit csak később torzít el bennünk filiszterönzéssé a létért való küzdelem.

Olyan egyszerű és magától értetődő volt ez a mi krédónk, olyan minden időkre szóló egyetemes bizonyosság - olyan elképzelhetetlen volt, hogy *húszéves* ifjak másért is harcolhassanak, mint az Abszolút Igazság, akár Hellaszban, akár ma, akár a huszonötödik században! -, igazán nem kellett a részletkérdésekben szabatosaknak lennünk: ugyan ki mert volna meggyanúsítani bennünket pártoskodással, részrehajlással, megalkuvással, még tévedéseinkben is?

És íme -

Íme, mégis...

Mit meg nem ér az ember?

Ha most bemennék a lázongó és tüntető egyetemre, és én volnék az a tanár, kénytelen volnék *nem azért* szégyellni magam, hogy a fiatalság nem tudja, miért tüntet - hanem azért, hogy igenis tudja, és mégis tüntet.

Tudja - vagy legalább tudni véli.

De talán mégse tudja. Lehetetlen. Nem tudom elképzelni.

Talán mégis jó volna bemenni és megmagyarázni nekik. Az ő „eszmei tartalmuk”, aminek nevében harcolnak, ugyanis az ízé, be kell vallanom, valóban kissé bonyolultabb, mint a mienk volt. A mienkhez nem kellett sok ész és belátás - elég volt egy kis szív, egy kis dac, egy kis megvetése mindannak, ami igaztalan, embertelen, megvetése mindannak, amit a „felnőttek” találtak ki, rongyos érdekeik védelmében - egyszóval: csak fiatalnak kellett lenni hozzá. Haza, szabadság, jogegyenlőség - igazán nem komplikált eszmék. Nem kellett a „felnőttek”-től tanulni, őket - inkább *mi* tanítottuk meg rá a felnőtteket, megtanítottuk, eszükbe juttattuk, fejükbe vertük újból, látván, hogy megfélemedeztek róluk.

Ezek a mai tüntetők nehezebb leckét kaptak. Nehezebbet, olyat, amelyet csak felnőttek találhatnak ki. Ilyen fogalmak vannak benne, hogy aszongya, fajbiológia, mentalitás, vérsajt-affinitás.

Mégiscsak be kellene menni és beszélni velük. Lehetetlen, hogy ők ezt értik, és mégis tüntetnek, és ennek a nevében tüntetnek - egyetemi hallgatók, húszéves ifjak, hozzám hasonló, hozzám, húszéveshez, akit nem tanítani, akitől tanulni szerettem volna halálomig!

Gyerekek, lehetetlen, nem tudom elképzelni, hogy ezeket az öreg, tudákos, nagyképű számárságokat, hogy fajbiológia és mentalitás - hogy ti ezeket komolyan beszoptátok és ezért harcoltok!

Gyerekek, húszévesek, egyetemi polgártársak, egyetemi társaim, lehetetlen, hogy ti ezt hiszitek!

Gyerekek, húszévesek, akiknek különbeknek kellene lenni nálunk, akik arra valók vagytok, hogy eszünkbe juttassátok az elfeledett ideált - *egyetemi* hallgatók, akiknek az *egyetemes* igazságért kell lángolnotok -, lehetetlen, hogy ösztönrel és akarattal mentek bele ebbe a kicsinyes harcba, hogy önzőbbek és kicsinyesebbek legyetek a létért harcoló felnőtteknél!

Nem, nem, ti egyszerűen nem értitek a dolgot - ugye?

Ti nem értitek, ti nem látjátok a tévedést, eltévedtetek a bonyolult fogalmak útvesztőjében - nem látjátok, hogy ezek csak fogalmak és nem eszmék? -, eszméknek veszitek a zavaros fogalmakat!

Fogalmakba zavarodtatok bele - ide hallgassatok!

Zsidó mentalitás - ez csak egy fogalom, gyerekek. Fogalom, amivel játszani lehet - mindjárt megmutatom. Amikor zsidót üldöztök a fajtájáért - ezzel az üldözéssel a legősibb, legzsidóbb

gondolat szolgásgába estetek -, annak a kegyetlen, igaztalan Jehovának adtok igazat, aki az apák bűnét a gyermekekben bünteti - embertelen fanatizmus bűnébe estek -; mit segít rajtatok akkor a cifra szó, bonyolult okoskodás?

Ne fogalmakért - eszmékért harcoljatok, gyerekek! Szép és jó és igaz eszmékért! Szeressétek a jót és igazat - gyűlöljétek a rosszat és hamisat! Cudar zsidó, derék keresztény - derék zsidó, áruló keresztény -; mi dolgotok vele? Nektek csak ennyi: éljen az igaz és derék - pusztuljon a cudar és hamis! Annál rosszabb annak, akármiféle, aki cudarnak és hamisnak bizonyul!

Csapjátok földhöz egész szótáratokat - nem, nem, lehetetlen, nem ismerek rátok különben!

Csak egy gyanú vigasztal - ama Barabbás legendájának tanulsága, amit tíz évvel ezelőtt beszéltem el nektek: hogy külön-külön, egyenként, jól értitek ti ezt - külön-külön, egyenként, igazat adtok nekem -, tömegbe verődve hangzik csak lelkes „Krisztus”-kiáltásotok átkozódó „Barabbás”-üvöltésnek.

Pesti Napló, 1927. november 27.

NAPLÓM

Hazaszeretetről és hazaszerelemről

A táblai tárgyalás után, amit nagyon figyelmesen, mégis tűnődve és töprengve hallgattam végig, talán nem illetlenség többé a hazaárulással és nemzetgyalázással vádolt Hatvany Lajos hazaszeretetről filozofálni - indulat, tehát indulatkeltés veszélye nélkül. Ezt a hazaszeretetet, engedve a tárgyi bizonyítékoknak, megírt műveknek, közismert cselekedeteknek, Hatvany Lajos minden veszélyt vállaló önkéntes hazatérésének, a vád képviselője is elismerte, amikor azt a jogerkölcsileg pompásan helytálló tételt állította fel, hogy száz jó cselekedet nem tehet felelőtlené, még csak nem is menthet egy rossz cselekedetet, még akkor sem, ha ezek a jó cselekedetek ugyanazt az értéket próbálták gyarapítani, aminek a rossz cselekedet kárt okozott. Valóban, ha valaki például minden széppel és jóval ellát és felruház, mondjuk, egy asszonyt, s egyszer mégis kést emel rá, ez a mozdulata súlyosabban esik a mérleg másik serpenyőjébe, mint a többi együttvéve, feltéve, hogy az asszony ártatlan - márpedig az asszony ártatlan, lévén a női becsület, illetve a női becsületben való hitünk *általánosságban* olyan érték és szentség, amit nem szabad, nem is tanácsos kockára tenni azzal, hogy *egyes esetekben* bíráltnak és elemzésnek tegyünk ki. A jó és rossz cselekedetnek nincs közös mértéke, nem egynemű dolgok, nem úgy viszonylanak, mint pozitívum és negatívum, mint ellentétes két véglete ugyanannak a lehetőségnek, nincs közös forrásuk, nem semlegesítik egymást. Ősidők óta a Jót és Rosszat két alakban személyesítette meg minden vallás szimbolikája: Isten és Ördög, Visnu és Siva, Építés és Rombolás - *kettőséget* és nem *kettősséget* érezvén ama nagyon világos és ékesen szóló tapasztalat mögött, hogy az építés és alkotás fokozatos, teremtmény munkáját pillanat alatt tüntetheti el a romboló katasztrófa, hogy millió jó cselekedet nem használ annyit, amennyit egy rossz cselekedet árthat.

Ezért kell hinnünk olyan istenben, aki *csak* jót cselekszik és olyan ördögben, aki *csak* rosszat.

Ennyit a cselekedetről, vagy „cselekvőség”-ről, ahogy jogászok mondják - ez őrájuk tartozik, jogászokra, ám ők lássák. A jog „teste”, az emberi cselekedetek világa és a jog lelke, a cselekedetek mögötti *szándék* vizsgálata, szükségképpen helyezkedik a fent vázolt álláspontra - másképpen nem tud eligazodni.

Ám cselekedeten, szándékon és tudaton túl, mögötte és alatta, a léleknek ismeretlen világa kezdődik, ködös mélység, ahová törvények és elvek és posztulátumok fegyverzete nélkül szállhat csak alá az, aki vissza is akar kerülni - meztelenül, önnön lelkének épségét, egyensúlyát kockáztatva. Mert ami onnan előkerül, nem használható és alkalmazható, egyértelmű igazság - áttetsző, villódzó sejtelem csak, mint a mélységlakó medúzák teste. Janus-arcú *ellentmondás* - nem bizonyítható, mert önmagát cáfoló kettősség - képtelenség, amiben mégis hinni kell, mert mindenütt ott bujkál a logikával támogatott, nyilvánvaló igazságok mögött.

Tele van velük az élet.

Hatvany forró honvágyban kínlódja végig emigrációs éveit, nem tud másról beszélni, másra gondolni. Társai kinevetik, sovínisztának csúfolják, nem ismervén ezt az emésztő érzést, hajlandók papír szülte frázisnak, a hazafiság sznobizmusának, gimnazista rajongásnak minősíteni az egész erőfeszítést. Hogy mennyire nem az, hanem valódi szenvedély, kiderül akkor, amikor kétségbeesésében *hibát* (jogászai értelemben bűnt, illetve vétséget) követ el a hazai törvények ellen, lévén számára a haza nem fennálló törvények és hagyományok által körülírt

elvont Fogalom és Eszmény, hanem eleven, megimádott és megálmodott valóság, ki nem is valami, hanem szinte Valaki, akire féltékeny, akire megharagszik, ha úgy érzi, hogy méltatlan kezekre bízta magát. S a hibát elkövetve, megfélekedzik minden érdekről és óvatosságról, visszarohan ehhez a Valakihez, nem bánja már, akárkié, akárkinek nevét viseli, akárminek tartják, csak mellette, vele lehessen, az ő légkörében.

Inkább legyen hazaáruló *itthon*, mint hazafi *odakint*.

Mi ez?

Veszedelemesen hasonlít valamihez, amit a magyar nyelv, finom ösztönrel, megkülönböztet a *szeretettől*, nem többet, vagy kevesebbet, hanem valami mást értvén alatta.

Mást, aminek nem erkölcsi és logikai és esztétikai, hanem csaknem élettani törvényei vannak.

Óvatosságból ne mondjuk még ki ezt a szót.

Annyi bizonyos, hogy nem véletlenül kerül éppen az ilyen szenvedély rabja ellentétbe azokkal, akik jelképesen képviselik a szenvedély tárgyát, s hivatalból örködnék felette.

Az orosz írók közt kétségtelenül gróf Tolsztoj volt a legkeresztényebb lélek - rajongva és törhetetlenül hirdette műveiben Krisztus követését. S az orosz írók közt éppen ennek az egy Tolsztojnak a műveit helyezte indexre a kereszténység akkori hivatalos őrzője és fejedelme.

Ki tévedett itt? Tolsztoj, vagy az egyház?

Egyik se.

Egyszerűen nem értették, nem érthették egymást.

Az egyház számára, mert ennek így kell lennie, Krisztus az Eszme, amit csak jelképesen lehet inkarnálni. Tolsztoj számára valóság.

Ötszáz évvel előbb egy bizonyos Luther Mártonnak csaknem életébe kerül, nem az, hogy *nem eléggé*, hanem az, hogy *túlságosan*, csaknem azt mondhatnám, *túl emberien* szerette a kereszténység megváltó gondolatát.

A lényegéhez akart közeledni: meztelen, ősi formájában akart egyesülni vele, úgy, ahogy megszületett, a magyarázatokkal, dogmákkal még fel nem cicomázott bibliában.

És lőn eretnokség és exkommunikáció.

Eretnek az, aki *jobban* akarja szeretni, *másképp* akarja szeretni hitének tárgyát, mint a többiek.

Nem lehet ez ellentmondó dolgok közt egyféle igazságot keresni, ítéletet fogalmazni, magyarázatot konstruálni.

Sejtelmekkel kell megelégedni, utalni különös, ellentétes lelki tünetekre, amik rendszerint együtt találhatók, észrevenni az analógiákat anélkül, hogy közös forrásukat ismernők.

Petőfi a világszabadságról álmodozik, és él és meghal hazájáért, csaknem tehetetlen bűvöletében egy szerelemnek.

Kimondtuk a szót.

A hazaszereteten túl vagy innen, van valami, ami nem több és nem kevesebb, hanem valami más: csaknem élettani törvényeknek hódoló lelki élmény: egymásnak ellentétes, egymással harcoló elemekből.

Hazaszerelem.

Lélektani törvényeiben is hasonlít a szerelemhez. Az első példát ismétljük. Aki szereti az asszonyt, Hungáriát, nem szenved szenvedélytől - harcol érte, ha kell, békében, csendben, józanul dolgozik. Megbántani nem fogja, mert nem féltékeny rá, akkor se, ha nem tapasztal viszontszerelmet.

De a szerelmes nem nyugszik, számára nincs béke, csak öröm és szenvedés.

S még egy döntő rokonvonás.

A szerelem, tudjuk, ellentétek vonzalma - erősebben tör ki azzal szemben, ami lényüinktől idegen.

A magyar haza legnagyobb szerelmese, Petőfi Sándor, nem fajmagyar származás. Mégis ki kételkedne szerelmének őszinteségében?

Én az ő rajongó apostolának, a nem magyar származású Hatvany Lajosnak igaz, őszinte, fájdalmas honszerelmében sem kételkedem.

Pesti Napló, 1928. május 13.

SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM!

Képek egy kezdő újságíró életéből

Kedves fiatal barátom!

Kedves költőtársam vagy írótlársam, vagy szerkesztőtársam, vagy minek nevezzem, hogy kiengeszteljem azért a feszengő és félszeg érzésért, amivel elhagyta szobámat tegnap délután, miután letette asztalomra a diszkrét kéziratot, és én elkomorodva, kerülve a kegyed tekintetét, azt mondtam kegyednek: el fogom olvasni, tessék majd úgy egy hét múlva feljönni.

Kedves, drága barátom, ezúton közlöm kegyeddel - ne nézzon fel egy hét múlva, hagyjuk ezt a dolgot, jó?

Én azt a kéziratot nem olvastam el, és nem is fogom elolvasni - én kegyeddel szeretnék inkább beszélgetni, és nem is akarom tudni, mi van a kéziratban - vers vagy novella, vagy drámavázlat, vagy moziszcenárium - vagy egyik se, egy új, hallatlan és ismeretlen műfaj inkább, amit kegyed fedezett fel először, hogy csodálatos lelkét kiöntse benne.

Nem akarom tudni, amire kegyed kíváncsi, amit bátran megkérdezett tőlem, egy pillanatra szembenézve, daccal és elszántan - hogy kegyed lángész-e, vagy kontár.

Nem, nem akarom, hogy a kegyed kézírata kettőnk közé álljon, és elrontsa azt, ami kegyedben drága és szent vágyakozás és drága és szent és halhatatlan volt, idők kezdetétől idők végeztéig, mindenkiben, lángészben és kontárban egyaránt - hogy szavakban fejezze ki, megmentse a pusztulástól, ami elpusztul és elromlik és amiért kár.

Csak a rossz érzését szeretném eloszlatni, kezdő író, drága barátom. Azt a zavaros, kínos nyugtalanságot, amivel leballagott a lépcsőn, és amiről azt hiszi, hogy erről senki se tud, ezzel senki se törődik és hogy egyedül van ezen a gonosz, szürke és kemény világon.

Szeretném valahogy megértetni kegyeddel, hogy igenis, tudok róla, ismerem, törődöm vele - szeretném néhány futó képből közölni kegyeddel, hogy nincs ebben semmi különös, hogy ezek emberi dolgok, hogy nem kell szégyenkeznie, nem is szabad, hogy igenis, fel kell emelnie a fejét, és többre kell tartania magát másoknál, akár rosszak, akár jók azok a versek vagy novellák, vagy napihírek, vagy embertragédiák, amiket itthagyt az asztalom.

Tudom én fájdalmas, szégyenkező aggodalmait - és szeretném bebizonyítani kegyednek, hogy tudom. Ismerem a kínzó kényszert, mivel ilyen nehéz, megalázó percekben gyötri magát, hogy elképzelje, hogyan hatott rá a kegyed megjelenése és modora - és hogyan hat majd rá, amit itthagyt. Az irtózatot, hogy fűzfapoétának bizonyul, és egyike lesz ama szerencsétlen, komikus figuráknak, akiket német vicclapokban és magyar humoreszkekben nevetett ki kegyed is, és akiket kíméletlenül vet meg, néz le és aláz meg mindenki, művész és filiszter, mint a pórut járt betörőt vagy rovott múltú szélhámost.

Kezdő író, költőtárs - fel a fejjel!

Fel a fejjel, akkor is, ha rosszak azok a szegény versek - fel a fejjel, nincs oka szégyenkeznie!

Vallja nyíltan és bátran: költő vagyok!

És a „pókhasú polgár”-nak, aki (ugye, mi tudjuk) egymagában buta volna hozzá, hogy megítélje a kegyed verseit, de azért, ha mi szakértők rossznak találjuk, fölényesen és zsírosan röhög kegyeden - a szemtelen és ostoba bankárnak vágja büszkén a szemébe: én költő vagyok, ha rossz költő is - de mi vagy te?

Te semmi se vagy, mert te meg se próbáltad, hogy költő légy!

Amit én akartam, amin én ábrándoztam - az igaz és szép volt és önzetlen vágyakozás volt -, a legtöbb és legnagyobb, amit ember tehet: hogy megfélemedezzen testi érdekeiről, kicsi, egyéni életéről, és megkísértse legalább részt venni a gigászi erőfeszítésben, mely az emberi fajtát fel akarja szabadítani végzete alól: hogy nyomtalanul pusztuljon el a porban, melyből vétetett. Miért vagyok én neveltséges - miért nem inkább te, akinek eszébe se jutott, hogy lehet valami szebb és jobb becsvágy, mint az, hogy a bendőd degeszre tömd, és szorongva öleld érdekházasságban vásárolt asszonyod derekát? Azért röhögsz rajtam, mert én rímeiken törtem a fejem, míg te pályát választottál, és kiszámítottad, hogy az adott konjunktúra mellett bőrrel kereskedj inkább, vagy tarhonyával?

Kinek szerezteél örömet?

Én csak magamnak ártottam - de mit használtál te másoknak?

Semmi okod röhögni rajtam. Ha az igazi költő megvet engem, mert kontár vagyok - abban mégis közelebb állok hozzá, mint te, hogy téged mind a ketten megvetünk.

Így gondolkodjék kegyed, költőtárs - és tudjon hinni benne, hogy ez az igazság.

Jól tudom, hogy ábrándjai nem egészen ilyen tiszták. Jól tudom, ha szórakozottan és kábultan és ragyogó szemekkel kódorog az utcán: az álomkép, amit festeget maga elé, nem pusztán elvi rajongás, nem testetlen vágy, hogy az eszme önzetlen lovagja legyen.

A színházakra is gondol kegyed és a Ritz-szállóra - és főleg Herczeg Ferencre és Molnár Ferencre, és hogy milyen bódult mámor lehet, ugye, bódultabb és mélyebb mámor a szerelemnél is, állni kipirult és ujjongó és tapsoló közönség előtt - emelkedni a tömeg fölé, hatni, szédíteni - közel lenni mindenhez, ami jónak jobb, örömeinek örömeiből az életben, mint rossznak a rossz és bánatnak a bánat: pénzhez, nőhöz, élethez, hírhez, megértéshez, elismeréshez!

A hírnévre gondol kegyed és mindarra, amit a hírnév jelent.

Erről már nem fogok beszélni kegyednek. Mert amit erről tudnék mondani, azt kegyed már úgyse hinné el nekem, egyszerűen azért nem, mert kegyed húszéves.

Nem értené meg kegyed, nem azért nem értené, mert én okosabb vagy több vagyok kegyednél, hanem azért csak, mert kegyed húszéves, akár nagyobb költő nálam, akár kisebb. Kegyed húszéves, és van valami, elhiggye nekem, ami miatt egy harmincéves csizmadia vagy napszámos okosabb és bölcsőbb és tudósabb ember, mint egy húszéves Goethe vagy Newton.

Bródy Sándor, mikor húszéves voltam, egyszer azt mondta nekem: az ember olyan gazdag, mint amennyi pénzt elköltött.

Én ehhez csak annyit teszek hozzá: kegyed emelkedésről, hírnévről, karierről ábrándozik, arról, hogy kegyednek most rossz, de kegyednek egyre jobb lesz majd a jövőben, ha sikerül az, amit nagyon akar. De valamit elfelejt kegyed. Azt felejtje el, hogy az embernek nem mehet egyre jobban, még ha Napóleon lesz is az emberből - hanem az embernek egyre rosszabbul mehet csak, mert hiszen egyre közeledik a biztos halál felé, ami a legfőbb rossz és legnagyobb baj, amihez képest hírnév, nő, pénz, karrier...

De ez már nem tartozik ide.

Pesti Napló, 1928. május 20.

SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM!

Képek egy kezdő újságíró életéből

A MÚLTAM

Valami lesz.

Valami készül, valami mozgolódik, még nem tudom, mi.

Valami vár rám, ami mással nem történhetik meg, csak velem.

Ez magától van, ezt nem én akarom, ez történik.

Erre nem is kell gondolni, akarni se kell, foglalkozni se kell vele, magától jön majd, mint a bajusz és a szakáll, ha ideje érkezett.

Tudatosan nem is foglalkozom ezzel a valamivel,

a jövőmmel

- káprázatos fényesség az, nem lehet belenézni, megvakulnék.

Minden tapasztalás, ami életre és halálra vonatkozik, elhalványul ebben a fényességben: nem vonatkozik rám, nem jelent semmit.

Igen, beszélnek, hogy az ember egy ideig él, pályát választ, jól-rosszul betölti, viszi valamire, vagy nem viszi valamire, és aztán meghal.

Eddig legalább így volt.

De mi közöm nekem mindehhez, amit az eddigi tapasztalások szűrtek le, rongyos öt-hatezer éve?

Velem minden másképp történik. Ez természetes. Minek készülnék, vagy mire, az örökkévalóság előtt, amit egy darabban, megszakítás nélkül készülnék leélni, nem azon a hülye és elcsépett módon, ahogy az inkarnáció zavaros tana hirdeti, valahol Ázsiában.

Hogy miért éppen velem?

Erre bajosan tudnék felelni.

Költőnek és írónak is készülnék, az igaz, de csak úgy mellékesen. Ez a szó velem kapcsolatban egészen új és lényegesen bővített tartalmat kap.

Ó, igen, tudom, tudok róla, hallottam, hogy Goethe, Schiller, Shakespeare, Petőfi és Ady is költők voltak, és aztán meghaltak. De ezt kielégítően megmagyarázza egész költői működésük.

Attól, amit ők írtak, egészen bátran meg lehetett halni.

Én azonban valami egészen mást fogok csinálni.

Az első igazi versem (szóval nem azok, amiket eddig írtam) nem könyvben fog megjelenni, hanem falragaszon.

Másnap összehívják a képviselőházat, az elnök ünnepélyesen felolvassa.

A kormány lemond, Anglia mozgósít. Mindenütt megáll a munka. Első versemben ugyanis meg fogom fejteni a világrejtvényt, amit eddig hiába kerestek.

Lehet, hogy nem is vers lesz, hanem egy egész könyv vagy ilyesmi. Még nem határoztam.

Hogy mindezt mire alapítom, miből gondolom, hogy nekem ilyen jövőm lesz?

A múltamra.

Nyolcéves koromban elolvastam Petőfi összes verseit. Mélyen megrendített, és elhatároztam, hogy én is költő leszek.

Elővettem e célra egy tiszta, kemény kötésű füzetet, a címlapjára vignettát ragasztottam, és nyomtatott betűkkel ráírtam:

„Skurek Sándor összegyűjtött költeményei.”

Fejezetcímeket is adtam, ilyeneket: „Elegyes versek”, aztán „Elbeszélő és más művek”, s végre a végén: „Töredékek”.

Főként ez az utolsó műfaj tetszett. Aránylag kevés fáradtság jár vele. Állítom, hogy irodalmunkban én írtam a legtöbb töredéket.

Első versem határozottan biztató. Címe: *Egy gondolat bánt engemet...* Ezt igen szép betűkkel másoltam le Petőfiből, szórul szóra, elejétől végig, és a végére, kissé beljebbezve, hogy művésziesen hasson, odaírtam a nevemet. Nagyon meg voltam hatva, hogy én ilyen szép verset tudok írni. Hogy a dologban van valami furcsa, valami kis plágiumgyanú merülhetne fel esetleg, eszembe se jutott. Meg voltam győződve róla, hogy Petőfi is valami könyvből írta ki, és ez legkevésbé sem kisebbítette értékét a szememben.

Később már fejlődött valamicskét művészi erkölcsöm.

Wellsnek *Ember a Holdban* című művét elolvastam, leültem, és ismeretlen inspiráció hatása alatt elkezdtem írni első regényemet: *Ember a Napban* címen.

A cím nyomtatott betűkkel készült, csak az „N”-betűvel volt egy kis baj, éreztem, hogy valahogy nem jól van, de csak évek múlva, hagyatékom vizsgálata közben jöttem rá, hogy az „N”-betűt fordítva írtam.

Egyébként a műből csak az előszó készült el, melyben a kiadó ismerteti Skurek Sándort, a fiatal író, kit már eddigi művei alapján is érdeme szerint ünnepelt a közönség, de akinek páratlan népszerűségét jelen műve fogja öregbíteni és véglegesen megalapozni. Néhány intim részletet is közöl a kiadó szerző magánéletéből, amikhez, mint ahogy megjegyzi, elég fáradtsággal jutott hozzá, ha tekintetbe vesszük szerző végtelen szerénységét és minden reklámtól való irtózását.

Történelmi drámát sokkal fiatalabban írtam, mint Katona József. *Csák Máté* volt a címe. Később, úgy február vége felé, mikor a Hunyadiaknál tartottunk az iskolában, ugyanennek a műnek sokkal megfelelőbb *Mátyás ifjúsága* címet adtam.

Tizennégy éves koromban kezdtem először érezni, aminek Goethe óta minden lírikus-epikus szükségét érezte pályája alkonyán - hogy bensőséges alapon, nyíltan feltárva a lélek mélyét, mint Rousseau az ő vallomásaiban, képet adjon az emberről magáról, akiből a kor csak a művészt ismerte eleddig. Ekkor kezdtem írni a tizennégy kötetre tervezett nagy memoárt, aminek *Életem története* címet adtam. Visszapillantás volt ez a mű, őszinte, leplezetlen nyíltsággal beszélt azokról a hányattatásokról és lelki harcokról, melyeken egy művész keresztül kell hogy verekedje magát, míg révbe ér. Születésemmel kezdtem, röviden kitértem első éveimre, majd könnyes meghatottsággal szenteltem néhány fejezetet a boldog és csapongó ifjúság bohó napjainak, hogy aztán a férfikor küzdelmes mezsgyéjére térjek. Tisztában voltam

vele, hogy a közönséget és a izét, na, szóval azt a dolgot, amit utókornak szoktak nevezni a naiv dilettánsok, és amire én természetesen nem szoktam gondolni, minden érdeklő, a legkisebb apróság is, ami a művész életéhez tartozik. Emellett bölcs mérséklettel, szerényen tiltakoztam az ellen a közfelfogás ellen, hogy a lángész mint ember is valami egészen különleges és magában álló jelenség - én bizony őszintén megírtam, hogy gyermekkoromban én is csakúgy játszadoztam, futkostam, mint más, közönséges gyermek.

Magamról, e nagyszabású vallomások keretében, természetesen nem mondtam véleményt. Legfeljebb annyit engedtem meg magamnak, hogy közöljem néhány nagyobb angol és amerikai napilap vezércikkét, melyek szerény személyemmel foglalkoztak, megjelent és sajtó alatt lévő műveim alkalmából.

Az *Életem története* című műből, sajnos csak az első kötet első négy fejezete készült el - az a rész, mely bezárólag harmincéves koromig tárja fel leplezetlen nyíltsággal magánéletemet.

A negyedik osztályba való beiratkozásom után abbahagytam.

Pesti Napló, 1928. május 27.

SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM!

Képek egy kezdő újságíró életéből

ADALÉKOKAT SZOLGÁLTATOK

Skurek Sándor.

Milyen egyszerűen hangzik. Nincs benne semmi különös. Egy név. Elsiklik a többi között.

Gyakran mondogatom magamban, magam elé firkálom az ásitó kéziratpapírra.

Skurek Sándor. Két szó, nem jelent semmit. Hallatára nem gomolyog fel senkinek lelkében a képzelődés aranyfüstje.

De...

Petőfi Sándor, mondjuk. Ez is csak egy név. Egy szürke név - mi lenne, ha nem volna annyiszor kinyomtatva?

Petőfi Sándor...

Nem mintha túlságosan el volnék ragadtatva tőle.

Hogy egész őszinte legyek, mondhatnám, nem is értem az egész dolgot.

Mondhatnám, szinte gyanús.

Nekem a versei mint versek, mint olyanok, ahogy mondani szokták, nem is tetszettek soha olyan rettenetesen.

Azt mondják mindig: egyszerűség. Nekem úgy rémlik, hihetetlen szűk a látóköre. Egyszerűség! Mindig az az átkozott egyszerűség!

Én inkább korlátoltságnak nevezném.

Az egész végtelen világból annyit vesz észre, hogy ő fázik, vagy melege van, vagy hogy a barna kislánynak hamis a zúzaja.

Barna kislány, barna kislány. Mit akar folyton attól a barna kislánytól?

A barna kislány szemeit a csillagokhoz hasonlítja - ha meg csillagokat lát, akkor a barna kislány jut az eszébe. Hát ez egyszerűen bosszantó. Ez nem képzelet, szerintem ez semmi. A rigó, az olyan, mint a stiglic, a stiglic meg olyan, mint a rigó. A végén egyikről se tudom, hogy milyen. Mintha a lexikonban azt olvasnám a bé-kötetben, hogy asszongya: „barna kislány, lásd: csillag” s a csé-kötetben: „csillag, lásd: barna kislány”. Ugyan kérem! Jó, abba még belemegyek, hogy a barna kislány szeme a csillagra emlékezteti - de hogy a csillagról is holmi csipás ízé... hát nem az, hogy milyen végtelen világok vannak odakünt a félelmetes és örökkévaló végtelenben? Nekem, ha csillagot látok, az jut az eszembe.

Mit akar attól a barna kislánytól?

Ha jól meggondolom, nem is értem a sikerét.

Nyolcvan éve csodálják és magasztalják. Köteteket írtak róla, száz nyelvre lefordították, és az egész világ, mintha összebeszéltek volna, egy húron pendül afölött való csodálatában és magasztalásában, hogy milyen isteni és utolérhetetlenül remek az, hogy asszongya barna kislány szemefénye od'adnám (így od'adnám) a világot érte.

Ki nem állhatom azt a barna kislányt.

A költő azon kesereg, hogy a barna kislány nem akarja őt meghallgatni, nagyon szépen kesereg, még azt is mondja, hogy ebbe ő meghal; erre a kritikusok azt mondják, hogy ez gyönyörű, szóval nekik tetszik, hogy a költő eleped és meghal.

Én egészen másképp látom a dolgot.

Szerintem teljesen igaza volt a barna kislánynak, ha elbízta magát, és fütyült a nagy költőre, akinek az ő, mármint a barna kislány látószerve érdekesebb dolog volt az egész világnál.

Hát most legyünk őszinték - milyen véleménye lehetett a barna kislánynak a költőről és az ő egész világáról - micsoda világ lehet az? Ha a költő od'adja az ő szeméért a világot, azzal a könnyedséggel, amivel az odaadja szóból az a-betűt od'adja, akkor ebből a barna kislány számára igazán nem következhetik egyéb, mint hogy az ő szeme többet ér, mint a költészet egész világa.

Szégyellem magam a barna kislány előtt a költészet nevében. Micsoda jupon merészelik a költők a költészet világát csak így ukmukfukk felajánlani? Végre is a költészet világa...

Mert vagy hiszek a költőnek, aki állítólag látnok, és a legmélyebb igazságot trafálja kupán, mikor őszinte és keresetlen - vagy nem hiszek neki. Ha nem hiszek, akkor nem költő az illető úr. De ha hiszek, akkor kiderül, hogy a barna kislány hamis szeme vagy egy pohár bor csakugyan többet ér az egész Petőfinél, összes költeményeivel együtt - kérem, ő maga adja od' ezekért a dolgokért az egész világot, amibe, ugye, a dolog természeténél fogva Petőfi összes költeményei is benne vannak. A kritikusok és rajongó csodálok és az összes irodalomtörténetírók pedig egyszerűen következtelenek és ostobák - ha hisznek a költőnek, akkor miért nem a barna kislányt meg a pohár bort magasztalják és csodálják és istenítik -, miért nem ezekről írnak köteteket és irodalomtörténetet, miért nem ezeknek emelnek szobrot, a pohár bornak meg a barna kislánynak, ha nekik Petőfi azért tetszik, mert neki a barna kislány szeme meg a pohár bor többet ér az egész világnál, szóval Petőfinél is.

Hát igen, bosszant ez a hülye barna kislány, aki nem csinált semmit, nem volt lángész, nem írt verseket, és Petőfi, akit mindenki megcsodál, mégis őt magasztalja és halhatatlanítja, ahelyett, hogy ízé... például egy másik lángészt magasztalna... például... na, de kérem, azt se tudta, hogy a világra jöhetek még. Pedig állítólag látnok volt, vátesz.

Mindezeket persze nem mondom senkinek, csak úgy magamban gondolom.

És magamban se mindig.

Ha a költészete nem is, az élettörténete annál inkább érdekelt.

Megrendítően hat rám, bevallom, hogy a csatatéren esik el, és csakugyan ott esett el.

Igaz, hogy azt is megjósolta, hogy a sírjához el fog jönni a felesége, holott a *Gondolat bánt engemet*-ben azt állítja, hogy csontjait szét fogják szórni - no, de ez nem ér, mert nem történt meg.

Mondom, az élettörténete sokkal inkább érdekelt, mint a művei. A versek is inkább csak annyiban, amennyiben adalékot szolgáltatnak az életéhez.

- De miért inkább az élete, mint a művei?

A műveinek tárgyi tartalma nemigen izgat. Mégis, az önképzőkörben két díjat nyertem Petőfi-vel kapcsolatban: az egyik egy óda volt március tizenötödikére, amelyben főnixmadárhoz hasonlítom a költő lelkét. A másik rövid, tárgyilagos kis értekezés, amelyben azt fejtegetem, hogy milyen lelki körülmények közt írta Petőfi *Az apostol*-t.

Ebben az utóbbi tanulmányban meglepő emberismerőnek bizonyulok. Olyan mélységeit tárom fel a költő lelkének, amelyekről bizonyára maga se tudott.

Ő nem, de én igen.

Csak ismerem magamat.

Egyébként is az „adalékok a költő életéhez”-műfajt kedvelem legjobban az egész irodalomból.

Rengeteg apróságot tudok költőkről. Hogy miket beszéltek, hogy mozogtak, milyen ruhában jártak, kivel érintkeztek, mit szerettek enni.

Baudelaire-nek például egyetlen versét se olvastam még, de részletesen el tudom mondani első találkozását Flaubert-rel.

Wilde Oszkárnak, Shaw Bernátnak a kiszólásait gyakrabban citálom, mint írott szavait. Verlaine furcsa szerelmeire célozgatok gyakran.

Heine utolsó szavait „Dieu me pardonnera, c’est son métier”¹ - előbb tudtam, mint a verseit.

Én már régen rajtakaptam magam azon a furcsaságon, amit persze, meg vagyok győződve róla, senki nem vesz észre rajtam, hogy az élet változó pillanataiban, azokban a röpké elhatározásokban, amik kellene, hogy most mit tegyek, mit mondjak, hogy vélekedjem, hogy viselkedjek: mint állandó kényszerképzet kísér a gondolat - hogy mit tett, mit mondott, mint vélekedett, mint viselkedett volna hasonló helyzetben Petőfi, Baudelaire, Verlaine, Wilde?

De nem azért, hogy pontosan utánozzam őket. Sőt. Valami mást kell tennem - hasonlót, de mégis eltérőt, amit nem lehet velük összetéveszteni -, amit majd külön kell feljegyezni, ha az, amit most mondok, csinálok, ahogy a kezem emelem, ahogy odavetek valamit könnyedén és szórakozottan, mint adalék szerepel majd az élettörténetemhez.

Végre is gondoskodnom kell adalékokról is.

A műveim még nincsenek meg. De élettörténetemhez, mely műveim magyarázatául szolgál, akár tíz lángész egyéniségét megvilágító adalék áll az irodalomtörténetek rendelkezésére.

Pesti Napló, 1928. június 10.

¹ *Dieu me pardonnera...* - Az Isten megbocsát nekem, az a dolga

SZERKESZTŐ ÚR, KÉREM!

Képek egy kezdő újságíró életéből

LAPOT INDÍTUNK

A kis társaság a kávéház különszobájában szokott találkozni.

Többször húszévesek. Nem is érdemes többnek lenni, esküszöm. Ezt az életkort úgy hordják, mint valami rangjelzést. „Mi, húszévesek” - mondják magukról különös elragadtatással, és nem lehet tudni, *alulról* vagy *felülről* számítva tartják ezt az életkort olyan jelentősnek: azzal dicsekszenek, hogy *már*, vagy azzal, hogy *még* húszévesek.

Petőfi nyilván az előbbi tartotta. Egyik versében azt írja: „hogy vállamon huszonöt év van *már*”. De hát Petőfi, mint már említettem, nagyon naiv volt.

Az a gyanúm, ezeknél inkább a *még*-en van a hangsúly. Mi húszévesek *vagyunk*, mi ifjak és erősek és rajongók vagyunk, mi még tele vagyunk idealizmussal és bátorsággal, minket nem rontott meg az élet hitvány kompromisszuma - mi nem alkuszunk -, mi ifjak és üdék és ártatlanok vagyunk. Mi nem tudunk semmit, de mindent sejtünk, mert a mi álmaink...

Ó, a mi álmaink!

Amit mi álmodunk, az óriási dolog. Az szebb és nagyobb és rendkívülibb minden valóságnál. Kár, hogy nem tudjuk, hogy mit álmodunk, mert hiszen aki álmodik, az alszik, és aki alszik, az nincs ébren. Tehát ne tessék minket zavarni. Kérem szépen, alszom, ne tessék háborgatni, ordítják karban.

Azzal a rajongó imádatlással és gyöngéd szeretettel beszélnek a húsz évükről, ahogy öreg emberek szoktak a múltból beszélni. Könnybe lábad a szemük, mikor harmatos ifjúságuk szóba kerül.

Ami a harmatot illeti, elég kócosak és rendetlenek. Egyiknek tele van az orra mitesszerrel, a másikkal ráncos a homloka, szeme vakon pislog az okuláré mögött. Ezt Burgernek hívják, ezt a mitesszerest - verseiben, melyek közül kettő már a pesti lapokban is megjelent, olyan áhítattal ír saját testéről, mint egy szerelmes az ideáljáról. „Izmaim ifjú acélrugói”, azt írja, a továbbiakban pedig fekete rózsának nevezi magát.

Lehet, hogy tíz-húsz év múlva, ha már érvényesült, és a verseit áhítattal szavalják, szép és fiatal lesz majd. Egyelőre húszéves, és úgy néz ki, mint egy öreg gorilla.

A pincérek „szerkesztő úr”-nak szólítják őket.

Herczeg szerkesztő úr. Molnár szerkesztő úr. Szomory szerkesztő úr. Schiller szerkesztő úr. Heltai szerkesztő úr.

Tudniillik az a furcsa, hogy a vezetéknévük csupa híres név. Csak aztán a keresztnévük árulja el, hogy nem azonosak az illetővel.

Herczeg, de nem Ferenc, hanem Bálint, Molnár, de nem Ferenc, hanem Alfréd, Schiller, de nem Frigyes, hanem Ödön, Heltai, de nem Jenő, hanem Aladár.

Mindegyikkel történt már valami.

Az egyiknek - megint más néven, ami érthetetlen, mert hiszen az a név is, amit használ, felvett, úgynevezett „írói” álnév - egy cikke a *Nyugat*-ban jelent meg fél évvel ezelőtt. Más

név alatt a helyi újságban karcolatokat ír. Mindegyik nevét nagyon szereti - úgy váltogatja őket, mint a nyakkendőt szokták a ruhához, irodalmi műfajok szerint. Vers alá más név jön, novella alá megint más. Amelyik éppen passzol. Egzotikus versei alatt ez áll: Vér Bálint. Melankolikus színezetű novellák alatt: Szentirmai.

- Kovács vagyok - mondja a bemutatkozásnál. De a barátja odasúg: „Tudja, ki ez? Ez a Tűz Mátyás. Személyesen.”

Különleges helyzetem van köztük.

Göte Miksa mutatott be a társaságnak egy este. Egy angol szó kellett valami levélhez, amit Shaw Bernáthoz akartak intézni. Valami keveset tudok angolul, de erről olyan szerényen és odavetően beszélek, hogy mindenki meg van győződve tökéletes angolságomról. (Különből miért volnék szerény?) Bevitt a különszobába, és igen jelentősen hívta fel rám az urak figyelmét. Azóta gyakran járok oda.

Csakhamar rájövök, hogy különös várakozás vesz körül. Úgy látszik, megsejtették a titkot. Óvatos, tartózkodó véleményeim tekintélyt és tiszteletet gerjesztenek - egyelőre ennyi is elég. Hiába cáfolgatom a készülő remekművemről elterjedt legendákat - ők tudják, hogy titokban erősen „dolgozom”. Csak azon tűnődöm néha, hogy képzelik ezt a „dolgozás”-t, hogy mikor történik, hiszen egész üres napom nyitott könyv előttük. De hát az író napja, úgy látszik, nem huszonnégy órából áll.

A lapalapítás terve még hozzájuk való csatlakozásom előtt fogamzott meg.

Egy napon nagy tervezgetésben találom őket. A lap címéről van szó. Schiller komoran ül egy sarokban, nem felel senkinek, hangtalanul jár a szája. Melléje ülök le, éles fülem kihámozza halk motyogásából, hogy betűket illeszt egymás mellé, nyelvén ízlelgetve a szót, mert fontos, ugye, hogy „fonetikusan” hasson a lapcím. Valaki felvetette ezt a címet, „Megyünk” vagy esetleg „Jövünk”. Schillernek elvben tetszett a dolog, most próbálgatja, hogy hangzanék, amint a rikkancs kiabálja majd az utcán, lobogtatva a lappéldányt: „Megyünk!” „Jövünk!” „Jövünk - megyünk!”. Esetleg: „Tegyünk!” „Tegyünk, vegyünk, együnk, legyünk, begyünk, vagyunk, agyunk, leszünk, veszünk” - mosolyogja magában Schiller. Egyszerre felordít:

- Megvan!

- Na!

- „Hozunk!”

Lehurrogják. Miféle marhaság? Semmi értelme. Schiller dühösen magyarázza, hogy hozunk valamit, hozzuk a jövőt, az új gondolatot. Ugyan! Akkor is legfeljebb tárgyas ragozással, így: „Hozzuk!” Különből is „hozunk”, az ahhoz hasonlít: „Hazánk”, és ilyen lap már volt. Nekünk egészen eredetieknek kell lenni.

Egyszerű volna ez: „Mi”. Vagy így: „Mink”. Schiller visszasüpped töprengésébe, a felhangzott szót labdázza. „Mi - ma - mo - mu” - hallom, ahogy motyog.

Jó két óráig folyik a tanácskozás, végre elhalasztjuk a lapcím dolgát azzal, hogy mindenki gondolkozzék.

A lap programjával bezárólag a jövő század közepéig, amikor eszméink győzedelmeskedni fognak, jóval hamarabb végzünk.

Egész rövid bevezetés, amelyben megadjuk az irányt. Tűz Mátyás vállalja név nélkül, ezúttal - az lesz aláírva: „A szerkesztő bizottság”. Néhány szóban már fel is vázolta tegnap, meghallgatjuk.

Arról van szó benne, hogy itt vagyunk. Megérkeztünk. Ezt röviden, de jóindulattal közöljük, mint akiknek kissé terhes ugyan, de kénytelenek tudomásul venni, hogy nagyon türelmetlenül és izgatottan várnak rájuk. Magyarország olvasóközönsége nyugtalanul ott topog a pályaudvaron, előrefut, nézi a síneket, aztán a kalauzt kínozza, hogy mi lesz, mikor érkezünk már. Hát ezeket mégiscsak meg kell nyugtatni.

A továbbiakat kissé csodálkozva, de annál lelkesebben hallgatom. Az egész olyan, mint egy ultimátum. Szigorúak vagyunk, de nem tehetünk másképpen. Rövid mondatok, mindegyik úgy hangzik, mint egy életveszélyes fenyegetés. Ami eddig ebben az országban történt, az valami rettenetes lehetett, ha a *Bevezető*-nek hinni szabad. Önök nem tudják, mi történt itt! Tűz Mátyás kereken és egyenesen kimondja, nem köntörfalaz, nem leplezi a sivár valóságot - kimondja a nyílt titkot, amit lelkünk mélyén mindnyájan éreztünk, de valami ostoba álszeméremből nem mertünk bevallani még magunknak se, hogy aszongya: „Itt a lélektest vágyas kiteljesedésének idegvirágát málnaszörppé kotyvázott halálvízzel permetezték a gyalázatos múlt gyászvitézei.” Különösen a „kotyvázott” igének van sikere - senki nem említi külön, de mindenki érzi, hogy az egésznek ez adja meg a zamatát.

Miután az írókra, a kritikusokra, az olvasókra, sőt úgy látom, a munkatársakra is alaposan ráijesztett a bevezetés, olyanféle célzással végződik, hogy új korszak kezdődik az emberiség történetében, amelynek csodáit „élni és irányítani” fogják egyrészt azok, akikben van bátorság velünk tartani, másrészt azok, akik a lapunkra legalább félévi tartammal előfizetnek.

Pesti Napló, 1928. június 24.

FELOLVASTAM A FOGHÁZUDVARON

1

- Halló... Író úr? Itt ...né, a missziótól... Egy előadásról volna szó...

- Előadás? Bocsásson meg, hogy előre közbevágok... semmiképpen... Nem jól érzem magam... Ebben a szezonban sehová se megyek...

Lelki szemeim előtt az ismert kép: a Zeneakadémia vagy a Vigadó vagy valamelyik társadalmi egyesület fényben úszó terme, a csillárok alatt - az első sorokban estélyiruhás nők. Basilides éneke szűrődik át az ajtón, mely előtt kényelmetlenül feszengek, míg rám kerül a sor, dühöngve, hogy miért nincs zseb a frakknadrágon, hová dugjam a kezemet. Taps, aztán a teremszolga kinyitja az ajtót - tessék, író úr. Végigsétálok a pódiumon, középen megállok, kicsit hajlongok, várok, szemérmes vigyorral, aztán beszélni kezdek vagy olvasni - emelem a hangom, reszkettetem, „megjátszom” a dolgot, és figyelem a belső hangot, mely pillanatra se szünetel, ott zakatol folyton, egyre makacsabban. *Énke*, a kis ember, az én kegyetlen kínzó: „micsinálsz? Emeled a hangod? Tremolázol, fiam? Nem szégyelled magad? Minek ez - mire jó ez? Hiszen te, ha jól tudom, büszke és zárkózott vagy - de hát legyőzöd magadban, ugye, mert hiszen nagy szükség van rá, hogy Kovács úr és Kovácsné előtt kitárd a lelked.” Nem, nem, elég volt egy időre.

- Sajnálom... Miről lett volna szó?

- A Markó utcai fogház számára szeretnénk volna megkérni.

- Markó utcai fogház? Bírói testület? Ügyvédi kamara?

- Nem, kérem. A raboknak.

Egy pillanatra elhallgatok.

- Ez valami vicc?

- Dehogyan, miért? A misszió időnként előadást tartat a raboknak. Eddig inkább egyháziakat vagy orvosiakat. Arra gondoltunk, hogy most megpróbálkozunk vele, talán hajlandó volna egy író vagy művész is. Az első eset... De hát ha nem lehet...

- Pardon... egy percre... És a fogházigazgatóság engedélyezi...

- Hogyne... Miért ne?

Tűnődöm.

- Mikor lenne az?

- Pünkösd hétfőn, négy órakor.

- Kérem, okvetlenül ott leszek.

*Áldott légy Istenünk, ki a szenvedést adtad,
Mint piszkosságaink legjobb ellenszerét...*

(Baudelaire - Tóth Árpád)

Pont négykor bezörgetek a fogház hírhedt „kis ajtaján” a Koháry utcában. Egy fejkendő asszony, a néptelen utcán, csodálkozva megfordul, míg várok - hát ez ki lehet, a pünkösdi délutánban, mikor nincs „látogatás”?

A nagy, néma ház hallgat, komoran, titokzatosan, ünnepélyesen. Mi ez az ostoba szorongás a torkomban? Hát még mindig - még mindig - a gyermek? Még mindig nem halt meg bennem a gyermek, *aki bűnösnek érzi magát, ő, az egyetlen ártatlan e világon?*

Még egyszer zörgetek, csendesen, szerényen, mint a koldus, a menhely ajtaján.

Kémlelőlyuk nyílik az ajtón: benne egy szem. Aztán kulcs fordul. Katonasapkás őr dugja ki a fejét.

- Mit akar?

- Kérem... itt valami előadás lesz...

Felderül.

- Az előadó úr? Tessék, már várják.

Átlépek a küszöböt. Az első ajtó bezárul mögöttem. A hosszú folyosón fegyveres őrk. Bámulnak rám, gyanakodva nézik hónom alatt a könyveket.

- Tessék itt várni, azonnal szólok a nagyságos asszonynak.

Elsiet.

Ott állok a folyosón, az örök közt. Mosolygok rájuk, igyekszem elfogulatlan arcot vágni, füttyörészve sétálok fel és alá. Ostoba, ostoba Enke - ugyan hadd el! Úgyse figyelek rád! Jó, jó - nagyon jó vicc, amit itt sugdosol a fülembe, kárörömmel és kajánul - hogy „no most megjártad végre, pupák! Kellett ez neked? De hogy is tudtál beugrani ennek az otromba detektívfogásnak - felolvasás a rabok számára! Hahaha! Hallottak már ilyet?! A hiúságodnál fogtak meg! Beugrottál - az ajtó bezárult mögötted! Megcsíptek, kelepcebe csaltak... pupák!”

...,Hogy engem...? Ugyan, ostoba... Már miért? Mit csináltam én...?” „Hogy mit tettél, képmutató? Előtte is képmutatóskodsz? Hogy mit tettél? És a béka...? És a szilva...?” „Ostoba vagy... akkor hatéves voltam... és senki se látta... és rögtön megdöglött... és azt a szilvát - eh! Hiszen akkor is tízéves voltam - te meg vagy örülve...” „Jó - jó - és tegnapelőtt? Mit gondoltál tegnapelőtt arról az úrról, aki azt a - szerinted - ostoba dolgot írta? Mi? Azt hiszed, nem árultad el magad? Ohó! Már régen tudja mindenki, csak te nem tudod, hogy tudják... hogy mit kívántál neki! De most megvagy!”

Az őr visszajön.

- Erre tessék.

Fölényes, ruganyos léptekkel, sápadtan követem. Ó, a kedves, drága... asszony, a missziótól! Csakhogy itt van! Ő tudja, hogy én nem...

Két udvaron megyünk át: sehol egy lélek. Az egyforma rácsos ablakok is hallgatnak, nem látni arcot mögöttük. A harmadik udvaron megállunk.

- Itt lesz az előadás.

Csodálkozva nézek körül. Sehol egy lélek, körös-körül hallgatag, rácsos ablakok sora, négy emelet sor. Fölötte a lila, hűvös, felhős égboltból egy keményen kivágott kocka. A fal mellett pódium, rajta asztal és szék, gyalumatlan deszkából összeróva.

- És a közönség?

- Csak tessék várni. Tessék addig helyet foglalni a pódiumon.

Kétoldalt váratlanul két sor fogházőr sorakozik fel szabályosan.

Lassan felmegyek a pódiumra. És rögtön megfordulok, hogy elhallgattassam Énkét, aki vadul, kajánul, szüntelenül beszél „felmentél, igen? Előadás, igen? Érdekes! Nem tűnik fel neked valami? Hm? Ez a kép... sohase olvastál ilyet? Fogház udvarán... két sor katona közt... egy deszkaemelvény... még mindig nem látod, miről van szó?”

Vezényszó harsán.

- Első emelet - jöhet!

Kétpercnyi csend... Aztán...

„Most azután fogd be szád, ostoba Énke!” Az udvar végéről kettős sorokban hallgatag menet kanyarodik be. Vegyesen, civil- és rabruhás férfiak. Közelednek. Csodálkozva néznek rám. Két ór felállítja őket, nyolcas sorokban, az udvar egyik felében.

Újabb vezényszó.

- Második emelet!

Új menet jelenik meg. Ezeket is felállítják.

- Női osztály!

Puhán, nesztelenül megjelenik a harmadik menet...

„Hallgass, Énke...”

Álmodom én... az este Dantét olvastam... hiszen ezek ama veszendő Lelkek sora... Kharon csónakja körül, ahogy türelmesen várnak... alvilági táj...

Vezényszó riaszt fel.

- Ne álljanak olyan szorosan! Széjjelebb!

A Lelkek, egy megelevenedett Doré-illusztráció figurái, imbolyogva tágulnak, gomolyognak...

Arra eszmélek, hogy... asszony odaság: - Kezdhetjük!

- Egy kicsit szórakoztatni szeretném magukat, amennyire tudom... néhány percre ennek az életnek egyhangúságát...

Lesütött szemmel olvasni kezdek. Humoreszkeket olvasok föl.

Csönd. Lopva figyelem őket. Némán állnak, fegyelmezetten. A sápadt arcok tűnődve merednek rám. Egy jól öltözött, önérzetes külsejű úr (feleséggyilkolással vádolt híres ember) fesztenül mosolyog. A nagy többség, egyszerű emberek, városligeti jassztársaság, züllött cselé-

dek, nem tudja, mihez tartsa magát - annyit lát, hogy valami prédikáció, de civil tartja, nem pap. Furcsa bolondokat prédikál - ha nem félnénk, hogy megsértjük vele, bizonyísten még elnevetnénk magunkat.

Az első „humoros” ötletek, színpadi értelemben, teljesen hatástalanul sikkadnak el. Csönd, nyugodtan olvasok tovább. De milyen furcsa, Énke hallgat, nem szól hozzám, nem csúfol, hogy lám, úgy kell neked, megbuktál, mint ahogy szokott ilyenkor.

Végre az egyik fogoly, valamelyik „intellektuális” bátortalanul, hangtalanul elneveti magát, és kérdően néz körül. Többen nevetnek, kísérletezve. A rabruhások, látván, hogy szabad, most már maguk is kontráznak.

Különös, félnék nevetés. Olyan, mint a gyermekeké.

És íme, ahelyett hogy mint „humoros” előadó megnyugodnék, és most emelném a hangom, és kihegyezném a csattanókat, hogy a „sikert” fokozzam - valami szégyenkezés fog el. És Énke is megszólal végre, de nem hozzám beszél, hanem *őhozzájuk*, a közönséghez, talán először életében - és nem viccel, és nem csúfolódik, és nem fölényeskedik.

Még sohasem hallottam az Énkét így beszélni. Véd engem Énke, az én legnagyobb ellenségem, cenzorom, kritikusom.

Bocsássatok meg neki, azt mondja, ő ezt nagyon restelli. Ő nem azért viccel, mert jókedve van, tudván, hogy kimehet innen. Ő restelli azt is, hogy megnevettet benneteket. Ő sejti, hogy talán nem is jó itt nevetni, nem üdít fel, utána jobban elszomorodik az ember, eszébe jutván, milyen kevés oka van nevetni. Ő már bánja az egészet. Ő maga is bajban van, védi magát, hogy el ne öntse, meg ne kapja, torkon ne ragadja, földre ne sújtsa a kegyetlen, minden vágynál, minden életakarathoz, minden szerelemnél erősebb, rettenetes indulat: a szánsalom - mert akkor vége volna, akkor nem tudna elmenni innen többé, akkor le kellene mennie a pódiumról, és odaállni közétek, és felmenni veletek a cellákba, és ottmaradni veletek - mert akkor meg kellene látnia a bűnhődés bezárt ajtajának *másik, belső* oldalát, amelyik egy *másik*, külső börtönt zár ki a bűnhődés börtönéből, a kísértések börtönét.

Ő restelli a dolgot - ő először érzi, hogy *minden* viccelődésben és „humor”-ban és jókedvben van valami ama legendás bohóc együgyű imájából, aki egyebet nem tudván tenni elfogódottságában, bukfcet hány a szánsalom oltára előtt.

4

Ma reggel levelet kaptam az egyik fogoly hozzátartozójától. A fogoly, aki észrevette, hogy milyen leverten mentem el, azt izeni nekem, hogy tévedek, ha azt hiszem, hogy nem volt „sikerem” - talán abból gondolom, hogy nem tapsoltak a végén, csak „köszönjük”-öt kiabáltak. Itt nem szoktak tapsolni, de hiszen hallhattam, milyen jóízűen és mennyit nevettek - és biztosít róla, hogy egész nap erről beszéltek a foglyok, és nagyon tetszett nekik, és azt mondták, hogy elhallgattak volna reggelig.

Hideg ment végig a hátamon, mikor a levelet elolvastam. Ilyen bizalmatlanná válik a lélek odabent? Ez a fogoly nem is tudta elképzelni, hogy én *másért* is lehettem levert és szomorú, mint attól, hogy nem volt sikerem.

Az Est, 1928. június 2.

NAPLÓM

Versek

Régi, kipróbált papoknak van egy áhítatos szép szokásuk - az ihlet teremtő erejét úgy bizonyítják, hogy, nem készülven a prédikációra, ott a szószéken, találomra nyitják ki a *Bibliá*-t, s a prédikációt aztán ahhoz a mondathoz fűzik, ahová rányitottak.

Ez a módszer nemcsak a Gondviselés rejtelmes értelmét akarja hangsúlyozni, Istenre bízván az első szót. A bibliaértő tudósnak és hívőnek azt a meggyőződését igyekszik nyilvánvaló kísérlettel igazolni, hogy a *Biblia* úgy, ahogy van, egységes etikai és esztétikai komplexum, összefüggő egész, értelmes, önmagában megálló világ, mint a *valódi* - bármelyik mondatából indulj ki, módot találsz rá, hogy ezzel a mondattal is, mint a többivel, az *egésznek* értelmét magyarázzad - összefüggő, önmagába visszatérő láncolat, bármelyik láncszemével emeled fel, megmozdul az egész, kinyilatkoztatva belső jelentését.

Sokszor írtam és beszéltem Babits Mihály költői világáról. Most, hogy huszonöt év termése egyetlen, vaskos kötetben kerül a kezembe, engedtessek meg nekem is a játékos kísérlet, amit tudós teológusok se restellnek - róla beszélven, hadd dicsekedjem el vele, mennyire jól ismerem, milyen otthonosan érzem magam ebben a bonyolult világban.

S hadd próbálom így, játékosan bebizonyítani, hogy ez a világ, minden káprázatos változatosságán és tarkaságán túl, mennyire egyetlen emberé!

Tehát - csapjuk fel, találomra, a négyszáz-egynéhány oldalas könyvet.

221-ik oldal.

„Elhiszem, mert esztelen...”

„Kép a szó és test a kép - és szó szerint a régi Írás... hogy az Úr saját alakját adta volt az Ősanyagnak... istenképet az embernek, bár az isten testtelen... Testtelen és képtelen - képtelen, mert végtelen - végtelen és kezdtelen - elhiszem, mert esztelen - esztelen, mert végtelen - mindenütt van az egész... minden sejtje végtelen...”

...Képzelem, mert képtelen...”

(Keresztény Makáma)

No, ravasz prédikátor, mondja a kaján hallgató, most megjártad. A nagy Verscsinálómester, a szavak érzéki cserepeiből színes kösöntyűt faragó Héphaisztosz, a *Gáláns ünnepség*, a *Danaidák*, a *Fortissimo* híres Babits Mihályára hogy volna éppen ez jellemző, ez a teozófus-metafizika, értelemkereső racionalizmus?

Lassan a testtel, szeretett híveim.

Először is - ennél versebb aztán igazán nehezen lehet egy vers. Úgy lüktet és pattog és hánykolódik benne ütem és hang és betű és zöngé és zöreje, mintha kilenc klasszikus szimfónia zenei tartalmát sűrítették volna össze egy dzsessz-charlestonba - ha ezer füled volna, mind az ezret betöltené.

Jó, jó - most veszem észre, ez igaz. Csakugyan, ha a fülemre hallgatok, kiderül, hogy az egész csupa ördögös hangszerelés. De akkor meg - mi van az értelemmel? Az *értelménnyel*, ahogy boldogult Kiss József kérdezte, kedves, gúnyos orrhangján? Csak nem akarsz elhíttetni velünk, hogy komolyan kell venni azt is, *amit mond*, hogy legmélyebb lényegkereső töprengéseit közli velünk - mikor nyilvánvaló, hogy az egész misztikus és racionalista és filozofikus spekuláció, csak röpke alkalom és téma a számára, ehhez a zenei produkcióhoz?

Hát, barátom, látod, éppen ez az, hogy nem egészen így van. Hányszor mondtam már, hogy a vers éppen azért vers, mert nem lehet semmi más - hogy minden más műfaja mind más művészetnek meg nem érteti veled, ha közvetlenül nem vált véreddé - a széptani elemzés is csődöt mond, mihelyt „szétválaszt” tartalmat és formát. „Ha a fülemre hallgatok” - mondd. Csakhogy éppen az van benne, hogy *a vers az egyetlen művészi műfaj*, ahol nem lehet külön egyik vagy másik érzékszervedre hallgatni. Ha képet nézel, nyisd ki a szemed, ha zenét hallgatsz, hegyezd a füled. De a vers számára egyszerre, egészben ki kell nyílnod, ez van benne, pajtás - a füleddel és a szemeddel és az érzelmeiddel és az értelmekkel, testeddel és lelkeddel *egyszerre* foghatod csak fel. Nincs más hátra - *mert így is készült*, barátom, egy és ugyanakkor indult meg belső értelem és külső hang, gondolat és kifejezés, kifejezés és közlés zakatoló gépezete, az alkotás pillanatában, mely a költő esetében és csak a költő esetében annyira hasonlít ama valódi teremtés pillanatához, mikor élet fogan és születik: lüktető, ütemes, görcsös szívdobogása közben egy lelkes élőlény erőfeszítésének, mikor egy másik élőlényt megtermékenyít.

Néha szinte szó szerint érzem.

Néha szinte azt hiszem, valami önálló, eleven élőlény a Vers - egy önálló életet élő, külön élettörvényekkel rendelkező energia-organizmus. Kiválaszt magának, akárcsak valami lelki elősdi, néhány szerencsétlen lelket, rendesen a legpompásabbakat, befészkezi magát értelembe és idegekbe, magába szív emlékeket, vágyat, tudást, életenergiát, és nem nyugszik, míg meg nem születhet. Próbál menekülni előle a megszállott lélek - hiába! A menekülés erőfeszítése is csak a verset táplálja és duzzasztja - a költőt még költőbbé teszi, mikor nem hisz már a költészet megváltó, minden életszépséget felülmúló jelentőségében, mikor, egyre többet élván, látván, hogy elszalad egyetlen élete, kétségek támadnak szívében.

„*Vae, Vae, care pater, nunquam iam carmina dicam*”² - szavalja versekért elszenvedett kínjában szegény Ovidius, és Babitsnak is legzengőbb versei azok, amikben (*Egyfajta kultúra, Elhibázott élet, Isten fogai közt*) átkozni kezdi az édes mérget, mely egykor, a lélek hajnalán, lelkébe lopódzott, s amellyel akkor még büszkén azonosította magát *In Horatium*.

Mert ha mindez így van, kevés költő volt még a világon, akit a Vers annyira kisajátított magának, mint Babits Mihályt. Ady Endre primitívebb ösztöne korán sejtette meg, hogy az átkozott „isteni szikra” valóban veszedelmes gyújtogató - *kívülről* esik a gyanútlan lélekbe, hogy mindent feléigessen. Ady küzdött is ellene, már első verseiben érezni, hogy *szemben áll* tulajdon génuszával, fél tőle, próbálja lerázni - ezért tartják, felületesen, pesszimista költőnek. Később megpróbált *fölébe kerülni* a Versnek, megpróbálta a lehetetlent, hogy a verseket állítsa életharcának szolgálatába - végeredményben mégis egy életet kellett ráfizetnie, hogy néhány épkézláb vers megszülethessen.

² *Vae, Vae, care pater...* - Jaj, jaj, kedves atyám, soha többé nem fogok verset mondani

Babits lelkében a Vers, úgy látszik, még többet akar ennél. Újjá akar alakulni, fejlődni, kiválasztódni, fejlődéstani értelemben, felszívni magába mindent. Babits lelkében *kísérletezik* a vers önmagával, mintha csakugyan valami tengeri csodaállat volna, ichtioszaurusz, átmeneti lény, mely attól tartván, hogy kipusztul ebben a formában, sárkánnyá és madárrá és emlőssé (szabad verssé és futurista verssé és prózai verssé) próbál vedleni, nem halálfélelmében, mint Babits hiszi, hanem inkább mohó életvágyában.

Nem, ó nem, „gondolattá finomult zene” - verssé vált gondolat ez és verssé vált világszemlélet és verssé vált élet és verssé vált verskritika. Hiába próbál visszatérni az ősi kezdethez („*könnyű dal szeretnék írni*”), a következő pillanatban kiderül, hogy a „könnyű dal” húrján elcsúszik nyugtalan keze - mit kezdjen vele, mikor annyira természetes kifejező eszközévé vált a vers, hogy ha történetesen (művelt és gondolkodó ember létére) egy matematikai felfedezésre bukkanna értelme: sokkal könnyebben és természetesebben és világosabban tudná tételbe foglalni *verses formában, versnek*, mint közönséges mondatban.

A grammatikája a vers. Rím és ütem ugyanaz nála, mint nálad, a kötőszó és interpunkció, amivel rendbe szeded mondanivalód.

Valami történik a Vers élettörténetében - határmezsgyén áll a Vers, életről és halálról van szó. Ez a forradalom nyugtalankodik Babits kötetében.

Hová igyekszik?

Nem fogja eldönteni se irodalomtörténet, se hencegő holnaposkodás. A költő nem időjós, a vers nem furkósbót.

Talán a kabala...

„Tizenhárom
Hiszen várom
Majd jön valami semmin út,
valami vizen álom.”

Egy bizonyos - s ezt érzi az ember, Babits könyvét lapozva: mindegy az, egyik így tetszik, másik úgy - egyik jobban „fekszik” éppen való hangulatomnak, másik kevésbé - egy bizonyos: a Vers mégiscsak valami igen nagy dolog lehet, a létező dolgok között, ha ennyire hánykolódik és vergődik és gyötrődik tőle a Lélek.

Talán csakugyan annyi, mint maga az élet. Talán még több. Talán túl is éli.

Gellért Oszkár szép sorai jutnak eszembe a Nagy Paráznáról. Lenyelheti, egészben, a gyenge dalos madarat - tollas szárnyait nem tudja megemészteni, ki fogja okádni egyszer, s akkor a szárny széttárul és felroppen az égre - mert erről, erről, erről szól a dal.

Ennek a szárnyak rejtelmes suhogását, minden érzéki zenén és minden értelmi okoskodáson túl világosan érzi a lélek Babits költészetében.

Művész és költő - ellentmondás.

De „*elhiszem, mert esztelen és képzelem, mert képtelen, ámen*”.

Pesti Napló, 1928. október 14.

NAPLÓM

Tetszem magának?

Ezúton válaszolok, nagyságos asszonyom.

A kérdés ugyanis, bár nem volt váratlan, nem adott módot hirtelen válaszra. Legalább nekem nem, akinek erről az egész dologról...

Különvélemény?

Különvélemény, a szépségről. Hogy tetszik-e, vagy nem tetszik?

No, nem egészen. Csak, mondjuk, *szabatosabb* a véleményem.

Félszégemért mindenesetre bocsánatot kérek. De azért nehogy azt higgye, zavarban voltam. Sőt. Talán éppen azért nem feleltem rögtön, mert nagyon is vártam a kérdést.

Három perce volt szerencsém ismerhetni nagyságos asszonyomat, és azt beismerem, hogy ez alatt a három perc alatt valóban figyelmesen néztem az arcát - az önök szótárában tudom, ezt úgy hívják, hogy fixíroztam kegyeddel, bedőltem kegyednek, elájultam kegyedtől, el akartam csábítani kegyedet, megkértem a kezét kegyednek, nem tudtam ellenállni, meg akartam ragadni kegyedet, és a fejem fölött lengetve kegyedet, mint egy elzsákmányolt zászlót, fel akartam kúszni kegyeddel a legközelebbi lámpaoszlopra, mint egy vadállat.

Én ugyan az egészből annyit tudok csak, hogy, mondom, figyelmesen és mégis szórakozottan figyeltem a kegyed arcát, de azért, ismétlem, nem voltam meglepetve, mikor fenti kérdést, némi gúnnyal, mindenesetre a harcias ellenállás akcentusával, de nyilván azzal a diadalmas bizonyossággal röpítette felém, hogy a válasz csak kedvező lehet. Mármost hogy kegyedre kedvező.

Majd nem lesz kedvező!

Hiszen ez olyan, mintha a dús lakománál ülő gazdag ember kérdezné a tornác alatt álló csavargót, akit rajtakap, hogy sóvárogva bámul - na, fiam, enne egy ilyen kirántott combocskát?

Szóval, kegyed úgyis bizonyos volt benne, abban a percben, hogy kegyed tetszik nekem, vagyis hát hogy kegyed szép ebben a percben.

Erre nem is vár választ.

Ó, hogyne. Természetesen. Ez nem is vitás.

No persze, hogy kegyed szép.

Ugyan már miért ne volna szép?

Hogy milyen szép?

Hát - mondjuk, mint az izé... mint a Lábass Juci. Vagy mint a Dolores del Rio, az újságban. Egészen olyan szép, még egy izével szebb - na mivel? egy centiméterrel? Nini, most veszem észre, kár, hogy a szépségnek nincs mértékegysége, a tízes számrendszerben. Már igazán itt volna az ideje, hogy az ember ne legyen kénytelen annyit beszélni, mikor a hölgyek faggatják, hogy melyikük szebb - egyszerűen azt lehetne mondani, kegyed harminckét és fél liter szép, a barátnője, aki tavaly megnyerte a világszépségversenyt, az csak huszonhét.

Menjen, maga cinikus!

Hogy én cinikus vagyok?

Nem gondolja, nagyságos asszonyom - hogy talán a kérdés volt cinikus?

Nem érthetjük meg egymást, nagyságos asszonyom. Más fogalmaink vannak a szépségről. Az enyém - az enyém... az én szépségfogalmam... az tudniillik... egy kicsit *régibb*, mint a kegyedé.

Csak annyit ismerjen el! Hogy valamivel régibb.

Engem körülbelül hatezer évvel ezelőtt döbbsentett, borzongatott össze és zavart meg először a női szépség látomása... Az erdő mélyén találkoztam vele, a patak mellett guggolt... valami szitakötő után kapkodott éppen... csücsörített gyermekszája megvonaglott a bosszúságtól, hogy kiröppent kapkodó ujjacskái közül - nem is vette észre, hogy figyelem.

Kegyed, ezzel szemben, úgy három hónappal ezelőtt vette észre a *Dame* illusztrációi közt, hogy Pampa-Mamba, az ünnepezt molesztár, már régen a homlokában hordja azt a tincset, ami odébb a halántékára volt ragasztva. Kegyed villámgyorsan, de alaposan meghányta-vetette a dolgot. Az arcom, gondolta kegyed, szabályos, az alakom jó, a szemem van akkora, mint Lilian Gishé. Kifejezés e pillanatban még nincs benne, de majd lesz. A szemöldökömet idén nem hordják, az lejjebb jön, kicsit meghosszabbítva hátrafelé, egész keskennyé tépve, egy vonalnak. Arcszín: egy árnyalattal barnább. Puha, leopárdszemű tekintet jól áll - valamivel több crayon az alsó pillák alá, pupillák kissé tágítva, eleresztve - hol a tükör? ahá! így villantva jobb. Három kiló le, innen oldalt. A fogaim elég fehérek, azt a tavalyi, kicsit szélesebb nevetést, azt a féktelent és gondtalant és dévajt, egy kicsit gúnyosat, amivel San Remóban olyan sikerem volt - hogy is volt csak? ahá, megvan, ez az! - megint elő lehet venni, de csak szürke bársonyhoz. Az orromnak valamivel keskenyebbnek kell lenni idén - és ami a fő, a szájam - egy picit összébb. A zöld estélyihez, amit kapok, ez a behúzott alsó ajak való, azzal a jóságos, elnéző, eltűnődő mosollyal, amiről a Budweisz mondta múltkor, hogy az egész lelkem benne van, és hogy Párizsban az ilyen nőnek palotái lehetnének. Nyolcra, ha megjön a zöld selyem, úgyis olyan vad és szeszélyes leszek, de azért bánatosan nézek, így, magam elé - micsináljak? az a marha mindenáron azt hiszi, hogy valami kis szomorúság is van bennem, az olyan titokzatos - tyű! erről jut eszembe, hol a körömpuhító pasztillám?

Hogy tetszik-e?

Már hogyne tetszene, mikor mindenkinek tetszik, és ami a fő, kegyednek tetszik, kegyed pedig csak igazán tudja, hogy mi a szép. Ha véletlenül mégse tetszenék, illetve egyéb elfoglaltságom miatt, véletlenül nem venném észre, hogy tetszik, kegyed úgyis felhívna rá a figyelmem, sőt, őszintébb pillanatában, egész világosan meg is magyarázná nekem, hogy egész nyugodt lehetek, kegyed olyan szép, amennyire csak egy nő a mostani ízlésnek és igényeknek megfelelően szép lehet - ha én ezt nem tudom első pillanatban megítélni, ez csak azért van, mert nem értek hozzá, kérdezzem meg azokat, akik értenek hozzá, főként a nőket (sajnos, többnyire azok a szakértők), hogy kegyed milyen szép - kérem, ha nem hiszem el, kérdezzem meg a legnagyobb ellenségeit, a barátnőit, azok is kénytelenek elismerni.

Azt hiszem, ha szépen megkérdezném kegyedet, hajlandó volna prospektust adni a szépségéről. Pontos leírással, részletesen és szakszerűen, az összes referenciákkal. Kiváló szaktekintélyek, színészek, táncosok, híres nőhódítók és átutazó filmigazgatók írásbeli véleményét - esetleg szerelmes leveleket - mellékelve. És hogy nemcsak így, látszatra, első pillanatra szép kegyed, hanem úgy, használatban... Kegyedben olyan rejtett tulajdonságok vannak - kérem! mindent tud igazolni hiteles véleményekkel, amikben megbízhatom! - hogy kegyednek rádiumtartalma is van, ami a legnagyobb ritkaság nőkben és divatos fürdőhelyekben.

És ha mindezek után még mindig nem ájultam el, és nem omlottam a lábai elé, mint egy rongy - akkor igazán nem ért kegyed engem, akkor én csakugyan vagy teljesen tudatlan, vagy tájékozatlan vagyok, vagy egyszerűen nincs ízlésem, nem értek hozzá, nincs tehetségem a szépség felismeréséhez, ami, foglalkozásomat tekintve, legalábbis szokatlan, hallanám bezzeg a többi írókat, sőt újságírókat a kegyed szépségéről - vagy pedig - pfuj - az is lehet, hogy perverz ízlésem van, és nekem a csúnya tetszik.

Nézze, nagyságom asszonyom, maradjunk ennyiben.

Nekem perverz ízlésem van.

Hogy csúnya-e az, ami nekem tetszik - nem tudom.

Nem hiszem.

Annyit mindenesetre észrevettem már magamon - hogy nem okvetlenül az tetszik nekem, aminek muszáj tetszeni, mert az emberek megállapodtak benne, hogy X-né önagysága szép.

A szépség...

Hagyjon lélegzethez jutni, az istenért! Várjon... várjon egy pillanatra! várja meg, amíg szólok, az istenért! - várja meg, míg magamtól észreveszem!

Nekem azt kell hinni, mit szól hozzá, azt kell hinnem, hogy én fedeztem fel! Hogy csak én értek hozzá, ahhoz az egyetlen példányhoz, aki nekem tetszik - hogy csak nekem tetszik, mit szól hozzá - hogy tehát, mikor megmondom neki, hogy ő szép -, mit szól hozzá, én mondom meg *neki* és nem ő *nekem!* - hogy akkor ez őt is meglepi és elvarázsolja és megszépíti - mit szól hozzá, nekem arra az illúzióra van szükségem, hogy a nő *attól* lett szép, hogy *én* annak láttam!

Tanulja meg végre - ahogy minden valamirevaló nő legszebbnek - minden valamirevaló férfi viszont varázslónak szeretné hinni magát, minden női szépség szakértőjének és tudójának és teremtményének!

Végre - talán valami kis közünk nekünk is van hozzá, ha a nők szépek - nemcsak szeretőnk és feleségünk - a *leányaink* is vagytok, ti nők!

Én nem tudom még, tetszik-e kegyed nekem, nagyságos asszonyom.

Én csak akkor láttam, amikor ezt kérdezte. Nem alkalmas pillanat.

Nem láttam, mikor egyedül bolyongott a réten, lehajolt, virágot tépett. Nem láttam, mikor gyerekekkel beszélt. Nem láttam, mikor elgondolkodott. Mikor nem önmagára gondolt, hanem, mondjuk, rám. Nem láttam, mikor nem látta magát, valódi vagy képzelt tükörben.

Magától való szépség, szemérmes szépség, jöjjön el megint a te országod! Szépség, mely nem azért szép, mert szép akar lenni...

Vagy legalább nem tud róla, vagy legalább nem közli velem.

Pesti Napló, 1928. október 28.

NAPLÓM

Véleményem

A kitűnő képeslap munkatársa - egyébként lelkes és törekvő fiatalember - fölkeresett ma délelőtt, és felszólított, hogy nyilatkozzam. Kérdésemre, hogy miről nyilatkozzam, vállat vont, csodálkozni látszott.

Egy kicsit mintha együgyűnek tartotta volna kérdésemet. Elnéző atyai hangon magyarázni kezdte:

- Úgy értem, kedves mester, hogy tessék elmondani a véleményét, egész őszintén és nyíltan.

- De miről, az istenért?

A fiatalember újból vállat vont, diszkrétan elmosolyodott, és szánakozva nézett rám.

- Kedves mester, tréfál velem. Engem azért küldtek, hogy csináljak a mesterrel egy érdekes interjút, amiben elmondja a véleményét, miután a közönséget érdekli az író urak véleménye. Nem témát adni jöttem én, kérem, hanem hogy tessék nyilatkozni.

Dühbe jöttem, elkergettem az ifjú munkatársat, és elhatároztam, hogy levelet írok a képeslap szerkesztőjének, hogy ilyen vicceket velem ne csináljanak - ha azt akarják, hogy a lapot komolyan vegyem, épeszű újságírókat küldjenek, aki tudja, mit akar.

Aztán gondolkozni kezdtem és rájöttem, hogy az újságírónak igaza volt. Átlapoztam a szóban forgó képeslapot.

Az éterhullámokról láttam benne egy cikket azonkívül, hogy Titkos Ilona hová megy az idén szilveszterre, Shaw Bernát nyilatkozik egyik oldalon a nőkérdésről, más helyen megtudható, hogy a Föld harmincmillió év múlva ki fog hűlni, másrészt a *Times* aránylag rosszul fizeti a munkatársait. Kiderült, hogy Erdélyi iránt főként a hisztérikák érdeklődnek ugyan, de azért Bolíviában a poloskairtógépekre is felszerelik a rádiót, feltéve, hogy még mindig Tunney a legjobb bokszbajnok, és retikül helyett ma inkább karkötőórát hordanak Olaszországban, ahol Mussolini igen fenyegetően viselkedik.

Külön-külön ezek a dolgok egészen érdekesek, mondjuk, nem mindig érdektelenek.

S ami a fő, be kell vallanom, hogyha odafigyelek arra a dologra, amiről szó van, s nem foglal el túlságosan valami aktuális gond vagy indulat - be kell vallanom, hogy mindezekről a dolgokról, külön-külön, megvan a véleményem.

Csak az egésztől nem tudom, mire való, az egésztől nincs véleményem.

Úgy vagyok vele, mint a boncoló és leíró tudomány az emberrel: megállapítja minden részéről, hogy milyen fontos szerepet játszik az egész nagy együttesben. Csak azt nem állapítja meg, végül, hogy az egész ember mire való. A religió ugyan erről is tud egyet-mást - de az is úgy foglalkozik ezzel az egésszel, mint valami szakkérdéssel - nem veszi tudomásul azt, ami van.

De hát akkor mi dolgunk érző és gondolkodó, mások helyett érző és gondolkodó szerencsétleneknek mindezekkel?

Igaza van annak az újságírónak. Kell, hogy az író - a világ tanúja, ahogy minap meghatároztam - azonkívül, hogy tanúskodik a dolgokról, mások helyett még ítéletet is mondjon, mások helyett arról, aminek tanúja volt.

Sokak szerint ez lehetetlen és fölösleges is.

A magyar irodalomban különösen - de másutt is - a vélemények mostanában nincsenek divatban. Zavaró feliratoknak tekintik őket az élet nagy mozidramájában. Gúnyosan és bizonyos művészgöggel beszélünk arról az íróról, aki sok mindenbe beleszól, sokféle érdeklődik, sokféle műfajt művel, sokféle jelenség iránt érdeklődik.

A specialisták világát éljük.

A vezető szellemek csináltak valami szakosztályokra berendezett akadémiafélét, aminek megvan a maga kinevezett legnagyobb versköltője, legjobb drámai szerzője, legelső népies elbeszélője, legkitűnőbb kritikusa, legremekebb stilisztája, legmulatságosabb humoristája. Mintha a különféle műfajok teremtették volna a megfelelő költőket és írókat és gondolkodókat - és nem a költő és gondolkodó teremtette volna magának a műfajokat, tulajdon képére, hogy elmondja különféle véleményét önmagáról, a világról és Istenről.

Ez nem természetes állapot.

Engem legalább mindig valami nyugtalanság, szorongás, szédülésféle rossz érzés fogott el, mikor kalandos írói életem folyamán egy versem, egy novellám, egy krokim, egy regényem, egy színdarabom, egy kabaréjelenetem, egy értekezésem, egy kritikám alapján akarták megállapítani írói egyéniségem. Időben és térben, ha körülnézek, a szellem reprezentánsai nem álltak szolgálatában stilisztikák által meghatározott műfajok múzsáinak. Goethe természetfilozófiái tanulmányait, Shakespeare szonettjeit, Szent Ágoston vallásbölcseletét, Petőfi politikai szereplését, Tolsztoj etikáját, Leonardo da Vinci repülőgépét nem lehet könnyedén szeszélyes elkalandozásnak tekinteni a „művészet” szent birodalmából, vagy holmi jóindulatú elnézést követelő kísérletnek. Mindezek mögött valami nagyon természetes jogát, sőt szinte kötelességét érzem a szellemi életet élő emberállat képviselőjének, hogy amit mint művész meglátott, arról mint gondolkodó ítéletet is mondjon a jóakarát és belátás nevében.

A mi német emlékün nevelkedett „intuitivistáink” bizonyosan fáznak attól az egészséges humanizmustól, amit korunkban leginkább az angol irodalom képvisel. Összeférhetetlennek tartják ama szent révületet, melynek ihletében a valóság látomása jelenik meg a költő előtt, azzal a munkálkodó fénnel, amit e révületen túl, e révület után áraszt magából a szellem. Valahogy úgy képzelik, hogy az alkotó tehetség és a bíráló értelem, a lángoló lélek és a figyelő ész nem fér el ugyanabban a fejben.

Fogalomzavar, hamis elképzelés. Hát persze hogy nem fér el, ugyanakkor - de hiszen nem elférésről van szó. Az értelmet, okosságot, belátást, műveltséget holmi tartalomnak képzei el a felületes ember, könnyelmű hasonlatok alapján - holott mindez nem tartalom, nem mennyiség, hanem minőség - minőségbeli működése egy mindig működő valaminek, a léleknek, mely mindig teljes egészében csinálja azt, amit csinál - mikor emlékezik, csak emlékezik, mikor boncol és elemez, csak boncol és elemez, amikor alkot, csak alkot, mikor ítél, csak ítél.

Vélemény?

Semmiről sincs véleményem, de mindenről lehet. Amikor nem gondolok valamire, akkor arról a dologról nincs a fejemben semmiféle gondolat, kép, emlék, vélemény, ítélet. Nem raktár és lomtár és rekeszes skatulya az én lelkem. Amit tanultam, tudtam, elgondoltam, véltem eddig, legfeljebb - ha igaz - arra volt való, hogy ruganyossá és alkalmassá tegye - tornász az izmait - ezt a lelket, hogy alkalmas pillanatban - *hic Rhodos, hic salta*³ - legyen véleményem arról, amivel éppen foglalkozom.

³ *hic Rhodos, hic salta* - itt a Rhodos, itt ugorj

Az igazi vélemény lelki működés. Az igazi vélemény előrángatott gondolat és „összeegyeztetése” tudásnak és logikának - az igazi vélemény tény és cselekedet, hús és vér, valóság, történés - nem halott kísértete betanult gondolatoknak.

Nem „tartalmas” ember az igazi vélekedő - élő ember ő, minden pillanatban megújuló tartalommal.

Cselekedet és esemény nemcsak az, ami kívül történik - cselekedet és esemény a gondolat is, és nagyon tévednek az új verizmus és naturalizmus és expresszionizmus apostolai, mikor a gondolat eseményét, cselekedetét, mint holmi fölösleges reflexiót ki akarják irtani az új művészet drámájából és regényéből: a valóságot csonkítják meg vele, aminek szent nevében a mozikép lüktető stílusát követelik az ábrázolásban, éppen ők.

Az új mozgókép, a francia „avantgardisták” tapogatózása már sejti jól felfogott feladatát, mikor képpé kivetített gondolatokkal és érzésekkel és véleményekkel gazdagítja az emberi élet külső történéseit.

E pillanatban ez a véleményem.

Pesti Napló, 1928. december 16.

SZILVESZTERI ÓLOMÖNTÉSRE

Hát jó, boldog újévet.

Mindenkinek mindent, amire vágyik. Kislánynak mozisínészt, mozisínésznek gazdag vállalkozót, vállalkozónak konjunktúrát, pénzt, vidám életet - esetleg fent említett kislányt, akinek a mozisínészt kívántam, így aztán rendbe jön a dolgok körforgása.

Suszternek sok lábat, kesztyűsnek kezet, borbélynak gyorsan serkedő szakállat. Jótékony adakozónak sok koldust, orvosnak beteget, betegnek orvost, civilnek barátot, katonának ellenséget. Na, mit kívánjak még? Pókhasnak rostélyost, zsebráknak kamatot. Macskának egérkét, egérkének szalonnát.

Még az emberevő bácsinak is kellene kívánni valamit, de ezen a ponton zavarban vagyok, legfeljebb magamat kívánhatnám, elég jó húsban vagyok, mégis, úgy látszik, mindennek van határa, még a jókívánságnak is.

Magamnak?

Istenem, talán... talán egy évi haladékot. Egy évi felfüggesztését véleményeknek, ítéleteknek, elmarasztalásoknak és felmentéseknek, amikkel el akarnak intézni, meg akarnak határozni, le akarnak szögezni, rendszerbe akarnak foglalni, aktákba vezetni, skatulyába szortírozni, lebélyegezni.

Mert ezt csinálják, attól a perctől fogva, hogy a világon vagyok - ezt csinálják, évről évre és napról napra, megújra és hazudni és kigyózni és ravaszkodni kell, összelapulni, kinyúlni és levegővé válni, hogy valahogy kibújjak a skatulya hasadékán, elugorjak a lecsapódó retesz, lecsapódó aktalyukasztó elől az utolsó pillanatban. Ezt csinálják, kezdték azzal, hogy nevet adtak valakinek, akinek névre semmi szüksége nem volt, hiszen ha azt mondta „én”, nagyon jól tudta, kire gondol. Ezt csinálták és eleinte nem sokat törődtem vele, nevettem rajta - a társadalmat és annak törvényeit igen okos dolognak tartottam mindig, belementem szíves örömmel, hogy különféle cédulákat ragasszon rám, nehogy a ruhatárban összecseréljenek. Hogy ítél is, ez se zavart - végre is, ez a dolga. Magam is szeretem a rendet, és ez a néhány cédula nem zavart: ölni, lopni, csalni akkor se lett volna kedvem úgyse, ha törvények nem tiltják az efféle zavarcsináló dolgokat.

Csak később, csak mostanában kezdtem el nyugtalankodni. Mióta észrevettem, hogy az emberek, külön-külön, egyénileg, valami túlságosan elharapózott nagyzási mánia fertőjében, társadalomnak képzelik magukat, és ítéleteket mondanak egymásról.

Úgy hívják finom szóval: „jellemzés”.

Benedek Marcell szép irodalomtörténeti regényében, a *Délsziget*-ben egy mondásomat idézi:

„Senki sem jellemezhető halála előtt.”

Hálás vagyok érte, hogy eszembe juttatta - nem emlékszem, hol írtam vagy mondtam, de ha van valami, amit „jellemző”-nek érzek mindarra, amit eddig világtól és emberektől vártam, akkor éppen ez a mondás az.

Gyerekek, még egy évig, újévi ajándéknak, ezt a haladékot kérem: ne jellemezzetek. Ne vonjatok következtetést cselekedeteimből, modoromból, viselkedésemből. Nektek se esik jól, ugye? Képzeljétek el, hogy titkom van, tervem van, vágyam van, éppen úgy, mint nektek -

erre a vágyra függesztem a szemem, hogy lehetne „jellemző” rám, amit közben, gépiesen, szórakozottságomban mondok, vagy teszek?

Senki sem jellemezhető addig, míg ez a titka kiderül, míg ez a terve megvalósul, míg ez a vágya teljesül.

Senki sem jellemezhető halála előtt.

Egy évi haladékot kérek. Egy évi felfüggesztését az ítéletnek.

Egy évi életet.

Ígérem, hogy jól fogom viselni magam addig, amennyire tőlem telik. Majd vigyázok. Ha megígéritek, hogy tovább nem jellemeztek, belemegyek az eddigi jellemzésekbe. Majd leutánzom és eljátszom az ábrát, amit rajzoltatok rólam. Nem hasonlít. Sebj, majd igyekszem én hasonlítani az ábrához. Púposnak rajzoltatok? Jó, majd kidüllesztem a hátam. Sántának? Jó, majd felhúzom a lábam, mint a gólya. És tanulmányozni fogom a fényképeimet, és majd olyan arcot vágok, igazatok van, csak nem teszem tönkre a fényképész fáradságos munkájának gyümölcsét.

Az eddigi ítéleteket vállalom, sommásan, in contumaciam.⁴ Semmi fellebbezés. Megnyugszom. (Annál szívesebben, mert az a gyanúm, hogy ami a büntetést illeti, többszörösen kitöltöttem már.) A bajtárs ítéletében, aki úgy találta, hogy hiú vagyok és becsvágyó. Az asszonyében, aki rájött, hogy nekem csak a teste kell - a kereskedőében, aki szememre hányta, hogy a lelkét irigylem. Az idegorvosnak is igaza volt, aki megállapította, hogy a durvaságot és önzést azért gyűlölöm csak, mert durva és önző vagyok. Mindenben megnyugszom.

Én jól fogom viselni magam.

Néha azért engedjétek meg, hogy beszéljek, írjak, elmondjam, ami eszembe jut. Majd vigyázni fogok, hogy ne legyen ellentétben mindazzal, amit eddig beszéltem, amiből megállapíthatatok, hogy milyen ember vagyok, hogy gondolkodom. Ha valami új dolog jut az eszembe, olyasmi, amit eddig nem tudtam, esetleg más se tudott - elkeverem majd, vigyázok, úgy adom elő, olyan formában, ahogy a régi, ismert dolgokat szokták.

Hiszen csak haladékot kérek.

Például erre is... ami erről eszembe jut.

Nem is új dolog.

Shakespeare Brutusa mondja:

Végzet - kívárvuk most tetszésetet.
Hogy meg kell halni, tudjuk. Csak idő,
Miért az ember küzd és haladék.

Kevésnek tartjátok ezt az évet?

Nagyon is sok.

A haladék, amit Élet kér a Végzettől, kezdettől fogva sokkal kevesebb volt. Néha alig egy pillanat.

Kérdezzétek meg a kérészt.

⁴ in contumaciam - távollétében

Az erők játékában, e lágoló és lökdösődő káoszok, naprendszerek, tejutak, tüzes gömbök és jeges ürességek számára teremtett világban mily esetleges átmeneti, ritka és labilis feltételek azok, amik alkalmat adnak az Életnek ismert tünemény létrejöttére. Egy példa csak: a hőfokok skálájában mínusz kétszázharminctól plusz tízezerig mindössze negyven-ötven fok, amit az élet kibír - azon túl és innen nincs élet.

Nem gondoljátok, hogy túlságosan függő állapot?

Mostanában kutatja kíváncsian a természettudomány, annak a különös, nyálkás, kocsonyás anyagnak természetét, amiből minden élő test felépül. Kolloidoknak hívják ezeket az anyagokat, enyvszerű masszájuk révén, s úgy írják le, mint holmi keveréket, víznek és zsírnak túltelített tömegét, mely még nem vált szét, de persze nem is vegyült, miután vegyülni nem tud. A zsír szabadon lebeg a vízben, mintegy tűnődve, felszálljon-e, ahogy a Törvény kívánja, vagy megvárja, míg elpárolog a víz.

Átmeneti állapot, függő viszony, nívókülönbségek kiegyenlítésének folyamata. Mihelyt ez az átmeneti állapot rendbe jön, s minden anyag elfoglalja természetes helyzetét, vége az életnek. S ha mindent, ami az életen túl van, halálnak hívunk, akkor az élet nem is más, mint a halál pillanatnyi felfüggesztése.

Természetellenes állapot.

Víz és zsír helyett végy, jelképesen, tüzet és vizet - tűz és víz keveredése az élet, lehetetlen helyzet, Mohamed koporsója nem tarthat sokáig.

Mégis, nincs egyebünk.

Ez a tűz, ami nem jelentene életet, üres és értelmetlen lobogást csak, ha víz nem volna hozzákeverve, hogy körülzárja s gondolatra kényszerítse, valahol, a koponya belsejében. Ez a víz, ami megfagyna és szétfolyna és elpárologna, ha tűz nem lobogna belsejében, ideig-óráig, hogy értelmet kapjon lobogása.

Haladékat - hagyjátok függőben azt, ami függő állapotban létezhetik csak - Isten őrizz, még egy darabig, hogy „leülepedjen” benne mindaz, amit nehézség és gravitációs törvény lefelé húz. Igaz, ebben az állapotban nehéz elemezni, nehéz „megkülönböztetni” összetevőit, nehéz jellemezni és leírni - de mit tesz az? Várjátok meg, majd ha elmúlik: hagyjátok az élveboncolást, hullát csináltok az élőből.

Haladékat - időt rá, hogy újra felkavarjam, összerázzam, ami szét akar válni, leülepedni, megállapodni.

No persze - a tudós számára kicsit zavaros így -, folyadék. Hiába, az élet italát nem laboratóriumi vizsgálatra készíti lelkünk - olyan orvosság ez, amit használat előtt fel kell rázni, mert csak úgy, zavarosan felrázva és felkavarva hasonlít ahhoz, amit meg akar menteni.

S amiért - még egy évig! - talán mégis kár lenne.

Pesti Napló, 1928. december 30.

PARADOXON AZ ESZPERANTÓRÓL⁵

Samideano, kedves barátom, ne vitatkozz velem és ne akarj meggyőzni, merőben fölösleges. Én meg vagyok győzve és - megsúgom neked a nagy titkot - mindenki meg van győzve. Akkor hát mégis, hogy lehet az, kérded naivul, hogy még mindig vannak, akik...

Ne folytasd. Válaszom erre is ugyanaz. Éppen azért. Furcsa, mi? Pedig így van.

Hogy az eszperantó jó dolog, helyes dolog, nagy dolog, a világ Bábel-kérdését egyetlen és biztos módon megoldó egyetlen és biztos lehetőség: nyilvánvaló, tökéletes, cáfolhatatlan igazság. És én azt mondom neked, hogy ez a cáfolhatatlanság és tökéletesség volt eddig az egyetlen akadály, amin múlt, hogy feltalálásának negyvenedik évfordulóján nem tartunk még ott, ahol tartanunk kellene, hogy a világ minden iskolájában tanítsák, hogy minden írni-olvasni tudó ember tudjon eszperantóul is, hogy olyan természetes eszköze legyen a nemzetközi érintkezésnek, mint a vasút, vagy a távíró, vagy a posta.

Azt hiszed most, erőltetem a paradoxont. Tévedsz. A világot, értsd meg végre, nem megismerés és belátás, hanem képzelet és hiúság kormányozza. Vedd észre végre, hogy az emberek *nem szeretik* a tökéletes és cáfolhatatlan igazságokat. Az emberek szeretnek vitatkozni, mert a hiúság és képzelet a meggyőzetést legyőzetésnek érzi - a hiúságot bosszantja és untatja a cáfolhatatlan igazság, amire kénytelen azt mondani: ez bizony így van, nincs tovább.

Túlságosan nyilvánvaló és kézenfekvő az eszperantó szükségessége - ez a baj. Nem szabadna, hogy ilyen nyilvánvaló és kézenfekvő legyen, ahhoz, hogy valódi és megérdemelt sikerét megcsinálja, s aki, mint mi ketten, lelke mélyéből kívánja ezt a sikert, annak, a meggyőzés és beláttatás eddigi politikáját feladva, a másikkal politikának taktikájára kell áttérnie, amit napjainkban az emberi lelket jobban ismerő *reklám- és divatcsinálás* kultusza képvisel: inkább elfelejteni szükségességét, mint hangsúlyozni. Mindjárt meg fogsz érteni. A nyakkendő, ugye, nem olyan szükséges és hasznos dolog, mint az eszperantó - mégis, legalább milliószor annyi ember hord nyakkendőt, mint amennyi eszperantóul beszél, pedig a helyes nyakkendőkötetést megtanulni legalább annyi ideig tart, mint eszperantóul megtanulni. Mert a nyakkendő *divatba jött* - nem az értelmén és belátáson keresztül jött divatba, hanem a hiúságon és képzeleten keresztül - mert beláttatással és felvilágosítással, külön-külön mindenkit meggyőzhetsz -, de a *tömeget* mindig a divat fogja irányítani.

Ne azt hirdesd, Samideano, hogy az eszperantó jó dolog, azt hirdesd, hogy divatos dolog. Ne arról beszélj annak, akin keresztül terjeszteni óhajtod, hogy *ő* legyen eszperantista, hanem arról, hogy a *többiek* már azok. És ne azzal dicsekedj, hogy milyen okos emberek és nagy elmék és komoly férfiak lettek hívei az eszperantónak, hanem azzal, hogy milyen népszerű és híres emberek. Hogy Anatole France és Tolsztoj eszperantisták voltak, hallgasd el - hirdesd inkább, hogy Dempseytől és Josephine Bakertől csak eszperantóul lehet autogramot kérni - s fogadok veled, hogy féléven belül Dempsey és Josephine Baker kénytelen lesz megtanulni eszperantóul azoktól, akik azért tanultak meg eszperantóul, mert azt hitték, hogy ők tudnak s így nekik is tudniuk kell.

Így van ez, divattárs.

Új Idők, 1928.

⁵ Az *Új Idők szerkesztőjének jegyzete* - Karinthy Frigyesnek ez a kis cikke a *Hungara Herold* című eszperantó folyóiratban jelent meg. Annyira elmésnek tartjuk, hogy bár nyomtatásban már megjelent, kivételesen mégis közöljük. Samideano: Karinthy műveinek japán fordítója.

NAPLÓM

Hosszú élet, rövid élet

Hosszú élet, rövid élet,

Shaw *Matuzsálem*-ének „irodalmi” értékéről vitatkozni olyan csacsiság, mintha egy törvényjavaslat vagy egy parlamenti interpelláció irodalmi értékéről vitatkoznánk. A félreértés onnan van, hogy valakinek eszébe jutott a *Faust* második részével hasonlítani össze, amit Goethe körülbelül olyan idős korában írt, mint Shaw a magáét. Ha volt valaha ellentétes cél, szándék, megismerés, inspiráció és műfaj, nyilván ez az. Goethe aggkori vallomása minden élettől és tapasztalattól való elvonatkozás, ami szinte nem is emberről szól - a lélek földi kalandjának, testi kalandjának azon a pontján született meg, mikor a lelket szinte már nem is érdekli maga a kaland, a furcsa álom - túl van rajta, közel az ébredéshez, lázas kíváncsiság fogja el, mi lesz most: az álom képei, világ, Föld, élet, embertársak ködbe borulnak, csaknem közönyössé válnak, annyi érdekes csak belőlük, amennyit el lehet majd mondani róluk, odaát, ha megkérdezik tőled: mit álmoltál? A homálynak és zürzavarnak és érthetlenségnek, ami úgy elkésérítette és dühbe hozta *Faust* kutatóit, ez az egyszerű magyarázata: ezt a költeményét Goethe már nem az emberek számára írta, nem a „fiatalok”-nak, a gyerekeknek, hogy okuljanak belőle - Faust már nem törődik se az emberekkel, se azzal, ami őbenne emberi: ő az Istennel próbál társalogni, közvetlenül.

Shaw „ezzel szemben” olyan világos és érthető, hogy az már szinte bántó, sérti a szemet a túl nagy világosság, a kép túl van exponálva, mint némely fotográfia. Mintha tulajdon bírálata és kommentárja volna az egész mű, nemcsak az előszó.

De hiszen nem erről akarok beszélni, mondom, hogy mindennek semmi köze se költészethez, se más művészethez, legkevésbé Istenhez. A két mű szigorúan *csak* annyiban került össze képzettársításomban, amennyiben *két öreg ember* abbeli igyekezetét jelenti, hogy érezvén a közelgő véget, valami *összefoglalót* akart mondani az egészből. Két öreg ember, akik előtt felolvasták az ítéletet.

Az egyik - Goethe - azzal foglalja össze, hogy legyint egyet. Élet? Nevetséges dolog, kár beszélni róla. Egész mindegy, fiatalság, öregség, csak a gyerek hiszi, hogy ez lényeges. Lássuk, mi az, ami túl van rajta.

Shaw, legyintés helyett, kipirulva felugrik, haragosan kiabálni kezd, kézzel-lábbal tiltakozik - fellebbezést jelent be. Nem nyugszik bele az ítéletbe. Nem azon az alapon, hogy bűnös, vagy nem bűnös - tisztára jogrendi értelemben. Semmisségi panasszal él. A tárgyalás el volt hibázva, elsiették az egészet, nem derülhetett ki semmi - elítélt társam, Goethe, téved, mikor azzal nyugszik bele, hogy nem érdemes védeni ilyen csekélységet -, hiszen még az se tűnt ki, nem is tűnhetett ki, csekélység-e valóban, vagy főbenjáró bűn, főbenjáró érdem, *olyan rövid volt az egész*.

Újrafelvétel, új tárgyalás, új áttekintése az anyagnak, alaposabb, lelkesebb, igazibb - ehhez nem elég hetven-nyolcvan év: minimálisan háromszáz kellene hozzá. Ezt tessék előbb elintézní, aztán majd beszélünk a dologról. Hogy mi az élet, mi az értelme, célja, szépsége - hiszen, ahogy ma áll az ügy, még a kérdések felvetéséhez se volt idő.

Shaw, hetvenéves korában, egyszerűen bejelenti, hogy az életnek ahhoz a teljességéhez képest, amit csecsemőszemét kinyitva, megpillantott és megsejtett, hetven évvel ezelőtt: nem hetvenévesnek, hanem legfeljebb két-három évesnek érzi magát. Egyszerűen becsapták -

mutattak neki valamit, azt mondták, hogy az övé, legalábbis annyiban, hogy szemügyre veheti, legalábbis megnézheti, mi az, hiszen csak úgy megvillantották a szeme előtt - de mikor utánanyúlt, valami ostoba és nevetséges és igaztalan és értelmetlen, láthatatlan, tehát ismerhetetlen Törvény, vagy inkább Erőszak, röhögve elrántotta előle.

Shaw tehát gyermeknek vallja magát, önként lemond a tiszteletről, ami részünkről az öregeknek kijár. Vallomásában ez a legmegkapóbb és rokonszenvesebb. S hogy igaz is, tehát művészi is, bizonyítja az a gyermeki naivitás, amivel komolyan felteszi, hogy ezen csak úgy lehetne segíteni, ha éppen hetven év helyett éppen háromszáz évig élénk.

Ez még a mai, hiányos és hevenyészett ismerettanunk szerint is goromba tévedés. Abból származik, hogy az időt valami önmagával mérhető dolognak veszi, holott nyilvánvaló, hogy időt idővel még senki se mért - az ember időmérése egy nagyon is szubjektív, finom, belső apparátus, az úgynevezett *appercepció* révén történik. Pontjai éppen úgy távolíthatók és szűkíthetők (nagyíthatók és kicsinyíthetők) szemléletünkben, mint a tér pontjai.

Tehát nem az a kérdés, *mennyi ideig* élünk, hanem az, hogy adott idő alatt *mennyit* élünk. Mint ahogy a térben nem az kérdés, *mekkora* a terület, hanem az, *mennyit foglal magában*. Egy tömeget ábrázoló filmkockán nyilván több élet van, mint a Szahara-sivatagban. Vetítsd rá egy Szahara-nagyságú lepedőre, majd meglátod.

H. G. Wells *Time accelerator* (Időgyorsító)-ja már finomabban fogalmazza meg a teljes élet vágyát. Egy csodaszerről van szó benne, amit ha beveszel, egy másodperc alatt annyit fogsz fel a változó külső és belső jelenségekből, mint különben félóra alatt. Mikor a szer hatni kezd, egyszerre csak azt veszed észre, hogy a világ megáll körülötted - iszonyú lassan mozdulnak a dolgok, egy felemelkedő kar félóra alatt ér a magasba, a leeső tárgyak állni látszanak a levegőben.

Van egy régi közmondás.

„Munkás ember napja rövid, élete hosszú - henyélő napja hosszú, élete rövid.”

Valami hasonlót akar jelenteni ez is.

Nem az idő rövidségén múlik - nem ez ellen lázadozik bennünk, túljutván életünk delezőjén, az élet akarása. Bennünk, magunkban, lelkünk, idegeink alkatában van a hibaforrás.

Egy cseppet kapunk, mindannyian, valóban - egy filmkockát, időben -, ennyi az egész. De e cseppben ott tükröződhetik a csillagos ég - erre a kockára, ha elég érzékeny rajta a felvevő réteg, rákerülhet tízmillió év története is.

A baj az, s tiltakozásunk is ezért ébred fel idővel, hogy nem az kerül rá, nem az kerül bele, *nem azt ábrázolja* életünk kicsiny színpadja, amit ábrázolnia kellene.

Érzékszerveink durvák, tökéletlenek lelkünk finom érzékenységehez képest. Ebből lesz a konfliktus.

A szemünket még be tudjuk csukni valahogy - a fülünket már nem zárhatjuk el, s nem zárhatjuk el az idegek állandó csengetését, sajgását, testünk felől - tudomásul kell vennünk mindent, akár akarjuk, akár nem - azt is, ami nem tartozik ránk.

Kilencvenkilenc százalékban olyan képzetekkel, emlékekkel, gondolatokkal van tele a tudatunk, amikhez semmi köze az én-nek, az élet tiszta forrásának - alig van gondolatunk tulajdon sorsunk megértése, kiélése számára.

Agyvelőnket paraziták nyüzsgő hada lepi el - *mások* élete éli ki benne önmagát, s minél finomabb és dúsabb a képzeletünk, annál teljesebben, makacsabbul, tolakodóbban.

Nem hosszú életről és rövid életről van szó. *Kiélt* életről és *ki nem élt* életről. S ha valamiért, éppen ezért aktuális Shaw vészkiáltása. A külső világ torlódó gazdagodása egyre mohóbban bérli ki, foglalja el, tulajdon céljaira, képzeletünket - alig van már hely számunkra, saját házunkban, ahol szállást adtunk tótok és németek és franciák, újabban négerek és kínaiak nyüzsgő légióinak.

Nem is kellene háromszáz évig élni. Csak azt kellene megcsinálni valahogy, hogy mondjuk, minden húsz esztendőben, ki lehessen pucolni lelkünkben a sok bele nem tartozó szemetet. Egyszerre megújhódna, kezdődne minden előről.

Nem a meghosszabbított életet - az újjászületést kellene kitalálni. Ne az életelixírt - *a felejtés italát* találjátok ki, ti tudósok.

Ahogy e szörnyű kor véres emlékeinek szegény tébolyodottjai próbálják, nem bírván viselni tovább a terhet, kidobni inkább a gyereket is, csakhogy a szennyes fürdővíztől megszabaduljanak.

Inkább meghalni, mint emlékezni.

Pesti Napló, 1929. január 13.

NAPLÓM

Teréz és Tini

Eszem ágában sincs vitatkozni Nyisztor doktor úrral, a Szemtanúval, aki konningsreuthi Neumann Teréz csodálatos életéről tartott előadást, nagy sikerrel, a Vigadóban (legfeljebb, ha azon, hogy stílszerűbb helyet is választhatott volna a Krisztus szenvedéseit átélő német parasztlány igazolása számára - mégis, Vigadó! ez egy kicsit erős!).

Eszem ágában sincs vitatkozni, de nem azért, mintha nem keltene bennem gondolatokat és sejtelmeket az effajtaság (annyit ismerjen el, hasonló dolgok sokszor voltak már) éppen úgy, mint minden egyéb, ami az embereket foglalkoztatja. Azért nem vitatkozom, mert ahhoz „képviselni” kellene valamit, teológiát vagy természettudományt - s mily nevetséges volna, akár az egyik, akár a másik „felfogás” védelmében vagy támogatásában éppen nekem felszólalni, mikor se teológus, se természettudós nem vagyok.

Ebből az jönne ki, hogy hát akkor semmi hozzászólni valóm nincs.

Dehogynem. Éppen hogy.

Csak vitatkoznom nem szabad. *Hozzászólni* viszont csak nekem van jogom és módom, akinek nem kell vitatkozni, érveket gyűjteni és rendezni, tehát ráérek nézni és látni a dolgot.

Látni pedig azt látom, hogy valahogyan az ügy *stílusa* körül van a baj: nem véletlen, hogy ez a „Vigadó” szó tűnt fel először az egészből, mint valami komikus ellentmondás.

Először is.

Másodszor az, hogy Nyisztor doktor úr, aki a csudát hirdeti, miért olyan nagyon tudományos. Folyton a tudományt próbálja dezavuálni és értéktelenné minősíteni, de ezt olyan kínosan pedáns tudományos eszközökkel csinálja, hogy egy Oswald vagy Mach is megsokallná. Igenis, azt mondja, ott vannak Konningsreuthban a legjelesebb tudósok és orvosok és igenis, kijelentették, hogy ezt nem lehet „megmagyarázni”, mert a leányzó, igenis, vérzik, sebek nélkül, és igenis, két éve nem eszik, és mégis él.

Orvosokkal és tudósokkal igazolja, hogy a tudomány nem ér semmit.

Túlságosan imponál neki a tudomány, ennek a hívőnek. Az a gyanúm, hogy túlbecsüli, amikor ki akarja szorítani a világból. Ha valamivel kevesebbre becsülné, mondjuk annyira, *amennyire a tudósok becsülik*, felismerné pótolhatatlan jelentőségét, és igyekezne éppen úgy megvédeni a bizottság méltatlan és ostoba támadásaival szemben, mint ahogy a valódi vallásosságot illik megvédeni a tudákosság méltatlan és ostoba támadásaival szemben.

A valódi tudomány pótolhatatlan jelentősége ugyanis abban áll, hogy *állandóan azzal foglalkozik, amit még nem ismer*, szemben a hebehurgya rajongással, *ami azzal foglalkozik, amit ismerni vél*.

Én csak azt látom, hogy a valódi tudomány sohase volt olyan türelmetlen a vallásos rajongással szemben, mint a vallásos rajongás a tudománnyal szemben.

Kérem, tessék. Neumann Terézhez elmennek az orvosok és tudósok. A biológiai intézetekben viszont ritkán találkozom német parasztlányokkal.

Úgy veszem észre, hogy komoly ellentét csak a bigottság és tudákosság közt van. A valódi vallás és valódi tudomány szépen megegyeznek abban, hogy Istent nem ismerjük, és ha van remény, hogy valaha közelébe kerülünk, ezt a reményt csak az táplálhatja, ha együtt, felváltva, keresik az utat - egyik behunyt szemmel, *emlékezni* próbálván valami régi emlékre, mely azt súgja, *hogy egyszer már jártunk erre* - a másik nyitott szemmel, körültekintve, óvatosan.

De mondom, ehhez semmi közöm.

Ám van közöm külön a csokoládéhoz és külön a fokhagymához. Tehát ahhoz is van közöm, mikor valaki fokhagymából és csokoládéből akar tortát csinálni, mert ez a „lelki” táplálék okvetlen gyomorrontást okoz, s nem elég, ha én nem eszem belőle - másokat is illik figyelmeztetni.

Túl sok mindenféle van összezagyválva ebben a konningsreuthi csudában, amik ellen nem külön-külön a természettudomány és a hit, a „józan ész” és az ihletett lélek, hanem együttvéve mindegyiknek nevében, a stílus és jó Ízlés és megértés nevében tiltakozik bennem a szépet és jót áhító hajlandóság.

Nem azt mondom én, az Isten szerelmére, hogy Neumann Teréz egy kis hisztérika. Nem szeretem ezt a „hisztérika” szót, tessék elhinni, az igazi tudományban ez a fogalom éppen olyan homályos, mint az igazi vallásban, mondjuk, az átlényegülés fogalma. Én csak azt mondom, hogyha már szentről van szó, akkor nekem jobban tetszik Assisi Szent Ferenc például, akinek nem kellett vérezni és stigmatizálni ahhoz, hogy Krisztust megértse, lelkébe vegye, kövesse és hirdesse. Azt a Krisztust, aki nem „belső átélés” és „isteni sugallat” hatása alatt vérzett, kezén és lábán, hanem mert kemény, valóságos szögeket vertek belé, és valóságos ostonnal és korbáccsal és szöges kancsukával verték - azt a Krisztust, aki másokat meggyógyított ugyan, de önmagán nem tudott és nem akart segíteni, azt a Krisztust, aki nem kereste a veszélyt, a szenvedést nem önmagában korbácsolta fel, hanem csak *elfogadta* és elszenvetde, mikor jött, magától, a külső világból, annak rendje és módja szerint - azt a Krisztust, aki nem azért szenvedett szelíden és szótlanul, hogy a szenvedés *keresésére*, legfeljebb azért, hogy annak *elviselésére* mutasson örök példát - elviselésére, annak hitében és reményében, hogy ezzel az ő szenvedésével nem több, *kevesebb* lesz a szenvedés a világon. Azt a Krisztust, aki Úr volt, a pokolban is Úr, lovagok örök őseit, a leggyengédebb és legszemérmesebb és legnemesebb Gavallért, gyermekek és együgyű, gyöngé nők, Jairus leányának barátját, akinek nem telik kedve és öröme egy parasztlány görcseiben.

Azt, aki nem a *szenvedés*, hanem a *szenvedők* barátja volt, nyilván azért, hogy az ő szenvedéseiket elvegye tőlük.

Nem tudom ezt bővebben fejtegetni és magyarázni: megint csak azt mondom - valahogy a *stílusban* van itt a dolog lényege.

Nem tehetek róla - a krisztusi kálváriának e pontos és lelkiismeretes, az *eseményekhez* ragaszkodó, azokat a szó szoros értelmében vért izzadva és verítékezve lekopizáló szabatosságában nem érzem meg úgy a krisztusi lelket, krisztusi stílust, krisztusi gondolatot, mint ahogy megérezem néha egy megadó sóhajban, egy csendes tűnődésben, egy gyermek vidám mosolyában.

És inkább Tiniben, mint Terézben.

Igen, Tiniben, aki egy magyar parasztlány, és akit nem ismernek olyan sokan, mint Terézt.

Én is alig ismerem. A vezetéknevét se tudom, a falut se, ahova való.

Csak annyit tudok róla, hogy tizenegy évvel ezelőtt szolgált nálam, szelíd borjúszelei voltak, dadogva és akadozva beszélt. Csak egy hétig szolgált, mert egy hét múlva, aztán, hogy belépett, meghalt spanyolbetegségben egészséges, fiatal feleségem, egyedül maradtam négyéves kisleánnyal és a zürzavarban, ami ezután következett, Tinit, aki tágra meredt szemmel és szótlánul, kérdésekre nem válaszolva, állt órákig egy helyben a konyha közepén (az orvos, ha jól emlékszem, olyasmit mondott, hogy ő is átesett a spanyolon, és fejére ment a betegség), valami rokon elküldte, mást fogadott helyébe.

El is felejtettük Tinit.

Ki hitte volna, hogy ő nem felejtett el bennünket?

Félév múlva, hazakerülve valami kórházból, Tini megjelent az előszobában. Ni, hát ez a Tini, aki *akkor* nálatok volt, mondta valaki. Mit akar Tini? már más van itt, nincs magára szükség. De Tini, mint ahogy nagy nehezen kiderült, mert összefüggéstelenül, halkán és rekedten dühöngve, kicsit hobbant benyomást keltett, nem állás miatt jött, hanem a kisleányt akarta látni. Mikor eléje állították, zavartan mosolygott, kicsit kinyújtotta a kezét, megérintette a gyermek haját, aztán lesütötte a szemét, és valamit dühöngve kifordult az ajtón.

És azóta minden évben legalább egyszer, akárhová mentünk lakni, Tini két percre megjelent. Én véletlenül egyszer láttam csak, azóta, rendszeresen nem voltam otthon. Azt mondják, érthetetlen szavakban, lesütött szemekkel dühöngött valamit ilyenkor, a Gabikát kereste. Gabi kijött az előszobába, Tini mosolyogni próbált, barátságosan és biztatón - később, hogy a fiú nagybácskává lett, nem mert megsimogatni, csak nézte, motyogott, és lassan és tűnődve elment.

Az idén, karácsony másodnapján délután nem voltam otthon. Gabi mesélte este, hogy Tini volt itt. Állt az előszobában, kínosan dühöngött valamit, mint aki meg akarja értetni magát. Gabi egyedül volt otthon, behívta, és megmutatta neki a karácsonyfát. Tini állt és hosszan és áhítattal nézte a fát, aztán a nyergelő, szemüveges Gabira nézett, és akadozva és hebegve, most először beszélt valamit, amiből annyit lehetett érteni, hogy ő most már többet nem fog jönni, mert elmegy valahová messze, és most már úgyis látta a karácsonyfát, és ebből gondolhatja, hogy a kisleánynak, aki elvesztette az édesanyját, nem lehet olyan rossz dolga.

Aztán mosolygott kicsit Tini, tűnődött még, a szeme nedves lett, és dühöngve elment.

Hát persze, vérezni és hörögni és verítékezni és görcsökben fetrengeni valamivel alaposabb emlékeztetés Krisztus földi történetére. Teréz német lány, és a németek általában alaposak.

De ami Krisztus szemérmes gondolatát, az önzetlen részvétet illeti, ez az együgyű magyar lány, ha nem is olyan alaposan, biztosabban idézte fel bennem, mint száz konnigsreuthi csoda és oberammergau-i passiójáték.

Csak legalább a falut tudnám, ahová való. Gabi elfelejtette megkérdezni.

Pesti Napló, 1929. január 20.

NAPLÓM

Kecskemét, északsarki útinapló

De igazán, mennyire látszat minden - s mégis minden e látszaton múlik. Egy kiemelt esemény a sok közül, kellő beállításban, óriási jelentőséget nyer a többi, hasonló esemény fölött, jelképpé válik - ezekből a kiemelt eseményekből áll a világtörténelem, amire világszemléletünket alapítjuk.

Sok millió ember halt meg a hazáért, de Tell Vilmos hazaszeretete halhatatlanná válik, a többit elfelejtjük. Sok millió anya siratja gyermekét, de minket Nióbe könnyei indítanak csak meg, hogy együtt sírjunk velük. Sok százezer vértanú vérzett el a kereszten, de minket csak annak az egynek emléke nem hagy nyugodni, csak annak az egynek emléke ad bátorságot, hogy néha mégis fellázadjunk Heródes ellen.

No igen, csak azért mondom... nem mintha dicsekedni akarnék. De annyi könyvet olvas az ember, északsarki utazókról, meg hasábos cikkeket meg mindent, hogy micsoda hősiesség, így-úgy, az a szörnyű hideg, kérem, tessék elgondolni. De arról senki se fog beszélni, hogy február tizedikén az Északi-sarkon két fok meleg volt, ellenben Kecskeméten harminc fok hideg volt, és éppen akkor kellett nekem Kecskemétre utazni. Hát persze, mi van abban, mondják, mások is utaztak, és Kecskeméten mindenkinek harminc fok hidege volt - meg se kottyant, pedig se fókazsír, se szárított pemmikánt, se hálózást nem vittünk magunkkal.

Ugyan fel tehetném a jogos kérdést, ha nyolcvanezer ember fázik, az miért nem ugyanolyan tiszteletre méltó és csodálatos és megbámulni való hősiesség, mint ha csak egy ember fázik - de mit álljak ide vitatkozni a közhangulattal, ami a külsőségek után igazodik? Ha február tizedikén a jó meleg Északi-sarkon jelentem volna meg, jegesmedvebőr bekecsben, termoforokkal és szextánsokkal és konzervekkel felszerelve, hogy ezt az eseményt kis zsebrádiómon közöljem a világgal - mindenki odalett volna, hogy micsoda kemény fickó vagyok, és Kecskeméten például, a harmincfokos hidegben, mindenki éppen úgy ünnepelt volna, ha nem jobban, hidegkibíró bajnoki minőségemért, mint így a humoreszkek alapján, amiket ugyanabban a lenge frakkban olvastam fel, amiben a szállodából átszaladtam ide, a harmincfokos jégviharon át.

És nincs rá eset, hogy kecskeméti naplómnak olyan sikere legyen, mint Scott kapitány könyvének.

Vonat, étkezőkocsi.

A szembenlévő asztalnál két komoly úriember beszélget, barátok, úgy látszik, közéleti férfiak, lehet, hogy az egyik képviselő, igen hozzáértően politizál, kérlek alássan, mondja, ezt Bethlennek a szemébe kell mondani, kérlek alássan, a férfias beszédet el kell viselni, ha közérdekről van szó, kegyelmes uram, kérlek alássan.

Három-négy éves apróság, az ablakhoz szorulva, úgy látszik, a kérlekalássan gyereke, a sótartóval játszik, megpróbálja hegyére állítani, mint Kolumbusz tojását. Bűbajos kis pofa, akkora szemekkel, mint a zsebóra, csücsöri kis füttyülő száj - csak nem tudom, fiú-e vagy lány, mert ül, és csak az arcocskáját látom. Hála Istennek, még nem fontos, mindenesetre ki kezdek vele. Mikor átnéz, felfújom a fél arcomat, és a másik szememmel hunyorítok. Elkapja a fejét, lenéz, igyekszik komoly maradni, de nem bírja - már nevet bele a tányérba. Aztán egy

perc múlva lopva megint átnéz, most már ő nevet előre. És jó fél órán át a röpké kacérkodás után, így nevetgélünk össze, mint a cinkosok, hang és szó nélkül, senki se tud róla, csak mi ketten. És közben kérlek alássan és az ellenzéknek meg kell érteni és egységről csak akkor lehet szó, kérlek alássan - és az egész vonaton csak két lélek, egy negyvenéves, aki *már* - és egy féléves, aki *még* tudja, hogy mindez milyen komikus és hiábavaló.

Az újságíró urak, akik az állomáson várnak, egyáltalán nem hasonlítanak eszkimókhoz, még csak az *Arktikus Újság* vagy *Kevés a főka* időszakai szemle munkatársaihoz se. Vidám autó prűszköl az épület előtt, gyerünk, mondják, meguzsonnázunk Tóth Lacinál, kicsit átmelegszünk. Folyik a szó, egyszerre csak kinézek, hát elhagytuk a várost, és valahol a havas mezők fölött robogunk. Ejnye, gyerekek, ilyen messze lakik Tóth Laci? Összenevetnek. Kényelmetlen érzés, ha az ember nem tudja, min nevetnek - hm, most jut eszembe, valahol erre van Orgovány.

No, annyira mégse vagyunk.

Széktóra visznek ki, meglepetésül a derék, lelkes fiúk - meg kell nézni az új strandfürdőt. Strandfürdő, mondok, az jó. Éppen azon jár az eszem, kicsit strandolni kellene. Csak legyen üres kabin. Megnyugtának, a nyáron háromezer ember számára volt hely. Lehet, hogy most valamivel kevesebben lesznek.

Hanem tréfa ide, tréfa oda, ez nem gyerekség. Akkora területen, mint az Erzsébet tér, egyetlen, hatalmas medence, ilyen még nem is láttam. Magyarország legtágasabb nyári fürdője, másfél órányira Budapesttől, és erről egy szót se tudtam, mikor harmincfokos meleg volt. Most, csekély hatvan fok különbség alkalmából kell erről értesülnöm, mikor értesülés helyett inkább értefagyásról lehetne szó. Ez az én formám.

Hanem már robogunk is vissza, a másik nevezetességet megnézni. Ez az ország, sőt talán a világ egyik legnagyobb sakk-könyvtára, vendéglátó gazdámnak, Tóth László szerkesztő uramnak tulajdona, aki két év előtt a híres kecskeméti világversenyt rendezte, a világbajnok Aljechin számára utolsó lépcsőfokul, a legmagasabb csúcs felé.

Hihetetlen, mennyi könyv, újság, ösnyomtatvány, dokumentum - a sok száz éves nemes sakkművészet egész kis világtörténete. Kínai sakk-könyvek és orosz sakk-könyvek - gyönyörű angol kiadványok, az utóbbi húsz esztendő sakkeseményeiről, tömege a világ minden tájáról összegyűjtött cikkeknek, amikből kiderül, hogy a magyar sakkművészet, közbecsülésben, tekintélyben, a legelsők közt áll a világ szemében. Maróczy Gézának, a magyar sakkozás nemzetközi büszkeségének arcképe, neve, a róla írott, az általa kiadott, sok nyelvre lefordított művek példányai és recenziói megújra felbukkannak - egész legendakör, amiről legalább annyi szó esett, legalább annyian tudnak, mint Reményiről vagy Munkácsiról például. *Morphy*-ról, a sakkozás Shakespeare-jéről vagy egyszerűen Sakkszipirjéről szóló szép könyvének angol és német kiadásai óriási példányszámról adnak számot.

Két gyors parti után - amikben részben udvariasságból, részben mert ellenfelem jobban játszik nálam - elverték: házigazdám asztalhoz ültet. Borozás közben a magyar sakkozás kivételes helyzetének okairól folyik a szó. Keleti nép vagyunk, közelebb Ázsiához, a sakk ősi bölcsőjéhez. Ráérős, tűnődő, amellet játékos fajta - szeret filozofálni, furni-faragni, meszterkedni, kombinálni. Tóth Laci elmeséli, amit Aljechintől hallott, hogy odaát, Amerikában, mikor sikereinek hatása alatt egy vállalkozó felszólította, rendezne szimultánversenyt, és hogy mennyit kér érte - a kért két- vagy háromezer dollárt szó nélkül kifizette, és csak azután kérte meg Aljechint, hogy most már árulja el bizalmasan a trükköt, amivel minden ellenfelét meg-

veri. Kiderült, hogy valami olyan bűvészfogásnak, dzsiu-dzsicu svindlinek képzeli a sakk-művészetet.

Fotografálnak, két vagy három felvétel, állva, ülve, profilból, egyenként öt-öt másodperc exponálással, ülni vagy állni kell, megdermedve a pózban, ahogy beállítottak, arcomra fagyasztva azt az elfogulatlan, barátságos mosolyt, miközben a fotográfus lemezt cserél, rémülten figyel, hogy meg ne mozdulj, aztán rád ordít, „most! az Istenért!”, amitől okvetlenül összerezdülsz, éppen akkor, mikor a lencse kinyílik. Képtelenség. Ezt kezdi már érezni minden jóízű ember - utolsó napjait éli, remélem, az úgynevezett „állókép” a fényképezés előtti portréfestészet vagy arcképrajzolás leszármazottja, amihez még modellt kell ülni. A jövő „állóképé”-t csak úgy tudom elképzelni, hogy filmszalagot vesznek fel a természetesen mozgó, beszélő, eleven emberről, s ebből vágják ki aztán, nagyításra, a legmegfelelőbb kockákat.

Estély a hervadatlan emlékü Kada Elek által tervezett szép teremben. Vidám, lelkes, inspiráló közönség - a tréfát tág, teli tüdőből kitörő, hamisítatlan alföldi nevetéssel jutalmazza még, de már áhítatos csöndben figyeli Horányi színművésznő Ady-versszavalatát. Előadás után grönlandi zuzmó helyett cseréget kapok, mintha Hellász aranynapja ragyogna az égen, Juvenalis is meg volna elégedve.

De reggelre, mikor a vonathoz sietnék, nincs se kocsi, se autó - befagyott a hűtővíz, a lovak se bírják a standon.

Mégiscsak szokatlan a harminc fok mínusz, még Kecskeméten is, nemcsak az Északi-sarkon - erre nem számítottak.

Pesti Napló, 1929. február 17.

NAPLÓM

Bábel tornya és Sagrave

Lehet, urak, folyvást, folyvást, a műsor úgy van összeállítva, bármely percben be lehet lépni.

Az egész egy óriási revü - szerző ismeretlen. Talán Spengler? Vagy H. G. Wells? Vagy mégis - valódi költő volna, alkotó, Isten művének folytatója, egyelőre ismeretlen név, kinek eljövételét sáskaevő jámborok rebesgetik csak, hagymázos látomásaikban?

Találgatni lehet.

A szerző nem is fontos - fontos a nagyérdemű közönség. Lehet, urak, folyvást, folyvást. Összefüggést, drámai akciót, egységes mondanivalót ne keress - ha volna is benne, mi közöd hozzá, kinek érdekel? Mindegyik jelenet önmagában véve pazar látványosság, ragyogó kiállításban. Mi közöd a műfajhoz? Hogy dráma-e, vagy komédia, középfa-jú vígjáték, sorstragédia, avagy csak intermezzo az egész, két tragédia közt - majd kiderül a végén. Vedd úgy, ha tetszik, hogy afféle *commedia dell'arte*, megírva nincs, csak eljátszva - az lesz belőle, amit a közönség akar.

A címe?

Talán így: „Kultúra és Civilizáció”.

Alcímet is parancsolsz?

Ízlés dolga. Pesszimisták részére. *Untergang des Abendlandes*⁶ - optimistáknak: „Legújabb Testamentom”.

A most következő felvonásra mind a kettő illik.

Berlin ötszáz emeletes tornyot akar építeni - a tervek együtt vannak, a pénzt megajánlották.

Képzeljétek el Metropoliszt, egy darabba összekovácsolva. Ez a torony, önmagában egy város - több annál. Minden városok városa, az Építő Ember külön világa, melyből, mint felszabadult inas, miután kijárta a Természet iskoláját, egyszerűen kizárja mesterét, a természetet. Önálló céget alapít, saját tervei szerint. Elleste a titkokat, s most megmutatja, hogy gondolja ő az alkotást. Ő lesz a Mester.

A tervezet legalább, körülbelül ezt ígéri. A torony úgy lesz berendezve, hogy falai közt egy ember, születésétől haláláig, leélheti az életét, s nemcsak börtönben nem lesz, de gazdagabb és tökéletesebb életet élhet, mint egy világutazó. Minden ötvenedik emeleten hatalmas körbe futó terasz, ahonnan, ha tetszik, ki lehet kukucskálni a természet durva, kezdetleges világába - erre különben nincs is szükség, hiszen a minden helyiségben berendezett távolbalátó- és távolbahalló-készülékek, ha tetszik, éppen úgy odavarázsolják eléd Afrika őserdejét, mint a Mars-lakók életét. Liftek és elevátorok röptének pillanatok alatt arra az emeletre, ahol dolgozol, vagy szórakozni akarsz. Megszületsz a földszinti szülőcsarnokban, boldog gyermekkorodat eljátszod az első emelet pazar játszótermeiben - azután felkerülsz a hetvenedik emeletre, iskolába, egyetemre - állást kapsz utána a századik emeleten. Így jutsz egyre feljebb, s ha megelégedted a kéjek és szórakozások és szépségek panoptikumát, fönt, valahol az ötszázadik emeleten, a csillagok közelében, felállítják tökéletesen elkészített ravatalodat.

Íme a Város, az emberi szellem világa, egyenértékű, ha nem tökéletesebb, a külsőnél.

⁶ *Untergang des Abendlandes* - A nyugat alkonya

Lucifer jóslata kísért, a *Tragédia* első felvonásából.

Az ember ezt, ha egykor ellesi,
Vegykonyhájában szintén megteszi...

Valóban úgy hangzik az egész, mint egy vázlat, röpke, zseniális tervrajz, amit a felszabadult inas odavág mestere elé: „íme, így csinálnám én, így csináltam volna, hat nap alatt, ugyanabból az Anyagból, amiből Te alkottad meg a magadét”.

Így fogalmazná az utópista és optimista, Lucifer tanítványa, megrészegetett Ádám a paradicsomkertben, aki hisz a jövőben s a pazar álmokképekben, amiket csábítója kápráztat el szemei előtt. Az optimista, utópista Ádám, akinek múltja nincs, fűtül a történelmi analógiára.

A pesszimista azonban fázósan összehúzza kabátját. Elfelejtet, ostoba Ádám, hogy régen túl vagyunk a paradicsom-jeleneten - az „Édenkertnek egy késő sugara” tévesztett meg. Túl vagyunk, régen túl vagyunk a mű derekán is - közelebb a jégkorszakhoz, mint a piramisokhoz -, egy-két szünet még, s jön a Falanszter, aztán az eszkimók dala. Amit lázas álomnak hiszel, elmúlt, keserű valóság ma már: történelem, aminek tanulsága van.

Bábel tornya, ahonnan vakmerő tudatlanságodban hasonlatod vetted, nem a Kezdet volt, hanem a Vég. Nem az Egység és Diadal, hanem a Szétesés és Összeomlás. Nem a Jutalom, hanem a Büntetés. Nem a kultúrát diadalmasan egybefoglaló civilizáció - egy mélységbe süllyedő világ temetése csak.

Untergang des Abendlandes.

Lehet, urak, folyvást, folyvást.

Az önök dolga, hogy ítélik meg - a kultúra temetését látják a civilizációban, vagy éppen ellenkezően. Amit ti kultúrának neveztek, képek és szobrok és művészet és irodalom és Eszme és boldogság - no de kérem, hisz a mi Tornjunk tele lesz művészi értékekkel, tökéletes, maradandó anyagból készült szobrok és képek és könyvtárak - mit féltet, ó kicsinyhitűek?

Nem is a képeket és szobrokat és könyvtárakat féltjük, ó, toronyépítők.

Az embert féltjük, aki csinálja.

Illetve csinálta.

Elhisszük, hogy nem fogjátok szétrombolni Alexandriát, mint vandálok valamikor - elhisszük, hogy felpakoljátok az egészet, és elhelyezitek valahol a háromszázadik emeleten.

Csak hogy a Művészet nemcsak múlt ám. A művészet és kultúra, aminek csak múltja van, jelene és jövője nincs, halott dolog, semmi köze többé az élethez. A ti civilizációtok tökéletest akar - de a *boldogság* reményét, minden kultúra célját és forrását csak *eleven*, élő, egyre alkotó művészet tarthatja ébren. A művészet nem történelem, nem konzerválása meglévő értékeknek - a művészet nem múzeum és könyvtár -, a kultúrának van egy furcsa törvénye, amit semmiféle civilizáció sem ismer - hogy fogalmazzam meg? Talán így: csak addig halhatatlan a múlt, amíg van eleven jelen - csak addig csodáljuk a nagy művészt, míg van köztünk művész, aki megtanítja csodálni. Csak addig hiszünk az Emberben, míg van köztünk ember - csak addig hiszünk az életet túlélő Eszmében, míg van köztünk, aki még elevenen képviseli.

Jól van, ti nem vagytok barbárok, ti nem bántjátok Pheidiaszt, ti nem öltöztetitek fel a milói Vénuszt, mint a középkor - de gondoltok-e rá, hogy új Pheidiasz születhessen, s ha megszületett, új Vénuszt teremtsen?

Egyelőre azt olvasom, hogy Amerikában új pénzcsoport alakult, a leggazdagabb műkedvelőkből, akik rajongásukban, önzetlen lelkesedésükben még arról is lemondtak, hogy név szerint szerepeljenek.

Egy embert akarnak támogatni művében, hogy módjában legyen tökéletesen alkotni. Óriási összeggel, amihez képest szerény kis alamizsna a híres Nobel-díj, vagy a Goncourt-jutalom.

Az új Maecenas megvolna hát - de ki a boldog Horatius?

Nos, ki volna más?

Sagrave őrnagy, aki új automobilt akar szerkeszteni. Olyat, hogy óránként ötszáz kilométert tesz meg - persze csak a daytoni tengerparton.

Sok értelme nincs. A repülőgép, rakétahajó kisebb veszéllyel érhetné el ezt a sebességet - és ki az ördög akar ötszáz kilométeres sebességgel száguldani, pont a daytoni tengerparton?

De hát - a rekord, uraim! A művészet? Ki beszél értelemről? A művészetnek nincs értelme - de szép!

Legalább úgy gondolja az amerikai mecénás. Nem az a kérdés, mi a művészet lényege - hanem az, mit nevezünk művészetnek.

Lehet, urak, folyvást, folyvást.

Pesti Napló, 1929. február 24.

NAPLÓM

Új Marathón

NURMI. Tudom, Szókratész, hogy a Marathón szót jelképesen kell érteni - a szó jelentősége nincs kimerítve a ténnyel, hogy a görög sportversenyeket felújították vagy három évtizeddel ezelőtt, lemásolván a szertartásokat is annyira, hogy éppen csak a hellén mitológia hiányzik - (szinte azt várná az ember, hogy mint egykor, Pánhoz és Héraklészhez intézett imádsággal fejezzék be a nagyszabású ünnepeket, Párizsban, Londonban vagy Amszterdamban). Tudom, hogy itt nem néhány régi szokás feltámadásáról van szó. Világáramlat ez - új klasszicizmus, olyan, mint az olasz reneszánsz volt. Mint amaz, ez is Európa őskultúrájának forrásához, a göröghöz fordult, friss vért szívni fel a petyhüdt erekbe. A reneszánsz az élet tükre, a művészet számára fedezte fel, ásta ki, frissítette fel azt az egészségtől duzzadó naturalizmust, amivel a görög Génusz az életet ábrázolta! Az új Marathón magát az életet próbálja életre kelteni - de élet és művészet egymás tükrei csak, s így a két Újjászületés egyben rokon - mind a kettő gyökerestül emberközponti, humanista szellem megnyilatkozása - forradalmi mozgalom.

SZÓKRATÉSZ. Nagyon szépen beszélsz, kedves barátom - úgy látom, korunkban az atlétákhoz kell fordulni, ha egy kis filozófiát akar tanulni az ember - a filozófusok inkább filmekben lépnek fel. De hogy érted a „forradalmi” szót?

NURMI. Hát mindarra gondolok, ami arra a korra jellemző. Technikai fejlődés, közlekedés, gyorsaság, fokozott élethabzsolás.

SZÓKRATÉSZ. Szóval, te a kor sportos, testedző, testápoló, mindenben a testi élettel foglalkozó kedvét, a „haladó civilizáció” anyagi irányát hozod összefüggésbe az Új Marathónnal.

NURMI. No igen. Tévedek, Szókratész?

SZÓKRATÉSZ. Mindjárt meglátjuk. Mondjad csak, a legközelebbi olimpiászon lesz repülőverseny vagy autóverseny?

NURMI. Nem, Szókratész. Az ilyen motorbicikliversenyeket, autóversenyeket, mi komoly sportférfiak az „elsőség”-ért való harc elfajulásának tekintjük - éppen úgy elfajulása, *ad absurdum* vitele ilyesmi a komoly sportnak, mint népünnepélyeken a tréfás vetélkedések, hordóugrás és lekváros kenyér evés.

SZÓKRATÉSZ. Mi hát a komoly sport?

NURMI. Az, ami mindig volt: úszás, futás, ugrás, birkózás.

SZÓKRATÉSZ. Úgy, mint az én koromban. De hiszen akkor a görög sport felújítása, éppen ellenkezően, nem forradalmi mozgalom - egészséges reakció inkább, egészséges ellenállása a meztelen, ősi egyénnek azzal a „kollektív mechanizálódással” szemben, amit a technikai eszközök fejlődése csinál. Így van-e?

NURMI. Úgy látszik, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ. Várjunk csak, barátom, nagyon hamar adsz nekem igazat, feladva korábbi álláspontodat. Szóval, elismered, hogy a maratoni futó öncélú művészetet űz - minden mozdulata tiltakozás a gyakorlati értékeléssel szemben, amivel korunk a nagy erőfeszítéseket méri.

NURMI. Úgy van, Szókratész. A maratoni futó teljesítménye független a gyakorlati eredménytől, szépsége önmagában adódik. Mivelhogy az autó úgyis minden élő embernél jobban

és hatásosabban fut, a maratoni futó rég lemondott róla, hogy utolérje - ehelyett inkább szembefordul vele, mintha azt mondaná: emberek, vigyázzunk, az a túl nagy sietség nem jóra vezet, túllőtt a célon, ördög munkája, nem istené, elégedjünk meg azzal, amire tulajdon testünk képes, mert ha nem elégszünk meg, az lesz a vége, hogy testünk, aminek kényelmére és öröme az autót kitaláltuk, elsatnyul, visszafejlődik és tönkremegy - és nem tudja élvezni többé a kényelem örömét se. Ezért klasszikus a maratoni futó.

SZÓKRATÉSZ. Nagyon szépen beszélsz, barátom, csak attól tartok, kicsit elcsodálkozna beszédeden a maratoni futók nemzetségének ősapja - aki mint veszített csata futárja nyerte el a cseragát, gyakorlati céllal futott, akkor még nem volt az autó és a távíró.

NURMI. Igazad van, Szókratész, erről megfeledeztem.

SZÓKRATÉSZ. No látod, azért mondtam, hogy túl gyorsan adtál nekem igazat. Talán próbáljuk így mondani - a mai sport forradalmisága éppen abban van, hogy a testedzés, amit valamikor gyakorlati céllal csináltunk, a harcra, küzdelemre, érvényesülésre való alkalmasság növelése céljából - ma, a repülőgép és gépfegyver korában, mikor a harcot ezek végzik el helyettünk, önálló művészetté nemesült: jelentősége éppen abban van, hangsúlyozni éppen azt akarjuk vele, hogy nem fogjuk felhasználni harcra és küzdelemre.

NURMI. Nincs másképpen, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ. S mivel, mint ahogy magad mondtad, a mai maratoni futóban nem a futás *gyorsaságát* dicsőítjük, hanem magát a futást - vajon a léha szofisták módján érvelnék, ha azt mondanám, hogy ma már a maratoni futó teljesítménye nem azt jelképezi, hogy milyen *gyorsan* lehet eljutni egyik helyről a másikra, hanem inkább azt, hogy *milyen lassan* is lehet - és érdemes?

NURMI. Nem, Szókratész - bár az, amit mondasz, paradoxonképpen hangzik, mégse szofista okoskodás, hanem nagyon is helyes ítélet.

SZÓKRATÉSZ. Eddig tehát eljutottunk volna. Most menjünk tovább. Ha a modern sport korszerű jellege éppen abban van, hogy a létért való harc szolgálatából felszabadulva, önálló jelentőséghez jutott - miben látod ezt a jelentőséget?

NURMI. Az úgynevezett *eugéniában*, Szókratész. Kétségtelen, hogy az emberi fajta egyik célja olyan szép és egészséges, életét és egészségét élvezni tudó egyének kitermelése, akik aztán felfrissítik az összességet is. E kitermelésnek igen fontos eszköze és élesztője a test-kultusz. Az egészséges, edzett és ruganyos test egészséges, edzett és ruganyos testekhez vonzódik. Friss levegő, játék, mozgás, napfény, hosszú fiatalság - csupa olyan dolog ez, ami, tekintettel a szerelem örök törvényeire, a réginél egészségesebb, életerősebb nemzedék reményével kecsegtet. A rajzolóművészet évszázados történetét, ha fellapozzuk, azt látjuk, hogy sportokkal, testi örömeikkel nem foglalkozó, pénzért és javakért marakodó, a szerelemben is érdeket kereső korszakok után satnya, torz nemzedék jött a világra - gondolj Daumier és Hogarth karikatúráira, a förtelmes, rút, visszataszító emberpéldányok ijesztő világára. Hogy a karikatúra-rajzolás manapság hanyatlóban van, ez a jelenség a művészet szempontjából talán sajnálatos dolog, de igen biztató jel abból a szempontból, hogy az emberi test egészségének, szépségének színvonala, úgy látszik, emelkedő irányt mutat.

SZÓKRATÉSZ. Nagy áhítattal hallgatom bölcs szavaid, barátom, s különösen a példát, amivel megvilágítottad. Csak egyet nem értek - hogy lehet ellentétben a *művészettel*, a lélek egészségével a test tökéletessége? Eugénia, kitermelés, kitenyésztés - ezeket a szavakat én is ismerem: magatok is görög szóval jelöltétek. A mi időnkben Arisztotelész használta őket, de ő az állatok világára értette. Nem tartasz tőle, hogy az állat színvonalára süllyeszted az embert -

azt az embert, akinek testi szépségét a szép és ragyogó lélek nevében követeljük meg, Agathón házában, ama nevezetes lakomán, ahol, hallom, Platón feljegyezte beszélgetésünk?

NURMI. Jaj, Szókratész, ne haragudj, azóta nagyot változott a világ. Azóta megszületett a természettudomány, az ítéleteknek és méréseknek ez az egységes rendszere, ami nem ismer kétféle mértéket. Ember és állat - ma már mindegy, az ilyen különbségeken nem akadunk fel. Az *anyag*, a mérhető *anyag* világa ez, Szókratész.

SZÓKRATÉSZ. A mérhetőé - és láthatóé? Úgy látom, barátom, fel kell, hogy világosítsalak, nem ismered a ti tudományotok legújabb eredményeit. Egy fizikussal beszéltem tegnap, s megkérdeztem, mit nevez anyagnak? Valami *elektronról* kezdett beszélni, s azt mondotta: anyag tulajdonképpen nincs is, amit eddig annak tartottunk, testetlen Erők játéka és káprázata csak. Ezt a korszellemet nevezed te anyagiasnak?

NURMI. Most már igazán nem tudom, mit feleljek.

SZÓKRATÉSZ. Felelek én helyetted, barátom, mint ahogy feleltem két és fél ezer évvel ezelőtt Agathónnak és Alkibiádésznek. Test és lélek - anyag és erő - szépség és boldogság - nem olyan dolgok ezek, amik a korszellemtől függenek. Két és fél ezer év elmúlt azóta - de ami történt, abból úgy látom, az emberi fajta élete azóta is gondolatok története volt és nem izmoké - a világ mégiscsak erők csatája maradt, istenek játékterme -, s a testkultusz lényegét az értheti csak, aki egy eljövendő Szellem biztosítékát meg tudja látni mögötte. Pán és Héraklész oltárán az mutathat csak be áldozatot, aki egy láthatatlan Lélek országát hiszi és kívánja: a látható teremtésben egy láthatatlan Isten művét ismeri fel.

Pesti Napló, 1929. március 3.

SZÍNHÁZ, GÉPÍRÓKISASSZONY, LÁVA, KÖZÖNSÉG

Előzmény.

Heltai Jenő *Könyv és Színház* című előadásában igen elmés keretbe foglalva egy kis korrajzot vázol fel irodalmi és főként színházi viszonyainkról, különös tekintettel arra a kérdésre, hogy a művészetben korszakot alakító és csináló nagy tehetségeknek (esetleg zseniknek) miért volt mindig, van is és úgy látszik, lesz is emésztő és lehetetlen, egyénileg ritkán sikerülő harcuk az érvényesülésért, szemben a „közönség olcsó igényeit” kiszolgáló sikerlovagokkal, akiknek rózsás az útjuk, nem terhelvén vállukat az újat mondás, művészi igazság ballasztja - nem szorongatván szívüket a beléfojtott „láva”, mely elpusztította Pompejít. Ez utóbbiak nemzetiségét röviden és találóan a gépíró kisasszonnyal jellemzi, aki darabjaiban mindig hozzámegy a vezérigazgatóhoz, amit a közönség szívesen lát.

Fodor László, az európai híré, nagy sikerű drámai szerző magára nézve sérelmesnek találja a példát, miután egyik legsikeresebb darabjában, *A templom egere* címűben, mint ahogy maga vallja, „legutóbb” ő írta meg ezt a témát. Egy kis oldaltámadás után, melyben emlékezteti Heltait, hogy az ő *Masamód* című darabjában is efféle történik, csak nem olyan erkölcsösen, mint nála - Fodor László védelmébe veszi az általa is szép eredménnyel mívelt, úgynevezett „mulattató irodalmat” -, megpróbálja annak jogosultságát némiképpen művészeterkölcseleg is alátámasztani, de legfőbb érve mégiscsak az marad, amit pedig Heltai nem is vitatott, sőt hiszen éppen ezt hozta fel ő is, hogy *A templom egeré*-t kétszáz színház játssza, és ezt a tényt nem lehet a „közönség nivója” címen elintézni, mint ami lehetetlenné teszi a remekművek érvényesülését.

Heltai gondolatához nincs mit hozzátenni - régi vita ez, melyet elvitázni, szerény véleményem szerint, nem azért nem lehet, mintha nem volna megoldás, hanem azért, mert a kérdést mindig rosszul teszik fel, olyan fogalmakkal dobálódzva, amiknek jelentését mindenki másképp érti: ebből nem jön ki semmi. Zseni, tehetség, művészet célja, színház, siker - olyan dolgok ezek, amiket multhatatlanul és óhatatlanul újra kell fogalmaznia ennek a kornak, különben nevetéses szalmacsépléssé válik az egész dramaturgia és esztétika. Ehhez nem lehet, nem is illik hozzászólni egy-két jól vagy rosszul sikerült aforizma kedvéért.

Fodor Lászlónak van olyan felelnivalóm, ami ha szokatlan is, röviden és kimerítően foglalja magába különvéleményem.

Amit Fodor László bizonyít, egyébként nagyon kedvesen és mulatságosan, igen egyszerű s főként tetszetős tétel. Össze lehetne foglalni még egyszerűbben s még tetszetősebben, s már össze is foglalta vagy húsz esztendővel ezelőtt nem kisebb ember, mint a drága, feledhetetlen Keszler bácsi, aki mikor a félreértett drámaíró keserűen panaszkodott neki, hogy egy bizonyos „giccs”-nek világsikere van: ezekkel a klasszikus szavakkal vette védelmébe a szóban forgó darabot, vállat vonván, tűnődve, mintegy elhárítva magáról a dramaturg felelősségét:

- Nézd, fiam - *die ganze Welt ist doch nicht meschüge?*

- Az egész világ csak nincs megbolondulva?

Értsd, ha két- vagy háromezrezer embernek tetszik valami, akkor ez a valami nem lehet rossz dolog, még akkor se, ha a hivatalos vagy szakszerű kritika és dramaturgia nem tudja felfedezni benne az isteni szikrát.

A lélektan matézise szerint azt jelenti ez, hogy háromezerezer ember véleménye akkor is fölötte áll egy emberének, ha az az egy ember négyezerezer különb valaki, mint a háromezerezer közül bármelyik, erkölcsi és esztétikai szempontból pedig azt, hogy van valami, ami a legkövetkezőbb kritikánál és dramaturgiánál különb igazolás - és ez a valami a siker.

Mondom, a tétel tetszetős.

Tetszetős tételt cáfolni nem hálás feladat.

S ha a dolgok csak *térben* zajlanának le, s nem *időben* is, nem is volna érdemes. Szerencsére, a térbeli siker (kortársi népszerűség) nem szokott mindig összeesni az időbelivel (utókor), s így meg lehet kockáztatni az effajta sikeres tételek elemzését egy későbbi, nagyobb siker reményében. (Az abszolút, döntő sikerre gondolok, a megismerések, erkölcsi és művészi igazságok végleges diadalára, mely időben igazolja az értékét.)

Van egy másik, kiegészítő mondás. Így hangzik: „*Ha három ember azt mondja, hogy részeg vagy, eredj haza és fekj le.*”

Az előbbivel összevetve ezt a mondást, alkalmazva a keszleri tételt, mindjárt kiderül, hogy vagy az egyik sántít, vagy a másik, vagy mindkettő.

Azt jelenti ez, hogy ha három kritikus rossznak találja a művedet, tépd össze és dobd a kályhába.

Egyszóval: azt, hogy valami rossz, három ember is megállapíthatja. De ahhoz, hogy jónak bizonyuljon, háromezerezer kell.

Ez nem stimmel.

Persze hogy nem.

Mert mind a két mondás a kedélyes „józan ész” ama jellemző produktuma, aminek hallatára gyorsan, rengő tokával, sugárzó arccal bólogat és röhög a jóllakott „siker”, és gyorsan, fanyarul elmosolyodik a töprengő éhes kudarc.

De a gondolkodó egyszerűen vállat von, elcsodálkozván a híres „józan ész” felületességén, tartalmatlan ürességén.

Tulajdonképp miről fecsegnek ezek?

Hát a közönségről, mondja vidáman Józan Ész bácsi, a kedélyes - arról, hogy milyen ízlése van a közönségnek.

Szóval a közönségről, amiről - s éppen ez derül ki a két jó mondásból, a két „jó bemon-dásból”, ahogy Pesten ejtik - halvány sejtelmük sincsen.

Úgy beszélnek a közönségről, mint a pincér az asztalához ülő pasasról, aki nyakába gyűri a szalvétát, hogy az étlapon szereplő fogások közül kiválassza azt a bizonyos kolozsvári káposztát, ami már tegnap is úgy ízlott.

Mintha a közönséget valaha is megkérdezték volna a valódi írók, hogy mit parancsol - mintha a közönség valaha is követelt volna valami *egyebet* az írótól, mint *éppen azt, amiből meg-tudja, hogy neki mi kell!*

Ha egyszer - *contradictio in adjectum*⁷ - akadna egy zseni a közönség közül, a közönségesség zsenije, akinek zsenialitása éppen abban állana, hogy ki tudná fejezni, mit tesz az közönségnek, *nem* költőnek, *nem* zseninek, *nem* kifejezni tudónak lenni - ez a fából vaskarika emberi lény ilyenformán jellemezné önmagát, válaszolva a sok kérdésre, állításra, személyével kapcsolatban, amire soha nem válaszolhatott (mert ha válaszolni tudna, akkor már nem volna közönség):

- Mit akartok tőlem?

- Mit akarsz tőlem?

- Költő vagy, avagy nem vagy költő, te, aki kérdezel?

- Mert ha az vagy, nem fogod kérdezni a véleményem. Akkor tudnod kell, hogy *a véleményemet éppen tőled akarom megtudni*.

- Neked tudnod kellene, amit a kritikusok és dramaturgok és firkászok nem tudnak, hogy *én azt is tőled akarom megtudni, tetszel-e nekem vagy nem tetszel*.

- Neked tudnod kell, ha költő vagy, hogy én a valóságot nem ismerem, nem ismerhetem meg, csak rajtad keresztül. Semmiféle valóságot, se külsőt, se belsőt. Nekem nincs fülem és szemem, csak általad, Én az élet méhében ülök és vegetálok - hogy *odakiint* mi van, azt tőled tanulhatom csak meg. Magamat se ismerem - te vagy a tükör, ám mutass!, annak fogom látni magam, amilyennek mutatsz. Költő! hát nem vetted még észre annyi ezredév után, hogy tulajdon képedet veri vissza a lelkem? És te, festő - nem csodálkoztál még, hogy az almát *csak te* tudod almának ábrázolni -, én ránézek az almára, és kukoricát rajzolok, ha megpróbálok rajzolni. És ha *te is* kukoricának rajzolod, lelkiismeretlenségből vagy tréfából, vagy gonoszságból, vagy érkéből, irigységből, hogy egy másik festőt meghazudtolj, és fölébe kerekedj és elébe állj - akkor én az almát attól fogva kukoricának fogom nézni -, és ha beszéd helyett kuruttyolni tanítasz, akkor kuruttyolni fogok, míg nem jön újra egy másik, lelkes és lelkiismeretes költő és művész, aki megint megtanít rá, almának látni az almát és kuruttyolásnak a kuruttyolást.

- Mert én nem is vagyok, én még meg sem születtem a Valóságra - a te dolgod megszülni engem, én a te kezében vagyok - üres lap, tiszta lélek -, a te dolgod, mit csinálsz belőle.

- Te vagy az én alkotóm - szomjasan, lelkendezve, dobogó szívvel várom a formátlan üresség méhében, mit formálsz belőlem: lelkes lényt vagy üres agyaggombócot. Mi együtt teremtünk, nekünk egymáshoz van csak közünk, egymást csak mi ketten értjük - hogy merészel előre közénk állni ez a se költő, se közönség valaki, ez a harmadik, aki se téged nem ismer, se engem, hogy neked tanácsot adjon, hogy nevemben feltételeket szabjon neked a „józan kritika” nevében? Kergesd el kettőnk közül - sejtelve sincs róla, mit várok én tőled.

Az „egész világ” pedig, ha egy szája volna és emlékezni tudna, ezt mondaná:

Ami a bolondságot illeti - ha csak ötven évre tekintek vissza, elszörnyülködöm önmagamon.

Száz olyan dolgot tudok mondani, amit ideig-óráig az „egész világ” csinált, valami hóbörödött művész vagy politikus, vagy divatcsináló szuggesztíójának bűvöletében - hogy aztán, magához térve, ugyanúgy tapsoljon és ujjongva ünnepelje a bűvöletet eloszlató művészt vagy politikust, vagy divatcsinálót, aki tulajdon bolondságát kicsúfolta, mint ahogy azt ünnepelte, akinek hatása alatt megbolondult.

⁷ *contradictio in adjectum* - önellentmondás

Hogy az egész világ talán csak mégse bolondul meg?

A hetvenes években valaki kitalálta, hogy a nőknek fürdőkádat kell cipelni a tomporukon. A kilencvenes években pedig, hogy a két karjukon két léggömböt célszerű viselni.

Ezekben az években a nők az *egész világon* hordták ezeket a dolgokat.

Ha akkor egy nő nyírott hajjal és térdszoknyában végigmegy az utcán, egy perc leforgása alatt találkozik azzal a három „józan” emberrel, aki felvilágosítja, hogy ő részeg, és menjen haza és feküdjön le.

Világ kezdete óta, aki új dolgot és jó dolgot és igaz dolgot talált ki, az első időkben, míg igazával keserves kínok közt, külön-külön győzve meg mindenkit, minden talpalatnyi helyért megharcolva, be nem helyettesítette a rosszat és hibásat és téveset - inkább azt volt módjában tapasztalni, hogy az egész világ megbolondult -, ha csak össze nem roppant útközben, s el nem hitte a Három Józannak, hogy ő a részeg, mint ahogy ama Vakok Országában hitte el végre amaz Első Látó a tudósoknak, hogy csak a füle káprázott.

„Közönség színvonala?”

A közönségnek nincsen színvonala, író urak.

És ti ne is törődjetez ezzel a színvonallal. Ha alacsony, ti tehetek róla - valaki biztosan le szállította. De jöhet közületek, aki váratlanul és hirtelen felemeli ezt a színvonalat - nektek arra legyen gondotok csak, hogy *alája* ne kerüljetez.

Ami ezen túl történik, a Gonosztól vagyon.

Pesti Napló, 1929. március 24.

NAPLÓM

Tébolyda

A tágas, csöndes folyosónak kedves szobáival és csinos padjaival vége szakad: zöldre festett vasajtó áll előttünk. Az orvos, aki kísér, kulcsot vesz elő, és kinyitja. Tompa, hideg fény csap ki, idegen levegő. Visszafelé néz, int a szemével, aztán előreenged, bezárja mögöttünk az ajtót. Zavartan állok meg pillanatra. A komoly és tiszta kórházi csönd, ami odakint lépteinket letompította, megszakad: kurrogó, recsegő és sipító zaj csap felénk, mintha valami szövőgyár műtermébe léptünk volna a vezérigazgató előkelő, tapétás szobájából.

Ez a „nyugtalanok” osztálya, közös kórterem és cellák.

A terem mélyén, ahogy közeledünk, siető alakok válnak ki. Valami különös rendszer szerint járkálnak, fel-alá, keresztül-kasul, összevissza - mindegyiknek megvan a maga útja, gyorsasága, nem ütköznek össze - mindegyik megteszi a maga útját, megfordul és visszamegy. Az egyik hangosan beszél, szünet, megállás nélkül. A másik a falba telefonál, tölcseért imitálva a kezéből. A harmadik némán, összeszorított szájjal guggol, hajlong, mormol valamit maga elé. És mindegyik végzi a dolgát, és szinte hihetetlen, hogy mindig ezt csinálják - az ember azt hinné, csak ajtónyitásra fogtak hozzá, produkálják magukat. Mint valami nagy panoptikum, melynek ravaszul szerkesztett viaszautomatáit közös gép hajtja, amit mulattatásunkra megindítottak - most zakatolva működni kezdenek, és mindegyik csinálja a mozdulatot, amit a szerkezet megenged: a baba lélegzik, a katona trombitál, a bohóc gombócot eszik, a gyilkos felemeli a törst, a ló nyerít.

Egy mozdulat, egy hang, egyetlen akció fanatikus rajongói ezek, csupa átszellemült fakír, kínozzák és ostorozzák magukat, mindegyik másféle kínpadon - önmaguk iránti engesztelhetetlen gyűlölettel szentelik hátralevő éveiket a szörnyű penitenciának, valamely bűnért, talán azért, hogy megszülettek.

Az örült komolyan veszi az eredendő bűn tételét.

Ezért él.

Vagy ez nem volna élet?

„Élőhalottak!”

Ez is egyike azoknak a tehetségtelen, hazug sablonoknak, amiket a dolgokkal való személyes, a dolgokat átélő érintkezés nélkül termel ki ezerszámra az üres hasonlatgyártás, gépiesen.

Soha nem érzem magam messzebb a haláltól, mint mikor tébolydában járok.

Maga a kép olyan életteljes, csak a sűrített élet kísérleti műhelyéhez, a színpadhoz hasonlítható.

A széles, hallszerű „társalgó”, melyből a különféle cellák nyílnak, nyüzsgő, mozgalmas, felfokozott izgalmakban lüktet. Persze, akad mindig olyan is a nyugtalan osztályon, aki félrehúzódva, mozdulatlanul ül valamelyik széken - hiába szól szóra hozzá, kiabálsz rá, nem moccan, a szeme se rebben. De a legtöbb valami lázas tevékenység kényszerében ég - ha bekötött szemmel hoztak volna be, rád bízva, hogy találj ki, hová kerültél: első impressziód egész bátran lehetne az, hogy egy előkelő színház próbatermébe csöppentél, ahol a színészek javában készülnek a soron következő darab előadására.

Még el is tűnődhetnél: ugyan miféle darab lehet, valami modern, nagyszerű dráma nyilván, vagy talán felújított Shakespeare? Annyi bizonyos, rengeteg hálás szerep van benne.

Lám, az egyik fel és alá szaladgál, magolja a szerepet, folyton ismétli. És hogy beleéli magát! egészen kivörösödött. Nekem kilóg a vesém a hasamból, azonnal küldjenek orvost, orvos-tanárt, vágják fel a hasamat, disznóság, így hagyják felfordulni az embert. (Aha, valami háborús darab lehet mégis.) A másik (nyilván komikus buffó, naturburs, a külseje is mutatja) folyton röhög, szójátékokat mond, egyre-másra (úgy látszik, tragikomédia, vagy talán több darabról van szó?). De nem, mégiscsak Shakespeare lesz - címe, *Lear király*, íme a „fenséges asszony”, akit a börtönbe csuktak az ármányos politikusok - amott a sarokban Ofélia emelgeti megtört ősi tekintetét, „ó, vigyél magaddal! mindig szerettelek! mindig *csak téged szerettelek!*” - mondja mindenkinek, aki közeledik hozzá.

S ami a legmegtévesztőbb, leginkább emlékeztet a drámára: hogy mindegyiknél, minden pillanatban, bármikor nyitod rá az ajtót, *az egész életéről* van szó éppen. Ezeknél soha nincs adott eset, a körülményekhez szabott viselkedés, az aktuális pillanattal való foglalkozás. Nincsenek hangulataik, nincsen lírájuk, csak tragédiájuk vagy problémájuk van. A húsz éve itt lakó „császár” a nap bármely szakában álljon szóba vele bárki, éppen úgy elmondja a szörnyű intrika történetét, melynek következtében nem foglalhatja el trónját, mint ahogy elmondta akkor, mikor behozták - másról nem hajlandó tárgyalni. Egy mosolygós szemű, pirosposzgás néni élénken magyarázza, mit kellene tenni, hogy megkapja a nyugdíjat három férje után, akiket megölt. Mártuska, aki csinos és tizenhét éves és finom, gazdag, művelt, Párizst és Londont járt úrilány volt, mielőtt ide behozták, és aki most glitteres ágyban fekszik a zárt cella sarkában, öt nyelven hadarja felém a legválogatottabb trágárságokat, amiért megcsaltam és otthagytam őt, mert hiszen hiába állok ilyen maflán, azokkal a kajla füleimmel, itt az ágya szélén - ő rám ismert, én vagyok D'Annunzio, illetve álnéven Gerhart Hauptmann, aki mindezt tette vele, és ne bandzsítsak úgy, mert rögtön megfogja az orromat.

A Pirandello *Hat szerep*-e ködlik fel előttem - oly makacsul, kérlelhetetlenül, oly sötéten és szenvedélyesen hajtogatják egyetlen, föl nem cserélhető végzetük jelszavát - oly keserűen és felháborodva követelik a jogot, hogy beteljesedjék a végzet, s ők megbékélhessenek.

Gyógyulás?

Nem sokat tud róla a tudomány. Az egész komplexum legkényesebb pontja az a sejtelem, hogy az elmebetegnek, fiziológiai és biológiai értelemben tulajdonképpen *szüksége* van elmebetegségére - ezzel menti meg pusztá, állati életét (többnyire egészségesek és soká élnek a tébolyda lakói - odakint, aszociális viselkedésük miatt, hamar elpusztulnának).

Gyógyítás?

Talán...

Talán olyanféle valami lehetne... amit pár percig próbáltam csinálni, egy furcsa, tűnődő gondolattól megkapatva, spontán, terv és cél nélkül, azzal a finom arcú, törekeny testű fiatal-asszonnyal, aki zokogva és kiáltozva vergődött a pamlagon, a társalgó közepén, hogy miért ütik és verik és kínozzák őt egész nap.

Természetesen, nem bántotta senki.

Az orvos ezt magyarázza neki, okosan, értelmesen: hogy csak képzelődik.

Aztán, hogy szórakoztassa, bemutat neki - a boldogtalan egy percre elhallgat, felemeli rám nagy, szürke könnyben úszó szemeit. Egy icipicit mintha el is mosolyodnék, kíváncsiság villan fel meggyötört arcán... igazán?... suttogja... személyesen?

Felhasználom ezt a pillanatot, s hogy ettől az egyszerű, természetes, emberi gesztustól nekem is mosolyognom kell. Megfogom vékony, ideges kezét, derülten és őszintén és biztatóan a szemébe nézek.

- Miért sír úgy?

Újból megjelenik tekintetében a rémület és kétségbeesés vad fénye.

- Ütnék... vernek... lefognak... nézze, a karjaim... a vállam...

Nincs semmi nyom. De nem vitatkozom vele. Tovább tartom a kezét.

- Jó, hát lefogták... megütötték. Tessék? A nyomok? Na igen... van itt valami karcolás. Igaza van... De hát - olyan nagy dolog az?

Megint felnéz, csodálkozik.

- Érdemes így sírni, így kétségbeesni ezért? Felejtse már el, az istenért! Ne gondoljon mindig rá... ne gondoljon mindig önmagára! Olyan nagyon érdekesnek találja, ami történt, *csak* azért, mert magával történt? Nézze... milyen szépen süt a nap... és mennyi minden van a világon, ezen kívül... Ez a karszék... az a galamb... ott az ablakrács előtt... az ura otthon... a kisfia... ezek mind meg vannak sértődve... hogy maga csak önmagával foglalkozik... és nem figyel rájuk...

És hozzáteszem, duzzogva, sértődötten.

- És én is... én is... meg vagyok sértődve... a karszék és a galamb és az ura és a kisfia nevében... és velük együtt... hogy olyan borzasztónak és kétségbeejtőnek... és elviselhetetlennek találja a világot... amiben mi vagyunk... hogy örömet okozunk magának... és érdekelnék... hogy meg tudjon feledkezni a bajáról... és ne sírjon...

És még egyszer, követelve:

- Ne sírjon már, szé...

„Élőhalottak temetője.”

Legfeljebb annyiban emlékeztet temetőre, hogy annyiféle sír van benne. A grófnőnek külön pavilonja van, három ragyogóan berendezett szobából álló lakosztály.

Családi sírbolt, mauzóleum.

A vasajtó újra becsapódik mögöttem. Az orvos lehúzza a kulcsot. A tiszta, csendes folyosó végén fehér ruhás szolga a padlót keféli.

Milyen egyforma mozdulatok. Milyen gépiesek, makacsok.

Különös mánia. Padlót kefélni!

Az orvos felém fordul.

- Hogy tetszett...

Nehezen felelek.

- Nagyon érdekes.

- Tudja, a dementia praecox és a maniaco-depresszíva közt az a különbség...

Mi ez? Miket beszél? Miért mondja most már harmadszor... hogy aszongya, „praecox” meg „depresszíva”, hát ez meg mi?

Ijedten nézek rá.

Nem kell ingerelni, gondolom.

Lent, a hallban, barátságosan ugrálnak fel az urak. Óvatosan közeledem feléjük. Vigyázva rázom meg egy régi ismerősöm kezét, közben a szemébe nézek, próbálom kitalálni a rögeszméjét.

Csak nyugalom, intek magamnak.

Az utcán riadtan kerülök ki a szembejövők elől. Nini... ez hordárnak képzelem magát... ez meg katonának... ez meg sofőrnek... nem szállna le az autóról... ez meg... aha... ismerem... ez bankigazgatónak képzelem magát... már húsz éve... ez meg politikusnak... Végre... ott jön Lojzi... a színész barátom... ez legalább mindennap másnak képzelem magát... aránylag a legépeszűbb...

Eh! még megbolondulok! Gyerünk haza - miről is van szó? Ja igen, tudom már... meg akarom írni ennek a látogatásnak a benyomásait...

Nekem az a rögeszmém, hogy megírjam.

Pesti Napló, 1929. április 7.

NAPLÓM

A valóság regénye

Azért még néha megkérdezik az embert, imitt-amott.

Olvasta Dreisert? Olvasta Remarque-ot? A legújabb Gerhart Hauptmann-könyvet? Gide-et? Ezt az új franciát, Moréas-t, nagyon finom, elemző, kitűnő stilisztá. Chesterton könyvét Dickensről? Paléologue tanulmányát Cavourról, Emil Ludwig Krisztusát?

Nézegetek egyet-kettőt, néhányat félreteszek, ezt okvetlenül elolvassuk, ha ráérünk.

Este pedig - ó, ritka, bűnös, lopott pásztoróra! -, mikor az ajtót becsukom, kigyújtom fejem fölött a lámpát, kinyújtózom, aztán behunyt szemmel megvárom, míg a lelkemben zakatoló gépek, miket tizenhét óra szennyes árvize lódított vad forgásba, fűtött be gőzével a megpukkadásig, lassan, elernyedve forognak még darabig, aztán megállnak - este, mikor álomba zsibbad szegény megkínzott kocsonyájában a csontedénynek a harag és méltatlanság görcse, kinyitom megint a szemem, és szomjasan kapok az éjjeliszekrény könyvoszlópa után. Egy tiszta óra, csend van, belül és kívül - mit olvassak?

Sok szép dolog, új regények, nemes szívek és elmék munkája - világok, kozmoszok, amiket a képzelet teremtett meg az Emlékezés - vajon megtalálom-e köztük, amit magam képzeltem, amit magam is láttam -, vajon járták-e útját ők is, mint ama keresztény, a jelképes városok, mezők és folyók vidékét, örömforrást, kétségbeesés völgyét?

Belenézek ebbe, amabba, kószolok, izgatok magam.

S a dolognak - mostanában - mindig az a vége, hogy egy úgynevezett „tudományos” könyv marad a kezemben, amit aztán nem tudok letenni.

Pedig regényt akartam olvasni.

S regény helyett, íme, egy kiragadott fejezet valami nagy komplexumból, amihez tulajdonképpen semmi közöm, hiszen nyilvánvaló már, kezdem magam is elhinni, hogy bajosan lesz belőlem tengerészkapitány. Csillagász se lesz belőlem, orvos se lesz belőlem, se matematikus, se bogarász, se új földek felfedezője, lám, a repülőgépet se én találtam fel, mint ahogy nyolcéves koromban akartam (igaz, hogy *nem egészen* az lett belőle, ahogy én terveztem akkor), s látom már, a Holdba és Marsba is nélkülem fognak eljutni. Néhány regényt, darabot, verset írhatok még, néhány „szerény véleményt” a világról, de magát a világot, úgy látszik, úgy fogom itthagyni, mint ahogy találtam, akár volt, akár nem volt róla szerény és nem szerény véleményem.

Akkor hát mit dobog a szívem, mért feledkezem bele tátott szájjal ezekbe a „szakismeretek”-be itten, olyan hévvel, ahogy soha mesterségembe tartozó munkát, regényt, verset, darabot nem olvastam - kétszer-háromszor rágva át magam egy-egy mondaton, hogy a kellő előképzettség hiányát pótoljam. Mi az ördögnek kellett nekem megtudni részletesen, hogy a rákbetegség elmélete és gyakorlata hol tart ma, most, ebben az órában, összegezve mindazt, amit eddig tudtak a kérdéssel - hiszen nem akarok én sebész lenni, és mi az ördögnek zabálom ezt a tésztát, hogy az elektronelméletet és a kvantumelméletet hová fejlesztették a legújabb kutatók, hiszen még csak szóbelileg se lesz módomban soha hozzászólni a matematikusok és fizikusok vitájához - és ugyan mit izgat engem a remeterák szerelmi élete, jobban, mint Bovaryné szerelmi élete vagy O'Neill hősnőjének szerelmi élete, vagy akár a magamé?

Ez utóbbinál meg is állhatunk.

Tizennégy éves koromban vagy tizenhét éves koromban nem lett volna értelme e kérdéseknek, erre jól emlékszem. Bármilyen furcsán hangzik ma (legalább másnak, magamnak még nem annyira), de abban az időben olyanformán érdekelt mindez, külön-külön, mint akinek lehet is, lesz is köze az elektronokhoz éppen úgy, mint a remeterákhoz - meg fogok velük ismerkedni, személyesen, és nem lesz közönyös, egyikünk számára se egymás sorsának alakulásában, ez az ismeretség. Úgy látszik, az időről voltak hamis fogalmaim, vagy az idő mértékéről - körülbelül úgy öt-hatezer évre csináltam programot, nagyon természetes hát, hogy ebbe a programba szépen belefért az a feltevés, hogy orvos is leszek, ügyvéd is leszek, miniszterelnök és csillagász, és azonkívül megfejttem, lóugrás szerint, a világrejtvényt.

A Heine verse jut eszembe:

Ich habe selbst dreihundert Tage
Tagtäglich drüber nachgedacht,
Wie man den grossen Doktores Juris
Und gar die kleine Flöhe macht.⁸

És emlékszem arra is, nagyon csodálkoztam, hogy apám hetvenéves korában megint belefeküdt a könyvekbe, mohón kezdett olvasni, tudományt és filozófiát és szépirodalmi remekműveket is, de főként, mondom, tudományt. És azt kérdeztem magamban, ugyan mit akar vele? hiszen számára mindennek nincsen már *gyakorlati* jelentősége - miért olvassa, mindenről megfeledkezve Spencert és Comte Ágostont, hiszen abban a világban, amit például ez az utóbbi rajongó megálmodott és meg akart valósítani, ő már úgyse szerepelhet, nem alakíthatja, nem élvezheti szépségét, nyugalma. És mit érdekli őt Werther és Adolphe és Casanova - most, hetvenéves korában akarja megtudni, mire való az ifjúság?

A Bizonyosságot keresi, küszöbén a kapunak, melyen túl minden bizonytalan, *ennek* a világnak bizonyosságát, melyet nemsokára kénytelen lesz örökre elfelejteni, akár jól ismerte, akár rosszul ismerte?

Most kezdem érteni.

Nem egészen a művészi alkotásoktól, a „képzelet játéka”-tól való elfordulás, spengleri csömör ez a nosztalgia, a megismerhető tények birodalma felé.

Annyi bizonyos, hogy a tudományos megismerés világában elfogja az embert valami, a biztonságérzésnek semmi máshoz nem hasonlítható édessége, amit se művészet, se szociológia, se filozófia, se történelem, se teológia nem adhat. Mintha hullámszó hosszú tengeri utazás után, szédülő fejünk először érezne partot: nem tudjuk, hol vagyunk, de annyi már biztos, hogy ez szárazföld, hozzám hasonló, szilárd anyagból. Odakint, abban a világban, amit az *ember* teremtett, csodaszép tájak vannak s még szebb perspektívák és horizontok - de az egésznek van egy nagy-nagy hátránya, ami éppen abból adódik, hogy mindezt az ember teremtette, képzeletének, vágyainak és akaratának alkotó erejével. Hogy fejezzem ki?

Megpróbálom egyetlen, hevenyészett matematikai törvénnyel, ami így hangzana: *egyidőben ugyanaz a történet csak egyféleképpen történhetik.*

⁸ *Ich habe selbst dreihundert Tage... -*

Háromszáz napig
Mindennap azon töprengtem,
Hogy a nagy Doktor Jurisokat
Épp úgy csinálják, mint a kis bolhákat.

Viszont minden emberi cselekvés mélyén a *jó* és *rossz* problémája lappang, vagyis alá van vetve a moralitás és etikum feltételének. Hogy egyeztetsem össze ezt a feltételt az előbbi törvénnyel?

Hogy egy emberi cselekvés (akár képzelet, akár akaratbeli) jó és helyes volt-e, azt meggyőzően csak úgy lehetne megállapítani, ha módunkban volna ellenpróbának vetni alá, oly módon, hogy megvizsgáljuk: rossz és helytelen dolog jött volna-e ki belőle, ha másképpen cselekszünk? De sajnos, ez lehetetlen, mert cselekedni egyszerre csak egyféleképpen lehet - s így minden morális tanulság örökre problematikus és megbízhatatlan marad. Megmentettem ennek az életét, és elpusztítottam azét - akármi volt tettem következménye, soha nem tudhatom meg, jobb vagy rosszabb lett volna a végeredmény, ha fordítva cselekszem - bizonyosságot nem kaphatok, le kell mondanom róla, hogy valaha is tisztán lássak *előre*, s meg kell elégednem az ösztön sugallatával, ami pedig, éppen mert ember vagyok, sokkal gyengébben és megbízhatatlanabbá és zavarosabban működik bennem, mint állat- és növénytestvéreimben.

Mégis, tudományos könyvek olvasása közben, ahol nem kísért ez az örök fausti kétely, nem érzem úgy, mintha hátat fordítottam volna a művészetnek.

Sokféle világ van, és nincs rá semmi ok, semmi kényszer, hogy ezek közül bármelyiket is *igazabbnak*, létezőbbnek tekintsem, mint a másikat.

Teremtett világot Isten, s teremtett világot az emberi génius is. Melyik tökéletesebb a másiknál, hol a paradicsom, ki tudja?

Én csak annyit tudok, hogy ami például az atomok és erők világában történik, úgy, ahogy azt mostanában fokozatosan feltárja az új kutatás - izgalmasabb, kalandosabb, megdöbbentőbb és lenyűgözőbb valami a legfantasztikusabb kalandorregénynél - s hogy ami például a rovarok világában meg a növények világában zajlik, napról napra, itt a szemeink előtt, változatosságban, leleményben, borzasztóságban és szépségben, messze felülmúlja azt a szenzációt, amit, mondjuk, az ember világtörténelme nyújt, összes háborúival, békéivel, forradalmaival és ellenforradalmaival.

És nem tudom letenni a szenzációs regényt, a *valóság regényét*, az ismeretlen szerzőnek ezt a folytatásos művét, amit mostanában kezdtem el újra lapozgatni.

Pesti Napló, 1929. április 21.

KASSA, EPERJES, ÚTINAPLÓ

Túl korán felkelni nem kellemes, különösen ha későn feküdt le az ember - álmosan és émelyegve, míg a Keleti pályaudvarig érek, fekete bőröndöm, a szemközti ülésen, rendkívül prózai társalgást inspirál önmagammal. Mégiscsak az ér a legtöbbet, fiam, rendesen, szabályosan lefeküdni, szabályos, puha ágyba - rendesen, pontosan felkelni, valami ütemes, másoktól rendelt és másoktól függő munkát végezni napközben, aztán család, gyerekek -, az a jó kis polgári élet, világ kezdete óta minden egészség és rendes munka feltétele.

De mihelyt a vonat zakatolva megindul, átveszi uralmát a Másik, aki mindent jobban tud nálam és nálatok is, polgárok - a Képzelet. Mint valami folytatásos álomban, ami mostanában már csak olyankor zökkent vissza *igazi* életembe, mikor megadott körülményeim, véletlenül kialakult helyzetem keretei szétnyílnak, egyszerre eszembe jutok önmagamnak, folytatom ott, ahol legutóbb, néha hónapok, néha évek előtt abbahagytam, s e minden emléknél valódibb valósághoz képest, nevetségesen álomszerűvé válnak körülmények és életkeretek - világosan érzem, mennyire esetleges mindez ahhoz a bizonyossághoz viszonyítva, hogy íme, élek, én vagyok az, aki voltam és leszek - ó, igen, aki voltam, hatéves iskolásfiú, ugrálva araszolván végig a Szív utcát, hogy folytassam magamban a Hangyakirály eposzát, míg a suliba érek, ahol abba kell hagyni, hogy aztán hazajövet folytassam, ahol abbahagytam -, ó, igen, aki leszek, ha a köd kitisztul, magános repülő a tenger fölött, holdutazó az éjszakában, marslakó, esti csillag az égen.

A jó öreg aforizma, „művész hazája széles - e világ”, mindig fölragyog, értelmet kap, mikor vonatban ülök. Ti jól tudjátok, régi kalandorok, világ kezdete óta, Homérosz és Hutten Ulrik és Giordano Bruno és Goethe és Baudelaire, hogy ez mennyire nem szabados bohémság, hanem gyakorlati érdek volt számotokra - hogy *rendkívüli körülménynek* az egyetlen módja a polgári világban a *belső rendet* fenntartani magában annak, aki alkotni akar valamit, a belső, minden polgári és állami és társadalmi rendnél nagyobb rendből. Szánalmas, megvert, korcs utódok csak néhány szürke adattal járulhat hozzá e tanuláshoz. Az a néhány gondolat, elképzelés, megértés, új rend, amihez formát tudtam találni életemben, *mindig* rendkívüli körülmények, zökkenők, válságok közt született meg bennem. Érdekes, azt a néhány verset, amit húsz év alatt írtam, például, mindig vonaton írtam.

Bohémnek lenni - ön tudja, ugye, kedves H. G. Wells, például, milyen ostobaság ezt a fogalmat a polgári felfogás szerint valami züllöttséggel, kitaszítottsággal, legalábbis *anyagi* bukással, szegénységgel és aszkézissal azonosítani -, ön tudja, hogy amilyen szerencsétlenség és züllés és tönkremenés a polgár számára, ha elbohémesedik, éppolyan züllés és tönkremenés a művész számára elpolgárosodni. Ön nagyon jól tudja, hogy csak pénzbeli javakban mennyivel rosszabb üzletet csinált volna, ha nem művészetének rendeli alá a polgári életet, hanem polgári életének a művészetet.

Mi, szegény magyarok, polgárok és művészek, többnyire ilyen szoros üzletet csinálunk. A polgár táncol és rajong és utazik és éjszakázik és lelki problémáin törí a fejét - a művész otthon ül és keservesen számol és kereskedik és ügynököl és összeköttetéseket hajszol.

Vagy a vasúti hídról beugrik a Dunába, egy utolsó, keserves kéziratot hagyván a korlát szélén, amiben, önmagát kifigurázva, nem eszmék és gondolatok végrendeletét adja, hanem anyagi javairól intézkedik.

A vonatban olvasom, hogy Cholnoky László öngyilkos lett, és hetven fillérből álló vagyonát a Baumgarten-alapítványra hagyományozta. Egy művész, aki polgár szeretett volna lenni.

Vigasztalásul Remarque könyvét lapozom át (*Nyugaton a helyzet változatlan*), míg a határig érek. Egy katona szenvedései a világháborúban, óriási siker, példátlan példányszám. Jó könyv, művészi munka. De ez magában még nem okolná meg a népszerűséget, ami ezúttal tanulságosabb, mint maga a könyv. Vajon mit jelent? Azt akarja demonstrálni a vásárló közönség, hogy egyetért az íróval, utálja a háborút, nem kér belőle többet? Nem biztos. A szadisztikus gyönyör, külső látszat kedvéért gyakran veszi fel a részvét és szájalom álcát - és Telma Titusz kiáltványában ezt olvastam: „a vértanúság kétféleképpen hat, kétélű fegyver az Igazság kezében - a kiontott vértől csak az egyik sápad el s tér meg, a másik vérszemet kap további vérontásra”.

Aztán meg...

Emlékeztek Barabbás történetére?

Minden olvasó egy ember. Külön-külön talán mindegyik elborzad és megtér - de *együttvéve*, tömegnek, vajon mit fognak kiáltani, ha majd elhangzik a kérdés: mit akartok hát, ölni vagy élni? [...]

Különben pedig - csak hozzá kell szokni, a világ mindenütt egyforma.

Kassán azzal fogadnak az újságíró urak, hogy nem kell félni, estére azért telt ház lesz, csak hát a közönség ki van merülve, most voltak a szépségkirálynő-választások. A lapokban nagy fényképek, miss Kassa, miss Ungvár, miss Eperjes, miss Ránkszelice.

Oda se neki. Azért lelki szépséggel is lehet valamit kezdeni, csak meg kell várni a sorát. Estére csakugyan megtelik a Schalk ház díszterme, és Pauss úr, az új szállodatulajdonos megkapja a horribilis teremdíjat, amivel a magyar kultúra ápolását és terjesztését próbálja kicsit szabályozni.

Interjúk. Mit szólok a kisebbségi irodalmakhoz, mi a véleményem Mécs Lászlóról, milyen különbséget látok az erdélyiek és a felvidékiek közt? Egyébként kinek van igaza, Einsteinnek vagy Szabó Dezsőnek? Milyen jövője van a szabad versnek és mikor hűl ki a Nap? Mit szólok a város fejlődéséhez?

Drága, kedves, lelkes, hittel hívő fiúk, szegények és önzetlenek, örök megoldhatatlan kérdések makacs kérdezői! Gyerekek, minden jóra fordul, minden nagyszerű lesz, bizony isten - és mindenki nagyszerű és őszinte és igaz és a város is fejlődik és milyen praktikusán van megoldva, a járda szélén állanak a házak és nem például az utca közepén, ahol akadályoznák a kocsiforgalmat. Boldog vagyok, hogy ilyen rendben találtam mindent, folytassátok, éljen a fejlődés és éljen az eszme.

Kassáról Eperjesre, Eperjesről Kassára vissza, autón, éjszaka, telihold fényében, a fenyveseket átkanyargó serpentinutakon, tarka színekben lapuló falvak közt, csodálatos! Álomszerű hegyek és erdők, hangtalan utcák, hidak, csend és ezüst sejtelmes álom - borzongásban kitáguló szív, elcsöndesedő gondolat -, Kaledónia, normann táj, százmillió éves múlt emléke. Milyenné lett volna a világ, az ember és a lélek, ha nem ismernénk a Napot, csak a Hold ezüsthéjében éltünk volna mindig - az Uranus vagy a Neptun bolygón lehet ilyesféle, ahol a Nap messze van, kicsinyke csillag, úgy világít csak, mint nálunk a Hold. Csupa sejtelen és álom és szerelem volna az élet - s mi lenne, micsoda elszörnyedés és rémület és ordítás, ha egyszerre mégis felbukkanna valahonnan a tüzes, izzó golyó, hogy vakító fénnel emelje szemünkhöz nyomorúság és rútság szöges göröngyeit!

Vagy ez is viszonylagos? El lehetne képzelni Napot, izzóbbat és világosabbat annál, amit ismerünk, s szemet, amely kibírja?

A közönség nagyszerű. Elnyomatásában kifinomodott - megérti és hálásan honorálja a rejtett iróniát is ott, ahol addig csak a durva tréfát értette.

Valami meglepett. Néhány szenvedélyesebb indulattelt prózai írást olvastam fel, s utóbb mindenki úgy emlegette őket, közönség és kritika: „azok a versek”.

A líra, úgy látszik, csakugyan válságot él - versnek számít az olyan próza, amiben nem értelem s logika, hanem indulatok és érzések szabályozzák a szervek rendjét.

A szabad vers mégis megtette a maga művészetátalakító hatását.

Csak három napig voltam el Pesttől, s mégis, megérkezve, a pályaudvaron, ugyanazt az izgalmat éreztem, mint mikor fél évig jártam idegen országban.

A festő, hogy jól lássa a képét, amelyben benne él, néha hátraszalad, kicsit behunyja a szemét, hogy az összehatást vizsgálja. Ehhez elég néhány pillanat is.

Pesti Napló, 1929. április 28.

A FERDE VONAL

Mindig szívesen, szinte mohón kérdezgetem ki azokat az ismerőseimet, akik először ültek repülőgépen, hogy mit éreztek, hogy hatott rájuk a dolog - felfrissítem és ellenőrzöm tulajdon emlékeimet -, én ugyanis képtelen vagyok napirendre térni a repülés csodája felett, s némi csalódással hallgatom, ami igen gyakran történik meg, ha a kaland hőse nincs nagyon odáig, vállát vonogatja, nem is olyan nagy dolog az egész. Makacs rajongó létemre ilyenkor elkese-redetten próbálom magyarázni flegmatikus felebarátomnak, hogy téved, hogy igenis fantasztikus és emberfeletti élményben volt része, hogy nagyobb dolog történt vele, mint amikor először látta meg a napvilágot. Ugyan, ne beszélj már bolondokat, csodálkozik a napirendre térő flegmatikus, közlekedési eszköz ez is, mint a többi - én bizony újságot olvastam közben, semmi rendkívüli nincs a dologban - aztán meg hiszen éppen te magad írtad valahol, hogy az igazi csoda az, ami megszűnik csoda lenni abban a pillanatban, amikor valóra vált. Igen ám, fiacskám, csakhogy értsd meg, *ez a dolog még nem vált egészen valóra*. Értsd meg, ha majd az unokánk vagy a dédunokánk is repül - de a te apád még nem repült, se a nagyapád, se az ősapád. Ádám óta a generációk hosszú sorában *te vagy az első ember, aki repült* - ez a szenzáció benned nem közönséges egyéni élmény, mint az első úszás vagy az első szerelem, vagy az első akármilyen - azért mondom, hogy a születésnél és halálánál is külön élményben volt részed, mert az őseid is mind születtek és meghaltak, és ennek az élménynek emléke valahogy halványan ott dereng idegeid mélyén. Az első repülésnél azonban *egész fajtádnak* élted át egy még ismeretlen szenzációját, egész fajtád lelkendezik és ámul benned, egész fajtád ismer meg valamit, amit természet és végzet megtagadott tőle - természet és végzet ellen lázadó felszabadulás győzelmes mámorában volt részed - hát ne mesélj nekem, hogy ez semmi nekem, aki az első vászonból és lécekből és drótokból összetákolt játéksárkányokon repültem először, szegény Wittmann Viktorral.

Hiába, a legtöbb újonc csak henceg, hogy ő bizony semmi különöset nem talált a dologban. Különösen a hölgyek, amin kevésbé akadok fel - a nők végre is gyermekebbek nálunk, egyrészt több közülük van a meseszerűhöz, másrészt úgy vannak vele, mint Ignótus barátom szép novellájában az apja karján ülő kisfiú, akinek arcán az apa, miután megbotlott és elvágódott vele, szívdobogó ámulattal állapítja meg, hogy nyugodtan mosolyog, egy pillanatra se félt, olyan teljes biztonságban érezte magát az apja karján. A nők olyan természetesnek és megbízhatónak érznek mindent, amit mi férfiak alkottunk, mint amilyen természetesnek és megbízhatónak érezzük mi férfiak Isten művét, a törvényszerűen működő világot - Isten kételkedhetik benne, hogy mit tudom én, a gravitáció, amit kitalált, biztosan funkcionál-e majd minden pillanatban, és egy férfi aggódhatik a repülőgépen, hogy a motor, amit kifundált, nem hagy-e ki -, de a dolgok rendje mindig az marad, hogy mi férfiak rábizzuk magunkat a gravitációra, és a nők rábízzák magukat a mi repülőmotorjainkra, minden további nélkül.

A férfiak közönye azonban, ismétlem, bosszant. És ragaszkodom hozzá, hogy valóban hencegnek csak, utólag fölényeskednek, blazírtaknak akarják mutatni magukat, gépre járó korunkban divatban lévén a *nihil admirari*,⁹ az emberek szégyellik azt a minden motornál finomabb és nemesebb kis motort, amit valamikor *jelképesen* hívtak szívnek, mikor még lelket is értettek alatta, s ami végre mégiscsak közös forrása marad örökké ama vágynak és lelkesedésnek, amiből versek és dinamógépek születnek.

⁹ *nihil admirari* - semmin sem kell csodálkozni

Igenis, versek és rotációsok és festmények és felhőkarcolók, ebből a közös forrásból. Csak meg kell kaparni kicsit azt az előkelő közönyt - lám, milyen érdekes beszélgetés jött ki belőle, minap egy igen tehetséges és lelkes barátommal, aki valahonnan érkezett éppen, repülőgépen, s először ő is csak azt mondta, semmi az egész, de délután megint találkoztam vele, akkor már bevallotta, hogy gondolkozott azóta a dolgon, csakugyan különös valami ez a repülés - aztán belemelegedve a vitába, néhány figyelemre méltó megállapításra jutottunk.

Tudod, mondta, az első dolog, amit felülről (vagy kétezer méteren lehattunk) meg lehet látni, hogy *ember lakta* vidék van alattunk, vagy sem. Ahol ember járt, ott *vonalak és ábrák* vannak - utak és földek és csatornák és fasorok szabályos rajza, titkos írás, az *értelem* üzenete.

Vonalak.

De nem vetted észre, nógattam aztán, hogy ezek a vonalak *milyen mások*, hogy megváltoztatják jellegüket - hogy ezek a vonalak *mást* jelentenek, onnan felülről, mint idelent?

Új képirás jegyei és betűi, új, eddig ismeretlen szöveggel, amit ez a generáció kezd el betűzni.

A művészet már észrevette, már kezdi naivan, ügyetlenül vetni a betűt. Csak hinni kell neki, ez az egész, hogy igenis *új stílus* született meg, a szó ősi értelmében, új *íróvessző*, abból az új szemléletből, amit a szárnyra kapott ember ismert meg odafent.

Mert először is ne feledd, fizikai értelemben az ember eddig *két kiterjedésben* mozgott csak tulajdonképpen - a síkhoz voltunk kötve, akár görbe, akár lapos volt ez a sík -, a többit csak úgy hozzágondoltuk. A térben, a *három kiterjedésben* való szabad mozgás lehetőségét, valóságban és képzeletben, a repülés hozta meg számunkra - a repülés lényege ugyanis nem az, hogy *magasabb* síkokba kerülünk általa, hanem az, hogy *minden* elképzelhető sík rendelkezésünkre áll - a repülés jelentősége nem abban van, hogy *vízszintesen* vagy *függőlegesen* mozgunk, hanem abban, hogy vízszintesen is, meg függőlegesen is mozgunk, s a kettőből *eredő* jön ki, amit eddig nem ismertünk.

Eredő: ferde vonal.

Ez a ferde vonal korunk új, nagy, szenzációs felfedezése, s az úgynevezett *expresszionista* művészetben, mint valami titokzatos spektrálképén a művészi látás finom műszerének, ez a ferde vonal mindenütt felbukkan immár, csakúgy, ahogy például felbukkant a gótikában az a bizonyos ék alakú két görbe (\cap), a vallásos áhítatban ég felé emelt, imádkozó karokra emlékeztető zárt vonal, ami az akkori spirituális vágyat jelképezte.

Az expresszionista képeken és szobrokon és házakon a *horizont* s minden, ami hozzá igazodik, nem vízszintes vonal már - hanem ferde - elnyúlnak a méretek, a figurák furcsán eltorzulnak. Kis fej, rettenetes hosszú láb, vagy fordítva - minden úgy hat, mintha *nem emberi* szem nézné a világot.

A klasszikus vonalakhoz szokott szem nem érti - elfajulást, eredetieskedést, a művészet hanyatlását emlegeti.

De ha repültél már, emlékeztetlek rá, hogy különösen mikor *emelkedik* a gép, s mikor fordultnál *bedől* - milyen kísértetiesen hat a *ferdére billenő horizont*, hogy szaladnak szét az arányok - a gép óriásivá lesz, s ahogy lefelé zuhan, emlékezz rá, milyen ijesztő, hogy arra a kicsi foltra kell leszállanod ott - s egy perc múlva a torony nagyobb, mint az egész templom.

Mint egy expresszionista képen.

Ferde és görbe vonal... a háromdimenziós létezés szemlélete: új horizont.

Érdekes: ugyanabban a korban született meg Einstein *négydimenziós világa*, s ebben a világban, szerinte, az egész mindenség *elferdülve, görbén került ki Isten kezéből*.

Pesti Napló, 1929. május 5.

NAPLÓM

Beszéltem Miss Európával

Illetve, Miss Európa beszélt velem. Vagy hogy is mondjam, hogy szerény legyek. Lám, mindjárt a címmel baj van.

Miss Európáról, a legszebb európai lánynak hivatalosan elismert és kikiáltott Simon Böskéről cikket írni vagy beszélni tulajdonképpen ezzel a címmel lehetne csak: „láttam Miss Európát”, lévén az ő kiválósága a lányok és emberek közt olyan természetű, mint teszem fel Nápolyé a városok közt, vagy Giocondáé a festmények közt. Senkinek nem jutna eszébe illet mondani: „beszéltem Nápollyal, vagy beszéltem Giocondával”. Beszélni politikusokkal szoktak vagy írókkal, ugye, ilyen szép dolgokat, mint Simon Böske meg, mondjuk, egy kalotaszegi varrottas, esetleg egy szép naplemente a Gellérthegyről, az ember megnézi, aztán, ha költő az ember, esetleg verset ír róla és kész.

De *beszélni*!

Egy ilyen széplánnyal! Nevetséges.

Viszont látni annyian látták már Simon Böskét, ez nem riporttéma ambiciózus újságíró számára, ami vagyok. A legtöbb, amit tehetek, ha másokkal együtt és mások után konstátálom, hogy Böskénk igazán gyönyörű jelenség, és ha ráérnék röviden írni, megérné a fáradságot, hogy egy kétstrófás költeményben felfedezem a feltűnő hasonlóságot, ami egy hajladozó virágszál és egy ilyen szép fiatal lány közt okvetlenül megállapítható.

De ettől egyrészt elkéstem, másrészt, mondom, nem érek rá.

Nem marad más hátra, szerénység ide, szerénység oda, akárhogy forгатom, mégiscsak kénytelen vagyok abból indulni ki, hogy Simon Böskét látni éppúgy érdemes volt, mint Simon Böskének velem beszélni.

Utóbbi eseményről beszámolni persze az ő dolga volna - azonban Miss Európa mestersége nem a tollforгатás. No de vagyok én olyan udvarias ember, pláne szép lányokkal szemben, hogy az ilyen csekélységet elvégezzem helyette.

Mintha a kabátját segíteném fel.

Tehát, kedves Simon Böske, Európa királykisasszonya, valahogy így történt, ugye, a történelmi nevezetességű találkozás, a közös ismerősöknél, ahol összekerültünk.

KIRÁLYKISASSZONY. Jó napot. Jaj, de éhes vagyok. Soká tartott a főpróba.

ÉN *megnézem*. Á, szóval maga az, a Simon Böske? Érdekes, nem ismertem volna meg magamtól, de így, hogy tudom, hasonlít önmagához. *Csakugyan így is van*. Úgy értem, a képekhez.

KIRÁLYKISASSZONY. Miattam jött ide, ugye? Kíváncsi volt rám?

ÉN. Tessék csak nyugodtan ebédelni, én már utána vagyok.

KIRÁLYKISASSZONY. Rém hosszú volt a főpróba. *Levest eszik, májgombóccal*. Pesten borzasztók az emberek. Néznek az ember arcába, nyíltan, leplezetlenül bámészkodnak, mint valami tárgyra, aminek mindegy. Külföldön, ha valaki látni akart, odajött hozzám, beszélt egypár kedves szót, nem csinálta ilyen feltűnően.

ÉN. Nagyon érdekes, amit mond. És igaza is van. Nem hiszem, hogy az önérzetünknek, vagy akár csak a hiúságunknak is hízelegne, ha csak egy bizonyos tulajdonságunkra kíváncsiak a sok közül, bármennyire büszkék vagyunk vagy lehetünk erre a tulajdonságunkra. Ebben mindig van valami sértő - olyasféle ez, mint a sorozás, ami mindig *egyféle* szempontból történik. Emlékszem, milyen megalázónak éreztem, húszéves koromban, mikor soroztak: tapogatták az izmaimat, mérlegelték, mintha valami állat volnék. Úgy látom, ebben nincs különbség. Kegyed igazán méltán lehet büszke a szépségére - a modorán, viselkedésén azt is látom, hogy egészséges lélek, álszemérem vagy ilyesmi nem háborgatja lelkinyugalmát - mégis, ugye a népszerűség áldásain túl is bántja, ha egyszerűen újkapunak nézik, bármennyire biztos benne, hogy ez a szépségének szól. Tudja, miért? Azért, mert a szépség elvont fogalom, *elvonás*, absztrakció révén jön létre - egy eleven ember azonban, aki azonkívül, hogy szép, még lehet esetleg kedves is, okos is, jó is, szóval okvetlenül több és egészsébb valami, mint egy fogalom. Azért érezte megtisztelőbbnek, ha *beszélt* is kegyeddel az, aki látni akarta. *Kegyedre* volt kíváncsi az illető, kegyedre magára, aki, bármennyire domináns tulajdonsága is kegyednek a szépség, mégiscsak több, ugye, mint a szépsége.

KIRÁLYKISASSZONY. Remélem. *Rántott szeletet eszik, idei fejes salátával*.

ÉN *fejes salátát esetleg ennék, de ebéd után mégse illik*. Természetesen, éppen olyan sértő volna viszont, ha valaki meg *csak* beszélni akarna kegyeddel, és közben nem venné észre, hogy kegyeden van mit nézni és bámulni. A sorozáson bántott, hogy az orvos az izmaimat tapogatta - de azért nem szeretném, ha valaki olyan tónusban beszélgetne velem, mintha nekem egyáltalában nem volnának izmaim. Aki *csak* a testre helyezi a hangsúlyt, éppen olyan igaztalan, mint aki *csak* a lélekre. A kékharisnyát soha nem szenvedhettem, de azért azt is túlzásnak tartom, amit a minap mondott, rejtelmes mosollyal, egy szép asszony, a társaságomban.

KIRÁLYKISASSZONY *egy szelet tortát vág le*. Mit mondott?

ÉN. Azt mondta: Akinek tetszem, az megértett.

KIRÁLYKISASSZONY *nevet*. Pedig ez jó. Nagyon jó. Bizony isten. Akinek tetszem, az megértett.

ÉN *egyem egy szelet tortát? Á, nem érdemes*. Sejtettem, hogy ennek a mondásnak sikere lesz kegyednél. Tudja, nem is tartom lehetetlennek, sokszor gondoltam erre, és sok adatom volna az igazolására, hogy a női szépség alapjában véve *intellektuális eredetű* tulajdonság. Nem is öröklésen, *race-on*, elődökön múlik, mint ahogy a naiv fajbiológusok, eugenetikusok hiszik - sokkal inkább akaraton, tehetségen, elhatározáson. A szép nők életében, abban az időben, mikor a kislányból nő lesz, úgy a bakfiskor körül, úgy sejtem, van néhány döntő hónap, amikor az ilyesmi eldől.

KIRÁLYKISASSZONY *leteszi a kést*. Né, igazán mond valamit... Tudja, ez biztosan igaz. Nekem például tizenkét éves koromban mindig azt mondták, te, Böske, miért tetszik neked éppen ez a fiú, például - és én ragaszkodtam hozzá, hogy nekem ez tetszik, mindenki ellenére. Ez éppen olyan dolog.

ÉN *gyorsan*. Éppen olyan, csakugyan. *Szünet*. Olvasta Anita Loos *Szökek előnyben* című könyvét?

KIRÁLYKISASSZONY *mosolyog*. Azért kérdi, mert ilyen szöke vagyok?

ÉN. Nem, nem a szőkeség - inkább az *előny* szempontjából érdekelne hiteles szakértői véleménye.

KIRÁLYKISASSZONY. Hogy érti, hogy előny?

ÉN. Nézze, ez egy különös valami, ezzel a mi demokratikus újkorunkkal, ez már néhányszor szöveget ütött a fejembe. Van itt a magyar irodalom jelesei közt egy magas rangú férfiú, aki híres rettentő testi erejéről. Egyike talán Európa legerősebb férfiainak - állítólag róla mintázták az Arany-szobor Toldi-figuráját is. Ezt a nagyon erős írókollégámat egyszer megkérdeztem, volt-e valaha életében valami akármilyen természetű előnye vagy haszna abból a kiválóságából, amivel valamikor az ókorban talán királlyá vagy fejedelemmé választották volna - a középkorban pedig legalábbis Toldi Miklós lett volna belőle. Hosszan tűnődött, aztán vállvonogatva bevallotta, hogy - eltekintve egy amerikai ajánlattól, melyben professzionista birkózó állást ajánlottak fel neki, s amelyet nem fogadott el - inkább csak kellemetlensége volt a nagy testi ereje miatt. Nem mert megsimogatni vagy meglegyinteni senkit, félt, hogy agyonüti a boldogtalant - esze nélkül, gyáván menekülni volt kénytelen, ha valaki belekötött, tudván, hogy a legkisebb védekezés életébe kerülne a támadónak. Nem mert egyedül járni elhagyott utcákon - félt, hogy leüti valakit.

KIRÁLYKISASSZONY *nevet.*

ÉN. Kegyed nevet, pedig pontosan a kegyed esetéről van szó - és persze mindazokéről, akik valami ősi és örök értelemben vett egyéni kiválóság keresztjét viselik ebben a tömegekre berendezett modern emberi társadalomban, ahol Einsteinnek például soha nem lesz annyi pénze, mint egy közepesen jól spekuláló tőzsdeügynöknek, holott Einstein tud jelenleg legjobban mindenféle számításokhoz. Kegyed, ha feltesszük, hogy a zsűri értett a dolgához, jelenleg a legszebb lány Európában. Az ókorban istennőnek választották volna, gondoskodtak volna nemcsak elíziumi ellátásáról, de még a halhatatlanságáról is - kérdem, a mi korunkban ugyan milyen kézzelfogható előnyét látta ennek a kivételes állapotnak eddig, nem szólva néhány filmgyár ajánlatáról, amelyeket, úgy tudom, visszautasított?

KIRÁLYKISASSZONY. Csak nem azt kérdi, mennyit lehetett keresni vele?

ÉN. Nem, valóban nem azt. *Keresni* számításokkal lehet esetleg, ez nem minden - a szépség, ősi értelemben, olyan ajándéka istennek - aminek varázsvesszejével *találni* kellene.

KIRÁLYKISASSZONY. Ugyan mit?

ÉN. Hogy mit?!... Hm... Igazán nem tudnék hirtelen felelni rá... Ma szerencsének nevezik, általában. Száz évvel ezelőtt: szerelemnek. Még régebben, általában így hívták: boldogság. Mit gondol?

SIMON BÖSKE *elgondolkodik, biggyeszi a száját, tűnődik. Hirtelen, mint aki ráeszmélt, hogy esetleg rajtakaphatnák valamin, ha nem vigyáz, hangosan. Menjünk teniszezni.*

Pesti Napló, 1929. május 12.

NAPLÓM

Körkép

Jön, jön, nincs gát ellene, nem tartja vissza semmi.

Hollywoodból visszatérő, Berlint járó üzletemberek, újságírók, néhány siető szavában ott rezeg már a nyugtalan idegesség. A levegőben van, közeledik.

Egyelőre a *beszélő filmről* esik csak szó, s a nagy felfordulásról, amit az új technikum kavart fel a húszéves iparban. Recsegve omlanak össze a filmpaloták, lázasan építik át a világgraszoló üzemeket. Berlin, London, New York kapkodva hurcolkodik, jönnek-mennek a kábelek, megsemmisítik a régi nagy szerződéseket, új emberek tűnnek fel. Vannak, akik már *hallották* az új filmet, és szédülten néznek a jövőbe: barátom, vége a színháznak, mozinak, mindennek a mai formájában. Valami egészen új dolog következik.

De a beszélő mozi mögött, ami végre mégiscsak egyszerű korrektívum, két jól ismert és kihasznált lehetőség összekapcsolása egy harmadikká - az angolul karattyoló *talkie* mögött, komoly szakemberek szerint, valami egészen más dolog lappang, világgraszolóbb, nagyobb felfordulás a rádiónál.

A diadallal tökéletesen kiteljesedett rádióüzem, a Világfül, az érzékelhető jelenségeknek végre mégiscsak egy elég szerény kis kategóriáját tette térben és időben határtalanná: a Hangok birodalmát.

A süket és néma világ nem különbözött olyan nagyon a valódi világtól, hogy most, mikor néhány évvel ezelőtt megszólalt, milliárd torokból, észrevehető módon változott volna meg szemléletünk.

Most azonban arról van szó, hogy a vak és sötét világ világosodjon fel.

A Világfül után kinyílik a Világszem.

Szakemberek mondják, hogy a rádióhullámon továbbítható tökéletes mozgókép meg van oldva - egész rövid idő kérdése, hogy hangfelvevő-készülékünket, Aladdin csodalámpáját, kiegészítsük Tanagra csodatükrével, egy kis üveglappal. Ezen az üveglapon, ha kettőt csavarok, megjelenik az Eastern-Square, déli napsütésben, a sógorommal, amint éppen átmegegy a kocsiuton - ha hármat csavarok, tetszés szerint, a Déli-sarkvidék, ha négyet csavarok, a Szahara-sivatag, további csavarásokra Lady Windermere fogadóestélye, esetleg villamos kivégzés a Sing-Sing-fogházban.

A létező világ, mint bármely percben hozzáférhető körkép - íme, a legközelebbi kor képe.

Szimultán világ, érzékletemben és tudatomban - világ, amelyben fölöslegessé válik minden képzelet és elképzelés, hosszadalmas és megbízhatatlan dedukció, következtetés ismertről az ismeretlenre - képzelet helyett valóság, következtetés helyett maga a végeredmény, helyben, házhoz szállítva.

Ember Tragédiája, nem időben, évezredek sűrített homokóráján demonstrálva a végzetet, hanem térben ábrázolva. Ádám és Éva, nem egymásra következő nemzedékek változatából emelkedve ki örök egy ifjúságban, örök egy születésben és halálban, örök egy remény és bukás megújuló hullámain - egymásra következő korok helyett egymás mellett álló képekben,

mint király és királynő, koldus és prostituált, rajongó lovag és büszke várkisasszony, sarkutazó és eszkimóleány, emberevő őslény és rabszolgája Tasmániában.

Mert a világ térben éppen úgy ábrázolható, mint időben, s ha a Világszem kinyílik, ki fog derülni, hogy amit Történelemnek nevezünk, múltak egyre közeledő rendje és sora, amiben valami homályos *fejlődési folyamatot* véltünk felfedezni, alapjában éppolyan érzéki csalódás, mint azok a furcsa, megmagyarázhatatlan álmok, mikor valami külső eseményhez, zajhoz, egy leeső tárgy zöreijéhez, megszólaló telefonberregéshez *előzményt* álmodunk hozzá, összefüggő történetet, aminek csattanója a külső zaj - felébredve nem értjük, hogy lehet ez, csak annyit vagyunk kénytelenek feltenni, ha az okozati összefüggésekbe vetett hitünk mankóját nem akarjuk elereszteni, hogy amit időben lezajló történetnek hittünk álmunkban, nyilván térben egymás mellé vetített képek sora volt csak, semmi más.

Idő helyett a Tér kerül szemléleti formánk központjába.

Nietzsche egyik szép tanulmányában azt magyarázza, hogy az erősen élő, alkotó és látó korok nem sokat törődnek a történelemmel (az úgynevezett múlttal). Róma művelt osztályai kevesebbet tudtak közvetlen elődeikről, mint mi örölük, kétezer év távlatából.

Annál többet önmagukról.

Úgy látszik, ilyenféle kor következik.

Nem érdemes a történelemmel foglalkozni, hiszen a látható világ, ha a Világszem csakugyan kinyílik, éppen annyi tanulsággal szolgál majd - csak persze észre kell venni, meg kell érteni, mit tanít.

Hozzá kell szoknunk - s az elkövetkező irodalom és művészet és tudomány és filozófia, úgy látszik, ebben ismeri majd meg feladatát -, hogy az összefüggéseket, a dolog értelmét és jelentőségét fel tudjuk fedezni az egymáshoz hasonlító, egymástól különböző képek kaleidoszkópjában csakúgy, ahogy felismertük eddig, ok és okozat fikciójának útmutatása mellett, az eredmények egymásra következő rendjében.

Ha az egész világ láthatja majd az egész világot, ha egymás szemei előtt leszünk, ahhoz, hogy önmagunkat megértsük, nem kell életünk emlékeiből venni a példákat - ezeket a példákat maga a jelen szolgáltatja, a legváltozatosabb gazdagságban.

De ahhoz, hogy mindez lehetségessé váljon, a létezésnek egy újfajta, másfajta érzésére lesz szükség - ez az érzés nagyon homályosan, nagyon halványan derengett csak, felbukkanva, megint elenyészve, a hatezer éves kultúremlékben.

A fiaink talán már többet fognak tudni róla.

Hogy magyarázzam meg, mire gondolok?

Ebben a szűkebb világban, amiben a mai kultúremlék él, a *létezés érzését* az úgynevezett *én-érzés* határozta meg - ezt az utóbbit pedig az emlékek összefüggése. *Én*-nek minden pillanatban azt a valakit nevezem, akit azonosítani tudok egy pillanattal, egy órával, egy nappal, egy évvel ezelőtti emlékközpontommal. Tudatra ébredésem óta voltam, jártam-keltem, éltem, éreztem, láttam, gondolkodtam - s e régebbi, mindig megújuló életérzések hősét azonosítom azzal, aki most érzi az életet: így jön létre az *Én*.

Az időben élő.

De el lehet képzelni egy másfélét, azt, amelyik a térben él, ugyanilyen elemekből összeállítva, ha mindazt, ami időben történt, a tér síkjára vetítik át.

Voltam csecsemő, voltam kisgyerek? Voltam bizony, emlékszem rá. Én voltam az, s hogy most is én vagyok én, onnan tudom, hogy ez is én voltam.

De nézz körül a világban - százmillió csecsemőt látsz és százmillió kisgyereket. Ugyanazok, többé-kevésbé, ami te voltál. Ha megszűnnél emlékezni gyermekkorodra, a *gyermekről* való képzeted és gondolatod éppen úgy létrejöhetne, mint így, önmagadra való emlékezés útján - s íme, a sok hozzád hasonló, élő és nyüzsgő jelenlévő gyermek és serdülő és felnőtt emberi lényből, *ha azonosítani tudod őket önmagaddal*, éppen úgy létrejöhet egy új, tág, minden emberit magában foglaló *én-érzés*, mint amilyet emlékeidből alkottál magadnak.

És minél jobban nézed a világot, s minél többet látsz belőle, hogy minél több jelenségből válaszd ki azt, ami emberi, megkülönböztetve mindentől, ami nem az - annál inkább kezded lehetségesnek érezni az ősi, indus mondást és legparadoxabb paradoxont, európai fül számára: *ta tvam aszi*, te vagyok én.

S Ádámot és Évát, e térbeli, szimultanista Tragédiában, akik itt, ahol ülsz, s távol Amerikában, s a szélben hánykódó Zeppelin fedélzetén, s lent a pincékben valahol, százezer alakban, egy és ugyanazon időben, amit Mostnak nevezel, éppen úgy eljátsszák két boldogtalan, egymást kereső, egymással harcoló Egyénnek és Énnek végzetét, mint ahogy eljátszották nemzedékek egymást követő rendjében, amit Történelemnek neveztél.

A kinyíló Világ szem talán megmutatja neked.

Talán látván látva, s magadon keresztül megértve őket, jobban elhiszed majd, hogy éppen úgy fájt nekik a gonoszság, s éppen úgy üdvöztette őket jószág és szeretet, mint őt, az egyetlent, akinek fájdalmát és boldogságát emlékeidből ismered.

Hadd jöjjön hát.

Pesti Napló, 1929. május 19.

KAPUKULCS

Nem hoztam volna szóba megint.

Mióta újságíró-ceruzát forgotok, legalább hússzor ordítottam, jajgattam, suttogtam és röhögtem már el, mindig hiába - már bele voltam nyugodva, mint valami betegségbe, amin nem lehet változtatni.

Múlt héten Hatvany Lili kitűnő kollégám, egy odavetett kis újságcikkében, megint eszembe juttatta.

Most tehát előveszem, újból, végleg és utoljára - nem azzal a célzattal immár, mint a nagy reformerek: nem a terápia érdek, ami reménytelennek látszik - csak a diagnosztika.

Segíteni ezen nem lehet. Beletörődtem.

Forogjon a világ, ahogy akar,
Kerekeit többé nem igazítom.

mondom Keplerrel, de meg nem állhatom mégis, hogy a kerek forgásának törvényét ne keressem, még akkor is, s akkor még inkább, ha több vagy kevesebb van egy keréssel.

A kapukulcsról van szó.

A pesti kapukulcsról, ami nincs.

Mindenütt a világon kapukulcsa van a lakónak. A nagyvárosi ember nem fekszik le tíz órakor, viszont a kapukat tanácsos ebben az órában becsukni. A józan ész tehát, Kant *a priori* szemléleti formája, arra az eredményre jutna önmagától, érzéki tapasztalat nélkül, tehát anélkül, hogy valaha házat és lakót és embert és házmestert és kapukulcsot látott vagy képzelt volna, a tér és idő ősi, velünk született fogalmából kiindulva, egyszerűen, pusztán matematikai formulázás szerint oda lyukadna ki (aminthogy mindenütt oda is lyukad ki), hogy tehát a lakónak legyen kulcsa, amivel tíz óra után bemehessen a lakásába.

Pesten más eredményre jutott a tiszta ész kritikája.

Pesten, ötvenezer bérház egymillió lakója, este tíztől reggel hatig, ha be akar menni a lakásába - márpedig ez időtartam lefolyása alatt végre mégiscsak haza kell menni, akár akar, akár nem -, fel kell csöngetnie a házmestert, aki alszik, meg kell várnia, míg felébred, ha felébredt, meg kell várnia, nem aludt-e el megint (ami teljesen érthető volna, mert a mélyen alvó ember természetes gesztusa, hogy tiltakozik a felébredés ellen) - meg kell várnia, míg álmosan és azzal a természetes, mondhatnám fiziológiás haraggal, amit a legmélyebb álmából felkeltett normális ember érez azzal szemben, aki felébresztette, kinyitja előtte a kaput; - haragvó és haragját jól-rosszul palástoló embertársa előtt, akinek lelkében teljesen igazat ad, mert ő is haragudna hasonló helyzetben, szégyenkezve és bűnbánóan meg kell állnia, zsebében kotrászni, hogy megpróbálja kibékíteni valami csekély összeggel, amit az mogorván és undorral fogad el, mert szívesebben fizetett volna kétszer annyit azért, hogy hagyják aludni - mindezek után, szégyenkezve és megelégedve bemehet a lakásába, hogy lefeküdjék és aludjék, ha a lelkiismerete aludni hagyja, azzal a tudattal, hogy két perc múlva házmester-embertársát, aki vele együtt feküdt le, megint fel fogja kelteni a következő lakó.

Pesten minden egyes éjszaka - a nagy számok csalhatalan törvénye szerint - ötvenezer emberrel követik el, egyenként, egymás után hússzor azt a bűnt, amit elhunyt kollégám, Shakespeare nagyobb bűnnek tart az élet elrablásánál, s „álomrablásnak” nevez, eleven kollégám, Hatvany Lili pedig, igen helyesen, kínai inkvizícióhoz hasonlítja.

Ötvenezer házmestert átlag hússzor keltenek fel egy éjszaka a pesti lakók. És hússzor ötvenezer lakó áll büntudattól szégyenkezve, türelmetlenül s azzal a féltudatos aggodalommal szívében a kapu előtt, hogy egyszer mégiscsak megbosszulja magát a kínhalállal gyötört Álom, s a házmester úgy rúgja kupán, ahogy ő rúgná azt, aki huszadszor ébreszti fel ugyanazon az éjszakán.

Tisztelettel és megilletődéssel szoktunk gondolni az orvosra vagy a tűzoltóra, vagy a mentőre, akik mély álmukból riadva fel, sietnek embertársaik segítségére, ha arról van szó, hogy valaki haldoklik, valahol ég a ház, élet forog veszélyben.

Ez a tisztelet és megilletődés mutatja, milyen nagy dolgot cselekszik, aki álmát megszakítja mások kedvéért - még akkor is erénynek számít cselekedete, ha egy emberéletnél nem kisebb érték megmentése indokolja meg.

De ki tiszteli szegény házmestert, amiért egy éjszaka hússzor csinálja ugyanezt?

Senki.

S pedig azért nem, mert önfeláldozását, idegeinek tönkremenését nem indokolja semmi, se életveszély, se flagrális szükség, se eminens érdek, csak egy tébolyodott, értelmetlen, érthetetlen, a tébolyult és ostoba logikájához mégis makacsul ragaszkodó intézmény rögeszméje.

Miért nem vezetik be Pesten a kapukulcsrendszert, ahogy mindenütt bevezették, nem is vezették be, mert kezdettől fogva megvolt mint egyetlen elképzelhető megoldása a nagyváros éjszakai életének?

Miért kell a pesti embernek minden éjszaka adót fizetnie ahhoz, hogy bemehessen a tulajdon lakásába - adót, mely évente százötven-kétszáz pengőre rúg?

Mi ennek az oka, célja, magyarázata - miért, kinek a kényelmére, minek a konzerválása, minek a megmentése érdekében ragaszkodik a város ehhez a képtelen, kegyetlen, emberkínzó, értékpocsékoló, minden józan belátást kicsúfoló számársághoz, azzal az egyetlen indokolással, hogy az mindig úgy volt, tehát nyilván úgy kellett lennie, tehát maradjon így.

Hiszen csak a magyarázatra volnék kíváncsi, értsék meg, a dolog fejlődéstani indokolására. A régi, osztrák-magyar hadsereg reglamakönyvében volt egy intézkedés, mely egy üres budai telek közepére minden éjszaka őrszemet állított. Tizennyolc éven át minden éjszaka, estétől reggelig őrizte egy katona ezt az üres telket, míg végre valaki kisütötte, hogy tizennyolc évvel azelőtt lőportorony állt azon a helyen, amit lebontottak. A tornyot lebontották, de az őrszemet elfelejtették visszarendelni.

Én még csak nem is kívánom, hogy rendeljék vissza. Csak magyarázzák meg, miért áll ott.

Mert hogy abbahagyják, amennyiben kiderül, hogy semmi oka, célja és értelme nincsen, arra semmi kilátás.

Ezerkilencszáztizennyolcig, a forradalom kitöréséig az összes dunai hidakon - a vasút kivételével, amelyen senki se járt - négy fillér adót kellett fizetnie annak, aki keresztül akart menni rajtuk.

Ennek se volt semmi más értelme, csak az, hogy a közlekedést kényelmetlenné, terhessé és nevetségessé tegyék, mert hiszen azt az adót, amihez így jutott az állam, másképpen is be lehetett volna hajtani, aminthogy ki is derült, hogy erre semmi szükség. A forradalomban automatikusan, magától megszűnt a hídpénz, és utána, bár az inga visszalengésének lendülete a botbüntetést is visszahozta, s voltak, akik a pogány vallás feltámasztását követelték, olyan ostoba ember azonban még akkor se akadt, aki a hídpénz visszaállítását követelte volna. Némán és egyhangúan elismertük, hogy a forradalomnak ez az egyetlen intézkedése helyes volt, mint ahogy elismerjük a vitriolról, ami leszedte képünkről a bőrt, hogy a szemölcsöt is leszedte - s az orvostól, aki visszaragasztja, semmiképpen se fogjuk követelni, hogy a szemölcsöt is ragassza vissza.

Így, távolról nézve, a történelmi praktikum szempontjából, talán nem is volt más értelme és jelentősége a forradalomnak, mint hogy a hídpénz intézményét elsöpörjék.

Elég kár, hogy ekkora áldozatot kellett hozni ezért a csekélységért.

Mit tegyünk? Úgy látszik, ez a dolgok rendje. Úgy látszik, egy új világfelfordulás hozhatja csak be a kapukulcsot - értelem és belátás képtelen ezt az egyszerű dolgot kierőszakolni.

Vagy talán...

Talán nem is a végeredménye, talán inkább a forrása és előidézője a világfelfordulásoknak az effajta csekélység?

Egy szemölcs - ami addig bosszant, amit addig kaparunk, míg a bőrünket is le nem szedjük vele -, pattanás, amiből rákdaganat lesz?

Nem lehessen tudni. A józan ész mostanában mélyen alszik, legalább olyan mélyen, mint a pesti házmesterek.

De a kulcs mégiscsak nála van. Csöngessünk be? Ne csöngessünk be? Kapupénzünk fogytán - kár lármát csapni, fellármázni a házat. Inkább várjuk be a hajnalt, itt a kapualjban.

Pesti Napló, 1929. május 28.

AZON BÁJOS HÖLGY

Mondom, ugye (lásd két hét előtt, amit *Körkép* címen fantáziáltam el) pusztán képzelet dolga, hogy időben vagy térben nézzem a dolgokat - a jelenlevő világban szépen megférve egymás mellett, éppen úgy megtalálom mindent, ami valaha volt és lehetett, mintha emlékeim közt kutatnék, vagy a történelemkönyvet lapoznám.

Repülőgép mellett a taligát, szövőgyárok mellett a varrótűt, Shaw Bernát mellett a bokszbajnokot.

S még csak nem is kell beutazni hozzá a földkerekséget, se taligán, se repülőgépen. A valóság láthatatlan vetülete, ahogy odabent vágyak és gondolatok, szenvedések és örömök bűvös kátlanában, lelkek sötétkamrájában bizsereg, kicsinyben mindent megmutat, ami valaha voltál és vagy - a Világszem első, hevenyészett formája, az úgynevezett sajtó, máris ízelítőt ad e hallatlan gazdagság mértékéből.

Egyelőre persze szédítő zagyvaságnak és zűrzavarnak káosza mindez: a kép még nem éles. Mint mikor a mikroszkóp alá tett vízcseppre még nem igazítottuk be a lencsét - kavargó és kóvályog a látómező, formát nem vesz ki.

Vég kezdedbe egy akármilyen újságot, egy nap főbb eseményeinek összképét, lapozd át, nézd meg a nagy betűkkel szedett címeket.

Első pillanatban megtéveszt az *újdonságok* látszata, esküdni mernél rá, hogy *azsúr* vagy, hogy ez az újságpéldány tökéletesen kifejezi korát, semmiféle más napján a múltnak és jövőnek nem jelenhetett volna meg: a fölötte álló dátum jelképes erővel hat.

Angol munkáspárt győzelme. Repülőgépen érkezett Londonba a beteg király udvari orvosa. Kitalálták a betegség gyógyszerét. Einstein új könyvet ad ki. Az emberevő cigányok ügyében a modern etika legújabb elméletével próbálkozik a védelem. Kipróbálták a százhusz kilométeres gyorsvonatot. A nagy movizsinészt százezer dollárra pörölte a felesége.

Csavad azonban kissé élesebbre azt a mikroszkópot.

Az események látóterében eltűnnek a világot ábrázoló vízcsepp felületéről a hatalmas ázalékok, ollóikkal és csápjaikkal, amiket szabad szemmel is láthatsz - a látómező szélén parányi lények tünedeznek fel, nem oly bonyolultak és fejlettek, mint ezek, de annál ismerősebbek... nini csak, hát az élet kezdetleges formái, összejt és protoplazma, az Élet indulásának elfelejtett formái nem pusztultak még el? nem olvadtak bele fejlődésük következményeibe? élnek a maguk primitív életét, mintha azóta semmi se történt volna?

A nagybetűs hírek közt apróbb hírecskék. Öngyilkosság a Retek utcában, egy család marólúgot ivott. A hivatalnokok fizetésrendezése. Sok eső esett az idén, a meteorológus szép időt jósol. Elloptak egy ékszert, új szanatórium épül a Rózsadombon. Emelkedik a búza ára, a cirkuszban új előadás lesz hétfőre.

Nini, ezek az apróbb dolgok már nem is hatnak olyan újszerűen - egész jól el tudom képzelni őket egy-két év előtti vagy húsz év előtti, vagy akár ötven év előtti újságban - sőt, íme van köztük kettő (emelkedik a búza ára, tehát a cirkuszban új előadás lesz), ami még Suetonius mester riportregényében is olvasható, amiben a római császárok koráról referál kedves olvasóinak.

Apróbb halacskaik az élet vizének, de az a különös, hogy minél apróbbak, annál több van belőlük. S annál kevésbé bonyolultak.

Állítsd be most legélesebbre a mikroszkópodat - eltűnnek a napi hírek, s ott a látómező szélén, a lap utolsó oldalain végre meglátod a *sejtlényeket* - sűrűn, apró betűkkel szedve, rengeteg tömegben hemzseg az elemeire bontott társadalom építőköve: az egyes emberi sors.

Apróhirdetések.

Hihetetlen?

Kinyitom meg becsukom a szemem, megcsípem magam, hogy vajon nem álmodom-e?

Nem tudom, miért és hogyan, legalább húsz éve nem jutott eszembe apróhirdetéseket olvasni. Még emlékeztem rá, ha ezt a szót hallottam, hogy apróhirdetés, ez a mondat indult meg gépiesen bennem: „Azon bájos hölgyet, akit tegnap a József körúton erre a lapra figyelmeztettem, ezúton kérde hódoló kísérője, hogy közelebbi...” és a többi.

De hát csakugyan, káprázik a szemem?

Hiszen ez húsz évvel ezelőtt volt!

És most itt, a *Levelezés* rovat első apróhirdetése!...

De ugyanazokkal a szavakkal!

Hát itt, az apróhirdetések sejtvilágában nem történt semmi, nem vettek észre semmit? Nem volt világháború, nem volt összeomlás, nem volt rádió, nem volt Spengler, nem volt Strindberg, nem volt Weininger, nem volt Einstein, nem volt Freud Zsigmond, új dráma, új látás, új világkép, ferde vonal, osztályharc, Voronoff - de mégis, hogy lehet ez?

Úgy látszik, nagyon egyszerűen.

Mit tud a vízcsepp lakója a viharról? Az égő ház pincéjében mit tud a százlábú - mit tud a csendesen bomló és egyesülő molekula, valahol csontjaim közt arról, hogy közben én meghaltam, eltemettek, föld alatt fekszem - ő végzi tovább örök forgását, nagyon mindegy neki, hogy megszentelt Énem és Életösztönöm belátása és akarata igazgatja-e futását, vagy egyszerűbb, általánosabb erők: hő és tömegvonzás és elektromosság.

Azon bájos hölgy tegnap is ott járt a József körúton, és hódoló lovagja tegnap is figyelmeztette e lapra, és az apróhirdetés ma is megjelent, mint húsz évvel és negyven évvel ezelőtt.

Most aztán álljak oda, és magyarázzam Hódoló Lovagnak, hogy elmaradt korától, hogy ezt ma már nem lehet csinálni, az Istenért, hogy Azon Bájos Hölgyről, akit E Lapra figyelmeztetett, azóta megállapította filozófia és tudomány és korszellem, költők és gondolkodók véres mártíromságának keserves tapasztalatával, hogy milyen veszedelmes portéka, hogy merőben mást jelent Azon Báj, mint aminek mutatkozik: hogy nem okvetlen boldogság és mámor és örömök forrása ő - beszéljek a Nemek Új Szerződéséről, új Rousseau-ja egy elkövetkező forradalomnak, mely alapjában kell, hogy összerázza a férfi rabszolgaságának poshadt világát?

Vagy idomuljak egyszerűbb lelkéhez, s idézzem neki iskoláskönyvemből Schiller druszám polgári, bölcs intelmét:

Drum prüfe, wer sich ewig bindet...¹⁰

hogy legalább óvatosságra figyelmeztessen?

¹⁰ *Drum prüfe, wer sich ewig bindet...* - Nézzen hát a szívébe, aki örökre le van kötelezve

Hódoló Lovag, hál' istennek, úgyse hallgatna rám.

Hál' istennek, mert neki van igaza.

Ugyan mit tudnék neki mondani, ami elfelejteti vele Azon Bájos Hölgyn valóban bájos mosolyát? Mit tudnék mondani, újat, bonyolultat és kipróbáltat, ami *biztosabb*, megfoghatóbb, átélhetőbb és világosabb, utalás és utalvány és útbaigazítás Boldogság Országa felé, mint az a villamos kis ütés, ami átfutott, szemem át agyba, agyon át szívbe, szíven át, gerincem át, valahol a csípő táján, hogy megmozdítsa az életteremtés Iránytűjét, mikor Azon Bájos hölgyn nedves ajkán felvillant a mosoly Délsarki Fénye?

Mit kell ezen sokat spekulálni?

Még hogy „vizsgálja jól meg a láncot, mely örökre összeköt!” Ostobaság! Amaz Iránytű, egyelőre, *nálunk* bölcs Értelműeknél és Belátoroknál biztosabban mutatja Igéret Völgyének útját, kinyújtott hegyével - és Schiller is csak azért jutott el fent idézett savanyú bölcsességekhez, mert rosszul nősült, vagy rosszul nem nősült, a nagy bölcsességtől, ahelyett hogy az első nő számára, aki után megfordult az utcán, feladta volna az apróhirdetést.

Igazad van, Hódoló Lovag, egyszerű, primitív sejtje az embertársadalom testének.

Egyelőre nem tudunk okosabbat annál, ahogy te építed fel ezt a testet!

Majd ha megtanuljuk, nemcsak az építést, de az *építőkövek* teremtését - akkor lehet szó róla, hogy különválasszuk a szükségletet a szerelemtől - különválasszuk Azon Bájos Nő mosolyát a keserves kényszertől, amiben fogant.

Addig...

Addig nemhogy nem nagyon is ósdi - inkább nagyon is modern az a mód, ahogy kifejezed magad. Lehetnél volna őszintébb, s elmekeghetted volna faun ősd kecskehangján is ugyanazt az ígét (aminek színtelenebb változata csak apróhirdetésed) valahol Agricola ligetében: „Khloé - gyere estére a forráshoz -, én vagyok az - emlékszel rám? - aki tegnap alkonyatkor lábikrádba harapott...”

Pesti Napló, 1929. június 2.

NAPLÓM

Gondolatok a Kerepesi temetőben

Igazán nem kell elszontyolodni a vidám olvasónak, fejét csóválva, hogy aszongya, ez a káef, ez a káef már megint filozofál (ahelyett, hogy humoreszket írna nekem) - méghozzá a halálról, mint látom, köszönöm szépen.

Először is: nem azt mondtam, halál, csak azt, hogy temető. Másodszor - menjen ki az olvasó egy szép júniusi délelőtt a mi szép, tiszta, virágos és világos kerepesi temetőnkbe sétálni - majd meglátja, nemcsak el nem szomorodik, de felfrissülve és felüdülve tér vissza abba a kriptába, amit nagyvárosnak nevezünk, s ahol (hogy megnyugtassam a romantikus kedélyt, ki ha a temető szót hallja, rögtön kukacokra és nyüvekre gondol) sokkal több kukac és nyü nyüvi halhatatlan, tehát testnél értékesebb lelket, mint amennyi szegény testednek kellemetlenkedik majd, annak idején, ha rá kerül a sor.

Engem legalább nagyon megnyugtatót a séta.

Pedig a romantikus lélek számára eléggé hajmeresztő aktussal kapcsolatban kerültem ki - koporsót kellett exhumáltatni, véletlenül eltolódott legkedvesebb halottam fejfája, és csak így lehetett a pontos helyet megállapítani.

Ó, igen, a könny, a könny felbuggyant, valóban, megpillantva a hál' istennek tisztán és érintetlenül maradt nevet aranybetűkkel, a tölgyfadeszka oldalán - de milyen édesen és zsongítóan szakadt ki, legdrágább nedve, legtisztább orvossága a megkínzott léleknek, amit e tisztátalan test talált fel (tökéletes találmány!), szűrt és párolt ki magából, minden kloroformnál és novokainnál és morfiumnál hasznosabb, egészségesebb, zsongítóbb, üdítőbb, boldogítóbb esszencia! Ki volt az a botor, aki a könnyet bánat és szomorúság jelképének tette meg? Bánat és szomorúság *forrása* csak a könnynek, mint ahogy forrása virágnak a trágya, melyből kibomlik - maga a sírás csaknem boldogság már, legalábbis ígérete a boldogságnak, rés a felhők közt, amin át vakítóan villan fel a Nap, részegítő zamata és előíze mindama vidámságnál vidámabb békének és derűnek és megoldásnak és világosságnak, amit zavarosan a mennyország gyűjtőnév alatt érzünk, s ami jelenti a reményt, hogy valamikor felébredünk, és nevetve és derülten megértjük ostoba álmunkat, és elválasztjuk és megkülönböztetjük a valóságtól.

Tehát: áldott legyen minden, bármily együgyű és naiv tárgy, jelkép, emlék, fejfa és kereszt és koporsó, ami alkalmas rá, hogy *ezt* a sírást, *ezeket* a könnyeket kiváltsa.

A kinyitott gödör szélén tűnődve, néhány szót váltunk a temető kedves, szakmáját értő és szerető igazgatójával.

Külföldi temetőkről beszél, terveiről, hogy lehetne minél derültebbé, szebbé, mosolygóbbá és harmonikusabbá varázsolni ezt a nagy virágos kertet.

Szóba kerül a halottégetés.

Mindig ellenszenves gondolat volt számomra.

Itt a temetőben rájövök, miért.

Nem az úgynevezett kegyelet és hagyomány hókuszpókusza teszi azzá - kegyelet és hagyomány éppen úgy lehet megrögzött rossz szokás, mint ahogy lehet értelmetlen és haszontalan fából vaskarika a legeredetibb és legforradalmibb újítás.

A halottégetés azonban sokkal inkább tartozik utóbbiak közé, mint előbbieik közé a temetés.

Két túlzás van, két vége a botnak, amivel fejbe lehet kólintani a józan érzést - egyik az ősi, hóbortos babona, másik a kapkodó, felforgató, hebehurgya tudákosság.

Egyik az egyiptomi piramis. Bebalzsamozni, kővé dermedtetni a holttestet, eltenni tízezer évre, építeni fölébe otromba, ízléstelen emlékoszlopot, akkorát, hogy eltörpül mellette minden élet - ugyan *kinek* szól az ilyen emlék, mely ennyire lenézi azt, akinek szól?

A másik annak az amerikai bankárnak a végrendelete, aki meghagyta, hogy elégetett testének hamvait ne tegyék urnába, hanem vigyék fel repülőgépen a Wall-Street fölé, s szórják szét a szélbe.

Középuött az igazság.

Megbékélt, mosolygó, szép vonalú szájával, csendesen lehunyt szemével, szétterpeszkedő, kinyújtott, szinte jóízűen elernyedő, elnehezdedő testének körvonalaival a ravatalon fekvő halott olyan egyszerűen, olyan némán és mégis érthetően jelzi és mutatja, hogy mit óhajt.

Ne kenjete be balzsamokkal, ne fecskendezetek formalint ereimbe, ne dermesszete se kővé, se pergamenné, se kaucsukká, ne csináljatok belőlem iparcikket, preparátumot, múzeumi leletet, spiritusztöltelék, ne rakjatok akkora követ rám, hogy szétlapítson, mint a palacsintát.

Viszont ne is tüntessetek el, mint a kámfort, ne akarjátok elhitetni magatokkal és a létező világgal, hogy nem is voltam, tehát nem is lehetek, ne zsugorítsatok össze egy perc alatt, mert nem egy perc alatt lettem azzá, ami *még most is vagyok* - akármi legyen a véleményetek e mozdulatlan tárgyról, nincs jogotok úgy bánni vele, mint a csepűragó a zsebkendővel! hölgyeim és uraim, sanzsé, passzé, tessék, nincs semmi belőle.

Egyáltalán - ne nyúljatok hozzám.

Ne avatkozzatok a dolgomba.

Mert igenis, nekem még dolgom van. Hogy mi? Bízzátok rám.

Tőletek éppannyi támogatást várok csak immár, hogy ne hagyjátok itt magatok közt, ahol szaladgálnak és lökdösődnek és rugdalóznak - ássatok kis gödröt az illatos, nedves, zsíros földbe, toljatok a szélére, hadd ereszkedem bele magamtól, aztán takarjátok be, mint ahogy a magvat betakarjátok.

Félre ne értsük ezt a magvagról szóló hasonlatot, nem holmi természettudományos megfontolásokra gondolok. Illetve nem *csak* azokra.

A tudomány, bárhogy vélekedjünk róla, alakuló és változó valami, még a legegzezaktabb is (éppen most olvasom Poincaré szép könyvét *A tudomány értékéről*) - valódi hite csak annak lehet a tudományban, aki nem hiszi százszázalékosan a mindenkori megállapítások bizonyosságát, le tudja vonni belőlük azt, amit tökéletlen mérések és opportunizmus hitetett el bizonyosságnak.

Tehát nem arra a *nitrogénre* célzok a hasonlattal, amelyre az életnek szüksége van, s amit a felbomló szerves anyagok szolgáltatnak.

Magára a halottra gondolok, úgy, ahogy a koporsóban fekszik még sokáig azután, hogy eltemették.

Mit tudhatjuk, mi történik testem építőköveiben, a sejtekben, sejteim építőköveiben, az atomokban, melyeknek hosszú ideig azután, hogy a szív már nem táplálja a sejteket, sejtelmük sincsen még róla, hogy nem eleven élet alkatrészei többé.

Folytatnak ők valami rejtelmes, ma még teljesen ismeretlen törvényű mozgalmat és alakulást és tevékenységet: foszforeszkálnak és vegyülnek és bomlanak, és új elhelyezkedést és formákat keresnek.

A spiritiszták zagyva, műveletlen, módszertelen módon tenyésztett agydudvaín, a különféle *od* és *ektoplasma* és *asztráanyag* feltevésén, ami szerintük a holttestemből alakul, hogy az elevenhez hasonló kísértetté finomuljon, csak mosolyogni tudok. De éppen úgy mosolygok azokon, *akik lehetetlennek bélyegeznek előre akármit olyan területen, amiről semmit se tudunk*. Chestertonnak nincs igaza, mikor azt állítja, hogy százmillió vénasszonynak, akik látták a kísértetet, inkább hisz, mint néhány vénembernek (a tudósoknak), akik nem látták. De igaza volna, ha úgy fogalmazná meg a dolgot, hogy nem valódi tudós, aki azt állítja, hogy a vénasszonyok *nem láttak semmit*. A valódi tudós legfeljebb azt állítja, hogy amit a vénasszonyok láttak, nem volt kísértet.

De lehet valami más.

És lehet, hogy ez a másvalami csakugyan a holttestemből táplálkozik - s hogy létrejöhessen, nyilván szüksége van arra a természetes, meghatározott rendű és tartamú folyamatra, amit feloszlásnak és enyészetnek nevezünk gyarló emberi szóval.

Erőszakkal beavatkozni ebbe a folyamatba nem tanácsos, míg meg nem értettük teljesen jelentőségét.

Tűzhelyek alá, lombikok közé, forrasztócsövekbe, az életjelenségeknél jobban ismert, egyszerűbb anyagok keverésére és alakítására való a tűz.

A temető még nem halál. Ott történik valami, ott még szerepe van annak a rejtelmes Szellemnek, akinek munkáját éppen azért nem ismerjük eléggé, mert mi is az ő munkájának eredménye vagyunk.

A temető halk, szerény, biztató csendjét ne verje fel a tűz. A könny, amit elégett, szállingózó porod csiklandozna ki szemünkből, halott, nem az a könny, amire az élőknek szüksége van. Fejfád és koporsód és sírod és szelíden enyésző tested kell hozzá - mintha, közvetlenül, *belőled* szívárgott volna fel, gyökeret vert lábaimon át, karjaim kitárt ágaiba, száraz, könny-szomjas szemeimbe, hogy visszahulljon a rögre, amiből vétetett.

Pesti Napló, 1929. június 9.

NAPLÓM

Állatok

Egyetlenegyét közülök, a kutyát, Jack London felfedezésére egy időre divatba hozott az irodalom a múlt század végén - kutyaregényeit, melyek többnyire egy bizonyos, arisztokratikus származású kutyafajta, az észak-amerikai farkas-félvér életével és sorsával foglalkoztak, csakolyan mohón olvasták szerte a világon, mint valamikor Scott Walter romantikus lovagregényeit, vagy idősb Dumas *Monte Cristó*-ját, vagy akár Beniczkyné Bajza Lenke előkelő körökben játszódó történeteit.

Jack London felfedezése abból állott, hogy szakított a klasszikus szemlélettel, mely az állatokat vagy tárgyakként szerepeltette az ember mellett, mint a növényeket és ásványokat, vagy, ha külön foglalkozott velük, ezt a régi, aesopusi értelemben tette, emberközponti módon úgy, hogy az állatok valami emberi tulajdonságot képviselve, emberi tulajdonságuk jelképei gyanánt példáztak valami emberi gondolatot és érzést. Ebben a formában persze a legérdekesebb és legtitokzatosabb állat se volt alkalmas rá, hogy önálló regény, vagy éppen hőse lehessen, legfeljebb átvitt értelemben, a szatírában, mint Swift hőse, a dicső Ló, vagy a színpadon, mint Chantecler, emberi szavakkal fejezvé ki azt, amit magunkkal hasonlónak éreztünk jellemében.

A némafilm egy időre megint divatba hozta a kutyát. Rin-tin-tin eszét és humorát, gavalléros jóságát, lovagias érzelmességét és igazságosságát hálásan tapsolta meg a közönség - e beállítási lehetősége azonban már Jack London felfedezésének következménye volt.

Hogy regényt írhatson a kutyáról, valami újat kellett próbálnia. Az emberregény adott feltételei, az a szokásunk, hogy az embereket külön, a fajtájától elvonatkoztatott egyéni létezéséből értjük és értékeljük, magunkon mint egyéneken keresztül, könnyű munkát ad az íróknak - születéstől halálig egy ember élete és sorsa adva van emlékeivel, őt másoktól megkülönböztető természetével: amit cselekszik és él és beszél és gondol, bőven indokolódik mindama cselekedettel és beszéddel és gondolattal, amit születéstől halálig terjedő *én*-ünk révén magunkból jól ismerünk.

A kutya azonban nem beszél. Szokásait ugyan ismerjük, de hogy ezek a szokások megfelelnek-e valamiféle fogalmaknak jóról és rosszról, szépről és csúnyáról, helyesről és helytelenről, erről sejtelmünk sincs, mert még egyikünk se volt kutya.

Amit *ösztönnel* nevez a természettudomány - ez a rendkívül homályos és megfoghatatlan valami, nem elég arra, hogy ezen keresztül annak az *egy* bizonyos kutyának, akivel dolgunk van, a külön, egyéni élete annyira érdekeljen bennünket, mint Akhilleuszé vagy Casanováé, vagy akár Hamleté. S mégis, valahogy mindig éreztük, hogy a kutyaélet is élet és sors és külön világ, egy mindenség központja - öröme éppúgy világöröm, fájdalma éppúgy világfájdalom, mint Szemirámisz pogány boldogsága és Werther vágyainak keserves összeütközése a valósággal.

Jack London tehát csinált egy vakmerő és érdekes kísérletet.

Hogy kutyahőse *valódi* regényhős lehessen, olyan korban, mikor a teljes ábrázolásnak immár elengedhetetlen feltétele a *belső élet* feltárása is, gondolatok és érzések párhuzamossága a történéssel és cselekvéssel, egyszóval az úgynevezett *lélekelemző* módszer - hogy kutyahőse

ne csak Héraklésze és Bayard lovagja, de Raszkolnyikovja és Bovarynéje is lehessen a róla szóló regénynek, szükséges volt *beleélnie* magát nemcsak a kutyasorsba, de a kutyalélekbe is.

Aesopusi értelemben ezt ma már nem lehetett megcsinálni. A kutya nem beszél, mivelhogy pedig érzés és gondolat nálunk, embereknél, szorosan összefügg a beszéddel - a kutya nem is gondolkodik és érez olyanformán, mint egy ember. Hogy képzeljem hát el ezt a beszédet?

Egy képzeletkísérlettel.

Jack London egyszerűen megfordította a dolgot - nem a kutya ösztönfunkcióiba helyettesítette be az ember gondolat- és érzésvilágát, hanem megpróbálta azt, ami bennünk gondolat és érzés, úgy fejezni ki, a kutyán keresztül, mint ősi, eleven ösztönt, ami bennünk elkorcsosodott formában szerepel már csak, *mint* gondolat és érzés, a kutyánál azonban legtágabb értelemben él és érvényesül.

Ennek a legtágabb értelemnek alkalmazásakor kiderül, hogy a kutyalélek tulajdonképpen nem szűkebb és tartalmatlanabb, hanem nagyobb és tartalmasabb, mint az emberlélek.

Mert mi a lélek tartalma? Emlékek és vágyak. Ezeknek színezete adja meg az egyéniséget.

Az ember emlékszik arra, ami *vele* történt, mondjuk, hároméves kora óta. Élesen és tagoltan emlékszik, ki is tudja fejezni, önmagának, gondolatban, másoknak, szóval, amire emlékszik. Ez éles és tagolt emlékeknek éles és tagolt színezet felel meg - ezért az ember legjellemzőbb tulajdonsága az *egyéni létezés* éles érzése és megnyilvánulása a faji létezés rovására.

Az előtér világos és jól megrajzolt, a háttér homályos, elfolyó.

A kutya is emlékszik egyéni életére. Ismerősei vannak, tapasztalatai és benyomásai, amiket feldolgoz magában. De ez az emlékezés, ezek a benyomások nem eléggé ingerlőek és nyugtalanítóak számára, hogy belőlük egy körülhatárolt én-tudat, elkülönült egyéniség érzése kialakuljon. Külön képek maradnak, nem állnak össze egésszé. Gondolat nem születik belőlük.

Hogy ábrázoljon hát a regényíró valamit, ami nincs?

Raszkolnyikov megöli az öregasszonyt, s közben erre és erre gondol - gyermekkorra jut eszébe, tegnapi szenvedése, félelme a holnaptól.

A *Vadon szavá*-nak kutyahőse is átharapja kutyaellensége torkát. De mi történik ilyenkor lelkében?

Valami, amire ember nem volna képes.

Jack London úgy oldotta meg a nehézséget, hogy azt, ami embernél *tulajdon életére* való emlékezés, az ő hősnél az egész fajta, az *ősök* életére való emlékezéssel pótolja, egészen reális és gyakorlati értelemben.

Rolphnak apja és nagyapja és ükapja élete jut az eszébe, efféle döntő pillanatban.

És *emlékszik* rá, egész világosan és pontosan, amit azok tettek és éreztek, hasonló helyzetben. Emlékszik, egészen úgy, ahogy mi emlékezünk arra, ami a mi életünkben történt.

Rolph a *számára* ismeretlen erdő szélén áll, és kémlel befelé. És valami húzza be, a fák közé - valahol, valahol ebben az erdőben, valamikor régen, négy-öt generációval előbb, egyik őse, a hatalmas és erős vezérfarkas megtámadott valakit, és találkozott valakivel, aki még mindig ott van, akivel még nem intézte el a dolgát - és Rolph, akit kölyökkorában emberek neveltek és kényeztettek el, akiket megszeretett, akik megszerették - most már pontosan *emlékszik* a helyre is, abban az ismeretlen erdőben, ahol ükapjával az a bizonyos dolog történt - és Rolph, a szelíd és hűséges és becsületes farkaskutya otthagyja gazdáját és életét és sorsát, és

megindul a vadon sűrűje felé, hogy felkeresse a helyet, ahol bosszút kell állnia ükapjáért. És nem látják többé az emberek.

Mert az ember tízéves vagy húszéves, vagy hatvanéves. Az állat azonban annyi idős, mint amennyi egész fajtája - minden egyes kutya tízezer év emlékét és tapasztalatát képviseli, személyében - és tízezer év homályos, határozatlan és tagolatlan emléke együttléve mégiscsak több, mint hatvan év éles és tagolt és határozott emléke.

Minden fölényünk és biztonságunk és tudásunk ellenére, íme ezért titokzatos számunkra mégis az állatok csodás világa - ezért érthetetlen sokszor, ahogy viselkednek, látszólag oktanul és értelmetlenül, ellentétben mindazzal, amit természetrajzkönyvekben tudunk felőlük.

Közülünk is csak ama kevesen értenek a nyelvükön, akikben van valami az emberi fajta tízezer éves múltjából, valami szokatlanul erős ösztöne az *emberi* szolidaritásnak - akik testvérnek érezték őket, nem úgy, mint Darwin, hanem úgy, mint Szent Ferenc, nem azért, mert mi is állatok vagyunk, hanem azért, mert bennük is van valami emberi.

Pesti Napló, 1929. június 16.

HÁRMASHATÁR-HEGY

Vigyázat, költészet

Méltóságos Asszonyom, kedves Böske, igazán kedves tőled, hogy míg urad - drága, örök diák - ebéd után beült a kastély könyvtárszobájába, hogy megírja azt a dolgot a régi magyarokról, akik veszekedtek egymással, s miközben nekem is meg kellett volna írnom azt a kérvényt az adóhivatalhoz, egyszerre csak azt mondtad, hopp, gyere inkább egy órára autózni - és a szép kis autón öt perc alatt fellódítottál a Hármashatár-hegyre, ami itt van az orrunk előtt, a Sváb-hegynél is közelebb, pár percnnyire a Margit-hídtól, és én nem is tudtam róla, bizony isten.

Hát ez csuda, micsoda remek dolog, a coloradói hegyekről meg Engadin völgyéről meg a Nílus forrásvidékéről tudtam, jól ismerem őket színes fénykép útján - micsoda beszéd az, a Hold sziklás térképein se tévednék el, annyit nézegettem az *Illustration*-ban, sőt a napfoltok helyét is ismerem. A Hármashatár-hegyről ellenben fogalmam se volt. Jellemző, kénytelen vagyok külföldről venni a hasonlatokat - te, hiszen ez olyan, mint a híres svájci órák - nem is, Meyerlinckre emlékeztet inkább. Gyönyörű, most épült serpentinút a fenyvesek közt - az ám, fenyvesek -, a tetején aranyos kis menház, terasz, tehének, csibék és egy körkép - barátom! hát mi ehhez képest, amit a Campaniléról vagy az Eiffel-toronyból, vagy nem tudom milyen zarándokhelyről látni? És útközben eljöttünk a pálvölgyi cseppkőbarlang bejárata előtt (ne felejtjük, vasárnapra megnézem), és erről se olvastam és nem hallottam se novellákban, se vezércikkekben, se parlamenti beszédekben, se a tőzsdei jelentésben, hogy itt van, az orrunk előtt, egy akkora cseppkőbarlang, amekkora az egész világon nincs több, napokig lehet járni benne a pilisi hegyek alatt, óriási termekben, dantei folyosókon, alvilági denevérek és a kövekbe szorult tengeri csigák, őspáfrányok özönvíz előtti emlékei közt.

Itt, kérlek szépen, Budapesten, két percnnyire a Seiffert-kávéháztól, ahol vaníliafagyaltot eszik Páfrány biztosítási ügynök úr, az őspáfrányok kései leszármazottja, miközben számokat ad össze a százezer éves márványasztalon, németül.

És a hegy tetején, míg a messze lapuló Város mintegy körbefordulni látszik, ahogy lassan körüljárjuk a kilátót, s messziről, ködön át a Mátra sejtelmes körvonala felbukkan - a hegy tetején azt kérdezed tőlem, nagyon helyesen, te karcsú, jó Böske, ösböskék kései leszármazottja, amik itt röpködtek a tűz körül, mikor még lávaoszlop harsogott elő a pilisi hegyek csúcsaiból - azt kérdezed, nagyon találóan, hogy aszongya:

- Na, mit szólsz hozzá?

Hiszen éppen ez a baj, hogy na mit szólok hozzá.

Hogy meg ne sértselek, te kedves pesti Böske, európai Böske, világböske - hogy ne nézz rám megütközve, ejnye, hát ezt miféle iskolakönyvből, vagy régi rossz regényből idéztem - vagy talán félrebeszélek?

Nem, nem, szó sincs róla. Inkább azt szólok, na, hozzá, hogy römök. Tréfán kívül, roppant hercig kilátás. Zongorázni tudnám a különbséget, amennyivel szebb kilátás, mint teszem fel, saját kilátásaim egy főnyereményre.

És nézd csak, milyen remekül épül a város, arrafelé, ahol a Duna csillog - ezeknek a telkeknek nagyon felmegy az ára, jó volna spekulálni.

Kár, hogy nem értek hozzá. Nem vagyok telekspekuláns.

Vagy mondjam, hogy nézd, milyen jó terep, a Citadelláról lehetne védeni a várost, ellenséges támadás esetén - ott jönne a gyalogság, errefelé vonulna fel, fedezet alatt, az ágyúpark.

Kár, hogy nem vagyok katona.

Vagy mondjam, milyen szépen le lehetne innen ereszkedni, repülőgépen, csak hogy nincs repülőgépem, sajnos, nem is lesz, úgy látszik.

Vagy üljek le, és csináljak egy szép, színes felvételt, esetleg mozigéppel - sajnos, nem vagyok se festő, se színházi rendező.

Esetleg elpletykálhatnám neked, hogy odanézz, látod azt a kis villát, ott lakik az a bankár, tudod, az most azon töri a fejét, hogy nyomhatná víz alá annak a másik háznak a lakóját, látod, arrafelé, ahová mutatok, mert a színésznő, aki ott lakik, a Margitsziget mögött, látod? - te nem tudtad ezt a dolgot? ojjé, már két hónapja! - vagy inkább a szellemi élet érdekel? nézzed, ott, abban az utcában - ott van az a szerkesztőség -, ahol B. barátom éppen most diktálja írógépbe a cikket, amiben megtámadja G. barátomat, a legutóbbi tanulmánya miatt, amiben azt állította Herczeg Ferenc legújabb regényéről...

Sajnos, úgy látszik, még újságírónak vagy népszerű regényírónak se vagyok elég jó, mert bizony isten nem tudom biztosan, hogy egy hónapja vagy két hónapja van az a dolog, azzal a bankárral és azzal a színésznővel - és arra se emlékszem, hogy mit állított G. Herczeg Ferenc legújabb regényéről.

Az ám, erről jut eszembe, hát tulajdonképpen mi is vagyok akkor? Most színt kellene vallani - kinek a, minek a nevében szóljak hozzá, szóljak hozzád, szóljak hozzátok néma, dermedt hullámai hegyeknek, s te elterülő táj és te messze láthatár - mert oly némán s oly makacsul és várakozóan s szinte lélegzet-visszafojtva, oly ünnepélyesen vársz és hallgatsz és figyelsz, hogy nevedben megszólaljon valaki, itt, a hegy szószékén, amit emeltél alá - hogy megszólaljon helyetted, Természet, s elmondja tragédiádat, istennel, a végtelen, sötét űrben, amit harcoltál, napok és holdak és csillagok között - hogy most kitárd szószólód, az Ember elé, véres, égbekiáltó sebeit a hegyláncoknak, ráncaid közt kanyargó könnyeit a folyóknak s az erdők szomjas optimizmusát, naiv reményét egy új paradicsomkert hitében?

Kinek a nevében?

A *szavak* nevében, az *ige* nevében, amit te inspiráltál, természet, valamikor régen - te váltottad ki az ősi sikoltást, Horatiust te neveltet magadnak, szenvedélyes szörnyű szavakat Dante tőled tanult, jelképeket te adtál Bunyan szelíd utasának, Hugo Victorinak te adtál hasonlatokat, s Poe Edgar Ulaluméja benned halkul el sejtelmes halálba, lendül ki messze tejutak felé.

A szavak nevében - de hová lettek a szavak, az imént még itt repdestek körülöttem, s most nem találok sehhol.

Ne szavalj, fiam.

Ne szavaljunk, szerkesztő úr - tessék tudomásul venni, a természet nincs divatban -, csak semmi tájleírás, semmi Scott Walter-i romantika.

Ezt ma nem úgy hívják már, hogy természet - nem is értem, hogy jutott eszébe ez az illetlen szó. Üriember *nem* ejt ki ilyet a száján, pláne hölgyek társaságában. Tessék jó túraútról beszélni, esetleg repülőteréről, sítályáról, téli sportra alkalmas vidékről, jó teniszgrundról, megfelelő magaslati helyről gyomorsavasok számára, kitűnő golfalaprajzról, esetleg az óceánt

is emlegetheti, ha partjainak strandfürdő jellege, vizének luxushajózható vonalai révén szóba kerülhet - akkor majd megértjük, mire céloz.

De bércek és láthatár és csillagos ég, hegyek dagálya, völgyek apálya - melyik Baedekerből tanulta ezt a túlhaladott terminológiát?

Természet...

Addig volt, míg *egyedül* bolyongott benne az ember - legfeljebb másodmagával.

Hármasban. A világ, az ember, aki nézi, az asszony, akinek elmondja.

Mihelyt többen vagyunk hozzá...

Képzeld el, ha nem ketten állunk itt, hanem, mondjuk, egy kiránduló társaság.

Öt perc múlva nem a hegyekről és a csillagokról van szó, hanem egymás ruhájáról, és hogy ki mennyit keres.

Pesti Napló, 1929. július 7.

EGY KIS EUGENETIKA

Ne tessék félni, szép nőkről lesz szó

Azért szabadkozom az alcímbe, mert ilyenkor nyáron, úgy látszik, nem illik másról beszélni. Az ember kint heverész a strandon, nézi a „felhajtást”, átlapozza a nagyszámú külföldi és csekély számú belföldi képesújságokat, amik tele vannak meztelen szép nőkkel (bizony isten szépek, csak ne vigyorgna mind olyan egyformán - elhinném anélkül is, hogy egyebeken kívül a fogazat is rendben van, tehát a kiállításra került szép nő tauglich, ohne Gebrech:¹¹ viszont ez a feltakart íny veszedelmesen emlékeztet a lóvásárra). Az ember tehát lustán és boldogan heverész, ugye, néha átszól a szomszédjának, barátom, odanézz, elismerően bólint, és tréfásan megjegyzi, hogy éppen ilyen nőt rendelt neki az orvos, amiben minden további féltékenykedés nélkül békésen megegyeznek. Aztán még egy kis eszmecsere, hogy annak ott a feje jobb, mint a tompora, viszont emennek letakarnám az arcát, csókolózás közben.

A legelvetemültebb filozófus se merészné megbontani az ünnepi hangulatot, hogy most a lelki szerelmet, a férfi hivatottságát, a női lélek problémáját, az emberi értelem célját vagy más effajta trágárságot szóba hozzon.

Nincs is kedvem hozzá, aztán meg ki az a csirkefogó, álljon elő, aki azt a rágalmat terjeszti rólam, hogy nekem jobban tetszik egy szép kép vagy egy szép vers, vagy egy szép gondolat, mint egy eleven szép nő. *Szép kép, szép vers, szép gondolat* - ugyan kérlek, drága fiatal hedonistám, öcsémuram a nagy pogányságban, talán mégse tanítanád apádat ízé... világranapizálni téged, vagy a testvérkédet. Valamivel jobban tudom és tapasztaltam nálad, hogy mindeme szép dolgoknak forrása és eredete, ősi, kiapadhatatlan éltetője, amihez képest halvány álom, „sárgult pergamen” csak minden művészi szépség, ama Valóság ott, aki éppen most hajolt át a kőrácson, etonjának sugárzó glóriájában, hogy egy vidám fejest ugorjon az Örök Jelen szabadúszók számára fenntartott medencéjébe.

Ellenben egyet elismerek.

Ha *szép kép* helyett *helyes és pontos* képet - ha *szép vers* helyett *mély és igaz* verset - ha *szép gondolat* helyett *okos és értelmes* gondolatot mondottál volna, akkor... akkor talán... dacára annak, hogy költő vagyok, vagy éppen azért... akkor talán haboztam volna egy pillanatig, hogy melyiket válasszam: a Szóke és Fekete valóságot, vagy ez utóbbiakat.

Mert minden szépség forrása ő, valóban, de nem minden értelemé és bölcsességé. Jól vagyunk hát, hogy bámuljuk és szeressük őt, kinek szerelmét az édes anyatejjel szívtuk magunkba.

De van valami, ami nem ezen az úton került belénk, amit nem az anyatejjel szívtunk és ami mégis, kezdettől fogva, megvolt bennünk - ki tudja, miféle láthatatlan Egi Emlő csorgatta szívünkbe, szemünkbe, minden pórusunkba, hogy égőbben kívánjuk a legégőbb szemeknél, legpirosabb szájaknál - hogy otthagyjuk érte az élet aranyfáját, hogy elfelejtsünk beleharapni almájába.

Ennek a valaminek számára ugyanis *látni és megérteni* az almát többet jelent, mélyebb vágyat elégít ki, mint beleharapni.

¹¹ *tauglich, ohne Gebrech* - alkalmas, testi fogyatkozás nélküli

Kényszer ez is, mint a többi.

Igazságnak, Istennek, Értelemnek, hitnek és tagadásnak, Vallásnak és káromkodásnak, ki tudja mi mindennek nevezték - mindig ugyanezt értették alatta.

A Törvényt, ami kényszerít rá, hogy megkeressem.

Logoszt, szemben a Káósszal.

Nem tehetek róla, öcsémuram, Strand Hedonistája, mielőtt nyilatkoznék, hogy melyiket rendelte számomra az orvos, s melyiknek tetszik jobban a feje, mint a másinak a bokája - előbb meg kell tudnom, hogy van ez az egész dolog itten, ezzel a sok szép nővel, mit jelent, mire való, jóra, vagy rosszra - s ha megtudtam, ellenőriznem kell még, *teszi-e* azt, amire való.

Akár sikerül, akár nem - nincs az a valóságos szerelmi kéjmámor, ami felérne csak a reményével annak a boldogságnak, hogy egyszer mégis rájövök a titokra, a módszerre, a rejtett szabadalmi eljárásra, amivel Isten a világot teremtette, fürdőstül, szerelmestül, szépnőstül együtt, velem együtt, önmagával együtt.

S mivelhogy ehhez nem segít se vágy, se boldogság, se szépség, csak a Logika, az is csak *talán* - tehát gyerünk, édes eszem, vén játékszer, pörögj egy kicsit a kérdés körül.

Induljunk ki abból a bizonyítottnak vett megállapításból, hogy a szép nők csakugyan szépek, mellőzzük a jogos ellenvetést, hogy ez végre is ízlés, divat, korszellem és földrajzi fekvés dolga.

Veszem konvenciónak. Itt a strandon, ahol mindezekről tűnődöm, vannak vagy ötszázan - ezek közül körülbelül tízet találok, akiket velem együtt, a normális ízlésű többiek habozás nélkül szép nőnek minősítenének.

Szépek is. Ahogy kifestve, kisportolva, szépségük tudatában ellebegnek két szemem *premier plan*-ja előtt, mindegyiket alkalmasnak érzem rá, hogy a költő versben dicsőítse őket, a mizogün pesszimista óvjon tőlük, mint veszedelmes rombolóktól, a rajongó életművész életét bízza rájuk, az elszánt kalandor főbe löje férfitársát vagy önmagát miattuk.

Engem e pillanatban mindez nem érdekel. Ezek a hatások annyiban jellemzők csak a szép nőre, amennyiben valami ételre vagy narkotikumra, vagy tárgyra jellemző a hatás, amit élőlényekre gyakorol.

Csakhogy a nő mégse étel, mégse orvosság vagy mérge, mégse tárgy - eleven élőlény ő is. Élőlényt pedig csak úgy lehet megérteni, ha beleképzelem magam a helyzetébe.

Nem az a kérdés tehát, jó dolog-e a szép nő, vagy rossz dolog. A tizenkilencedik század szemlélete, úgy látom, merőben elhibázta az egész ügyet. Szó sincs ilyesmiről, hogy a nők rosszak-e vagy jók. Egy életen át eleget szenvedtem magam is nők *miatt* (és nem *nőktől*), mégis, ha ma megkérdeznék, azt felelem, hogy én rossz nővel soha nem találkoztam, csak *elrontott* nővel - rossznak és ostobának inkább azokat a férfiakat ismertem meg, akik rosszaságból vagy ostobaságból elrontották a nőket.

Így, erkölcsi alapon, a kérdésnek semmi értelme. Csak két módon beszélhetek róla: szociális szempontból és természettudományosan.

Az első szempont nem így teszi fel a kérdést, hogy rosszak-e a szép nők, vagy jók, hanem így: jó dolog szép nőnek lenni, vagy rossz?

Kiválónak lenni, valamiben tökéletesebbnek a többinél, általában jó dolog szokott lenni az illetőre nézve, gyakorlati értelemben is. Kiválóságának haszna mennyiségileg fejezhető ki.

A kiváló mérnök sok házat építhet, a kiváló hadász sok katonát kap, a kiváló kereskedő sok pénzhez jut, a kiváló művész sok hívet szerez, sok embert juttat örömhöz, s élvezheti sikerét.

De milyen előnye van a kiválóan szép nőnek szépségéből? Az, hogy sok férfihoz jut, sok férfi lehet az övé, ha akarja?

Itt egy kis baj van. A szerelem értéke nem fejezhető ki kvantitatíve. Chesterton igen finom hasonlata szerint a szerelmi boldogságot poligámiában vagy poliandriában keresni éppolyan ostobaság, mintha a mennyországba egyszerre harminc kapun akarnának bejutni. De eltekintve attól, hogy ostobaság, még képtelenség is - akármilyen szép egy nő, a szépség értelme és célja: a szerelmi boldogság számára egy példányban létezik csak, nem tépheti magát ízekre, nem sokszorosíthatja magát, mint egy szép könyvet. Egy férfit boldogíthat csak, mihelyt többet akarna boldogítani, vége a boldogságnak, kezdődik a harc és keserűség.

Mennyiségbeli előnyökhöz szélhámossággal, csalással, bűnnel juthat csak - ez pedig nem lehet alapja az élet igazi örömének.

Tragikomikus hős a szép nő ebben a társadalomban. Értéktöbblet, ami nem tudja önmagát beváltani. Részvétet érdemel.

Marad a természettudomány: eugenetika.

Eszerint a női szépség nem arra való, hogy önmagát több örömhöz juttassa, hanem arra, hogy alázattal és önfeláldozással szolgálja fajtát szépségével - szüljön önmagához hasonló szép gyermekeket, s ezzel nemesítse és tökéletesítse az emberi formát. Így nézve a szépség tulajdonképpen nem esztétikum, hanem magasabb érdek - a szépség ugyanis természettudományosan épséget és erőt és egészséget jelent.

Tehát...

Nem, erről kár beszélni.

Felülök és körülnézek.

Az ötszáz közül a rendes, közönséges asszonyok ötven százaléka gyerekekkel van itt - a többiből is kinézek egy csomó családot.

Informálódok intimpistánál, a tíz szép nő felől.

Az egyik mozisínésznek készül. A másiknak gazdag barátja van. A harmadik egy bankár gyermektelen felesége. A negyedik tizenhat éves, esze ágában sincs férjhez menni, majd bolond leszek, tönkretenni az életemet.

Egyik se töri magát, hogy a térben való sokszorosítás lehetetlensége helyett az időben való sokszorosítás - gyermekáldás - lehetőségét válassza.

Ezek nem fogják nemesíteni a fajt. Majd ezek a többiek - az egyszerűek és közönségesek.

És mi, szegény férfiak, szépek és csúnyák, egyformán.

Nálunk nincs különbség.

A mi számunkra - ugyan mit jelent a szerelem, családalapításon kívül?

Legrosszabb esetben házasság.

Legjobb esetben házasságszédelgés.

Pesti Napló, 1929. július 14.

PINCÉR, FIZETEK!

Panasz

A vendéglősökkel már rég volt bajom, egy cikkecske erejéig hadd veszem igénybe szíveségüket, hogy alkalmat szolgáltatnak egy kis panaszra. Nekik nem árt, nekem használ, ha kiönthetem a szívemet.

A fizetőpincérről van szó.

Minden rendes országban s főként a rendes vendéglőkben, ha megebédeltél s hívod a fizetőt, a fizető finoman és diszkréten egy cédulát tesz le az asztalra, amin fel van írva, mit fogyasztottál - az árak összeadva, a végösszeg feltüntetve, esetleg a borra való is be van már számítva. Semmi dolgod többé, kifizeted, veszed a kalapot, közben gondolhatsz már rá, melyik kávéházba indulj feketézni. A cédulát a kiszolgáló pincér állítja össze, aki mindent fölír, amit rendeltél.

Nálunk ez nem így történik.

A fizető főúr odaáll eléd, kétoldalt megjelenik mellette, mint egy komor szertartás hivatalos szereplői, ügyész és vádbiztos, a kiszolgáló pincér és a pikológerek.

És kezdődik a vallatás.

Képzeleted már régen túl van a bűnön, amit elkövettél, vadállati ösztöneid sugallatára. Gyomrod csendben és sötétben végzi az elszámolást, lelked, túl a test vágyain, tiszta szépségek felé repdes, megvetéssel utasítaná vissza a félórával előbb még csábító ingert, amit egy hagymás rostélyos képzelete kelthet.

De a vizsgálóbíró könyörtelen.

Emlékezz csak.

Hogy is volt azzal az erdélyi rakott káposztával? Salátát is ettél hozzá? Nem? Talán mégis, gondolkodj egy kicsit. Úgy, szóval libamájas rizottó is volt. Talán bizony parmezánt is kértél, külön? Nagyon érdekes. No és - italt? Sör? Igen ám, de milyen? Sötét? Világos? Szóval, világos - ohó! várjunk csak! ezzel még nem könnyítettél lelkiismereteden! kispohár vagy nagypohár? Nem tudod? Vagy úgy teszel, mintha nem tudnád, no mindegy, majd felfrissítjük az emlékezedet - következik a tanúkihallgatás!

Vádbiztos-pincér elvtárs, kispohár vagy nagypohár volt a vádlottnak? Vádlott azt állítja, hogy kispohár, de nem emlékszik rá egész biztosan.

Vizsgálóbíró és vádbiztos egy pillanatra összenéznek. Aztán a vádbiztos szünetet kér. Azonnal jön, be kell szereznie az adatokat, a bizonyítást kiegészítő dokumentumokat. Hátraszalad, a söntésbe, ahol a titkos feljegyzések vannak, ahol figyeltek, ahol mindent tudnak rólad, ahol fel vannak jegyezve előéleted, ujjlenyomatod, fényképed.

Egyedül maradsz a vizsgálóbíróval és a pikológerekkel. A vallatás szünetel, kezében a jegyzőkönyvvel, udvariasan, de szóltan megvetéssel vár a főúr, s te ott ülsz, s kínosan töröd a fejed, hogy is volt csak azzal a sörrel. Igen, már a rizottónál eszedbe jutott (rémes, milyen zsíros volt a rizottó! kellett neked? attól émelyeg úgy a gyomrod, most, hogy megint eszedbe juttatták), már a rizottónál gondoltál rá, jó lenne egy pohár sör, és szóltál is valamit, de kispohár volt vagy nagypohár? azóta elvitték a poharat, amiről meg lehetne állapítani. Mindenesetre jobb lenne, ha kispohár lett volna, lehet, hogy lélektani, titkos okai vannak, amiért

találomra kispoharat mondtál. Mindjárt ki fog derülni - de milyen szégyen lenne, mások és önmagad előtt, ha kiderül, hogy mégis nagypohár volt.

De már jön vissza a pincér. Diszkréten, lelkesen fordul a vizsgálóbíróhoz, neki jelenti.

Nagypohár volt.

A főúr nem néz rád, szó nélkül feljegyzi. Innen kezdve a tárgyalás számodra határozottan kedvezőtlen hangulatban folyik tovább.

A rendes, törvényes vallatásoknál ezen a ponton szokta mondani a vizsgálóbíró, lapozva egyet a terjedelmes jegyzőkönyvön, hát kérem, hagyjuk ezt most, térjünk át arra a bizonyos dologra, ott a bakonyi erdőben, mit tud erről?

Sajt volt, kérem?

Tessék, kérem, hogy volt-e sajt? Hogyne, sajt volt, ó, igen, határozottan volt sajt - várjon csak egy percre. És képzeletben felkődlik sárgán és haloványan, mint Hamlet előtt a kísértet, szemek helyén tátongó lyukakkal, hosszú, halvány, karcsú, szinte átlátszó lebegéssel felbukkan egy Szelet Ementáli, hogy számon kérje tőled bánatos életét - oly halványan, betegen feküdt a tányér közepén, két szelet retek közt, mintegy esdekelve, hogy ne bánts, hiszen nincs is szükséged rá, hiszen már jóllaktál, telhetetlen gyomra a Molochnak megkapta a véráldozatot, gyenge húsát szűzi csibéknek, pelyhes kis jószágok, édesek! emlékszel? gyermekkorodban... a nyaraló kerítése mellett... két kis pálcikán egy csomó pehely... milyen tehetetlenül, kedvesen pislogtak az édes napfényben, ami számukra ugyanezt jelentette, mint a te számodra, boldog lüktetést, örömet, a következő perc reményét... csibék, aranyos kis jószágok... hol vagytok, hová lettetek, hová lett az ifjúság?...

- Sajt volt, kérem?

Riadtan eszmélsz - fájdalmasan nyilall szívedbe a rideg valóság. Ez nem a gyermekkor örök szépsége, nem a nyaraló, ahol boldog voltál - a csibék nincsenek immár, hogy hová lettek? Hát a hasadba vándoroltak! te magad pusztítottad el őket, a benned szunnyadó vadállat! életük pirkadó hajnalán ragadták el őket pribékeid, ártatlanul hullott el vérük, a kés átnyisszantotta gyenge torkukat... szétroncsolt testük ott fortog most émelygő gyomrod mélyén - pfuj! így etted meg mindazt, ami szépség és jóság volt körülötted - hát nincs igaza a vegetáriánusnak? Most aztán felelj - minek kellett még az az ementáli is? Emmenthal világoszöld rétjein lelelésztek a békés tehenek - hol vannak ők? a tejük óriás korongokban poshad raktárak mélyén, csontjukból enyvét főztek, bőrükből cipő lett, húsukból félkövér marhaszegy, ecetes tormával - micsoda összeállítás! egymáshoz nem való anyagok kavargása, az óriási retortában, ahol a gyermekes, vak emberi képzelet játszik világ kezdete óta, hogy feje tetejére állítsa a világot, ne hagyjon semmit a helyén, a maga szennyes ösztönével! Mert mindez szenny és piszok valóban - röhögő, jóllakott Kovács úr azt mondja: „Kérem, mindegy az, egy gyomorba megy” - de nem gondolta meg, mit jelent az, hogy a gyomorba megy minden, ami odakünt a természetben üdén és kecsesen és szétválasztva, elkülönítve lengett és suhant és illatozott és élt és remegett és lüktetett és szeretett, és szemérmesen hajladozott a szélben - a gyomorba, a gyomorba kerül, összezúzva, felaprítva, egymáshoz dörgölve és dögönyözve, besózva és paprikázva, a gyomorba, e sötét lombikba, ahol sár és csapadék lesz, alaktalan anyag, káosz, értelmetlen zúrzavar, melyből fel nem ismered többé az alkatrészeket. Egy bölcs biológus így határozta meg egyszer a szenny fogalmát: „szenny minden anyag, ami nem a maga helyén van”, amiből az is következik, hogy viszont semmi se szenny, ami a helyén van, bárhogy nevezd a magad önző, mohó szempontjából nézván dolgok rendjét - de ki mondta, hol tanultad, hogy a boldog, futkosó állatkák, illetve növények helye a te gyomrodban van, hogy ott adtak találkát egymásnak s nem például a rózsakehelyben, ahova pillangó szárnya viszi a

porzót, kipattanó, boldog mámorában a helyénvaló anyagcserének, amit a költő így nevez: szerelem.

- Önagyságának is volt sajt?

Ez a szembesítés, a tanúkihallgatás legkínosabb része. Igen, ez lett belőle, a szerelemből, hogy önagyságának is volt sajt, ő maga állítja, beismerésben van önagysága - ugyan mért is ülne itt különben, annyi év után? ha nem a sajtért, ami volt, igenis volt, ementáli és egyebek, a sajt, amit kiejtettél a szájadból, mert valamikor egy boldog pillanatra elhitette veled önagysága, hogy te nem egy sajtrágó, sajtfeldolgozó és sajtermelő készülék vagy, magyarul sajt-kukac, akinek egyetlen feladata a világon, hogy a sajtot szíveden és idegeden és agyadon át feldolgozva, mások számára is lehetővé tedd a sajtot - hanem szív vagy és ideg vagy és értelem vagy, a boldogság reménye vagy, tehát sokkal nagyobb dolgot mívelsz, ha nem nyeled le a szájadba vett sajtot, hanem énekelsz egyet azzal a gyönyörű hangoddal, egy dalt, a szépségről, az ő szépségéről - elhitette veled, valamikor egy pillanatra, és te elkezdted énekelni, és ő csak erre várt, és felkapta a sajtot és kinevetett és azóta is... azóta is, mióta ezt tudod... már nem lehet másképp... az ember vagy pacsirta vagy sajt-kukac!

Pfuj, élet!

És mindez nem történt volna, ha a számlát készen teszik eléd, vacsora után. Vagy előtte, amikor mindenről egész másképp vélekedsz.

Pesti Napló, 1929. július 28.

NÉHÁNY OKOS SZÓ EGY BOLONDDAL

Miután a józanokkal nem lehetett okosan beszélni

Tréfán kívül, ahogy így végigszaladok emlékezetben ezen a héten, hogy miről írok, ez maradt vissza a rostán: egy negyedórás drága, tehetséges és kitűnő Gyula barátom társaságában, aki már megint bevonult az elmeógyógyintézetbe, pont ebben a hőségben, minden lebeszélés ellenére, makacsul ragaszkodva hozzá, hogy ő bolond, akárki mit mond. Pedig sok mindenki-vel beszéltem hat napon át, hogy a hetediken nyugtalankodni kezdjek: - rendkívül pallérozott eszű urakkal, híres gondolkodókkal, kritikusokkal, részben személyesen, részben papíron - nem maradt meg mégse említésre méltó ötlet, amit az ember eltesz magának. Elégge furcsa, mert hiszen ezekben a mindenféle eszmecserékben szerényen hallgattam, inkább ők magyaráztak nekem, ellenben Gyula barátom alig szólt egy szót - vagy talán éppen ezért?

Negyvenen túl az ember nemigen hall már újat, hacsak maga nem mond - feltéve, hogy akad, aki meghallgatja.

Ezen a héten akadt.

Ha más nem, a fal. Nem holmi vékony rabic, jó vastag fal, amilyennel az úgynevezett *nyugtalan osztályt* választják el az elmeógyógyintézetekben a többi, könnyed betegtől. E fal előtt áll, immár huszadik napja, mozdulatlanul, maga elé meredve, Gyula barátom, akinek semmi más baja nincs, mint hogy dühöngő örültnek tartja saját magát.

Ezt magyarázza az orvos, miközben felkísér a vasajtóig. Kérem, nehéz eset, nagyon óvatosan dolgozunk vele. Teljesen melankolikus lett, áll egy helyben, nem akar enni, inni, beszélni, olvasni - úgy érzi, nem érdemes, hiszen ő elmebeteg. Hiába próbáljuk meggyőzni, hogy semmi objektív elváltozás nincsen, hogy ez a dolog, izé, hogy ez az ő hite az ő elmebetegségében egy rögeszme, egy fixa idea, egy téboly, kérem, tiszta örütség, kérem, hiszen semmi baja, nem is értem, kérem, hogy lehet valaki ilyen tébolyodott, hogy örültnek képzelje magát, mikor nem az. Hát csak tessék beszélni vele, de óvatosan - ha baj van, tessék zörögni az ajtón.

Azzal már be is zárja mögöttem.

ÉN. Szervusz, Gyulus.

Ő áll egy helyben, mozdulatlanul, a fal előtt, fekete szakállban. Rám néz, nem felel, nem köszön vissza. De nagyon jól látom, hogy megismert. Tehát.

ÉN *könnyedén*. Jappardon, bocsáss meg... persze, nem ismersz meg. Ez és ez vagyok. Húsz éve jó barátok vagyunk, tudod, kérlek, azért látogatlak meg - de amilyen szórakozott számár vagyok, elfelejtettem, hogy nem ismerhetsz meg, hiszen örült vagy.

Ő maga elé mered, nagy fájdalommal.

ÉN. Tudod, sok bajom van ezzel az átkozott szórakozottságommal. Mindig elfelejttem, hol vagyok, kivel beszélek - isten tudja, hol jár az eszem. Ne haragudj a neveletlenségemért. Nagyon jól tudom, hogy ez egy ünnepélyes hely, a tébolyda nyugtalan osztálya, ahol nem illik összevissza fecsegni. Valami templomszerű van az egészben, áhítat való ide.

Ő tompán. Az élőhalottak háza.

ÉN. Úgy van. Ez a helyes kifejezés. Bocsáss meg, megérdemeltem a rendreutasítást. De meg fogod érteni élenkségemet - az ember ritkán jut ilyen szenzációhoz. Engem a halottak mindig érdekelték és izgattak és ingerelték a kíváncsiságom - hát még az élők, képzelheted! na és most, gondold el, egyszerre kapom egy személyben mind a kettőt! élőhalott! micsoda érdekes, kivételes állapot! a halottal nem kell közvetve, spiritisztikus ceremóniák útján keresnem az érintkezést - a halott személyesen világosíthat fel engem, szegény, szerény, szimpla embert, aki *csak* élek, nem vagyok azon kívül, hogy élek, még meg is halva. Bezzeg te, irigylésre méltó ember, neked jó dolgod van, huncut... ezt jól megcsináltad... Persze, jól érzed itt magad, mi?

Ő *tompán*. Rettenetes... Rettenetes...

ÉN *csodálkozva*. Rettenetes? Nem értem.

Ő *tompán, üveges szemekkel*. Körülöttem nyomorult férgek... dühöngő örültek... előttem a fal... mögötte semmi... és ez így lesz, mindörökké...

ÉN *ámulva*. No de megbocsáss... hiszen nem erőszakkal hoztak ide... te magad jelentkeztél, immár harmadszor.

Ő *tompán*. Igen... mert nem bírtam tovább... a gondolatot... a percre meg nem szűnő, kínzó, gyötrelmes gyanút... ami itt kísért, mint az Árnyék... hogy én elmebeteg vagyok.

ÉN *vállat vonok, tűnődve*.

Ő *vadul*. Te talán nem hiszed el, hogy én elmebeteg vagyok?

ÉN *legyintek*. Elmebeteg? Mi az, hogy elmebeteg - nekem ne szépítsd a szót, egy sült bolond vagy, rendes örült.

Ő *tompán*. Na ugye.

ÉN. Régebben tudom, mint te.

Ő *meghökkenve*. Régebben?

ÉN. Hát persze. Sokkal régebben. Nem is erről van szó, hanem...

Ő *kicsit pikírten*. Kérlek... ami azt illeti... hogy régebben... ezen egy kicsit... ugyanis régebben nem voltam az... és most is csak...

ÉN. Ugyan, hadd el, most is bolond vagy, ezen nincs mit vitatkozni, megbocsáss. És nem is erről van szó, mondom, hanem arról, hogy nem értem... én azt hittem, te nemcsak tudsz erről, hanem jól is érzed magad ebben az állapotban - örülsz neki, mint valami kivételes dolognak, ami elválaszt a többi embertől, és fölébük emel. Ebből indultam ki, természetesen, miután magad jelentkeztél e kivételes úri ház lakói közé, ahol mindenki büszkén és boldogan vallja magát másnak, különbnek, császárabbnak, napóleonabbnak, költőbbnek, okosabbnak, hozzáértőbbnek, szakemberebbnek, megértőbbnek, kritikusabbnak, vígabbnak, szomorúbbnak, mélyebbnek, gögösebbnek és alázatosabbnak a többinél. Az élőhalottak házába, igen, ahol sokkal különösebb és rendkívülibb és titokzatosabb dolog az, hogy a halott él, mint az, hogy az élő meg van halva. *Kiábrándultan*. Én nem tudtam, hogy te itt rosszul érzed magad. Azt mondod, rettenetes. Akkor mért vagy itt?

Ő *tompán*. Innen nem lehet kimenni... Ide csak bejönni lehet. Ez pokol... Lasciate ogni speranza...¹²

¹² *Lasciate ogni speranza* - Hagyjatok fel minden reménnyel

ÉN. Ja barátom, akkor persze, hogy nem lehet kimenni, ha te *bevallod*, hogy idevaló vagy, anélkül hogy erre büszke volnál...

Ő *halványan megcsillanó reménnyel*. Hát mit tegyek?

ÉN *nem minden megvetés nélkül, vállat vonva*. Hát, kérlek szépen... ha neked mi egészségesek jobban tetszünk, mint ti örültek... bár nem egészen értem az ízlésedet... akkor igazán kár volt ekkora hűhót csapni... Ha te jobban érzed magad közöttünk, józanok közt, örült létedre, mint én, józan létemre... akkor legjobb, ha itthagysz ezt a házat.

Ő *tompán*. Nem engednek.

ÉN. Lárifári. Mondok neked valamit. A háborúban hallottunk emberekről, akik örültet szimuláltak, hogy ne vigyék őket a frontra, egyszerűen azért, mert jobban érezték magukat a civilek, mint a katonák közt. Hogy miért? Isten tudja. Talán szerénységből. Nem akartak hősök lenni, nem érezték magukat méltónak rá. Vagy mert az életet, a maga változatos, gazdag tartalmával, érdekesebbnek találták, szórakoztatóbbnak, változatosabbnak, mint azt a szép és magasztos, de *egyetlen* gondolatot, hogy ők hősök, nem kevesebbek annál, de nem is többek. Te örült vagy - ez nagyon szép és felemelő dolog -, de miután itt rosszul érzed magad, ebből arra következtetek, hogy irigyled a többieket, akik azon kívül, hogy örültek, még más foglalkozást is szoktak űzni - politikával, kereskedelemmel, esztétikával foglalkoznak. Fiam, itt nincs más hátra - *neked egészségest kell stimulálni*. Tudom, hogy nehéz, de semmiképpen nem nehezebb, mint józan ember számára lemásolni azokat a furcsa mókákat, amiket az örültek csinálnak. Csak egy kis önmegettartóztatás kell hozzá, egy kis fegyelem - egyszerűen megfigyeled, hogy a többi, rendes ember, odakint mit szokott csinálni, beszélni, hogy osztja be az idejét, hogy vélekedik közérdekű kérdésekről - hiszen jó megfigyelő, ügyes és ravasz ember vagy különben -, aztán szépen utánuk csinálod, utánuk mondd - rövid idő múlva, meglásd, úgy kiállítják neked a bizonyítványt, hogy kutya bajod, mint annak a volt miniszternek, aki egyszer eldicsekedett nekem, hogy ő az egyetlen a magyar politikusok közt, akinek írása van róla, hogy ő nem elmebeteg. Kelj fel holnap rendes időben, borotváltasd le a szakállad, mondd azt, hogy fontos dolgod van, ugyanis el kell menned a közigazgatási bizottság ülésére. Ebédelj meg abban a budai vendéglőben, ahol a koszt nem jobb, csak drágább, mint másutt, viszont mindenki odajár. Ebéd után, miután elolvastad a lapokat, amik az orosz-kínai háború lehetőségeiről írnak, áíts egyet, nézz be a hullámfürdőbe, és csevegj el a főszerkesztő úrral az aktuális kérdéssről, hogy Lonci önagysága bokája vékonyabb-e, mint Manci önagyságáé, vagy megfordítva.

Délután, mivel a józan embernek valami hasznos és progresszív munkát is kell végezni, esetleg írd egy cikket az Ady-revízióról, amelyben megtámadod Kosztolányit, és igazat adsz Fenyő Miksának, aki igazat adott Móricz Zsigmondnak, amiért megtámadta Kosztolányit, amiért megvédett engem, akinek nem lehet igaza, mert Fenyő Miksa szerint rém mérges vagyok.

Na látod. Én már megyek is, dolgom van. Szervusz, fontold meg a dolgot.

Pesti Napló, 1929. augusztus 4.

EN LA MONDON VENIS NOVA SENTO¹³

Széljegyzetek az eszperanto-kongresszushoz

Két hétig itt járt-kelt Budapesten másfél ezer ember, a föld minden sarkáról. Japánok voltak köztük és brazíliaiak, és voltak Ausztráliából és Dél-Amerikából. Sokféle náció - egyébként, ahogy hivatalosan megállapították, hatvanhét különböző nyelven beszélő ország vagy állam fiai.

Ez a másfél ezer ember négyszögletes kis réztáblácskát hordott a gomblyukban, jelvényül; a jelvényen zöld csillag látható.

És villamoson és utcán és vendéglőben és nyilvános előadásokon ha két ilyen zöld csillagos ember meglátta egymást, kezet fogtak, azt mondták, „saluton!”, vagy „bonan tagon!” és igen kedélyesen beszélgetni kezdtek egy roppant vonzó, olajosan pergő, olaszosan daloló madárnyelven, aminek ütemes zengésétől a gyakorlatlan fül számára legfeljebb bizonyos gyakran visszatérő „oj” és „ojn” szóvégződéses ütköznek ki holmi sopánkodó gajdolás kedves komikumával.

Saját szememmel a következőket láttam.

Olasz kanonokot galíciai lengyel zsidóval csevegni, nevetgélni, vitatkozni, két perccel azután, hogy először életükben találkoztak.

Japán menyecskét élénk vitában norvég kereskedővel egy magyar író valamelyik novellájának értelméről, amit az egyik eszperantóul olvasott Tokióban, a másik Stockholmban norvégül, eszperantóból fordítva.

Végre egy mezőkövesdi matyó parasztlegényt, amint tempós taglejtések kíséretében magyaráz valamit egy brazíliai egyetemi tanárnak, aki helyeslően bólogat, majd kíváncsi kérdéseket tesz fel, és szorgalmasan jegyezni kezd zöld csillagos noteszába.

És láttam aztán, a Zeneakadémia dobogóján, szürke ruhában egy tizennyolc éves fiatalembert a zongora előtt.

Holland fiú. Meghatóan szép, lelkes, átszellemült arcán valami lányos, lágy mosoly, miközben ujja a billentyűkön járja boszorkánytáncát - milyen különös mosoly! azok mosolyognak így, akik számára a lélek belső világa túl szép hozzá, semhogy kibírná a külső világ rikító panorámáját: aki így mosolyog, rendesen behunyja a szemét közben.

Ez a fiatalember soha nem is nyitotta ki: születése óta vak. Az eszperantista vakok nemzetközi egyesületével jött el. A nézőtérén is nagy számban ülnek vakok. Eszperantóul beszélnek, eszperantóul írt Braille-rendszerű ujj-írást olvasnak.

Később beszélgettem is ezzel a fiatalemberrel. (Angolul - az eszperantót, bár elég jól értem, fájdalom, még nem beszélem elfogadható módon.) Ugyanazzal a csendes, csodálkozó, belső hangokra figyelő, más világból való mosollyal felelgetett egyszerű kérdéseimre - valami kizökkenthetetlen nyugalom és béke magasságából, amit meg nem zavarnak látó látomások.

És elbúcsúzva tőle, miközben elosontam a folyosón, szégyenkezve mindama haragért és indulatért és káromlásért, amikkel valaha lázadoztam élet és szenvedés ellen, mert túl sokat

¹³ *En la mondon venis nova sento* - Ezen a világon új érzelmek jönnek

láttam belőle - egyben azt is megértettem hirtelen, hogy e csendes, mosolygó ifjú számára, ha arról van szó, hogy idegen ország polgárával beszéljen, miért rokonszenvesebb a belátás és jó szándék világító mécsese mellett készült *műnyelv* segédeszközül, mint holmi szerves, élő szőlásrendszer, amit harcoló és hódító népek izzadtak ki magukból, évezredek át, hogy rákényszerítsék a legyőzött és leigázott másnyelvűekre - élő nyelvek, a harcban szerzett sebek és elferdülések és csavarodások tarka, változatos nyomaival, emlékeivel és csökevényeivel.

Mert minden élő nyelvben van valami sértő és kihívó és fenyegető a másnyelvű számára. Hiába hódítja meg az angol nyelv a világot - hiába kényszerülünk hovatovább mindannyian megtanulni -, a hódítás hódítás marad mindvégig, ellenállást és elégedetlenséget kell legyőznünk minden alkalommal, mikor tulajdon nyelvünk helyett használjuk: nem azért, mert *idegen* nyelv, hanem azért, mert idegen *nép* nyelve.

Az eszperantó nyelv fogalmához nem fűződik egy harcos, érdekeiért küzdő nép képzete és emléke. Idegen, de nem idegené - más nyelv, mint a mienk, de nem mások nyelve: mindannyiunké, ha úgy tetszik, és mégis senkié, nem szolgál császárokat, államérdekeket, országok hiúságát, hatalmat. Nem harcol nemzetek ellen, nyelvek ellen, nem akar beolvasztani, megváltoztatni, elsöpörni, megsemmisíteni, elhallgattatni egyetlen élő nyelvet sem. Létezni akar anélkül, hogy más létezést tagadna. Semmi más célja nincsen, mint amit hirdet önmagáról, hogy rendet teremtsen a világ Bábelében. Mindenki beszél a tulajdon nyelvét és *azonkívül* még egyet, olyant, amit mindenki más is megért, az egész világon. Legyen egy nyelv anyám és testvéreim és családom számára és egy másik, hogy a szomszéd családdal is beszélhessek, akárhol találom - nem az ő nyelvük és nem a miénk. Harmadik nyelv, amit a szomjas vágy és remény teremtett, hogy ámulva és örvendezve ismerjük fel, emberek, egymást, egymáshoz hasonlónak, békében, harc nélkül, erőszak nélkül.

Nem mondok mást: képzeljétek el, mit jelenthet a született vak számára, ha harcról és háborúról beszélnek. Hogy az emberek marakodni és verekedni szoktak, gyilkolják egymást, attól a perctől fogva, hogy csecsemőszemük kinyílt. Vajon, ha eltűnődik e számára érthetetlen dolgon, nem kell, úgy érezze végre, hogy tulajdonképpen mi vagyunk nyomorékok, őhózzá képest?

S ha mármost arra gondolok, hogy lehet egy Világosság, amihez viszonyítva mindannyian vakok vagyunk e világon - mosolyognom kell, elképzelvén, hogy állana meg, szégyenkezve, minden harcoló és handabandázó és vitatkozó és érvelő gesztus abban a pillanatban, mikor a hencegő Ember egy napon ráeszmélne erre a világosságra.

Megállanánk, és szégyenkezve egymásra néznénk, kezünkben a megakadt fegyverrel, ami döfni akart éppen - s a megakadt vakolólapáttal, amivel Bábel-tornyot kezdtünk építeni, valóban, hatezer évvel ezelőtt, mikor Isten összezavarta nyelvünket - nem haragból és féltékenységből, amiért fel akartunk jutni az ő országaiba: figyelmeztetésül csak, hogy előbb egymást próbáljuk megérteni, mielőtt a Teremtés titkait megfejteni, mielőtt Őt magát megérteni akarjuk.

Pacifista egyesületet terveznek tulajdon kebelükben az eszperantisták.

Nevetséges.

Vagy mindannyian pacifisták, vagy egyikük se. Mihelyt felteszik, hogy *köztük* is külön kell választani a béke híveit, vége annak a magától értetődő, a dolog természetéből következő, másképpen el sem képzelhető feltételnek, hogy eszperantista nem is lehet más.

Ha megcsinálják az eszperantisták pacifista szekcióját, elkerülhetetlen, törvényszerű bizonyossággal meg kell hogy szülessen másnap az eszperantó - militarista mozgalom.

Ezt mondtam az egyiknek:

„Mit magyarázol, mit bizonykods, kézzel-lábbal? Hogy nem érted a dolgot - honnan az ellenállás és húzóadás, amit (különös, éppen a szellemi arisztokrácia, a *szó* vallásának köreiben) gyakran tapasztal az eszpista. Hiszen nyilvánvaló, napnál világosabb, hogy jó dolog, helyes dolog, ésszerű és szép dolog az eszperantó. Összehozza a világot, féltékenykedés nélkül. Beszélgetésre, nemzetközi érintkezésre - diplomáciai, tudományos és kereskedelmi szaknyelvnek kiválóan alkalmas. Hogy a belletrisztikában mit jelent, arról két adatot sebtiben - az egyik, hogy 1910-ben Párizsban próbát tartottak. Francia szöveget hat nemzet fia fordított le saját nyelvére s egy eszpista - a hét fordítást aztán egy francia visszafordította: - nos, a szöveg szerzője, aki készen kapta a hét fordítást, habozás nélkül az eszperantóból oda- és visszafordított szöveget választotta ki, mint a leghűbbet, az eredetihez legjobban hasonlót. A másik tulajdon esetem - vagy öt könyvem jelent meg eszperantóul -, rengeteg kritikát kaptam a világ minden részéből, legalább harminc nyelven, olyan lapokban is, amiknek semmi közük az eszperantóhoz - ezek eszperantóból fordított szöveget olvastak.”

„Én megmondom neked, mi az oka a húzódozásának. *Túlságosan* jó és helyes és ésszerű dolog az eszperantó. Az emberek cselekvését és elhatározását nem a belátás kormányozza, barátom, hanem a képzelet, amit közönséges nyelven divatnak neveznek. Vannak ostoba és ésszerűtlen és helytelen, sőt csúnya dolgok, amik az egész világon el vannak terjedve, mindenki elfogadja és használja őket, egyszerűen azért, mert a többiek teszik, s a legerősebb emberi ösztön még ma is az, amit ama bizonyos ösünktől örököltünk. A keménygallér- és nyakkendőviselet egyike a legostobább és ésszerűtlenebb dolgoknak - mégis, e pillanatban többen hordanak nyakkendőt és keménygallért a Földgolyón, mint amennyien eszperantóul beszélnek. Én is hordom, aki tudom ezt.”

„Túlságosan tökéletes dolog az eszperantó, ez a baja. Ha azt akarjátok, hogy divatba jöjjön, ne azzal dicsekedjétek, hogy Tolsztoj és Anatole France és a legnagyobb szellemek elismerték jogosultságát. Hirdessétek inkább, hogy a walesi herceg és Mistinguette és Buster Keaton eszperantóul beszélnek, s a beszélő filmen így fognak megszólalni. Egyetlen igazán hatásos és helyes reklámot olvastam a kongresszus alkalmából - egy interjút, Titkos Ilonával, akit megkérdeztek, mi a véleménye az eszperantóról.”

„Ami engem illet - vagyok olyan szerénytelen hinni, hogy az én szerény véleményem nem sokat használ nektek: hiszen az én véleményem átgondolt és hozzáértő vélemény. Tehát csak titokban, magánhasználatra közlöm veled: véleményem az, hogyha volt és lehet ország, e pillanatban, a nap alatt, aminek elsőrangú érdeke, talán biztosítéka és életmentése, hogy az eszperantó diadallal meghódítsa a világot - ez az ország éppen a miénk, kedves barátom - börtönbe zárt, gyönyörű nyelvünk, nyelvünkbe zárt, nagyszerű Génuszunk megváltó Lohengrinjét kellene tisztelnünk Zamenhofban - s a Zöld csillagban ama Grált, kinek galambnyelve tüzes nyelvet jelent a mi számunkra, ha egyszer felszabadul, mint ama pünkösdi galamboké.”

Pesti Napló, 1929. augusztus 11.

EMBERISÉG, GYERÜNK A VÍZ ALÁ!

Strandálmom

Alábukom - egy pillanat, s megszűnik minden, ami eddigi életemhez fűzött, évmilliókon át. Nyitott szemmel kóválygok, három kiterjedésben, súlytalanul - nincs lábam és kezem, csak lengő csápjaim, testem minden része végtag és uszony és inda, polipkar. Amerre fordulok, nincs ellenállás, nehézkedés, kényszerítő irány.

Álom. A legrégibb, legboldogítóbb. Atlantisz álma.

Sejtelmesen suhan el köröttem az élet. Hangtalanul kígyóznak torz vonalak. Itt minden más. Új perspektívát kell tanulni. Láttátok egymás arcát a víz alatt?

Emlékeztek Babits versére:

Ott készítettem kezem sok csodáját

Míg nagy halak suhantak el fölöttem
S zúgott az örök óceán köröttem...

Egy pillanat - s hajlandó volnék már elfelejteni a pár százezer éves, zavaros álmot, amit oda-künt töltöttem el, a kemény, ostoba szárazföldön, híg levegőben, hetvenkilós súlyt cipelve, keservesen harcolva minden lépéssel a láncsal, ami a földre húz - a rossz, nyomasztó álmot, lidércnyomását ziháló lélegzésnek, erőlködésnek egyetlen kiterjedés börtönében, ahol se fel, se le, csak előre mindig, egyetlen síkon, míg itt, itt, ebben a régi, igazi életemben - ódon érzetek! annak a hálnak balerinatáncát - képzeljétek el őt a part homokján!

S mér suhannék és kígyóznék és lebegnék utána, fel és le és előre és oldalt és mindenfelé - de ekkor kajánul és fenyegetően szorul össze a mellem - rémülten tátogok, mint Ádám az űrben - Lucifer kacag - már nem kell semmi, se szépség, se boldogság, se tánc, se igazság - levegőt!

S a keserves kényszer, *hogy csak* az esetleges berendezés, a véletlen ötlet, hogy *csak* tüdővel tudok lélegzeni, visszaránt, mint valami hitvány drótbabát - pillanat múlva hápogva s prüszkölve dugom ki a fejem - Atlantisz és Héphaisztosz, hová lettetek? - á, kézit csókolom, nagyságos asszonyom, szintén a strandon? és a kedves férje? ja persze, a szalámigyár - és a kisasszony? hogy nem emlékszem-e? dehogynem - várjunk csak, hol is láttam utoljára - nem valami jelmezbálon volt? olyan ismerős... mintha hétfátyoltáncot járt volna, átlátszó üveg-uszonyok közt... pardon, bocsánat... összetévesztettem valakivel... egy régi ismerőssel... tízmillió évvel ezelőtt...

Eh! bocsánat... egy kicsit visszamegyek a víz alá!

Hát elég ostoba helyzet, mondhatom...

Mert származás ide és oda, itt van a jelen, s ami még fontosabb: a jövő.

A technika századát éljük - a technikáét, az utópiák és fantasztikumok századát. Értelmünk a létezés végső problémáit feszegeti már, a világ szerkezetének legintimebb részleteinél tart, már-már rábukkan a teremtés receptjére, hogy aztán átvegye a kormányt, demokratikus programmal, a zsarnok Természet kezéből. Képzeletünk a csillagokat súrolja, utakat tervez a Nap felé, elfoglalja a Mars-bolygót, szőlőhegyeket varázsol a Hold-térkép kopár hegyláncaira.

És repülünk és rádiózunk, és rakétahajót szerkesztünk, és átvilágítjuk az agyvelőt, és szétbontjuk az elektronokat, és növényeket és állatokat tenyésztünk, előírás szerint.

A tulajdon Földünkről, azonban, ahol lakunk, halvány sejtelmük sincsen.

A Holdat például sokkal jobban ismerjük, megbízhatóbb és pontosabb térképeink vannak róla. Persze, mondja a csillagász - könnyű dolog, a Holdon nincs víz, látható az egész felület.

A Föld felületének azonban csak egyötöd része látható és ismerhető.

A többi víz borítja.

És ezen a ponton a levegőhódító és csillaghódító és távolságtüntető, minden lehetetlent megoldó emberi génusz egyszerűen megállt, makacsul és képzelettelenül, mint a szamár a hegyen.

Miféle gátlás tartotta vissza? Igaza volna a hiper-freudistáknak, hogy e titkos őselem, forrása minden életnek, öntudatlanunk mélyén összezagyválódott lelkünkben az anyatest képzetével, melyben néhány hónapon s néhány évezreden át így bukdácsoltunk, kopolyús hal és emlős hal jelmezében, a *magzatvíz* szűk tengerén - s borzongva vonzódnak s riadunk vissza megint, azóta, nem tudván rászánni magunkat?

Ha így van, jöjjön hát a nagy *Anilízis*, és szabadítson fel bennünket.

A Föld felszíne négyötöd részben víz alatt van. Ki meri mondani, hogy meghódítottuk világunkat, mielőtt e közegben szabadon mozogni nem tudunk?

Felszínén mászkálunk, esetleg bátortalanul, mint a csíbor - alattunk ismeretlen óriás világok, ötször annyi földrész, mint a kontinensek együttléve - mélységek és szakadékok és hegyláncok és tűzhányók és szaharák - korallerdők ismeretlen növény- és állatvilág, gazdag tenyészet, százszor gazdagabb, mint a mienk.

Holmi otromba bűvár lemerészkedik néha, néhány méternyire, görcsösen kapaszkodva a gumicsőbe - ennyi az egész. Mintha a levegő meghódításának harcában ott tartanánk, ahol a sárkányt eregető gyermek, harminc esztendővel ezelőtt.

S mindezt a bibliának egy hamisan értelmezett jelképes törvényére hivatkozva: hogy porból vagyunk, tehát porrá kell lennünk.

Ezt a tételt az új természettudomány tanulsága szerint ki kell korrigálni. Nem eltörölni, csak betölteni, behelyettesíteni.

Az élettan megállapította, hogy testünk négyötöd része víz. Pontosan akkora az arány, mint a Földgolyón, szárazföld és tengerek között.

A legújabb testamentumban szabatosabban kell, hogy átírjuk majd az ótestamentom igéjét.

Sárból vétettünk, valóban. De ebben a sárban jóval több volt a víz, mint a por.

Ember, meg kell halnod, mert vízből vagy, s vízzé kell lenned.

Vissza tehát, ha már meg kell lennie - vissza a forráshoz, mielőtt...

Hogy nem lehet ám, megfulladunk a víz alatt...

Hát a százmilliárd hal és százezerkvintillió ázalék?

Az más, azoknak kopolyúja van.

Ostobaság.

Szárnyunk sohase volt, mégis repülünk. Kopoltyúnkat éppen csak elvesztettük - a szerkezet megvan mindannyiunk testében.

Csak le kell másolni, mint ahogy lemásoltuk a szemet és a fület, mikor mozgóképet és rádiót csináltunk - s lemásoltuk a szárnyat és lemásoltunk szerveket, amik sohase léteztek, a tiszta spekuláció és kombináció módszerével.

Legalább háromszáz esztendőre való bőséges program adódik, emberi fajta, számodra - még akkor is, ha a technika fejlődése abban a tempóban halad és fokozódik, ahogy most, vagy ötven esztendeje, megindult.

Először meg kell csinálni a mesterséges kopoltyút. Egyszerű szerkezetet, amit két fülünkre tapasztunk, ahogy a *Capilláriá*-ban meg vagyon írva. A szerkezet, melynek motorját tulajdon testünk melege hajtja, kiválasztja a vízből a megfelelő mennyiségű oxigént, elkeveri nitrogénnel, s közvetlenül, az Eustach-csővön keresztül, vezeti tüdönkbe. A széndioxidot orron át bocsátjuk ki, csakúgy, mint a levegőben.

S megindulhat az első ármádia, Amerika s Európa között, gyalog vagy súlyos autókön a tenger fenekén.

Előbb kartográfusok ígérjék be a *valódi* világot - pontos térképet készítenek.

Aztán biológusok és fiziológusok, tanulmányozni az emberi élet feltételeit, különböző mélységekben - korrigálni, technikumokkal, az esetleges nehézségeket.

Végre kinyílna a zsilip, s zúdulva kerekednék útra az első népvándorlás - amerre járna, tenger fenekén, vagy lebegne, fenék és felszín között, megkezdene a telepedést és építkezést - az első telepek és városok talán *lebegő formában* készülének el, a szárazföldről odaszállított anyagokból. Később kerülne sor a tenger fenekére, a sok rétegben lebegő városok alatt, lent, a szilárd talajon, helyben adódó kövekből és kőzetekből, ott épülnének fel a nagy metropolisok, kanyargó sugárutakkal, száguldó autók és *lebegőgépek* (víz alatti repülők) *számára, felszínkarcolók* büszke palotasora, pompás korall-ligetek, erdők, higanytavak, büszke hegyláncok panorámájában. Micsoda látvány lesz, amint egy ilyen nagy, kivilágított városhoz közeledik majd az ember, a hangtalanul aláereszkedő lebegőgép elegáns kis gondolájából!

Hány ország, hány város születhetne meg - megötszöröződhetne az emberi fajta.

S most képzeljétek el a legfontosabbat... jaj... nem bírom tovább...

Bocsánat. Tessék? Muszáj kibuknom.

Miről is volt szó? Persze, erről az utópiáról. Új Atlantisz...

Remélem, elég érdekes volt.

Hogy kissé felszínes az elgondolásom?

Csodálom. Odalent gondoltam el, a strand fövenyén, amíg ott tartózkodtam, igaz, hogy rövid idő - viszont háromméternyire a felszín alatt.

Pesti Napló, 1929. augusztus 16.

SZÍNÉSZ ÉS KATONA

S talán még ennél is több

Néhány nap óta gyakran van dolgom színészekkel, színpaddal, színpadi próbákkal. Az ország sok kis és nagy színházából összeverődött lelkes kis társaság, köztük néhány nagy nevű, kipróbált, régi színész, olyanok, akiknek hangját, modorát, mozdulatait azok is ismerik, akik sohase látták őket játszani: a kabarészínházak, műkedvelő előadások utánzókomikusainak rendes programszámaiból.

Reggel fél tízkor gyülekeznek.

A társalgóban vidám, feszült hangulat, viccelődés, enyelgés. Jól öltözött fiatalember, néhány csinos hölgy. Így, polgári minőségükben egyiket se ismerné meg a laikus. Csak az tűnne fel neki, hogy milyen kedves gyerekek, jómodorúak, amellet szabadon és könnyen tudnak beszélni mindenről, szeretik egymást, élvezet köztük lenni. Valami különös szaknyelvet beszélnek, de korántsem azt, ahogy Intim Pista nyomán képzelte volna. Az emberismeretük kitűnő, percek alatt tisztában vannak vele, ki az, akivel beszélnek. Egymás közt fesztelenül bizalmasak, mégse indiszkrétek. És mikor megjelenik köztük az író vagy a nagy művész, akit már fényképei után is fel lehet ismerni, tisztelettel és komoly figyelemmel hallgatnak el.

A hangjuk egyszerű, természetes, póztalan.

De íme, csengetnek, és az egész társaság felkerekedik, mennek ki a rendetlen színpadra, üres nézőtér elé, melynek első sorában egy komor férfi ül, kezében jegyzőfüzet, előtte lámpa. Motoszkálás, fészkelődés - aztán egy erőyes hang.

- Kezddetjük! Második felvonás. B. kisasszony - még egyszer onnan, hogy „Á, maga az?”.

Tíz perc múlva nem ismernél rájuk.

Az egyik mély, recsegő hangon beszél, biceg, rikácsol, méregbe jön. A másik üveges szemekkel mered maga elé, rögtön megőrül. A harmadik sápadtan, sikoltozva veti földre magát. Egy kék szemű, szerény, tűnődő fiatalember, aki imént a társalgóban éppen azt adta elő büszkén, hogy egy kosár szagos szőlőt kapott vidéki rokonoktól és behozatja a többieknek, gyűlölködve sziszeg, a szeme vérben forog, veri a mellét, és folyton azt kiabálja, hogy ő a római császár és mindenkit leszúr.

Aztán szünet következik. Egy csomóba összeverődve, roppant komolyan tanácskoznak valamin. A nézőtéren ülő úr áll most közepén, kezében ceruza, azzal bökdös a nézőtér felé, magyaráz valamit, leszalad a kis hídon, hátralép, ordít az ügyelőnek, kulisszák szaladnak le meg fel - kérem, három lépéssel előbbre, onnan nem látni, úgy, most jól van! még egyszer, még egyszer! egy fokkal hangosabban! nem jól volt! még egy árnyalattal! úgy, most elég! és ott tessék állva maradni!

Ha a Csendes-óceán valamelyik lakója hirtelenében megjelenne itt, egész nyugodtan el lehetne hitetni vele, hogy az örültekházában van, ahol adott jelre mindenkin kitör a téboly és hadarni kezdi rögeszméjét, elképzelvén magát királyfinak és koldusnak, boldognak és boldogtalannak.

A tébolydában pedig magam jegyeztem fel múltkor, mikor ott jártam - pillanatokra az az érzésem volt, hogy színházi próbán vagyok, ahol szerepeiket magolják és memorizálják és próbálgatják, makacsul, lelkiismeretesen a jelenlevő urak és hölgyek.

És mégis, nem ez az igazi hasonlat.

Mert tizenkettőkor éjjel, fáradtan érvén lakásom elé, egy úr szaladt utánam - nini, X. színész, aki az egyik szerepet játssza. - Hogy kerülsz ide? - Kérlek, megvártalak, okvetlenül beszél-nem kell veled. Az ágyból keltem fel, nem tudtam elaludni. Kérlek, gondolkoztam a dolgon, ott, a harmadik felvonásban én nem jöhetek be közvetlenül a bankár után - hiszen akkor ez azt jelentené, hogy már a folyosón találkoztunk -, és akkor semmi értelme a meglepetésnek! Pedig ezen áll vagy bukik a darab és főként az én szerepem! Kérlek, ezt meg kell változtatni, vagy másnak kell játszani a dolgot, különben nem felelek a sikerért! Azért jöttem, mert tudom, reggel korán mészhöz a színházhoz, ezt okvetlenül el kell intézni, próba előtt!

Megnyugtatom, aztán barátságosan kérdezősködni kezdek, hogy van, mit csinál mostanában? Legyint, sóhajt - hadd el, barátom, borzasztó bajok vannak - kevés pénz, sok gond! aztán meg, hiszen te tudod, a családom... és ez a nő! - de hát mit tegyek? nem vehetem el - rémes dolgok voltak délután - becsületszavamra, öngyilkossági gondolataim vannak folyton... meglátod, az lesz a vége... na, sietek, a város túlsó végén lakom, talán még talállok villamost - hát ne felejtsd el! okvetlenül! a második felvonás közepén, szervusz!...

Én nem felejtettem el, pedig velem is történt egy-két dolog közben, amiktől az ember el szokta felejteni nemcsak apróbb teendőit, de sokszor azokat a titkos, nagy célokat és vágyakat is, amikért, úgy hisszük, a világon vagyunk. Ami történt velem, amit megtudtam délután, amit közölt velem az orvos, a bankár, a főnök, a gyerek, az asszony - mindenki, akitől az életem függ, életről és halálról döntő események, amikhez képest jelentéktelen kis szórakozásnak, feleslegnek, „Überbau”-nak és haszontalan felületnek szoktuk tartani a „komédiát” meg a könyveket, zenét, az úgynevezett művészetet, illanó tükörképét a komor és komoly valóság-nak.

Mégse felejtettem el, és mikor reggel ott voltam megint, a színpadon, az ágáló színészek és rendezők és ügyelők közt, akikről nem jutott eszembe eddig megtudni, hogy is van csak az életük - miközben elmagyaráztam nekik, hogy gondolja az a színész, aki éjszaka felkeresett, a belépést, azon vettem észre magam, hogy ama bizonyos dolgok, élet- és halálról, amiknek terhével idejöttem, nagyon jelentéktelen apróságok ahhoz a kérdéshez képest, vajon jobb oldalról vagy bal oldalról jöjjön be a szobalány, jelentvén, hogy tálalva van.

Ekkor végre eszembe jutott, hol éreztem én valami nagyon hasonlót.

Napfényes térség, sorjában álló barakkok előtt. Éles, dallamos kürtjel - az ezred sorakozik. Vörös képpel, izzadtan szaladgál egy százados, a sapka aranyrózsája megcsillan. Dobbanó léptekkel vonulnak fel a csapatok. Aztán kürtjelek, sípolás, kiabálás - darabokra szakad az egész, néhány perc múlva hosszú sorban, kiásott dombocskák előtt heverész a tarka sereg, előreszegzett fegyverrel. Csönd. Lassan ugrálunk, szuronyt szegez!... aztán lelkes kiabálás, „hurrá! hurrá!”, és neki, vad hévvel, kipirult arccal, lihegve - a semminek.

Tudnillik ez csak próba.

Hadgyakorlat.

Éveken át naponta folynak a próbák, sok százezer és millió szereplővel, szerte a világon. Rendelkező próba, jelmezpróba, teljes próba, díszletekkel - a kellékek: ágyúpark, gázbomba, repülőpark, Zeppelin.

A darab címe: háború, népek csatája.

Előadás: tíz évben, húsz évben, harminc évben egyszer.

De aki katonák közt élt, ha csak rövid ideig is, nagyon jól tudja, hogy a béke húsz és harminc éve számunkra átmenet csak, lázas készülődés, folytonos, megfeszített gyakorlás, egyre növekvő szabatossággal - a nagy előadásra, ahol valaminek majd el kell dőlni vagy jobbra, vagy balra -, el kell dőlni valaminek, amihez képest gyerekség és mellékesség élet és halál, vér és velő, magánügy, család, boldogság, szerelem.

A katona így hívja: győzelem!

A színész: siker.

Nem érzem erőltetettnek a hasonlatot.

A legsűrűbben kétféle hivatás vértanúival kapcsolatban emlegeti a legenda azt a bizonyos frázist: ott halni meg a hivatás mezején. Az egyiknél természetesnek találjuk. De megértjük Molière-t is, aki a színpadon roskad össze, előadás közben - s Bajazzo világsikere, aki összeomlott élete romján átugrik a deszkára, hogy folytassa megkezdett szerepét, vajon nem azonos ama japán katona hírével, ki megölte imádott asszonyát, hogy a honvágy ne gyengíthesse el, odakint, a harci színpadon?

Igen ám, csak hogy a katona *tudja*, miről van szó - ország és haza világos fogalmak, megfogható valóságot jelentenek.

A színész csak sejti. De nem csalhat sejtelve - hatezer év kultúrtörténelme igazolja a nagy megismerést, hogy amit *illúzió*nak és *fikció*nak nevezünk, mindaz a boldogságban való hit, amit a művészet jelképez és közvetít: a *képzelet* világa csakolyan erős, ha nem erősebb alakítója és teremtője és lényege és célja és értelme a világnak, mint az agyonimádott és túlbecsült Valóság - világot teremt, győz vagy bukik, aki nevében harcol szebb és lángolóbb látomásokért.

Mint a harmadik, nagy szervezet tagja - a legnagyobb fikció, legmerészebb látomás hirdetője, harmadik e kettő fölött, ki szintén jelmez mögé rejtí önmagát megtagadó hitét hivatásának -, a pap, az egyház katonája.

És Isten színjátékának hőse.

Pesti Napló, 1929. augusztus 25.

U. S. E.

Szerénytelen magánvélemény

Szerénytelen magánvéleményem az - Briand tegnapelőtti népszövetségi beszéde alkalmából - hogy az Európai Egyesült Államokat igenis meg kell és meg lehet csinálni, úgy, ahogy a Népek Szövetségének programja elképzei.

Az ilyen magánvéleményen még akkor is, ha úgynevezett „magas” helyről hangzik el, általában mosolyogni szoktak az emberek, annak a lelkük mélyébe gyökerezett, megszokott számításnak alapján, hogy egy ember, akárki legyen, nagyon kicsike valami sok százmillió emberhez képest - az emberek ugyanis végig nem gondolván ezt az egyszerű statisztikai megállapítást, arra a hamis következtetésre jutnak belőle, hogy tehát egy ember véleménye is nagyon kicsike valami százmillió ember véleményéhez képest. Emlékszem, magam is sok éven át mosolyogtam, ha eszembe jutott boldogult Zakata barátunk híres vezércikke a *Balmazújváros és Vidéke* című lap homlokzatán, melyben egy fontos, külpolitikai kérdést tárgyalván, ilyen kijelentésre ragadtatta magát, „*Óva intem Angliát ettől a lépéstől!*”

Azóta gondolkodván a dolog felől, s meghányván-vetvén a kérdést Telma Titusszal, a Legenda megölhetetlen hőisével, ennek a mondásnak látszatkomikumát is kielemeztem. A komikumot az *első személy* használata kelti, tehát az úgynevezett szerénytelenség - hogy jön ahhoz Zakata, hogy Angliát óva intse? Kicsoda Zakata? És kicsoda Anglia!

Pedig a dolog nem ilyen egyszerű.

Az a tény, hogy én egy kicsike pont vagyok az emberek óriási tömegében, egyáltalán nem jelenti, hogy amit gondolok és hiszek, amit jónak és helyesnek ismertem meg, az százmilliószor megbízhatatlanabb és ingatagabb és keresztülvihetlenebb imperativust diktál, mintha százmillió ember gondolná és hinné és ismerné meg jónak és helyesnek ugyanazt.

A tévedés onnan származik, hogy a lelki munkát - benne lévén nyakig a mechanikus szemléletben - összetévesztik a testi munkával. Való igaz, hogy hegyet vagy tornyot, vagy hidat százmillió ember százmilliószor könnyebben és gyorsabban épít fel, mint egy ember - de egy matematikai feladvány megoldásához (pedig híd és torony felépítéséhez éppen hogy erre van szükség) százmilliónyi embernek ugyanannyi időre és tehetségre és elmeerőre van szüksége, mintha egy szál Értelem csinálná - legfeljebb több esély adódik a legalkalmasabb, legszabatosabb kiválogatódásra.

Newton nyilván egyike volt a világ legszerényebb embereinek, de szerény véleménye, mely szerint a gyorsulás fordított arányban áll a távolság négyzetével, azóta a legszerénytelenebb véleménynek bizonyult, miután kiszorított és elhallgattatott minden ellenkező véleményt. Pedig hát egyedül eszelte ki a dolgot - s kieszelte volna akkor is, éppen olyan jól, ha egyedül van a világon, sőt talán...

Sőt talán még jobban.

Telma Titusz egyik fontos tétele legalább azt állítja, hogy az emberi ítéletek, az ítéletekből alakult vélemények, a véleményekből alakult igazságok s az igazságból alakult törvények *igazság- és érvényességértéke fordított arányban áll azok számával, akik hozzák.*

A leglazább, legrövidebb életű törvényeket tömegek alkotják, forradalmak idején. Tanácskozások, parlamentek se alkotnak igazán maradandót - minden törvényükben benne van a kompromisszum, amit a tiszta megismerés tett százféle érdek felé - valóban érvényes, jól

használható igazságoknak azok bizonyultak, amiket egy-egy kiválasztott Lélek termelt ki: zavartalanul, kérlelhetetlen, meg nem vesztegethető magányában az értelem és akarat csontfalú műhelyének, miután meghányta-vetette a dolgot, s összemérte, ellenőrizte, nem *más véleményekkel*, hanem a minden véleménytől független Valósággal.

Légy tehát szerény, de csak önmagadra - a véleményedre ne légy szerény! A véleményed nem te vagy - elméd és lelked alkotta meg a Valóság megismerése után - más nem változtathatja meg, csak a Valóság.

Szokj hozzá, hogy az Első Személy nem sorrendi véletlene a grammatikának - több, mint magad vagy: a különben udvarias angol nyelv, mely még az Isten nevét is kisbetűvel írja, egy lángoló, ágaskodó, nagy I-vel jelzi metafizikai jelentőségét.

Mert arról, ama jogról és kötelességről, hogy amiről szó van, úgy gondolkodjam az egész világ nevében, mintha én volnék az egyetlen ember a világon, alaposan leszokott a szellem elzüllött arisztokratája. Szinte groteszkül hat Briand beszédében a kitétel: „A kérdéssel sokat foglalkoztak filozófusok és politikusok.”

Filozófus! Az is valami? Mi az?

Rég hozták összefüggésbe ezt a két foglalkozást.

Pedig hát mégiscsak az ő hatáskörébe tartozik a dolog, természeténél fogva.

De vajon mit mondhatna a filozófus, ha valami csoda folytán vagy vasúti szerencsétlenség következtében egy órára összecsuknák vele a politikust, s utóbbi kénytelen volna odafigyelni és végiggondolni, amit mond?

A *saját* nevében beszélne, nyilván, de úgy, mint aki Európa nevében beszél.

Ilyenfélét mondana.

Uram, egyetlen ember vagyok, de nem vettem észre, megélvén életem felét, hogy Európa százmillió embere közül egy is okosabbat, megbízhatóbbat, használhatóbbat gondolt volna ki, mint én, együgyű eszemmel.

Mégis, ha végignézek életemen, azt látom, hogy semmit abból, amit ifjú lelkesedéssel, hittel és tehetséggel cselekedni és alkotni akartam és tudtam volna, nem cselekedtem meg - minden csak terv maradt, vázlat, ígélet. Pedig minden előkészület megtörtént rá, hogy boldog alkotó legyek, példaképe nemzetemnek és családomnak - tanultam és fáradoztam, és megcsináltam a kereteket, a valódi munka feltételeit.

Mégse történt semmi. Nem rajtam múlt.

Eddigi életem első fele előkészület volt, mint legtöbb társamé - iskola, történelem, sport, tudomány.

A második fele eltelt harcokban és hajszákban - kétségbeesetten verekedtem és küszködtem, hogy biztosítsam a térben azt a talpalatnyi helyet, biztosítsam az időben azt a néhány évet, amit hivatásomnak szentelhetek. Nem sikerült. Voltam munkás, voltam katona, voltam családfe, voltam komédiás. Vad és értelmetlen ellenállásba ütköztem mindenütt - *nem az elemek* ellenállása volt ez, amit le tudtam volna győzni, és le is győztem, hiszen hivatásom lényege éppen ez volt -, *embertársaim* akadályoztak meg mindenben, fennálló szokásokra hivatkozva, megtagadva a lényegét, a forma kedvéért.

Ma már tudom: a formán kellett volna változtatnom, hogy a lényegét megmentsem. Azt hiszem, elkéstem vele.

Pán-Európa ellenségei a hazafiságra hivatkoznak, a nemzeti érzésre, fajták életakarátára és becsületére.

Tévednek.

Fajták és nemzetek életét, a lényegét, ahogy *ma* áll a világ, éppen hogy Európa összefogása mentheti csak meg - le kell rombolni a korlátokat, hogy a körülzárt részek vérkeringése meginduljon. Olyanok ezek a korlátok, mint beteg testén a kötés - ha a seb gyógyulni kezd, többet árt a kötés, mint amennyit használ.

Mit féltek, kishitűek? Ha *valóban* fajtákról van szó, ezeknek életértéke csak emelkedhetik az összműködésben. Összeolvadástól, elhalványulástól tartani éppoly ostobaság, mintha valaki attól tartana, hogy a központi vérkeringés megindításától összeolvad a fül és a szem és a gyomor, ezek a *fajlagos* szervek, amiknek fajlagos működését csak elősegíti a központi szervezet.

Európának hivatása van a világon s vezető hivatása - Európának hinnie kell hivatásában.

Miért nem tudja gyakorolni?

Mert lekötik erejét a korlátok, amikre valamikor szüksége volt - lekötik e csökevények, a népvándorlás maradványai.

Európa megcsinálta a lehetetlent, a földkerekség életakarátának eddig legnagyobb teljesítményét - a közlekedés győzelmes forradalmát megvívta, s egytizedére csökkentette bolygónk viszonylagos nagyságát. Kényelmes szállodát csinált az ismert világból, melynek lakói akkor érintkeznek egymással, akkor ismerik meg egymás testét és lelkét, mikor nekik tetszik. Felszabadította a világot rádióval és gépmadárral, kibékítette és megváltotta Amerika és Ázsia harcos ősembereit - önmaga miért remeg és ijedezik és sínylődik hát az *önmaga árnyékától* való félelem láncai közt?

Ki hessegeti el ezt az árnyékot, európaiak?

Mi már elkéstünk, egyenként és külön-külön - e nemzedék életét tönkretette a tulajdon testünkkel való marakodás és kufárkodás.

De Európa talán nem késett még el.

Ébredjen hát fel, a Krisztus nevében! - hívják Briand-nak vagy Pityipalkónak megváltóját, mindegy az - nem a megváltó a fontos, hanem a megváltás.

Pesti Napló, 1929. szeptember 8.

A VASORRÚ BÁBA

Széljegyzetek Tiszazughoz

Nos, mondhatná ezek után a múlt századvég kérlelhetetlen naturalistája - nos, író urak, regénycsinálók, szemléltői és ábrázolói és tükrei ama rejtelmes Igazságnak, amit csak rajtatók át ismerhet meg a közönséges ember - nos, kinek volt igaza? Hol vagytok, romantikusok és misztikusok és idealisták, kik ama sziklából faragott titán - Zola Emil - halála után újból megszálltatók és elfoglaltatók a Szemlélet őrtornyait - mit szóltok ehhez, rajongó lelkek?

S mit szólna a másik, a Shakespeare-lelkű suhanc, Petőfi Sándor, ha most állana meg, nyári napnak alkonyulatánál, a kanyargó Tiszazugban? Még mindig olyan szépnek tartaná, olyan egyetlennek és magasztosnak, rousseau-i rögeszméjében, a magyar rónák végtelenjét? S a reggeli lapok átolvasása után vajon milyen érzéssel tekintene át a folyó túlsó partjára, ahol „pór menyecske jött, korsó kezében, s korsaját, míg telemerítette, rámnézett át, aztán ment sietve”? Vajon nem revideálná kissé az enyelgő kérdést, hogy mi van a kötődben, menyecske?

Mert a menyecske kötőjében, mint kiderült, nem mindig boboboborízú alma van, a menyecske kötőjében halott csecsemő van - s ha alma volna benne, akkor se ajánlanám, hogy kóstolja meg, milyen jóízú. A vegyvizsgálat ugyanis kiderítette, hogy a legtöbb esetben nem annyira borízú, mint inkább arzénízú lehetett az az alma, az alma is meg a halott csecsemő is, akivel azért sietett úgy a bokorugró menyecske, mert el kellett földelni, az áldott, megénekelt és megimádott magyar földbe, amit az ellenszakértői vélemény kénytelen volt legutóbb meggyanúsítani, hogy arzént tartalmaz - lévén mégiscsak könnyebb elhinni és megérteni, hogy a föld van megmérgezve, mint a valóságot, hogy Tizsakürtön és Nagyrévben húsz év óta férfi nem halt meg természetes halállal, gyermek fel nem nőtt anya jóvoltából.

Hát bizony, ez nem valami üdítő anyag volna a népszínműíró számára - szegény Tóth Kálmán és a többiek, jó, hogy meghaltak -; ugyan mihez kezdenének ezzel a Bátki Tercsivel, aki a népdal két strófája között olyan könnyedén mérgezi meg, dugdossa föld alá férjét, apósát, gyermekét, mintha tulipánhagymát ültetne, virágos kis kertcskéjében?

Bizony, ez nem a népszínművek világa s még csak nem is az új magyar irodalom élesebb lencséjére beállított impresszionista életképekből való. Nagyobb mélységekről van szó, s Móricz Zsigmond *Szegény emberek* című kis novelláján kívül nem tudok magyar művet, mely e mélységeket megvilágítaná. Kénytelenek volnánk tágabb kereteket keresni, ha valahogy meg akarjuk érteni - tágabb kereteket, melyek közt az elválasztóvonalak nem függőlegesek többé, nem fajokat és néptípusokat különböztetnek meg: az egész emberi népet osztják fel vízszintes rétegekre. S ráeszmélünk, hogy úr és szolga, polgár és paraszt, ember és ember közt nagyobb és mélyebb a különbség, mint fajok és nemzetek közt.

Vissza hát Zolához, kiált elkeseredve a neonaturalista - ennek a pokolnak Dantéja mégiscsak ő volt. Amit *Föld* című regényében feltárt és megmutatott, a Fouan család története, nem a francia paraszt vagy a német paraszt vagy a norvég paraszt portréja - az embert, magát az embert, az ősembert emelte ki számunkra, hatalmas tenyerén, a mélységből, ahol talpalatnyi földért, nyomorult falatért, néhány szem búzáért megölni és megenni testvért, apát, férjet annyi csak, mint mikor lárvák és kukacok eszik és gyilkolják egymást a nedves, csírázó föld alatt.

De így volna hát valóban?

Nincs egy vigasztaló, feloldó érzés, összhangba hozni ezt a sok fekete színt - nincs valami muzsikánál finomabb lelkiállapot átköltöni, megkülönböztetni, egyénivé és emberivé művésztíteni ezt az állati gonoszságot és durvaságot?

Állattan, összehasonlító természetrajz, természettudomány, tömeglélektan törvénye - nincs más mód, mint anarchikus szemléletekkel érteni meg -, nincs más út, mint a darwinizmuson keresztül, lényegéhez férni a sivár tragédiának?

Tévedtem volna, mégis? Tévedtem volna, kezdettől fogva makacsul hirdetvén, hogy az emberre nem alkalmazhatók, maradék nélkül, mindama törvények, amiket a többi élőlény változatlan s belülről nem, csak kívülről változható életformáiból következtetett a felületes tudomány - csak úgy, mint ahogy az élők egész világára nem lehet alkalmazni a mechanika törvényeit? Tévedtem volna, a lélek és test, a képzelet és valóság egyenrangú kölcsönhatásának sejtelmében - jót és rosszat önmagától megkülönböztető lélek, valóságot alkotó és teremtő képzelet ködfátyolkép, délibáb és lidérc volna csak mégis, a valóság vaskos, végzetes játékában? Egymást világtalanul, vakon vezető erők, véletlen eredője volna hát mégis a világ teremtője és fenntartója - s ez erők közt semmi szerepe nincs, se teremtő, se alakító, belátás, képzelet és szeretet szentháromságának?

Hiú ábránd volna csak, semmi más, amit vallottam, forradalmak előtt és után, hogy kényszerítő hatalmi és társadalmi és gazdasági és természetbeli törvények nélkül is, az emberi társadalom éppen azért, mert emberi, a maga belső erejéből fent tud tartani valamiféle rendet és törvényt, a szeretet megkülönböztető jegyében, amivel született?

Így fest hát, így festene az emberi társadalom, ha valami ügyetlen kéz elhanyagolja vagy meglazítja a törvénytől való félelem láncait? Ha nem félünk a gyilkolástól, rögtön gyilkolni kezdjük egymást - nincs anyaszív és részvét és szerelem és szeretet többé?

Íme - ez hát az ember?

Hát nem.

Mert elhanyagolt közigazgatás, tehetségtelen szolgabíró, erélytelen ügyész, harangozóból csinált halottkém és lelkiismeretlen orvos, fájdalom, sok van lábadozó hazánk területén, de Tiszazug és Nagyrév, hál' istennek, csak egy.

Valami egyéb is kellett hozzá, hogy ez a szinte groteszkül borzalmas rémdráma, ez a magyar guignol valóságra váljon.

Nem felszabadult ösztönök, nem állat az emberben, nem öntudatlan, küszöb alatti, minden-
kiben lappangó szadizmus.

Mint ahogy az építéshez egy építő képzelet - e romboláshoz egy romboló képzelet ördögi akarata kellett.

Emberi lélek kellett hozzá, egy emberé, ezt a poklot előbb meg kellett teremteni valakinek, hogy aztán megtölthessék elkárhozott lelkekkel, meg kellett teremteni alkotójának a maga képére, hogy lakóit is a maga képére formálja át.

Földi néven Fazekas Gyulánénak hívták ezt a csodálatos lelket.

Hogy mi lakott benne, arra csak következtetni lehet - ő maga szó nélkül és vallomás, valószínűleg megbánás nélkül elpusztította önmagát, mikor művének folytatásában megakasztották - nem a büntetéstől félt, úgy érzem. Egyszerűen céltalannak látta az életet, melynek nem ad tartalmat többé a lehetőség, hogy mások életét kioltsa.

Mert e lélek célja és programja és filozófiája és meggyőződése és vallása az volt, hogy az emberek nagy része fölösleges akadály azok számára, akik megértik ezt a filozófiát - a boldogság és béke útja tehát ezeknek holttestén át vezethet csak. Talán csak a lángész és az örült lát és gondolkodik s váltja valóra gondolatát olyan logikusan, mint ez a Napóleon-lelkű falusi bábaasszony, aki fél órák alatt győzött meg akárkit, akit akart, hogy a gyermek nem öröm és megváltás, hanem nyűg és bilincs, a férj nem apa és hitves, hanem akadály minden szépnek és jónak, egyik se élet és reménység: nem is élőlények, daganatok ezek, daganatok, amiket gondolkodás nélkül le kell metszeni, ki kell irtani, ha a műtétnek ránk nézve veszélyes következményei ellen biztosítva vagyunk.

És csak a lángészben és az örültben van ekkora erő, hogy tömegeket váltson vagy rontson meg, aszerint hogy Isten vagy az ördög lakozik benne, mint ebben a bábaasszonyban volt.

Regényt lehetne írni róla, ha tettein kívül maradt volna valami feljegyzés vagy adat, lelki kép, amiből rekonstruálni tudnánk: ki volt ez az érdekes szörnyeteg? Nem naturalista regényt - romantikus eposzt inkább, hasonlót a legendákhoz.

Mert ami Tisza-kürtön és Nagyrévből történt, az nem népszínmű valóban, de még kevésbé „kollektív riport”, ahogy ma nevezik. Igenis, köze van a néphez, de nem abban az értelemben, ahogy a népszínmű vagy műdal képzelel el.

A népmese motívumai muzsikálnak mögötte sötét, sejtelmes, borzongató dallamot.

Tündérmese, nem Árgirusról és Szép Ilonkáról, amit jó gyerekeknek mesélnek - rémítő mese, amiről Jancsi és Juliska álmodik, ha elrontotta a gyomrocskáját.

Sárkányok szerepelnek benne, rossz szellemek, törpék és manók.

És a Vasorrú Bába, Fazekas Gyuláné, aki most seprűn lovagol valahol a Tiszán, huhogva és keseregve, hogy nem lehet többé a világon, s hogy akik most születnek és szeretnek Tisza-kürtön és Nagyréven, azokat nincs többé, aki arzénzöld békává változtassa és eltemesse - azok már élnek és élni fognak, amíg maguktól meg nem halnak -, mese, mese, mesketté, itt a vége, fuss el véle!

Pesti Napló, 1929. szeptember 15.

A BESZÉLŐ FILM BUDAPESTEN

Kritika a Singing Fool-ról

Tárgyilagosság ide-oda - hiába, azért másnap reggel, ahogy felébredtem, és még kábultan visszakerődtem magamban a dolgot, ahogy történt (nem vették még észre? Az előző nap átélt események jelentősége ebben a hajnali félálomban valahogy megnő, kitágul, elhatárolódik, csodálatossá lesz, mintha valahogy az őskorból vagy gyermekkorból ébredve eszmélnénk rá - próbáljanak meg ilyen állapotban születésükre és halálukra gondolni!), egy kis szédülés fogott el - tegnap este álmodtam, vagy most álmodom? De hát csakugyan igaz?

Emlékszem, azon a hajnalon voltam így, mikor előző délután először repültem. Szívdobogást kaptam, meg kellett fogóznom az ágy szélébe, az ágy hullámozott és lebegett velem, oldalra fordult, *bedőlt* - de hát igazán, igazán, lehetséges, lehetséges, hogy én nem hóbertos álomban, hanem a valóságban - hogy én, én negyvenezer éve csúszómászó állat a földön (ne felejtjük el, erre a negyvenezer évre, mikor alszunk, jobban emlékeznek idegeink, mint amennyire tudatunk emlékezik a tegnapi napra), tegnap délután a felhők közt jártam, és szárnyaim voltak? Mert ha ez igaz... akkor... akkor megtörtént a csoda... akkor gyermekkori sejtelmem, hogy nem a mese, a Valóság Birodalma az a Tündérország, amiről élet és vágy álmodik, igazolódott... Árgirus királyfi itt van, és megtapinthatom a kezemmel...

És így voltam akkor is, mikor először szólalt meg Aladdin csodalámpája: a rádió.

Nos hát, igen, nem álom: a falra festett ördög, tulajdon testünk mozgó árnyéka megfordult a falon, ránk nézett és megszólalt, tiszta, kivehető, érthető emberi hangon.

Most és így, a hajnali derengésben, hideg borsószik végig a hátamon - ha ebben a hangulatban mondanám el érzéseimet, az jönne ki belőle, mint mikor húszéves koromban írtam az első repülőről, az első mozgóképéről - ájult, szinte dadogó áradása az ittas bámulatnak, dadogó és szárnyaló himnusz az emberiséghez. (Ki emlékszik rá? *L'homme, qui vole!*¹⁴ és *A mozgókép metafizikája*).

Tegnap este, a színházban, persze nem voltam ilyen túlzott lelkiállapotban.

S azok se, akikkel néztük a csodát.

Húsz év múlt el, s gyanakvókká és kritikusokká lettünk. Árgirus királyfi, Aladdin, a szárnyas Angyal, a megelevenedett Árnyék valóban megjelent köztünk - de elmúlt húsz év, s nem vettük észre, hogy megváltoztatták volna a világot, vagy Tündérországot lehozták volna közénk. Hullottak a Tüzes Nyelvek, mint ama pünkösdi reggelén, s néhányan, Saulusokból Paulusok, már-már kitártuk felé karunkat - ekkor megint sötét lett, sötétebb, mint a nagy tűzijáték előtt. És Árgirus és Szárnyas Angyal és Beszélő Árnyék és Hétmérföldes János a sötétben odaálltak közénk, izzadó, verekedő, gyilkoló, irigy, ostoba emberek közé, és versenyt izzadtak és verekedtek és gyilkoltak velünk. A szentlélek szájából fény helyett káromló sötétség vigyorgott elő - nem, nem, ezek még nem az igaziak, vagy ha igen, még nem elég erősek: pórázon kell tartani őket, mert az Angyal bombákat dobál, a Messzeszóló Trombita ostobaságot és elfogultságot trombitál a szégyenkező csillagok felé - vigyázzunk, a Beszélő Árnyék kitől tanult meg beszélni? szentlélektől vagy az ős kajántól?

¹⁴ *L'homme qui vole!* - Az ember, aki lop!

Tehát legyünk kritikusok, és állapítsuk meg, hideg szemmel és óvatos füllel, miről van szó: mintha mindebben nem volna valóban semmi csodálatos, mintha a fejlődés természetes törvényei alakítanák a dolgok s szemléletünk viszonyát - mintha a világot nem a képzelet, hanem a vak véletlen kormányozná.

Az első beszélő film elég jó, ebben a kezdetleges stádiumában.

Maga a darab egy százszor agyoncsépett téma, Bajazzó-változat, megspékelve a legbiztosabb hatású, legelterjedtebb és legrégebb könnyhajtó keserűsólabdaccsal: öt éves kisfiú meghal az elhagyott apa karjai közt, aki ebben az állapotban kénytelen komédiát játszani a tapsoló közönségnek. Al Johnson kitűnő színész, a legmakacsabb könnydugulást, könnyobstipációt meggyógyítja - kétségbeesett orrfúvással próbál ellenállni a cinikus pesti közönség, hiába -, magam is összebögtém magam, s mikor a lámpák kigyúltak, mellettem egy zordon rendőri riporter szitkozódva és káromkodva szidta még az apját is annak, aki ilyen olcsó giccset kitalál, s még azt hiszi, ezzel meg tud főzni jó ízlésű embert - miközben a könnyek éppen leértek az állára, és plasztronjára csöpögtek.

Technikailag - ezt gyorsan leszögezem, nehogy elkéssek vele - *a találmány maga máris tökéletesebb, mint a találmány felhasználása: a rendelés*. Beszédet és hangot igen jól reprodukál a szinkronizált lemez - jellemző művészietlen, kapkodó, pénzéhes, technikás korunkra, hogy a vállalkozók nem tudták művészien kihasználni azokat a lehetőségeket, amikre már mai formájában is alkalmas volt a hangfilm - persze, nekik siker, hatás kellett, csak gyorsan, gyorsan, mielőtt más rátenné a kezét. Addig se vártak, míg az akusztika szakértői kitanulmányozzák a *hangperspektíva* törvényeinek összeegyeztetését a *fényperspektíva* törvényeivel - vagy amíg a művészi hatás szakértői zöngéket és zörejeket összehangolnak, a teljes élet-illúzió felkeltésére. A filmből - néhány ügyetlen, erőltetett kivétellel - kizártak minden természetes zörejt, a léptek zaját, a fák zizegését, az ajtó nyikorgását, a ruha suhogását, lélegzetvételt, mindazt, ami a beszéddel együtt élet és valóság - kínos munkával egy hangsteril környezetbe állították be az emberi beszédet, ami így üresen kong, természetellenesen éles, kiszámítottan és beállítottan hat. A közeledő és távolodó hang élethűségét teljesen mellőzték, holott ebből adódnak a legvalószínűbb hatások. Kézenfekvő hibák, amiket egy finom fülű rendező máris elkerülhetett volna - hiszen ott, ahol az olcsó *artistaprodukciónak* kedvéért nem vigyáztak eléggé, néhol becsúszik egy szívrendítően életízű hang (a kisfiú az ajtó mögött, az anya sikolya, egy pohár ütődése az asztalhoz).

S hogy a nagy kérdésre is rátérjünk - hogy mi lesz hát, tönkremegy a színház, vagy nem megy tönkre?

Egy kis *logikus* képzelet - s máris nevetségesen kishitű és gyermekes a kérdés.

Természetes, hogy a színház tönkremegy ettől - de csak úgy, ahogy a lanton vagy csimpolyán előadott költészet ment tönkre, mikor a könyvnyomtatást felfedezték.

Tönkremegy, a mai formájában, hogy halhatatlan és végleges formájában támadjon fel - itt, a vásznon, az Élő Tükrön (mindig a tökéletes, színes és plasztikus filmre gondolok, ha a filmművészet jövője kerül szóba), mindent felölelve, drámából és regényből, aminek kis részét adta csak a mai eleven színpad.

Ugyan mi a különbség?

A régi költő, mielőtt nyomtatás volt, százszor és ötszázszor adta elő versét - úgy népszerűsítette, úgy próbálta bevésni az Idők emlékezetébe.

A mai színész személyesen százszor vagy kétszázszor eljátszsa ugyanazt a szerepet, hogy minél többen hallhassák. Ha meghalt, senki nem hallja és látja többé - művészete, még a lángészé is, múlandó és esendő.

A jövő drámaírója, ha elkészült művével, összeáll a színésszel, s gondos, lelkiismeretes, ihlett munka után, *együtt* megcsinálják a drámát - mikor elkészült, s mindketten az inspiráció legfelső fokán vannak: *egyszer* eljuttatják a dolgot, a felvevőkészüléknek - s ebben a legtökéletesebb formájában rögzítve marad aztán meg író és színész közös műve, mindenki számára hozzáférhetően, mint valami könyv, amiben - ha remekművet alkot - író és színész műve egyformán válhat halhatatlanná - ők ketten pedig mehetnek új munka, új feladatok felé.

Hogy gazdaságilag hogy oldódik meg az efféle rázkódtatás - ahhoz a művészet történetének kevés köze van. Ami pedig a művészi szempontot illeti - nevetséges dolog volna dramaturgiai és esztétikai törvényeket szabni egy új, most születő világ testére és lelkére.

Az első költő, az első gényusz, majd megalkotja az első Művet, az Élő Tükör első eposzát - dramaturgiai és esztétikai törvényeit ennek a műfajnak majd akkor, utólag, csinálja meg a műtudomány, mint ahogy az történni szokott, mióta művész és dramaturg váltakozva építi és rombolja, alkotja és elemzi a vajúdó világot.

Pesti Napló, 1929. szeptember 20.

FÉRFIFALÓ DÉMON ÉS ŐSEMBER

Levél egy ifjú drámaíróhoz

Kedves, fiatal barátom, ne vegye zokon, hogy így ismeretlenül keresem fel soraimmal, afféle öreges tónusban méghozzá, ami - eltekintve, hogy egy negyvenéves csizmadia bizonyos tekintetben érettebb valaki egy húszéves Shakespeare-nél - nemcsak hogy illik, de még divatban is van mostanán, és nálunk, ahol a kort inkább onnan szeretik számítani, amikor *kezdtük*, s nem abból, amikor, a jelek szerint, végezni óhajtjuk.

Maga most biztosan el van keseredve, kedves fiam, meg nem is érti a dolgot. A kritika bizony csúnyán elbánt első darabjával, amit színház és színészek nagy igyekezettel igyekeztek „sikerre vinni”, ahogy mondani szokták. Nem érti a dolgot, ugye, hiszen Maga is igyekezett megtett mindent témaválasztás és megírás dolgában, amiről azt hitte (nyilván jóhiszeműen), hogy az idők járásához passzol, már csak azért is, mert mint lelkes, életet és művészetet rajongva imádó fiatalember, úgy érzi, nemcsak szemlélője, hanem testtel-lélekkel kortársa is lévén korának, Maga tudja legjobban, mi az, ami a fiatalságot érdekli, amiben hisz és amit óhajt. Én nem osztom a kritikusoknak azt a felületes gyanúsítását, hogy maga egyszerűen csak kiabáló, olcsó sikert akart, megfelelő recipe szerint, amikor színpadra hozta (ugye, azt elismeri, hogy nem először) kedves ismerősünket, a Nösténybestiát és partnerét, a tőle megszokott Nőértgyilkoló Vadhímet, akit, miután véres és kéjes kötelmet abszolválta, kifacsart citrom gyanánt rugdal el az a csalfa, aki csak kacag, kacag... én elhiszem, hogy magának komoly meggyőződése, sőt hirdetni való élménye, hogy ilyesmi létezik, sőt alapjában véve csak ilyesmi létezik, mivelhogy gyilkoló és kéjelgő vadállatok vagyunk mindannyian, a kultúra sima condrai alatt, továbbá a szerelem az egy végzetes szenvedély. Kamaszkorának e meglepő felfedezéseit később igazolva látta... nem ugyan egészen a valóság megismerésével (éppen erre akarok mindjárt rátérni), de mindenesetre azoknak a kiváló dráma- és regény- és moziíróknak közízlést kifejező és közízlést diletáló műveiben, akiket lelkesen, piros fülekkel és dobogó szívvel választott mintaképül, amiért így beleláttak... ha nem is az élet, de legalábbis a maga mohó, vágyaktól szenvedő és sugárzó fiatal képzeletének mélységeibe. Ugye bizony, fiacskám, milyen nagyszerű is az a Wedekind, hogy ilyen bátran kimondta, amit senki se mert, hogy ez a Lulu, ez a bűdös kis ringyó, bizony egy édes dög amellet, akire még a kritikus bácsi is csak azért haragszik, mert savanyú neki a szőlő. No és Hans Heins Ewers, George Kaiser, Strindberg-ről nem is beszélve, aztán a fiatal franciák, meg néhai Bródy Sándor, meg Molnár Ferenc is, mi?... akik mind azt hirdetik, hogy érzelem és jószág és kedély és részvét és rajongás, ezek mind legfeljebb kedves, mosolyogni való félszepségek - a nagy, vérpiros, gyilkos és hatalmas Élet, szenvedélyek és erők ijesztő pompás valósága - a hatalom és győzelem tehát joggal az erős állaté, s nem a kétkedő, kereső emberszépség jutalma. Így érezte, fiacskám, lelkesen és keserű akarattal, látta is, hogy ez a szemlélet tetszik a fiataloknak - hogyne csodálkozna hát most, mikor maga naivan és jó szándékkal tanúságot tesz művében mesterei mellett, hogy taps és elismerés helyett vállukat vonogatják, és ajkat biggyesztenek ezek a vén számár kritikusok! - hát persze, csap az asztalra, mert vér helyett tintalé folyik az ereikben! mert már nem tudják megérteni, elvirágozott kappanok, micsoda remek nő ez a Mona, akinek Singh barátunk, a Vadhím, szerzővel együtt udvarol életre-halálra!

Kedves ifjú Barátom, itt az első tévedés. A kritikus urak nagy részét személyesen ismerem - több mint a fele egykorú magával, sőt vannak köztük magánál fiatalabbak.

Másról van szó.

Ezek a kritikusok - s attól tartok, a felmelegedni nem tudó közönség is - éppen olyan jóhiszeműek, mint maga. Nem tehetnek róla, ha a viaskodó hím vadállat és nőstény vadállat látványa nem hatott rájuk a valóság elemi erejével.

Ez az elemi erő ugyanis - mit szól hozzá - nem is valóság.

Nézze, mielőtt tovább mennénk, higgyen el nekem bizonyítás nélkül egy állítást, ami talán meg fogja lepni. Állítom, hogy *nem minden* képzelet szülte látomás, sőt nem minden *élet-jelenség* szép és művészi és igaz, aminek nyílt ábrázolását a társadalmi konvenció - még azt a gyalázatos, polgári cenzúrát is beleszámítva - meg akarja akadályozni, elnyomni, elrejtetni a nyilvánosság elől.

Mit szól hozzá. Ugye furcsa, pedig úgy van, hogy azért, mert valamit *nem szabad* csinálni, még nem biztosan szép és nagyszerű és művészi ábrázolásra alkalmas anyag. A konvenció és álszemérem néha (nem is véletlenül, de ez már más lapra tartozik) ráhibáz a művészet legbelsőbb törvényeire - ugyanabból az okból tilt meg valamit, amiért, konvenció és álszemérem nélkül, a valódi művészet törvénye is tiltakozik, természeténél fogva, nem oda tartozó anyag-elemek ellen. Becsületszavamra mondom, higgye el, mikor ott az első felvonásban a francia úr Démonunk bokáját, térdét, combját és egyebét tapogatja, a közönség nem azért feszengett és nevetgélt kínosan, mert attól tartott, hogy a rendőrség meg fogja zavarni multságában - hanem azért, mert ebben semmi mulatságos nincsen a *néző* számára, ennek nem örül senki, ez nem jó, nem szép, nem érdekes, ez nem szerelem és Piros Élet, ez csak láb- és combtapogatás, ha nem visszataszító vagy utálatos, legjobb esetben csakolyan unalmas, mintha valami emésztési folyamatot kellene végigasszisztálni, amiben legfeljebb a folyamat hőse leli örömét vagy bosszúságát. Shakespeare korában nem volt cenzúra, a hölgyek álarcban jártak színházba, és Shakespeare hatalmas dialógusai csakugyan tele is vannak mindenféle csúnya szavakkal (csúnya szavakban csupa erő és tűz) - mégis, nem gondolt még rá, hogy van az, hogy ennél a Shakespeare-nél, akinek egy jelenetében többen gyilkolnak és erőszakoskodnak és szeretnek és vágnak és érzékieskednek, mint a maga egész darabjában, soha nincs szükség rá, a hű életábrázolás kedvéért, hogy a szerelmes hős végigtapogassa szerelme tárgyát, vagy a fizikai vágy összetevőit részletezze, tág anatómiai pontossággal jelölve meg a felületeket, melyek ízlő- szaglő és tapintó szervét inspirálják. Elhisszük neki enélkül is, hogy mit szeretne csinálni - a Szent Tűz *szavaiból* árad és hasonlataiból, s úgy folyik szét a nézőtér.

De mindez mellékes részletkérdés csak.

A fődolog az, kedves Barátom, hogy az egész ügy, amiért harcol, úgy, ahogy van, alapjában elhibázott. Hogy viszont - az érem másik felén - nem minden szemlélet és művészet valódi élettükör, aminek szabadságát és népszerűségét a maga mesterei - elismerem, bátran és meggyőződéssel - kiharcolták a múlt század alkonyán.

Nem akarom kiábrándítani, de meg kell tudnia, hogy ezek a mesterek, Földszellem kisasszony és Őshím elvtárs felfedezői csakúgy nem az életből és valóságból vették figuráikat, mint magácska - hogy éppen úgy *hatása* alatt álltak egy *emberi értelem alkotta* szemléletnek (s nem élet alkotta valóságnak), mint ahogy maga áll az ő hatásuk alatt.

Azt kérdi, ki volt hát az az ember - kinek az agyából született meg az ön világának e két fél-istene, véres és pompás félistenek, ördögi szépség és pokoli erő?

Csodálkozni fog.

Egy szelíd, kék szemű, mosolygó aggastyán, istenfélő bölcs, álmodozó tudós volt az illető. A neve: Darwin.

A tizenkilencedik század második felének, tudnia kell, nemcsak tudományos és politikai, de művészi szemléletét is döntő módon itatta át a fejlődéstan korai, kidolgozatlan, ellenőrizetlen,

nagyrészt félreértett törvényeinek példátlan sikere. Hozzászoktunk, hogy minden emberi tulajdonság lényegét és eredetét keresve, szőrös, fogcsikorgató vadállat jelenjen meg képzeletünkben - s hozzászoktunk, hogy e tulajdonságok *lényegét* azok *eredetében* keressük.

A század elején kezdik újra sejteni, hogy a megfejtés, sajnos, vagy hál' istennek, nem ilyen egyszerű - hogy lóugrás szerint mégse megy a dolog, vissza kell menni a kutatás elejére.

Őshím úr és Földszellem kisasszonyról, úgy, ahogy a fejlődéstan lefestette őket, kevés adatot kaptunk. Ami pedig az *ember* első nyomait illeti e világon, abból nehezen lehet arra következtetni, hogy Ádám és Éva, vagy akár Kain és Ábel egymást marcangoló vadállatok lettek volna, olyanfélék, mint Mona művésznő és Singh hajósmester. Furcsa bizony, de az első nyomok nem *vérnyomok* - az ősi barlangokban mindenféle ákombákom, naiv álmodozó *rajzok* - nem, nem *erotikus* jelképek, mint ahogy maga szeretné, fiacskám, túlfűtött képzeletével. Inkább olyanfélék, mint amilyeneket *gyermek*ek szoktak csinálni - s ha van jelképes értelmük, ezek a jelképek nem hím és nőstény harcára vonatkoznak, hanem valami homályos, ma már ismeretlen, primitív *vallás* tételeire, vallására, aminek feladata csakúgy, mint ma, az volt, hogy naiv, szemérmes, áhítatos *érzelme*ekben, boldogító, rajongó, lélekkel telt *indulatokban* olvassza fel ösztön és vágy ingereit.

Furcsa dolog, de arról, hogy az ember *költő és művész* volt kezdetben, korábbi és régebbi adataink vannak, mint arról, hogy vicsorgó, vérivó *tárgya* lehetett annak a költészetnek és művészetnek, melyre fentebb céloztam.

Szinte azt mondhatnám: az ember előbb volt költő és művész, mint költészet és művészet anyaga - ki tudja, honnan hozta magával? Talán a vallások történetének egy új, még ismeretlen eszközökkel dolgozó, ihletett tudósa ki fogja deríteni egyszer.

Kedves Barátom, nincs több mondanivalóm, hiába szaporítom a szót.

Vérnőstény kisasszonyt és Vadhús urat ne divatos drámákban keresse. Nem egy divatos drámaíró, világsikerű szerző: egyszerűen egy negyvenéves ember mondja magának - én *személyesen* ismertem és ismerem mind a kettőt: a dolog nem olyan veszélyes velük, mint ahogy maga hiszi. Kakaskodni különben nem szoktam, de ha már *férfiak*, s nem Vadhímek küzdelméről van szó - állítom, hogy a maga Monáját, amennyiben Singh matrózzal, mint szerző, azonosítja magát, fojtogatás és tengerbe lökés nélkül elhódítom magától, még ma is, egy szép dallal vagy szerető, meleg szóval.

Mert a valóságban jobban hasonlítanak ők ketten, még ma is, Dickens és Prévost abbé hőseihez, mint Luluhoz és Tarzanhoz.

Pesti Napló, 1929. szeptember 22.

VÁSÁRCSARNOK

Bicsérdistákkal szemben kézirat

Az utcáról szédülök be, váratlanul - nagyon eltűnődtem valamin, már zúgott és káprázott tőle a fejem, és most megkönnyebbülve, mintegy friss lélegzettel állapítom meg, hogy hál' istennek, elfelejtettem, mit akartam kiokoskodni. Fontos dolog lehetett, persze, nem a magam dolga-baja - talán a cserebogár halhatatlanságáról volt szó?

Ez a jóféle, friss, nyers, goromba szagverseny, duruzsló zaj verte ki a fejből, mint valami természetes narkotikum, amitől elzsibbad a gondolat, s élni kezdenek a szervek. Nagyon jól tette. Mintha hűtővízzel öntenek nyakon a tüzesre izzott, zakatoló motort - az elereszkedő kerekek vígan sutorognak még, darabig, maguktól -, ugyan mire való az a nagy zakatolás?

Vásárcsarnok. Semmi keresnivalóm itt. Pompásan érzem magam.

Különben is mindig szerettem a gyomornak, szemnek és szájnak és nyelvcsőnek ez áhítatos templomát. Lehet, hogy mészárosok voltak őseim között. Valami harci kedv fog el, keményen lépkedek a vér- és szemétszagú mocsokban, ami a csatorna felé folydogál, egy csöppet se undorodom.

A vaskampókról súlyosan, mozdulatlanul csüngenek alá az egy darabból faragott marhacombok. Szép, rózsaszín húruk zsírosan csillog, kínálja magát. A kifordult, nagy darab oldalak bordázata szabályosan vonalzik, mint valami mérnöki műremek - oldalt, két szögre kifeszítve, mint egy kiállításon, széles zsírlebeny a hasfalról: finom mintázata a legremekebb brüsszeli csipkékre emlékeztet. Ilyen gyönyörű dolgok vannak egy állati test belsejében. Hatalmas, bordóvörös tüdő lóg a másik kampóról, szív alakú, zárt vonal - középen maga a szív, aztán a síkos héjú, ínycsiklandó máj - rikító színeiben, vaskos, húsos, tapogatást kívánó külön lény az egész komplexum -, friss, nyers, hívogató szag árad belőle. Olyan, mint egy nagy gyümölcs, valami egzotikus, délszaki kenyérfa termése, vagy valami ismeretlen, marsbeli virág, a maga élettéljes valóságában.

És miért ne?

Ha így, a gyermekes a vadember szemével nézem, impresszionista módra, ha elfelejtem, amit tudok és tanultam, hogy ezek hozzám hasonló élőlények szétvagdalt részei, hogy erőszakkal megbolygatott s örökre tönkretett finom gépezetek romjai közt állok - ha az egész antropomorf idegesség, a páni részvét, önmagam felismerése az anyagban egy fáradt pillanatban elcsendesül, megszűnik bennem - ki mondja, hogy minden tudás és megismerés alsó határára kerültem? Nem nyílik itt meg egy másik, még ismeretlen világ, ahol még nincs halál és értelmetlen sötétség? - álmok vannak, amikre érdemes emlékezni, ha majd felbukkanok újra belőlük.

Várj kissé, rajongó vegetáriánus, mielőtt eltörnéd fölöttem erkölcsi felháborodásod pálcáját - talán még te is tanulhatsz valamit a legyilkolt élőtlás halálos álmából.

Azt mondtam: gyümölcs, és azt mondtam, kíváncsi, és így mondtam: kínálja magát. Talán mégse pusztán impresszionizmus volt ez a hasonlat a véres tüdőről.

Íme, odébb a valódi gyümölcsök.

Megpukkadt vörösdinnye vérzik a sarokban. A pulton szőlőkupacok, alma és körte és banán, naspolya és füge - csupa szín, csupa illat, ízek és aromák feleselő, ízes nedvek, zamatos illatok kiabálnak.

Ez is pusztá véletlen, mikor a gyümölcs ízt és illatot és aromát álmodik - s pusztá véletlen, hogy ezek az ízek és illatok és aromák minden eleven állat ínyét és orrát megcsiklandozzák, *rákényszerítve* őket, hogy szétmarcangolja és felfalja a kacérkodó növényállatot?

A természettudós jól tudja már, hogy nem henyé hasonlat, ha azt mondom, hogy a virágok s főként a gyümölcsök világában valami nagyon rokon dolog történik, mint a közszükségleti cikkek gyáraiban, ahol vegyészek és szakácsok és gépészek törik a fejüket, hogy lehetne a nagy versenyben minél olcsóbb és minél kívánatosabb cikkeket állítani elő, hogy a nagy versenyben kielégítsék a fogyasztót.

Hogy íz és aroma és illat *reklámmozgalma* a növénynek, amivel el akarja fogyasztatni, meg akarja etetni gyümölcsét. Nem átvitt és képletes értelme van a szónak, hogy *kínálja* - hanem nagyon is valódi. Mert minden gyümölcsben mag van, s a növény úgy tud csak szaporodni és terjeszkedni, ha négy lábú állat és szárnyas madár megeszi előbb a gyümölcs ízes húsát, kiköpi vagy elszorja a magot, valahol messze a fától, ahová elrepül, elfut, s ahová a lábatlan növény nem jutna el soha magától.

Az élőlények egymás testéből és húsából élnek, valóban. A gyilkosságnak ez ősi formája talán általánosabb elve a természetnek, mint az egyéni halál, s Telma Titusz jól nevezi az élőket *halandók* helyett így: *megölhető*k, egymás halálából élők. De íme, a növények világában ezt a képtelen ellentmondást, ezt a fából vaskarikát, az emberi értelem legkeservesebb problémáját, ezt a feltörhetetlen diót, a természet igen szépen megoldotta és kiegyenlítette. A növény részleges gyilkosságon keresztül serked új életre - a harc és küzdelem, ölés és gyilkolás életet jelent és nem halált, tenyészetet és nem enyészetet. S öröm és élvezet és élet származik arra is, ami ölt, arra is, amit megöltek.

Tökéletes összhang az életnek - állítólag - legalacsonyabb fokán.

Persze, az állatnál nem egészen így megy az élet üzeme. Ha ez a szegény marha *csontok* útján szaporodna, s az elásott vagy elhullott koponyából marhafa nőne ki, amiről édes, rózsaszín, behunyt szemű kis borjúbimbók lengedeznének a szélben, mindnyájunk nagy öröme - az nagyon szép volna, sajnos, a felsőbbrendű állatok ügyetlenül rendezték ezt az egész dolgot, náluk az egyén halála egész nemzedékek halálát jelenti.

Mégis, itt a vásárcsarnokban valahogy elfelejti az ember, hogy koponyája van. S feltámad bennünk sok millió év előtti ősrünk emléke - az egyszerű *sejtlényé*, ugyebár, aminek se keze, se lába, se feje nincsen, az egész egy nagy gyomor, tömlő, nem is tömlő, csak egy libegő, nyúlós, terpeszkedő korong, ami összecsukódik és beborítja és magába kebelezi, ami az útjába kerül.

Nem is volna rossz, becsületszavamra. Micsoda remek halak úszkálnának ott a medencében, óriási harcsa, márnák és finom tokok - hát az a nagy sajt ottan, mint a kocsikerék, akkora - gorgonzola, barátom, amit úgy szeretek! Unalmas dolog, száj, fogak, nyelőcső, bonyolult szerkezet, amivel nagy keservesen tudnék nehéz munkával, néhány morzsát lefaragni és felapritani belőlük - mikor nekem az *egész* tetszik, így, ahogy van! Kár belefogni - nem volna szebb és üdítőbb, ha egészben szétnyílnék, és kihengerednék magam is, mint a rétestészta - így úszkálnék és lebegnék a pultok fölött s így, egészben kapnám be s ölelném körül a felém úszkáló gorgonzola korongot, meg azokat a ropogós, gusztusos cipókat, meg azt a dinnyét, meg azt a szép malacot, amit igazán kár szétmetélni, meg ezt a vidám potykát - az egész vásárcsarnokot!

A derék menyecske, aki előtt megállok, egy pillanatra meghökken, ahogy a tekintetemmel találkozik. Aztán elnézően rám mosolyog - úgy látszik, megtetszett nekem, gondolja: nem is olyan valószínűtlen, hiszen épp az imént súgta oda neki az a kujon henteslegény, hogy aszongya, de jó húsban van, beleharapnék magába, Salinkáné!

- Tetszik egy szép káposzta, ifiúr? - mondja hálából.

Ugyan miért restelném?

Gyomor - felséges Moloch isten -, hadd jöjjön hát a te országod. Te kísérsz el, első mozdulatunk mohó Ösztöne, kezdettől a végig - a többi? Szerelem, tudás, szabadság? Időszaki dolgok.

Most különben sincs divatban.

Egyre gyakrabban találkozunk emberekkel, akik dicsekszenek vele, hogy ők nem szoktak gondolkodni. Minap egy ismerősöm olyan fölénnel és lenézéssel bizonyígtatta nekem, hogy ő nem érti, amit én beszélek, mintha ez rám nézve volna megszégyenítő és nem őrá nézve.

Kizökkent a világ - ki vállalja érte a felelősséget?

Köszönöm, Vásárcsarnok, hogy egy félórára elfelejtetted velem ember voltomat.

Pesti Napló, 1929. október 6.

MŰTŐ

Egy délelőtt a sebészeti klinikán

Múlt heti cikkemben a mészárszék szerepelt - finomabb ízlésű olvasóim közül néhányan nehezteltek, hogy ilyen témákban lelem mulatságom s még hozzá jókora kedvteléssel. Durvasággal vádoltak, hogy a feldarabolt állati tetemnek látványa nem fordította el tekintetem - egy pacifistától és humanistától elvárna az ember némi vegetáriánus szelídséget.

Bár fenntartom és ismétlem, hogy a barackba harapás és a rostélyosba harapás közt - páni értelemben - nem látok lényeges különbséget: mégis, a humanizmus emlegetése egy kicsit szíven talál.

Lássuk hát az embert, ha húsról és vérről van szó.

Véletlenül éppen aznap a sebészen akad dolgom. Kis hiba, az ujjamon. Lehetne *konzerватíven* is kezelni (a bölcs természetnek valamivel lassúbb s nem mindig megbízható gyógyszerit véve segítségül), a műtét gyorsabb és biztosabb.

Az alsó emeletre vezetnek - tágas, napfényes terem, az úgynevezett *kissebészet*. A fehér köpnyes, fiatal orvosok hangtalanul dolgoznak - műszer csörren, nyílnak a sterilgéz-tartályok, pedálra - jóféle aszeptikus szerek fojtó illata csap orron, ahogy belépsz, előkészítve a megfelelő áhítatot és respektust, ha nagyon hetyke volnál. Spanyolfalak mögül nyöszörgés, ijedt gyerekhang - aztán az obligát „ne féljen, na, nem látja, hogy nem fáj?”

Hát csakugyan nem fáj. Ez a kilencedik világcsoda, hiába, az érzéstelenítés. A komoly, kedves, fiatal orvos (magam, humorista létemre az ilyet szeretem - másokat jobban megnyugtat a viccelődő, nagyhangú sebész) figyelmesen nézi, forgatja a beteg ujját. Aztán szép csendes mozdulatokkal dolgozni kezd. Megtölt egy hegyes végű pravaszt - a hegyét gyors, biztos mozdulattal bedöfi, alul, az egész ujj érzékenységet koncentráló idegbe. Egy szisszenés - a következő pillanatban érzésem számára *eltűnt az ujjam*, nincs, megszűnt, elhagyott, nem az enyém többé - látom a szememmel, hogy *van*, de semmi közöm hozzá, csinálhat vele, amit akar. És álmélkodva, egyre növekvő kíváncsisággal nézem, ahogy a finom kis kés beleszalad, buggyan a vér - aztán a beretvaélú kanál egész darabkát emel ki az ujj begyéből. Olló kerül elő, boszorkányos gyorsasággal, húscsafatokat metél le. Varrótű, csipesz babrál a sebbel - s mindez, mintha a *levegőben történne*, azon a helyen, ahol az ujjamat látom, mint valami érdekes, idegen tárgyat - igen, mint mikor gyerekkoromban a szakácsné munkáját figyeltem, ahogy könnyedén és elegánsan metélte fel a csirke finom mívű izmait, vigyázva a csontok épségére.

A vért lemossák, egy kis kenőcs, kötés - kész. Két nap múlva tessék jönni kötözésre.

S már a következőhöz fordul - remegő, hatéves gyerek. Másodszor van kötözésen. A tapasztalt beteg fölényével nézem, kötéssel az ujjamon. Lebontják a pólyát - a seb szép tiszta, gusztusos, de még ki van tömve *gézzel*, tamponálni kellett. A gyerek bömbölni kezd, látván, hogy az orvos óvatos keze a tömés felé nyúl. Az orvos pillanatra megáll, rám mosolyog, hogy figyeljek.

A szokásos „ugyan ne félj, nem fog fájni!” vagy „mindjárt túlleszünk rajta!” vagy „nem szégyelled magad?” kezdetű harckialtás helyett, amivel soha nem sikerült még se felnőttet, se gyereket megnyugtatni - egyszerűen félreteszi a csipeszt.

- Nézzed, fiacskám - mondja igen értelmesen és jóindulattal, minden fölényeskedő enyelgés nélkül -, ezt a kis tömést itten ki kell venni a sebből, hogy most már egészen meggyógyuljon, igaz? De ha te azt hiszed, hogy én olyan ügyetlen vagyok, és nem tudnám kivenni anélkül, hogy neked fájjon - tudod mit, vedd ki magad, te talán ügyesebb vagy. Tessék, itt a csipesz, fogd meg vele ennek a géznek a kiálló csücskét, és húzd ki.

A gyerek tátott szájjal hallgat el, kezébe veszi a csipeszt, nézi, forgatja - megpróbálja megfogni vele a tömést, picit rángatja, sziszeg, babrál, játszik. Az orvos türelmesen vár. Egy perc múlva a gyerek mosolyogva nyújtja vissza a csipeszt, és kinyújtott karját - és most már mukk nélkül tűri, hogy ellássák a sebet.

Ez az orvos a pszichológiai szakmában is vitte volna annyira, mint a sebészeten.

(Mindenesetre sejt valamit abból a tudományból, aminek ma még legeslegelejein állunk. A test érzéstelenítése megoldott kérdés - de ki érzésteleníti a lelket, ha csak álomba vagy halálba nem ringatod, megfosztván minden tevékenységétől? Ezen a ponton a legteljesebb sötétségben és tudatlanságban élünk, még az alapfogalmakkal sincsen tisztában a legtöbb, egyébként művelt és intelligens és jó szándékú orvos és segítője a szenvedőknek. Minduntalan összetévesztik a félelmet a gyávasággal - pedig nem ugyanaz -, a vágyat a kíváncsisággal, a képzeletet az akarattal. Valamikor talán - ha a lélek anatómiájának megismerése lehetővé tesz egy egzakt lélekterápiát - eljön az idő, mikor a testi körülmények káros és kínos és fölösleges lelki tüneteit éppoly biztonsággal kikapcsoljuk majd, mint most a fölösleges fájdalomérzést -, akkor nem lesz képletes beszéd többé *inni a felejtés italát*, mely megszabadít bennünket rossz emlékeinktől, de érintetlenül hagyja az életre és örömeire alkalmas képzeteket; kizárja a hamis és túlzott, fájdalmas képzelődést, s felszabadítja az akaratot. Ennek a tudománynak ma még csak alkimistái mozgolódnak a sötétben - közöttük egy bizonyos *Coué* nevezetű máris talált egy tételt, aminek leendő tudományos igazolása igen valószínű: ez a tétel olyasfélét állapít meg, hogy *akarat és képzelet viszonya* mindig állandó és mindig ellentétes. Emlékezzünk a példára, a földre fektetett s a két toronycsúcs közé feszített egyforma széles deszkaszálra - előbbin nyugodtan végigmész, utóbbin képtelen vagy megindulni: hiába erőlteted s növeled akaratom: a leesés lehetőségének ellentétes képzelődése abban a fokban erősödik - legyőzni csak ravaszsággal, önámítással tudod, kikapcsolván az erőszakoskodó akaratot.)

Mozgolódás, tiszteletteljes félreállítás - a Tanár végigsiet a termen.

Régi ismerős, örömmel köszöntöm, birodalmában, melynek itt élet-halál ura, hadvezére és parancsnoka, a nagy, százéves háborúban, amit Halál és Természet ellen indított a lázadó emberi értelem.

Mosolyog, emlékszik rá, hogy passzionátus műkedvelője vagyok ennek a hadászatnak. No, kivételesen - vegyek fel fehér köpenyt, papucsot - becsempész egy félórára a főhadiszállásra: - odafönt, az emeleten, a *nagysebészet* zárt termeibe, ahol ő maga személyesen vezeti a frontműveleteket - a hadszíntér legnehezebb szakaszain, ahol tüzértámadást koncentrálnak az ellenség.

Ez csak kötözőhely, apró csetepaték színhelye.

Percek múlva, fehér köpenyben, elfogultan és dobogó szívvel jelenek meg az egyik, hermetice elzárt műtőteremben.

A nyers villanyfényben úszó, földöntúlian fehér és tiszta helyiség közepén, a műtőasztalon, már ott fekszik a beteg. Csendesen, mozdulatlanul. A kábítókosarat éppen most vette le

arcáról az egyik asszisztens. Egyébként - ha a nagy ütközet sikerül s életben marad - soha nem fog emlékezni rá, mi történt itt vele: még mielőtt felhozták, altatót kapott, lent, a kórágyn, s ott fog megint felébredni, néhány óra múlva - ezek az órák, ránézve a legfontosabbak, egyszerűen kiesnek az életéből.

Nesztelenül nyílik a mosdó ajtaja - fehér lárvában, gumikesztyűs kezekkel, megjelenik a Tanár.

A testőrség csendben felsorakozik körülötte. Két asszisztens, három testvér. A műszerasztal-kákat - fegyvereit - odagurítják az asztalhoz.

A felfedett test fölé hajol. Halk vezényszavakat mond, a műszerek nevét, amit sorban adogatnak neki.

És most - mehet! Rajta!

A kés lágyan, könnyedén végigszalad a hasfalon.

Gyöngyözve szalad nyomában a piros nedű. Goethe „sonderbarer Saft”-ja. Kettényílik a lágy tömeg, mint egy erszény - előbb zsíros, szürke szövetet látni: aztán ezüstfénnnyel, duzzadtan bukkan fel a pihegő, kígyózó belek szeszélyes szövédéke.

A műszerek halk csörgéssel esnek az üveglapra: csipeszek, ollók egész sora lóg már ki a hatalmas sebből, a leszorított erek közül - most a gumikesztyűn a sor, ez már kezitusa!

A gumikesztyűs kéz sebesen motoszkál a belső részekben - tapogat, fogdos, figyel, kombinál. Két intelligens szem mered a bíboran csillogó homályba - mit fog látni? Még nem tudja biztosan, csak annyit, hogy bármit talál - pillanat alatt határoznia kell, mi a teendő: mint a sakkmataadornak, akit probléma elé állítottak.

A tanár halkán füttyent.

S míg jobb keze kiemelkedve a sebből, széttárja a beleket, egy pillantást vet az asszisztensre.

S ekkor, ahogy a seb fölé hajolok, a máj rozsdavörös tömege fölött, a belek közé kapaszkodva, egy pillanatra szemtől szembe találom magam az Ellenséges Tábor egyik fővezérével - mint mikor a domb tetején álló vezérkari tiszt a teleszkópon megpillantja Napóleont, teljes nagyságában.

Polipkarjait szétterjesztve, erőszakosan, mint valami tengeren túli őslény, mesebeli szörnyeteg: egy hatalmas rákdaganat.

És csak ennyit felelek a felületes olvasónak, aki impressziókból ítél.

Ha Erasmus Rotterdammust ma idehoznád, s ő megkérné, mutasd meg e kor Humanistáját - ezt az embertársainak felmetélt testében könyökig vájkáló figurát állítanám elébe - s felemelt kezét, a középkori lovag kereszt alakú kardja helyett, amivel földön át és véren át és húson át üldözi a formátlan, pogány természetet az értelmes és ihletett élet nevében.

Pesti Napló, 1929. október 13.

ZEPPELIN

Neander-völgyi vázlat az Emberről

Vagy olyasféle, amilyen a *crô-magnoni* barlangokban találtatott - furcsa ákombákom, az első nyomok, hogy az ember megszületett, s már látja önmagát.

Egy ősemlék artikulálatlan kiáltásai, megpillantván a jövő emberét, az Embernek Fiát.

Szerdán este színházban vagyok. Édesbús, irredenta darab, a nagy magyar szomorúságról.

Második és harmadik felvonás közben tűnődve, régi dalokat fütyörészve álldogálok az utcára nyíló kis dohányzóban. Élet... furcsa élet... a magamé és másoké... emlékek... gyermekkor... Petőfi... Kossuth-nóta... a magyar Kolozsvár, Komárom... De kár értük... de kár értem... Miért kellett éppen ebben a korban születni?

És most, egy pillanat alatt történik az egész, mint valami álom.

Az utcára nyíló ajtó kivágódik.

Kuszált hajú, tátott szájú férfi ugrik be félig - a másik lába kint marad. Szemében eszelős lobogás. Kitarja a karját. És egy szót ordít.

- Zeppelin!

S már visszabukik az utcára.

A következő pillanatban, többedmagammal, kint vagyunk a szűk kis utcán. Vállat vonok, gyanakodva kacsintok fel a párás, didergő éjszakába.

És ekkor tátva marad nekem is szám és szemem és fülem és kezem és minden pórusom - tátva maradok egészben, mint valami mélytengeri hal, kocsonyás medúza, mikor elcsap fölötte a mesebeli Óriáskígyó, a zsidó legenda Leviathanja, Verne Narvalja.

Az éjszakai égboltnak azt a kis csíkját, amit a szűk utca vág ki belőle, derengő, szürke, szabályos folt szeli ketté - egészen alacsonyan, mintha a házakat súrolná, húzódik át egy óriási, nyúlós tömeg.

Először azt hiszed, felhő, két pislákoló csillaggal a két végén. Aztán szörnyedve eszmélsz rá, hogy nem az, hanem valami irtóztató hal. Bálna, vagy nem tudom mi, egy, a Földnél nagyobb bolygó tengerének lakója - de hogy került az égre? Kilocsant az a tenger, s most, mint valami kiöntött akváriumból, szertepottyantak ezek a földöntúli állatok az űrben, s az egyik légkörünkbe tévedt? Vagy feje tetejére állt a világ, odafönt a tenger s idelent az égbolt?

Egy keresztutcán az Andrássy útra futok. Mint furcsa, fekete szarkalábak, futkosnak át az úttesten apró emberkéik. Igen, ez a lényeg, most, így, *köztük* bukdácsolva is mindenki érzi, milyen kicsike. Ég felé fordított szemmel, amint a roppant test elhúzódik fölöttünk, mintha megfordulna a perspektíva - mintha *onnan* látnánk önmagunkat.

Apró bogárkák vagyunk, megriadt hangyaboly. S mindenki érzi ezt, és valami lázas, zavart, szégyenkező nevetéssel valljuk be egymásnak egy pillanatra, a Nagy Test árnyékában. Mindenki kiabál és nevet - és ez a nevetés olyan furcsán csilingel, egy oktávval *magasabban*,

mint ahogy felnőtt emberek nevetni szoktunk - a *gyerekkori nevetésünket* kaptuk vissza egy pillanatra.

Magas, elegáns úr szalad mellettem, ahogy az autójából kiugrott - összeütközünk. Rám néz, ránézek - naiv, vigyorgó gyerekarc.

- Barátom! Mi? Barátom! - kiabálja a fülembe, magas fisztulahangon, aztán átöleli a vállam.

- Remek! - ordítom és az én hangom is gyerekhang, mint mikor álmában beszél az ember. És én is megölelem.

Egy idősebb hölgy szembefut, meglök, rám kacsint. - Na?! - kiabálja. Visszafordulok, nevetek.

- Szerbusz! - kiabálja.

- Szerbusz - nevetek én is, viasszaladok, és jól megrázzuk egymás kezét.

S az egész becsípett, részeg, kurjongató kompánia fölött komolyan, felnőtten, korholó hangon, egyenletesen berreg a Gép - kitartóan és egyenletesen, mint egy óriási Ébresztő Óra, mint valami telefonberregés, hogy tessék abbahagyni a tivornyát, kezdődik a Munka.

Impresszióm?

Hát - nagyon nagy.

Ez az első benyomás.

Hogy szép-e?

Nem.

Nyugodt és biztos és erős. Nincsenek idegei. Két lámpája van. Sétál az égen, nyugodtan, biztosan, mint valami szürke, tojás alakú Telihold vagy üstökös, amit egy kozmikus menetrend irányít. Biztonságos nyugalmanak tudatában mintha egy kicsit csodálkozna a nagy feltűnésen, amit megjelenése kelt. Olyan természetes, hogy van és sétál az égen - *neki* olyan természetes, mintha ott született volna.

Mint a föld és a hold és a bolygók, amik csakugyan ott születtek.

Ez nem szép és nem csúnya, hanem olyan, mint a Világűr berendezési tárgyai, csillagok és holdak: egyszerű, mértani idom.

Ez nem közlekedési eszköz az ember szolgálatában.

Ez egy új égitest.

Ha meggondolom, nem is mondtam költői hasonlatot.

Mai formájában a Zeppelin, ha egyfolytában utazik, hat nap alatt megkerüli a Földgolyót.

Ugyanennyi idő alatt, mint amennyi, a *Biblia* szerint, ahhoz kellett, hogy utóbbit megteremtse.

A Hold huszonnyolc nap alatt kerüli meg. Egyébként, illetőségi helyét illetően, a csillagászati genealógia szerint, szintén idevalósi - a Föld tömegéből vált le, annak idején.

Jelenleg tehát két bolygója van a Földnek.

Egy lassú járatú, a Hold, s egy lényegesen gyorsabb: a Zeppelin.

Utóbbi égitestet, állítólag - legalábbis *közvetve*, erről tudunk - egy, a kozmológiák és kozmogóniák (religiók) szótárában és jelképei közt egy eddig ismeretlen Szellem és Erő hozta létre - profán szóval Emberi Értelem a neve.

Az új égitest mozgási törvényei lényegesen különböznek a többiétől, a csillagászati matematika számára éppen ezért megközelíthetetlenek. Míg a többinek mozgása szabályszerű, tehát legtöbb fázisában előre kiszámítható - ez nem igazodik az ismert nehézkedési és forgási törvényekhez, illetve ezeken kívül még valami egyéb, matematikai szempontból ismeretlen komponens jelenlétét árulja el, kiszámíthatatlan mozdulataival.

Ez az ismeretlen komponens, ez az X az új egyenletben, úgy látszik, amaz új Istenség természetéből következik, amelyik létrehozta: megérteni és dolgozni vele csak a lélektannak van kilátása.

A neve: Emberi Akarat.

Mintha elfűjták volna - előbbi hangulatom, mire visszakerülök a színházba, úgy ködlik csak bennem, mint zavaros álom emléke, a hajnali ébredésben. A szívem gyorsabban ver, szaporán lélegzem - valami templomi ujjongás ficáncol bennem, ama Tamás érezhette ezt, mikor szemtől szembe látta a valóságot.

Trianoni határ... országok...

De hiszen - azonkívül, hogy magyar vagyok... még tartozom valahová - hála istennek!

Világ!

S nem tehetek róla - a világ megváltását *innen* várom, makacsul és kitartóan, gyermekkorom óta - mit törődöm a csúfolkodó cinikussal! mit törődöm a kenetes misztikussal!

Mit nekem Arábia minden fűszere - Buddha és Konfucius s a többiek, köldöknézők, csodára várók! Mit nekem az egész ázsiai misztikum, a maga szálnalmas fakírmutatványai! Mit nekem a nagy csoda, égő csipkebokor, hókuszpókusz, meggyógyult bélpoklos, feltámasztott leányzó! Hol vannak ők, mutassátok meg nekem, az égi mannával jóllakottak? Vagy úgy - *nincsenek* már -, csak *voltak* állítólag. Hát jó, elhiszem - mit érek velük, ha elhiszem is? A jóllakottak megint megéheztek, s a leányzó újra meghalt, másodszor is - *miért nem él most is*, ha feltámasztották? Miféle csoda az, ami egy napig tart, nem válik eleven alkatrészévé a valóságnak - egy napig tart s aztán megint csak ígéret, ígéret, ígéret!

Ez a csoda, itt fent az égen, megtörtént valóság, s el sem múlik többé - olyanná lesz, mint minden egyéb, aminek *létezését* megszoktuk, s ezért nem is tartjuk többé csodának - csak *létrejötté* érthetetlen és csodálatos, isteni eredetű Mirákulum.

Mint a nap és hold és a föld és a csillagok.

Hinnem kell benne, hogy megtörtént, mert létezik.

S hinnem kell, hogy csoda volt, mert megtörtént.

S hinnem kell, hogy Valaki van mögötte, mert mindig újra megtörténik.

Valaki van. Ma még úgy hívják, emberállat. De lehet, hogy ez csak tünet, közvetett végrehajtója vagy hírnöke, vagy utódja, vagy elődje a valódinak.

Budapest városa kissé szórakozottan fogadta a vendégét, a jövőő hírnökét.

Sehol világítás, reflektorok, még a szokásos Citadella-fény is elmaradt. A Mindenütt jelenvaló világfűl és világsháj, Rádió őfensége sűket és néma volt Pesten, egyszóval nem köszöntötte Zeppelinint.

Nagyon el vagyunk foglalva, nem érűnk rá ilyesmivel törődni. Hogyne, az a sok baj, kellemetlenség. Kérem, maga az államtitkár is kénytelen holnapra nyilatkozni, abban a politikai izében. És az Elnök Úr különben is duzzog, hogy őt holmi külföldi újságírók tanítják politikára, kérem, torkig vagyok ezekkel a külföldi mindenfélékkel.

Hogy Zeppelin meg mifene. Német huncutság az is, kérem. Hagyjanak minket békében.

Pesti Napló, 1929. október 20.

HÚZÓDJ ÖSSZE

Gondolatkísérlet à la Einstein

Hiszen igaz. Igaza van neki.

Mikor azt mondja, hogy: hja barátom, sopánkodni, azt mindenki tud. Nem sopánkodni kell, hanem alkalmazkodni.

Nem tudsz kijönni abból a százharminchétésfélből? Dehogynem. Tessék takarékoskodni.

Húzódj egy kicsit össze.

Kevesebb van, kevesebb legyen az igényed. Akkor majd kijön megint a normális arány. Kisebb igényekkel, a te pici jövedelmed mellett éppen úgy megélsz, mint akinek sok van.

Hiszen igaza van - éppen én ne adnék neki igazat, aki konyítok valamit matematikához?

Tulajdonképpen nem is mond ő mást, mint amit a relativitás tana hirdet. Mindenki ossza be úgy, ahogy tudja, és ki fog derülni, hogy nincs gazdag és szegény: a Rothschildnak éppen úgy kell az, amije van, éppen hogy elég neki, mint nekem, ha... ízé, összehúzómagam. A béka ne fújja fel magát - sőt.

Össze fogom húzni magam.

De hogy kell azt csinálni?

Minek nekem itt ez a nagy hely, például, ahol éppen ülök? Mit terpeszkedek én e mellett az íróasztal mellett?

Ha így felhúzómagam a lábam, lám, sokkal kisebb helyen elférek, kevesebb helyet fogyasztok, kisebb területen csekélyebb a hőleadás, mindjárt kevesebb fűtőanyag kell.

Most a nyakam is behúzómagam a galléromba, kevesebb levegőt igénylek, mindjárt nincs az a tékozló anyagcsere, spórolok valamit az étkezésen.

Persze, ha ez így menne - hiszen, ha csak a jó szándékon múlna, én szívesen...

És miért is ne?

Képzeletben legalábbis megcsinálhatom a kísérletet.

Csak be kell hunyni a szemet, Coué módszere szerint és erősen akarni.

Kisebb akarok lenni, kisebb akarok lenni, össze akarok húzódni.

Nini, már érzem is...

Alig tíz perce ülök itt behunyt szemmel, erősen koncentrálvamagam erre az egy gondolatra... és íme...

Milyen furcsa érzés...

Mintha jégcsap volnék, ami hirtelen olvadni kezd. Vagy kifeszített gumiszalag, amit kétoldalt, egyszerre, eleresztettek. Világosan érzem, ahogy szívem, vesém, májam, minden porcikám, egyenletesen, gyorsan összezsugorodik. Mintha megfordított gukkerben látnám magam, amint sietve távolodok - egyre kisebb leszek, egészen apró, mint valami bogár... S ehhez képest a környezet ijesztően tágul, szétszalad, közeledik, óriásivá dagad...

A szék, amin ültem, akkora már, mint az Erzsébet tér. Támlája rettentő hegyfal képében magasodik fölöttem.

Mekkora lehetek?

Mindjárt megtudom. De hogy kerüljek el innen? Ijedten szaladgálok a bőrülés óriási lapján. A lap szélén riadtan hőkölök vissza: tátongó szakadék alattam, mintha a Gellérthegy szikláiról tekintenék alá.

Innen nem lehet lejutni.

Szerencsére az asztalterítőnek egy lecsüngő rojtja éppen ideér a karfára. Felkapaszkodom a karfán, megragadom a rojt hajókötelét - most derül ki, milyen jó, hogy tornázni tudok.

Pár perc alatt elérem az asztal lapját. Előrefutok és körülnézek.

Óriási, kocka alakú építmény, akkora, mint egy ház. Fölül kupola, oldalt üvegfal, belül fekete tükörlap. Mellette húszméteres rúd, a végén toll alakú dárda.

Erről ismerem fel az épületet. Hiszen ez az én tintatartóm!

A toll és tintatartó viszonylagos nagyságából hamarosan megállapítom, mekkorára húzódtam össze.

Körülbelül akkora vagyok, mint egy jól táplált házilég.

Egyébként állok a lábamon - a tintatartó üvegében megnézem magam. Külső formám semmit se változott. Ugyanaz vagyok, aki voltam, miniatúrben! Arcom, szemem, kezem, lábam, mindegyiket felismerem - és furcsa, ugyanaz a ruha van rajtam, az is összehúzódott velem együtt.

Kívülről nem változtam semmit, a magam számára - nyilván belül is ugyanaz vagyok.

Csak az arányaim.

No és most mi lesz?

Tűnődve ülök le egy cigarettavégre, amit az imént, egy órával ezelőtt, letettem az asztalra. Üldögélek, és lógatom a lábam.

Húszlépcsnyire tőlem nagy, téglány alakú tömeg. Aha, az a könyv, amit olvastam... itt meg, ez a fehér mező... lássuk csak? Végigszaladok rajta - egy ember nagyságú A betű megállít. Persze, a kézirat, amin épp dolgoztam...

Hát ez egy kicsit nehezen fog menni ezentúl, az írás.

Hol az a szedő, aki el tudja olvasni a betűimet, a legerősebb lupéval - azt végre mégse kívánhatom, hogy minden szerkesztőség külön mikroszkópot tartson a kedvemért.

De tulajdonképpen - ha jól megfontolom - muszáj nekem írni egyáltalán?

Lássuk csak.

Ha nem csinállok belőle erkölcsi vagy lelkiismereti kérdést - ki ér rá ilyesmire ebben a szörnyű gazdasági harcban? -, semmi különösebben sürgető okom nincsen rá, hogy legközelebbi megélhetésem problémájával foglalkozzam.

Vagyonom e pillanatban százharmincésnégy pengő, ötven fillér.

Szinte eláll a szívverésem, ha csak sebtében átgondolom, milyen gazdag ember lettem egyszerre - ebben a mostani formámban.

Gondolják el.

Csináljunk egy hevenyészett költségvetést.

Élelemre - tudományosan szemlélve - az eddigi kétezer kalória értékű napi tápanyag helyett ennek az értéknek körülbelül háromezrednyi részecskéjére lesz csak szükségem. Három-negyed kalóriára.

Egy szem cukor elég két-három hónapra. Egy gyűszűnyi tej ugyanannyi időre. Ha veszek egy trappista sajtot, egészben (néhány pengő az ára), életem végéig el vagyok látva fehérjével.

Tessék utána számítani, mennyibe kerül egy évi ellátásom. Három-négy pengőből lucullusi módon megélek, holtom napjáig.

No és mi van még?

Nevetségesen csekély összegbe kerül a fűtés. Egy gyufaszál melege elég egy napra. Egy brikett-kocka egy hónapra.

Képzeld el a gázszámlát! Hónapok alatt nem gyűl fel annyi, hogy a portókötséget megérje.

Világítás? Villany?

Annyi fény, amennyi a kulcslyukon befér, elég, hogy megaranyozza az életemet.

Beléptidíjat sehová nem kell fizetnem többé. Próbálnak megakadályozni benne, hogy a legzsúfoltabb nézőtéren elhelyezkedjem, vagy bejussak a legzártkörűbb társaságba.

Ingyen utazom akárhová, nincs az a drága Rolls-Royce, expressz, Zeppelin, aminek első osztályán el ne rejtőzhetnék, legrosszabb esetben, ha maguktól nem visznek magukkal, a mellényzsebükben.

A ruhával némi bajok lesznek - nem annyira a szövettel (maradékokból bőven telik teljes gardróbra), mint inkább a szabással. Hallottam ugyan valami *mikromanipulátorról*, amit a bacilusok vagdalására találtak fel mostanában, de nem hiszem, hogy találok szabót, aki bánni tudna vele.

Mi kell még?

Lakásra nincs szükségem, bútorokra nincsen igényem - majd összebarátkozom a méhekkal és hangyákkal, egy sejt mindig lesz a számomra, ahol meghúzódhatom.

Szerelem?

Ugyan kérem - sokat törődnek a hölgyek a külsőmmel, ha kiderül, hogy milyen gazdag vagyok. És a lelki nemesség, az bikfic? Azt mondják mondani, lesütött szemmel, tudod, kérlek, nem magas növésű, mint a te Jenőd, de olyan áldott jó ember... És hogy imád, van róla fogalmad...

Mint független gazdag ember, sokra viszem pályámon.

Ha nem kell dolgoznom, alkudnom, megalázkodnom, lassanként közbecsülésre teszek szert, ráérek közügyekkel foglalkozni.

Úgy érzem, itt az ideje, hogy politikai pályára lépjek.

Pesti Napló, 1929. október 27.

OSVÁT ERNŐ

Osvát Ernő, aki testi családja utolsó tagjának halála után öt perccel szíven lőtte magát és meghalt, úgy óhajtotta végrendeletében, hogy ne mondjanak búcsúztatót sírja fölött.

Az öngyilkost még a pap is röviden bocsátja el. Az egyház bűnnek minősíti az öngyilkosságot, a katona adott helyzetben, ha arról van szó, hogy becsület és bectelenség közt kell választani, kötelességnek tartja; mindkettő némán szokott tisztelegni.

Osvát Ernőben, jelleme és hivatása szerint, volt valami a papból és volt valami a katonából. A Gondolat harcosainak haditörvényszéke előtt csak azt kell igazolnia, hogy nem tehetett mást, ha a zászlót nem akarta cserbenhagyni - a Gondolat egyháza előtt azonban védelemre szorul azért, amit tett.

Pár szóval tehát hadd vállalom helyette a védelmet is és az igazolást is - együtt, a kettőből, hadd derüljön ki, hogy tiszta és igaz ember volt, jó katona és jó pap, s ha mégis így kell meghalnia, akkor az ok nem őbenne találhatók, hanem külső változásokban, s a védelem nem is védelem többé, hanem vádbeszéd és tetemrehívás.

Néhány évvel ezelőtt egész kis könyv jelent meg Osvát Ernőről. A harcoló és építő magyar szellem arisztokráciájának csaknem minden tagja elmondta róla ítéletét. Százoldalú világlátásból derült ki szellemének és szándékának nemessége, finomsága, rátermettsége - az egyhangú végkövetkeztetés az volt, hogy a magyar irodalom elmúlt fénykorának nem lehetett hivatottabb bábája, nevelője, oltalmazója és felelős irányítója nála -, sokan Kazinczyhoz hasonlították, s az ellenfelek táborából egyetlen nem akadt, aki elfogadható módon tudta volna megfogalmazni cáfolatát. Hogy erkölcsi tisztasága makulátlan, erről a leghalványabb vita csírája se születhetett meg.

Számomra, aki nem irodalomtörténetet, hanem egy ember sorsát beszélem most, e pillanatban mindezekből csak egy tény emelkedik ki: hogy finom és nemes fajtájú szív és értelem volt, született gondolkodó és elemző, remek emlékezőtehetség, pompás, művelt ízlés, telivér képzelet - csupa olyan tulajdonság, ami a szellemi élet jelenségeinek helyes megítéléséhez fontos: a *hozzáértés* feltétele. És azt akarom bizonyítani, hogy az ilyen ember szükségképpen erkölcsös is - *hogy a szellemi élet jelenségeihez való hozzáértés egyértelmű az élethez való hozzáértéssel* -, hogy események és cselekedetek fölött ítélni is az hivatott, aki gondolatok és indulatok fölött, nem az, akinek, ha cselekedni akar, egyetlen problémája abban merül ki, hogy *tehetem-e* vagy *nem tehetem*, hanem az, akinek számára így hangzik a kérdés: *tegyem* vagy *ne tegyem*.

Mert értse meg végre a laikus és hozzá nem értő (bármily nehezebbre esik) - a szellemmel született lélek számára a művészet *nem azt jelenti*, hogy az illető szereti a szép verseket, zenét, drámát, képet, szobrot, s hogy „effélét csinálni maga is próbálgat” olyanféleképpen, mint ahogy a közönséges ember a szép nőket szereti, vagy a jó ételt, vagy a jó életet, vagy a lovakat, vagy a gyerekeket, vagy a szép időt.

A szellemmel született ember (s bizonyára maga a művész is) nem ilyen kényelmes viszonyban van a művészettel.

A laikus ezen csodálkozni fog, és mégis, esküszöm neki, hogy például voltak és vannak valódi, nagy művészek, akik egyáltalán nem is szeretik a művészetet.

Csakúgy, mint ahogy az ember esetleg nem szereti a saját lábát vagy kezét, vagy arcát, vagy még inkább valami belső részét, a szívét, vagy az agy velejét, ha az fájdalmat okoz neki.

Nem szereti, szeretne helyette valami egyebet - de mit tegyen? Ezt a szívét és ezt az agyvelőt kapta, kénytelen ezzel gondolkodni és dobogni, ezzel a túldimenzionált agyvelővel és szívvel, ami csak úgy tud dobogni és érezni, ha akkorát dobog és érez, hogy fáj.

De mint ahogy merőben helytelen volna azt mondani, hogy a költő azért költő, mert szereti a szép verseket (voltak nagy költők, akik egyáltalán nem is szerették) - éppolyan helytelen és felületes dolog úgy képzelni el a Szellem és Hozzáértés emberét, hogy ez a szellem és hozzáértés nála valami külön ajándék, amit ha például elveszít vagy nem használhat, egyszerűen megszűnik szellem és *hozzáértő* lenni, és éli tovább a közönséges emberek életét.

Sajnos, ez nem ilyen egyszerű.

Szellem és hozzáértés, sajnos, nem azt jelenti, hogy *lehetek* gondolkodó és ítélő, hanem azt, hogy *kénytelen* vagyok gondolkodó és ítélő lenni akkor is, mikor a gondolat tulajdonképpen életem tükrét mutatja a gondolat tárgyában, s az ítélet marasztaló számomra.

Osvát Ernő számára ezenkívül a művészi és esztétikai gondolat éppen olyan életet irányító és elhatározó impulzus volt, mint más ember számára a külső körülmények vagy az érvényesülés vágya.

Az, hogy egy vers vagy egy gondolat, vagy egy kritika szép-e vagy nem szép, jó-e vagy nem jó, érdemes-e vagy nem érdemes, néha csakúgy egyértelmű volt azzal a problémával, hogy az élet szép-e vagy jó-e, vagy érdemes-e, mint ahogy abban a versben vagy gondolatban, vagy kritikában egyértelmű a belső tartalom és a külső forma.

Ő a gondolatot és a képzelet művét az egyetlen elképzelhető módon értelmezte: szó szerint. Szó szerint, vagyis a valóságra vonatkoztatva.

S mivel a szépre és jóra vágyott, mint minden ember - tapasztalásból, hogy e kornak képzelete nem szép és gondolata nem jó, arra a következtetésre jutott, hogy ebben a korban nem szép és nem jó élni.

Ezért ölte meg magát.

Nem azért, mert meghalt a felesége és a leánya, és beteg volt és nyomorban volt. Ezek csak terminusok voltak, emlékeztetők.

Tudatos élet volt, határozott és megfogalmazott. *Hivő* volt ő, a szó legrégebbi értelmében. S mint ahogy hitvallás és cselekedet volt az élete, halálával is hitet tett - a revolverdörrenés, mely az Aréna úti kis lakás reggelét felverte, *üzenet* és jeladás az élőknek, úgy, ahogy egyszer, az ő biztatására megírtam, s ahogy ő helyeselte: „ne az élethez ragaszkodjatok, hanem az élet *tartalmához* - ha ez a tartalom lehetetlenné válik, az életnek nincs értelme többé”.

Az ő életének tartalma a tiszta, termékenyítő gondolat s az életalkotó képzelet ápolása és védelme volt - és harc volt, a nemes humanizmus zászlaja alatt, barbárok és pogányok ellen, őrtorony egy új népvándorlás, új tatárjárás kapujában. *Nyugat*-nak nevezte el ezt az őrtornyot - mit gondoltok, miért *kellett* így nevezni, itt, a távol Keleten, Ázsiához közel? Csak azért, mert az utolsó őrtorony volt - ugyanaz, ahonnan a Hunyadiak csatáztak félszázadon át, hogy visszatartsák az áradatot. Párizs és Berlin és London kacérkodhat Ázsia és Afrika kísértetével, védett falai közt - számunkra ez a kísértet kézzelfogható valóság volt mindenkor, kapunkon és ablakunkon dörömbölő eleven támadás: nekünk Európábnak kellett lenni Európánál, ha nem akartunk visszasüllyedni Meotis süppedékes, mély tavainak ingoványába.

Osvát Ernő jól tudta ezt, s védte a tornyot, amíg lehetett.

Aztán nem lehetett többé.

Nem lehetett többé, mert szétbomlott a védősereg, s felütötte fejét az ostromlott várak legveszedelmesebb betegsége.

A fellázadt közkatonák, valamikor hűséges csatlósai és védelmezői az eszmének - zszurnalisztika és a zszurnalisztikával irányított közvélemény cserbenhagyta a tisztikart: az Eszme keresztes lovagját, Európa lovagjait.

Az írónak, költőnek sohase voltak javai ebben az országban. De becsülete volt és hitele.

Most ezt is elvesztette: letépték gallérjáról a rangjelzést.

Kitört a forradalom, s a szellemi proletár röhögve, trágár dalokkal rontott be a szent falak közé, ahová Petőfi szerint mezítláb igen, de virágcsokor nélkül belépni nem lehet.

A barbár Szellemtelenség és Hozzánemértés régen mozgolódott, s öltögette nyelvét - titokban csúfolta a szellem kiválasztottját, de még elismerte fölényét, s inkább igazodni próbált hozzá, érezvén, mily kicsinyke nélküle.

Aztán jött a magyar kultúra kettészakadása.

S felhasználva a zűrzavart, a zszurnalisztika egy része egyszerűen elhagyta a zászlót, szövetkezett legordenárébb ízlésű, legostobább rétegével a maradi kispolgárságnak, s ennek bástyái mögé húzódva elkezdte ostoba harcát a „nyugtalanság” ellen. Nem felülről, valami *jobb*nak a nevében - alulról és hátulról, a legócskább, leghitványabb fegyverekkel -, a régi, vidéki lapok modorában, abban a modorban, melyet már-már halottnak hittünk!

A Hozzánemértés eleinte csak gúnyosan mosolygott.

Aztán vakmerő lett, érezvén háta mögött a tapsoló csöcseléket. Nem lehetett élni, szólni, dolgozni tőle - hangosan kezdett beszélni, nyíltan kérkedett ostoba, hozzá nem értő „véleményé”-vel.

„És szembeköpte mesterét a hitvány,
Piszkos ripők: a szemtelen tanítvány.”

Osvát Ernő kedden lett öngyilkos.

Hétfőn este, egy szerkesztőségben találkoztam az egyik ilyen Tanítvánnyal.

Ezelőtt tizenöt esztendővel olvastam először a nevét - véletlenül éppen nekem írta jelentkező levelét, amelyben a magyar Parnasszusra való felvételre ajánlkozott alázatosan.

Most népszerű „színházi” rovatvezetője egy kolportázsújságnak.

Komázni kezdett, s minden udvariassággal képtelen voltam megakadályozni, hogy hangosan lármázva „véleményt” ne mondjon „rólunk”, „nyugatosokról”, akiket „nem lehet érteni”, s külön szerénységről is, aki „mindig filozofálok”.

„Az az Osvát...” - mondta.

Ez az Osvát másnap reggel inkább megölte magát, de nem hagyta el a hajót, úgy érezte, zátonyra futott és elsüllyedt.

És én büszke vagyok rá, hogy a szárazföldi patkány azok közé számított, akik együtt voltunk vele a hajón.

Pesti Napló, 1929. november 3.

MEZŐTÚR, RÁDIÓ, MAMMUTCSÜLÖK, MEZŐRETÚR

Útinapló ab Budapest

Mondtam már, nem muszáj az embernek a Marsba utazni ahhoz, hogy világot lásson - illetve nem muszáj világot látni ahhoz, hogy világot tanuljon az ember -, több jeles utazóval találkoztam már, akik Afrika belsejéből visszatérve azt a megfigyelést hozták magukkal, hogy a jó bagariabőr nem ereszti át a vizet, és a magyar konzervgulyás elsőrangú gyártmány - ezzel szemben a mezőtúrlökösházi vonaton Lassovszky Károly *Világrendszerek* című népszerű kis füzetéből megtudtam, amit szakkönyvekben is elkerült figyelmem, hogy bizonyos távoli csillagok fényerőváltozása annak tulajdonítható, hogy ezek ikercsillagok lévén, néha az egyik elfödi a másikat.

Aztán a másik födi el az egyiket.

Ez éppen olyan, mint ahogy egyik művészet elhomályosítja a másikat - a hasonlat nem véletlen, ugyanis rendes ember a vonaton ma már nemcsak olvas, hanem közben a rádiót is felteszi a fülére, s miközben képzelete egyik csillagrendszerből a másik felé röppen, érzelmei és érzékei hol Weigand Tibornak nyújtják a pálmát a *Gyűlölöm magát* című szerelmi dal interpretálásáért, hol a *Sonny boy* könnyes bánatában olvadnak fel, hol megint a Falu Szövetség előadójának helyeselnek a lótenyésztés körül kifejtett felfogásához.

De minderről később.

Mert a dolgokat nem kell összezagyválni azért, bár a valóságban kissé zagyván kerülnek össze - arra való értelem és belátás, hogy rendet és összhangot lásson beléjük.

Néha nehezen megy, annyi bizonyos.

Boross István, a mezőtúri gimnázium kitűnő irodalomtanára, aki e sorok szerény írójának írói egyéniségéről és jelentőségéről szerzett szép kis könyvében csupa olyan érvet és bizonyítékot fejt ki, melyeknek elfogadása esetén e sorok szerény írójának nem is kellene olyan szerénynek lenni - ugyanennek a szerény írónak személyes porhüvelyét kissé kedvetlenül fogadja a pályaudvaron, mivel mint kiderül, bár a szerzői est iránt szép érdeklődés mutatkozik, másrészt azonban neki délután futballmeccsre kell menni mint sportelnöknek, továbbá holnap birkavásár lesz, tehát korán kell lefeküdni, és igaz ugyan, hogy Spett polgármester úr mutatja be városunk vendégét a közönségnek, viszont a megtisztelő bevezetés után azonnal el kell mennie neki is, lévén törvényhatósági választás éppen.

Megnyugtattuk a kedves tanár urat, hogy semmi baj, Mózes is úgy járt, mint a polgármester úr - megmutatta népének Kánaánt, de oda be nem mehetett.

Pedig érdemes lett volna, mert Ascher Oszkár barátom és lelki-testi útitársam szavalóművészete harsányabban zúg, mint valaha - mindegy neki, Mezőtúr vagy Jerikó, a Gondolat és Hit trombitája itt is, mint amott, azzal a reménnyel és akarással rikolt ég felé, hogy egyszer mégiscsak ledőlnek tőle a kemény, makacs falak.

Persze nem a Márer Sándor téglagyára által szállított falakra célok - hálátlanság volna tőlem, házigazdánkkal szemben, aki pompás ebéddel fogad bennünket, s ebéd után mint szenvedélyes gyárlátogatónak, megmutatja nekem az üzemet.

Bizony isten, nagyon szép téglák, mindenkinek melegen ajánlom - no nem annyira melegen, mint ahogy itt látható, a kemence mélyén, ahogy izzik és szikkad, pár ezer fokos hőségben. Engem inkább a bánya érdekel, ahonnan a jóféle agyagot szállítják a téglákhoz.

Hatalmas üreg, a halvány, őszi Alföld mezejében - keskeny sínek vezetnek belsejébe, mélyén sárga talajvíz csillog. Az üreg oldalfalai lépcsőzetes rétegekben tárulnak fel - felül homok, aztán szürke agyagsáv, szép rendszeren, ezek már geológiai rétegek, százezer éves múlt könyv-lapjai, egymás fölött -, a Földgolyó felszínének óriási Naplója, amit most keresztülrágott s részben feltárt a kenyérért és építőanyagért furkáló Emberszú.

S én, szórakozott féreg, ahelyett hogy magam is furkálnék s gyűjteném a téglakockát, hogy legyen hol megbújni s rendszeren meghalni valamikor - kandi kíváncsisággal próbálom lapozni a könyvet, vajon mit rejt a Múlt rejtelmes naplója. Vezetőm néhány adattal szolgál.

A homokrétegben régi sírokat találtak, pár száz éveseket, úgy látszik, a török uralom idejéből. Lejjebb furcsa korsókat, a cserépkorszakból, ezeket odaadták régészeknek.

Ott, látod, egészen lent, abban a kis lyukban találtak egy jókora mammutcsülköt, agyart is, a jellegzetes rovátkákkal - bizony, ez a harmincméteres kis mélység, úgy látszik, a napló év-könyvében harmincezedik oldal már - harmincezer éve annak, hogy ez a réteg felül volt, ahol most állunk -, de harmincezer éve, annyi bizonyos, ugyanott, ahol most a birkavásárra készülnek, Mezőtúr piacán, mammutok sétáltak, s a levegőben akkora sárkányok csaptak el, mint egy jól megtermett tízszemélyes Junker repülőgép manapság.

Ahol a talajvizet látod, az a réteg százezer éves lehet. Ott már csak kagylók vannak és megkövült tengeri csigák. Hiszen tudod, hogy az Alföldet tengervíz borította egyszer, mindenestül - ennél tovább nem érdemes ásni, nem kapunk használható anyagot.

Gyerünk be feketézni, majd megmutatom a mammutcsontokat, ha érdekel.

A mammutcsontok az almárium felső polcán hevernek.

Oldalt, az almárium mellett, alacsony asztalkán áll a rádiókészülék, keskeny szekrény, rajta hosszú nyakon kerek, semmitmondó holdpofa, a hangszóró.

Ez a nagy, kerek fej, aminek se szeme, se orra, se szája nincs, időnként hangosan, követelően megszólal.

És mindenki odafordul.

És a kerek fej hangosabban, mint bármelyikünk, elmondja, hogy Pesten most, egy fél órával ezelőtt ez meg ez történt. Egy perc múlva megint megszólal, és könnyedén megemlíti, hogy Amerikában negyedórával ezelőtt fél ponttal estek ezek meg ezek a részvények. Utána kis szünet, még gyorsan közli, hogy Japánban reggel földrengés volt, aztán váratlanul énekelni kezd andalító női hangon. Egyszerre csak ezer torka támad: zenekar mennydörög fel belőle, egyházi zsolozsmát énekel a kórus, s a vidéki kis lakás minden zugát betölti a szférák tömör zenéje.

Ezt nem hittem volna, hogy mit jelent a rádió, vidéken.

Nem tréfa, ami néhány év alatt történt.

Minden családnak van rádiója. A főhelyen áll, a szalon közepén: házi oltár, lélek és értelem tűzhelye, melléje húzódik melegedni minden naiv, elfojtott vagy ki nem élt kíváncsiság, vágy és remény, egyszerű lelkek vallása.

Most övék lett a világ, a csodalámpa megnyitotta előttük.

Reggel korábban kelnek fel, hogy a híreket hallják - amiket nemrég félnapi, egynapi, soknapi késéssel hozott az újság: most első kézből, mielőtt nyomdafestéket látott volna.

A heti program ott fekszik az asztalon, és a mezőtúri cívis tájékozottabb Európa zenei kultúrájának aznapi állapotáról, mint egy zongoratanár - a gyerek is tudja, hogy délután Beethoven hegedűversenyét kapjuk Stuttgartból, és hogy Stuttgartban sokkal jobban játsszák, mint Barcelonában.

Hétegynegyedkor Kosztolányi Dezső barátommal folytatok egyoldalú beszélgetést - én átöltözöm, oda teszem magam mellé a kerek Fejet, s miközben mosakodom, mintha ott állana, közvetlenül, mellettem: hangosan kiabálja fülembe pesti előadását az édes anyanyelvről.

Az ám, édes anyanyelv.

Hiába édes, az a baj, hogy *csak* anyánké.

Ezen nem lehet segíteni. Százmillió rádió hiába fogja fel szerte a világon - pár százezer, amelyik megérti, a többi hallja csak, vállat von, és elfordítja a keresőt.

Bábel nyelvzavara megint lehetetlenné tette, hogy minden művészetek királya, költészet és irodalom felhasználhassa a közlekedésnek e mindent felülmúló csodaszerét - világnyelv nincs, az élő nem akar azzá lenni, az eszperantótól húzódozunk - mi maradhatott más? A zeneművészet elfoglalta az üresen hagyott trónust, s megint az a helyzet, ami a tizennyolcadik században - vezet a mindenkihez egyformán szóló muzsika, a többi utána kullog.

Talán Faremidóba kellene visszatérni. Eszperantó helyett tanuljunk egy új nyelvet, ami zenei hangokból áll.

Sebaj, no - előadásunkon a közönség lelkes, értelmes és megértő: minden szavunkat érti. Valami melegség önti el a mellem táját - vér vagy könny?

Odakünt a széles, hosszú, reménytelen síkságban terpeszkedő alföldi országúton mélabúsan bőgne a tehenek.

Holnap birkavásár.

Itt élned, halnod kell.

„Elátkozott Világ - nekem hazám
A naptalan kelet...”

Pesti Napló, 1929. november 10.

REGÉNYÍRÓ GYILKOS, GYILKOS REGÉNYHŐS

Martin Lampel és Molnár Erzsébet

Van egy pesti gassenhauer, mely egy régi könyvkiadó cég feliratára célozva, ezt a refrént variálja:

„Lampel Róbert azelőtt Wodiáner volt.”

Ez a berlini Lampel azelőtt nem volt Wodiáner, de a könyvkiadó cégekkel tartotta a barátságot.

Wodiáner nem volt, inkábbis, úgy látszik, terrorista volt, mielőtt, sőt miközben regényeket és darabokat írt és - hogy Dietrichsteinnak is igaza legyen - az ő esetében kiderült, hogy „írni” és „irtani” (lásd: drámát Shakespeare, poloskát... stb.) nem is olyan henye szójáték - Lampel írt és irtott, kiirtotta egyik barátját, ugyanazzal a megfontolással, mint Raszkolnyikov, a regényhős, aki szerint az a bizonyos vénasszony annyi volt, mint egy poloska, bátran el lehetett taposni.

Lampel úr írói hírnevének (lévén ez a dolog egészen másvalami, mint az írói becsület), úgy látom, nem ártott meg a gyilkosság felfedezésének törvényes következménye - kiadója biztosan jó üzletet csinál, a közönség érdeklődik - éppen most olvasom, hogy az érdeklődésnek megfelelően a *Magyarország* közölni is fogja azt a bizonyos regényt, amelyben a gyilkos mint író, megírja, hogy a regényhős mint gyilkos, másképpen követte el a tettet, amit az író mint gyilkos, átélt.

Most aztán igazán nem tudom, mit kellene előbb olvasnom ahhoz, hogy véleményt mondjak az egész dologról - Lampel gyilkos úr vallomását a vizsgálóbíró, avagy Lampel író társ vallomását az olvasóközönség előtt?

Melyik igazibb, őszintébb, tanulságosabb? Melyik árulja el a nagy problémát: mit jelent embert ölni?

Mind a kettőt? Egyik? Egyik se?

Inkább elolvasom a harmadikat - a valóságot, a tiszta, szüzi *eseményt*, ami nem *azért* történt, hogy megíródjék, és nem azért íródik, hogy megtörténjen.

Molnár Erzsébet rettenetes, céltalan, fantasztikus és mégis oly nyomorultan egyszerű panoptikum-rémtettét - Molnár Erzsébetét, aki vállvonogatva, tűnődve ül az őrszoba lócáján, és a faggató detektíveknek csendes, fakó kis cselédhangján felelget: nem tudom, kérem, hogy történt, egyszer csak úgy jött, hogy meg kell ölnöm, vettem a kést, szurkálni kezdtem, vonszoltam, lenyomtam a fejét, tovább szurkáltam - mikor meghalt, lefeküdtem, rosszul aludtam, most jól érzem magam, hogy elmondtam az egészet, és szeretnék aludni.

Valahogy hát így történik, az igazi, ősi, romlott és nem romlott kultúra és irodalom révén elő nem készített gyilkosság; eredeti primitív modellje és nyersanyaga minden irodalomnak. Így dolgozik hát Élet tanár úr, dráma- és regényírók mestere.

Azazhog...

Mindez így volna, ha ez az egész Molnár Erzsébet-dolog, a figura és a tett jellegében nem emlékeztetne feltűnően valamire... ha nem volna az embernek az a bizonyos „délà vu” érzése, hogy ez az egész, szóról szóra, megtörtént már, ugyanazzal a személlyel, ugyanilyen külső és belső körülmények között.

Egy másik, régebbi gyilkosság?

Nem. *Ennyire nem hasonlíthat egymáshoz két valódi esemény.*

Ennyire csak egy képzelt esemény hasonlíthat egy valódihoz.

És már eszembe is jut.

Kosztolányi Dezsőnek van egy regénye, *Édes Anna* című. Abban van megírva, átélve és megindokolva ez a Molnár Erzsébet-féle gyilkosság.

De hát akkor ott tartunk, ahol az elején.

Megint csak irodalom?

Irodalom, ami megelőzi az életet - élet, ami anyagot ad az irodalomnak - képzelt gyilkosság, valódi gyilkosság, irodalom, hogy gyilkosság legyen belőle - micsoda zűrzavar!

S még hozzá ez a megújra aktuális műalkotási, művészeti kérdés, ebben a Lampel-féle durva kiélezésben: hogy *át kell-e élni* az írónak az életet, ahhoz, hogy hű képét tudja adni?

És mit jelent az, hogy átélni?

Kosztolányi nyilván nem úgy élte át, hogy elkövette.

Dosztojevszkij se.

Utóbbi pedig akár el is követhette volna - Raszkolnyikov megírása előtt tíz évig ült Szibériában, ártatlanul, előre megbűnhődve az eredendő bűnért, hogy oly képzelettel jött a világra, amely a gyilkos lelkiállapotát éppen úgy át tudja élni, mint az áldozatét.

Úgy látszik, ezen múlik. Lehet, hogy itt bujkál valahol a lényeges különbség művész és rendes ember, képzelő és cselekvő tehetség vagy hajlandóság között.

Aki *csak* az áldozat szerepét tudja elképzelni, abból lehet áldozat. Aki *csak* a gyilkosét, abból lehet gyilkos.

Aki mind a kettőét: abból csak művész lehet.

Ebből az következne, hogy Lampel vagy gyilkos, vagy író.

Vagy a regény rossz, amit a gyilkosságról írt, vagy nem is igaz, hogy önmagáról írta.

Bizony, elég paradox okoskodás. De mit lehet tenni, ha egyszer a tapasztalat művészet és élmény viszonyáról ilyen paradox tanulással jár?

Egyszerűbb volna, elismerem, jó német okoskodással azt mondani: ez mind smarn, mindenki ahhoz ért legjobban, amit látott vagy csinált; művészetben fő az „Erlebnis”, fő az élmény, ez a jövő irodalma - hogy milyen egy gyilkosság, arról, ha már bizonyos akadályoknál fogva az, akit meggyilkoltak, nem beszélhet, legalább az beszéljen, aki gyilkolt - hölgyeim és uraim, tessék besétálni, itt kapható Martin Lampel eredeti regénye, az ő eredeti gyilkosságának hű leírásával, érdekesebb és igazabb, mint Remarque, aki szintén eredeti élményeit írta meg - itt kapható, csekély áremeléssel, amit az tesz indokolttá, hogy a regény művészi értéke emelkedett azóta, mióta kiderült, hogy „élményalapja” van.

Mert német dolog ez, tessék elhinni.

Nem a gyilkosság német, nem az német benne, hogy fajvédelem meg Feme meg középkori vérbosszú - a gyilkosság, sajnos, sose volt faji, hanem, sajnos, nagyon is általános emberi sajátosság, hogy szépen fejezzem ki magam.

Irodalmi szempontból, sőt írói szempontból tipikusan német dolog, hogy az író megírja regényben és nem törvényszéki vallomásban, a tulajdon gyilkosságát.

A német író, különösen az új generáció harcosa (ismerek néhányat közülük) valami olyasfélét kezd hirdetni, hogy az író különleges hivatásánál fogva különleges ember lehet - külön törvény illeti meg. Ennek a törvénynek az a célja, hogy az író számára a teljes erkölcsi szabadságot biztosítsa, legfőbb feladatának, az „élmény” megszerzésének érdekében. Miután az „élmény” a fontos és mindenekelőtt való, tehát a Georg Kaiser szőnyeget lop, és Lampel embert gyilkol, akkor ezt tessék úgy elbírálni, hogy neki élményre volt szüksége ahhoz, hogy remekművet alkothasson.

Mint minden tébolyrendszerben, ebben is van valami igazság.

Való, hogy az író számára mindaz, ami történik vele, kettős jelentőséggel bír. S a kettő közül a lényeges, amelyik nyomot hagy lelkében - való igaz, hogy az író számára az esemény nem az, ami másnál: emlék és haszon, hanem mindezeknél sokkal több. Az író élete, hogy így mondjam, nem öncél - az írónak *vizsgáznia* kell, mások helyett, Isten előtt, abból, hogy mi az élet - számára az élmény, tulajdon élete, vizsgakényszer, s az élmény tanulás.

De a tananyag éppen azért tananyag, mert a külső világ ismeretlen dolgairól hoz hírt, olyat, amit nem tudtam addig.

Magam számára nem írhatok tankönyvet.

Élmény nem az, amit *csinálok* - élmény az, ami *történik velem*.

Akit megölnek, azzal történik valami. Aki öl, az csak csinál valamit.

A történet megítélhetem százféleképpen, ha művész vagyok.

A *cselekedetnek* azonban egyféle ítélete lehet csak, ez az ítélet erkölcsi és művészi szempontból egy és ugyanazt a kérdést teszi fel: jó cselekedetről van szó, vagy rossz cselekedetről.

Raszkolnyikov lelkét annyira átélte Dosztojevszkij, hogy alig érez az ember külsőséget az író és a regényhős között - innen a felületes mondás, amit sok pszichológustól hallottam és olvastam már, hogy Dosztojevszkij ebben a regényében tulajdonképpen az önmagában lakozó gyilkost „élte ki”.

Aki figyelmesen tud olvasni, okvetlenül meg kellett hogy álljon a remekmű egy mondatánál: azon az oldalon, ahol magát a gyilkosságot írja meg.

Raszkolnyikov leüti a vénasszonyt.

Egészen eddig a pontig Raszkolnyikovot *belülről* ábrázolja az író - látjuk gondolatait, érzéseit, bent vagyunk szívében, agyában, idegeiben - a művészet csodálatos hatalma azonosít író, regényhőst és olvasót, lényegben nincs különbség a három között: fölösleges *jellemezni* a hőst, véleményt mondani fölötte, mindnyájan tudjuk, *magunkat ismerve*, miről van szó.

És most:

„A test előregruult. A *gyilkos* visszalépett, hogy helyet adjon a testnek.”

Mintha szakadék nyílna meg előttünk, erre az egyetlen szóra, itt, ebben a mondatban: gyilkos. Nem Raszkolnyikov, nem Rogya, Rogyecska, ismerősünk. Gyilkos.

Egy pillanattal előbb egyek voltunk még vele, most véghetetlen űr választ el bennünket. Egy egyszerű szó, aminek eddig nem volt értelme, nem is fordult elő, fölösleges volt, hiszen *elemeiből* láttuk és értettük kialakulni azt a bonyolult dolgot, amiből lett - s mégis, most, hogy kimondták, érezzük mindnyájan, hogy ezt nem lehet elemezni - ez a szó ítélet, kívülről - ítélet, amit író és olvasó egyszerre mond ki egy ember fölött, aki százezerszer azonosíthat magával, író és olvasó - mégsem azonos, *nem lehet* azonos íróval és olvasóval: az egyik nem követhette el, a másik nem menthette fel - mert író lehet olvasó és olvasó lehet író, de a gyilkos csak gyilkos, semmi más.

Gyilkos. Ismeretlen ember.

Azt mondtam az imént: két valódi esemény nem hasonlíthat egymáshoz úgy, mint egy képzelt esemény és egy valódi.

Két esemény közt, két gyilkosság közt, áll az író, a képzelet, ami összeköti a valóságot.

Ő hasonlít mind a kettőhöz, akik egymástól különböznek. S mégis, ők ketten messzebb vannak tőle egy világnál.

Pesti Napló, 1929. november 17.

„ISMERD MEG MAGADAT”

A legújabb keresztretjtvény

Vagy legalábbis ahhoz hasonlítható - méreteiben kezdi felülmúlni.

Ez az új játék, amit szintén Amerikában találtak ki - jelenleg Párizst bolondította meg, mindenki ezt csinálja, komoly kárára és rémületére a különféle jósoknak, kiromantikusoknak, grafológusoknak, akiknek nemes céhe eddig versenytárs nélkül szolgálta ki a tulajdon „jellemére” és „jövőjére” kíváncsi közönséget.

Olyanféle forradalmat jelent ez az új ipar a régi kis iparokkal szemben, mint mikor a varrógépet kitalálták. A bajmólódó, egyénre dolgozó „kézimunká”-t felváltja a gép - gyorsan és megbízhatóan és biztosan dolgozó mechanizmus, a hibákra hajlamos emberi teljesítménnyel szemben - hiába, utóbbit mégis jobban szereti sokszor a konzervatív óvatosság - „van abban valami más azért, amit a gép nem tud utánacsínálni...”

De ez csak olyan beszéd.

A lényeg mégiscsak az, hogy az emberek majdnem kivétel nélkül, vagyis nyilván törvényszerűen, roppant kíváncsiak éppen arra, amit a legjobban, mindenki másnál jobban kellene tudniok - kíváncsiak rá és *mástól* akarják megtudni, hogy ők milyenek. Nem a tükör lélektana ez - a tükörtől soha nem fogom megtudni, milyen vagyok, legfeljebb azt, hogy mások milyennek látnak - a nők ezenkívül még azt is, hogy *milyennek akarom láttatni és elhitetni* magamat - de erről majd máskor.

És mindenféle jeleket és nyomokat és fétiseket és hulladékokat visznek az „emberismeret” doktoraihoz, kitépett irkalapokat, ráncokat a tenyéren - s a különféle „tudományos” és nem tudományos doktorok kotyvasztanak a lombikban, párlatot csinálnak, lemérnek és kilúgoznak - a végén megkapod horoszkópodat, melyből kiderül, hogy furcsa egy ember vagy, egészen más, mint a többi, ugyanis erősen változnak hangulataid, és még a hascsikarásnál is jobban szereted a rántott csirkét petrezselyemmel.

Meg vagy jellemezve, nyugodtan alhatsz, s várhatod a jövőt, ami ebből a jellemzésből egyébként amúgy is nyilvánvalóan következik.

A *jellemzőgépezet* feltalálója, bizonyos Welster-Hopkins, aki most lázba hozta a világot találmányával, tulajdonképpen nem is csinál mást, mint amit Egyiptom asztrológusaitól kezdve Shermann szaktársig minden jellemlátó jós csinált - csak éppen industrializálta a mesterséget, automatizmust szerkesztett, kimutatván, hogy a dologban nincs semmi boszorkányság - az emberismerethez és jövőbe látáshoz éppen úgy nem kell külön tehetség, mint ahogy a szőnyegszövéshez nem kell - lévén minden lélek törvényszerűen adott és meghatározható számú és jellegű alaptulajdonságok különféle vegyülete: ha az elemeket s azok affinitását ismerem, könnyű olyan spektrálgépet szerkeszteni, ami a legbonyolultabb vegyületekben is felismeri ezeket az elemeket.

A Kempelen Farkas sakkozógépe kísért. Ez a gépezet sorra verte Európa nagy sakkozóit, s nem volt benne semmi más néhány üres rekesznél. De bámulatba ejtette a világot, sokkal nagyobb bámulatba, mint egy ugyanolyan képességű eleven sakkbajnok. Nincs ebben semmi megvetendő - a tömegizlés ezúttal rátapintott a nagy problémára, mert *valóban* érdekesebb valami a gép az embernél, ebben a vonatkozásban - az emberi tehetség, adott feladattal

szemben, csak *tulajdon* erejét és természetét nyilvánítja meg: a gép azonban a *feladat* természetére is rávilágít.

Amit gép is meg tud oldani, abban a problémában nyilván *törvényszerűség* lappang - eleve elhatározott és megmásíthatatlan, végzetes következetesség.

Ha az emberi lelket gépiesen ki lehet elemezni, akkor az emberi lélek maga is gépezetszerű valami.

Ha pedig az, akkor meg lehet találni tengelyét és nyitját.

S egy lépéssel közelebb jutunk végső célunkhoz: a teremtéshez.

Az embergyermeket, Isten növendékét s leendő helytartóját és utódját, ezért érdekli jobban az emberi képességet utánzó gépiesség e képességek forrásánál: magánál az emberi léleknél is.

Welster-Hopkins automatája egyébként, külső megjelenésében, a világ legegyszerűbb szerkezete.

Egyszerűbb az öngyújtónál s a zsebrádiónál.

Nem is gép. Egy kis könyv.

Könyvecske. A mellényzsebben elfér. A párizsi hölgyek rendesen retiküljükben hordják. Üres óráikban (vagyis, mikor nem alusznak), tea mellett, zsúron, cukrászdában előszedik, „beállítják”, s úgy nézegetik benne tulajdon „lelki portré”-jüket, vagy a barátnőjüket, mint a zsebtükörben: kis púder, rúzs - tessék, így nézek ki belülről.

A beállítás is roppant egyszerű.

Huszonöt kérdés ötös csoportokban férfiak részére - huszonöt kérdés ötös csoportokban nők részére.

Csak igennel és nemmel lehet felelni.

A kérdések, látszólag, nem nagyigényűek. Könnyen lehet felelni bármelyikre. Van köztük egészen jelentéktelen - ilyesfélék, hogy nehezen kel-e fel reggel, vagy hogy szeret-e másoktól tanácsot elfogadni?

Egyenkint, mondom, alig jelentenek valamit ezek a kérdések. De meg kell adni, ügyesen vannak csoportosítva. Így, kapásból semmi összefüggést nem látsz köztük - vállvonogatva felelgetsz, s nem érted, mi jöhet ki ebből. De várj csak.

A válaszokat be kell írni egy ötös kockába. Mikor mindenre válaszoltál, nem túlságosan bonyolult számtani művelet következik, aminek eredménye egy legfeljebb ötjegyű szám.

Most fellapozod a könyvecskét, amelyben körülbelül ezer jellemrajz van.

Ezer jellemrajz, megannyi tükörcserép. S a válaszaidból adódott egyetlen szám alatt csatoltba, ha belenézel, nevetve és hüledezve ismered meg röntgenképét lelkednek és karakterednek - rövid leírását, mely tömören körülrajzolja a belsődből ellenőrizhető és igazolható, rejtett és rejtegetett figurát - önmagadat.

Illetve azt a valakit, akiről el kell ismerned, hogy legalábbis nagyon hasonlít hozzád.

Nem tudom, milyen módszerrel, milyen törvényszerűségek felismerése után, vagy tekintetbevétele mellett szerkesztette meg Welster-Hopkins a maga bonyolultan összeállított és nagyon egyszerűen működő kis lelki röntgenmasináját. De el kell ismernem, van olyan jó, mint azok

az unalomig ismert és elcsépett horoszkópok, amiket grafológus és tenyérolvasó kézművesektől szoktunk kapni.

Megcsináltam a magamét.

Bemondtam, legjobb tudomásom szerint, az igeneket és nemeket, a kijött négyjegyű számra, mint az automatatelefon tárcsáján, felcsavartam a masinát, s belekukkantottam.

Meg kell adni, a rajz egész ügyes.

Legalábbis nagyon ravaszul van megcsinálva.

Ha meggondolom, hogy ezer rajz közül hányszor tévedhetne, valóban meglepő, hogy durva hiba - s ezt mindenkitől hallom, aki kipróbálta - nem fordul elő.

Sima arcra sehová nem rajzol bajuszt - a szakállat pedig, különösen, ha feltűnő, észreveszi.

Utóbbi persze értékesebb, s így ritkább is.

Szó sincs róla, nem kimerítő az ábra: inkább gyorsfénykép, mint portré. De egy kis elnézéssel felismered magad, még akkor is, ha aláírásod nélkül tették eléd. A körvonalak biztosak, határozottak. - Valakit ábrázol a rajz, annyi biztos, s ismétlem, ez a valaki határozottan jobban hasonlít hozzád, mint az olyan emberekhez, akiknek természetét a magadéval ellentéteseknek ismerted.

Ennyi elég, nagyon is sok egy pszichológustól, aki géppel dolgozik.

Még dráma- és regényírók részéről is meg szokott elégedve lenni a kritikus, ha ennyit kap.

Gondoltam is rá, hogy ez a kis gép nagyon megkönnyíti a modern regényíró dolgát. Kilenc-tíz figurát egyszerűen kiemel a rajzokból és kész a regény, a klasszikus francia iskola szerint, mely nem követel többet, mint hogy felismerhető „jellemeket” adjon az író.

Ki emlékszik Swift Jonathan laputabeli regénycsináló gépére? Az utópia, íme, valóra vált.

A laputabeli gépre, amivel persze nem sokra ment volna bizonyos Tolsztoj nevezetű hóbortos álmodozó, aki fejébe vette, hogy „jellemeket” ábrázolni nem kunszt, vagy legfeljebb kunszt, de nem több annál - hogy a küszködő lélek, akkor is, mikor ábrázol, akkor is, mikor cselekszik, valami mást, többet keres önmagában és másokban, mint amennyi belőle „ábrázolható” és „jellemezhető”.

Hogy a kérdésen túl „milyen vagy”, van még egy másik - izgatóbb és döntőbb és fontosabb emennél - láthatatlan kérdés, a „jellemzés” spektrálképének színes szivárványán nem szerepel, csak lelked mélyén érzed nyugtalanító, kínzó, mégis gyógyító hatását, mint rákbeteg az ultraviolet sugarak erejét - mert nem az a kérdés, milyen vagy, hanem az, milyen *akarsz hát lenni*, ha felismerted magadban rossznak és jónak forrását - s nem az a fontos, hogy *megismerd*, hanem az, hogy *megváltsd* önmagadat.

Pesti Napló, 1929. november 24.

LOSONC, NYAKKENDŐ, CIGÁNYLÁNY, SZÍNÉSZEK

Útinapló

Határ. A magyar és cseh útlevevizsgálók és vámőrök együtt járkák végig a vonatot. Előbb a magyar kukkant be, mögötte ott áll már a másik - gyorsan megy a szertartás, nem tévesztik össze egyszer se a sorrendet.

Odakint fák és felhők és madarak már nem ilyen szabatosak. Az állomás mellett bólogató gesztenyefa hol az egyik ország felé bólogat előbb, hol a másik felé. A felhők se nagyon vigyáznak. Egy öreg, lomha *kumulusz* ott lóg ugyan, valahol középen, pont a vonat fölött, és szigorúan megállítja a jobbra-balra flangáló apró felhőcskéket, nyilván az útleveüket vizsgálja, meg hogy nem hordanak-e valamit a begyükben, jóltevő esőcskét, veszedelmes villámot, miegymást - egyébként nem valami nagy rend van Odafönt.

A hivatalnokok, magyarok és csehek, udvariasan, előzékenyen bánnak az utassal, mégis, egy pillanatra, mint minden hivatalos aktusnál, valahogy tárgynak érzem magam, amit bélyegeznek, iktatnak, fiókba tesznek, bepréselnek iratok közé - tintaszag émelyít, leküzdhetetlen nyugtalanság fog el.

Nem szeretek tárgy lenni. Még tantárgy se.

Szerzői est. Utóbbi veszély ellen, úgy látom, félig öntudatlanul, magam is mindent megteszek, saját káromra. Érkezésem után egy óra múlva kezdődik előadóestélyem, s kiderül, hogy program nincsen, magamnak kell szórakoztatni a díszes és kíváncsi közönséget, két órán keresztül.

A feladat idegessé tesz. Két órán át megmaradni egy és ugyanabban a pózban nem látszik ugyan túlságosan nehéznek (igen sok társam Apollóban egy életem át megmaradt benne) - mégis, tapasztalatból mondhatom, eddig még soha nem tudtam leküzdeni magamban a lázadó ellentmondást, ha valamelyik minőségemben (bármily megtisztelőnek látszott ez a minőség) le akart rögzíteni a magán- és közvélemény fotografusmasinája. Rossz modell vagyok, hiába, ezen nem lehet segíteni, fényképlemez, festék, agyag számára - talán a halotti maszkom sikerülni fog.

Mindegy, most nem lehet habozni, a plakátokon ott van a nevem: azonossá kell válnom azzal az úrral, akit ez a név jelent. Neki is látok, nagy igyekezettel - hiába, a lázadó Unterbewusst erősebb, és öltözködés közben beejtem egyetlen fraknyakkendőmet a mosdótálba.

Közönség. A közönség nem veszi észre a kölcsönként nyakkendőt - vidám biztatással, biztató, kedves, szerető zsvajjal fogad. Kicsit magamhoz térek ettől, nini, villan át rajtam örömmel, hiszen ezek szeretnek, tehát nem is kell pózolni, és gyorsan beszélni kezdek, mindenféle szármárságot, ami hirtelen eszembe jut. Öt perc múlva rémülten veszem észre, hogy folyékonyan megy, pedig már nem is figyelek oda, egy furcsa arcú ember köti le a figyelmem, oldalt, a második sorban - menthetetlenül rám ragad a „jó előadó” jelző, ami persze hazugság, ugyanezzel a megokolással nagy építőmester lehetnék, mert egyszer Richter-kövekből szép házat építettem, vagy világhírű evőművész, mert egyszer jóízűen ebédeltem, vagy életművész, mert egyszer jókedvű és boldog voltam, vagy zordon pesszimista, mert sokszor szomorú és levert voltam.

Olvasni kezdek hát egy vicces novellát, de észbe kapok, hogy most humorista vagyok - másikat veszek elő, attól egyszeribe borongós, tűnődő költővé leszek, nem is igaz. Talán a

dráma segít, minden műfajok színes gyűjtőlencséje - eszembe jut egy kabaréjelenetem témája, játszani kezdem, és a közönség közül felhívok valakit, hogy segítsen ki mint partner. A rögtönzött jelenet egész jól sikerül, már-már hinni kezdem, hogy a drámán keresztül lehet összeköttetést kapni - azonban kiderül, hogy a sikert annak köszönhetem, hogy „egész jó színész” vagyok.

Ymca. Szállásra az Ymca lát vendégül, ami annyit jelent, Young Men Christian Association. Szép, gőzfűtéses házacskában derék fiatalemberek laknak együtt, nem isznak és nem dohányoznak és nem kártyáznak - olvasnak és szórakoznak és tanulnak. Amerikában van a székhelye ennek az intézménynek, mely a világ minden részében ilyen házakat épített, nyilván óriási tőke áll a kegyes cél rendelkezésére.

Eltűnődöm, vajon hogy gyűlt össze? Eszembe jut egy kimutatás, mely szerint az amerikai vagyon nagy része nők kezében van - s már látom ezeket a nőket: idősebb hölgyek, hátramaradott özvegyei a képtelen versengésben korán elpusztult férfikeresőnek. A vagyon rájuk maradt, mit kezdjenek vele? A fiatalság elmúlt, nincsenek mohó szenvedélyek - eszükbe jut hát Isten és az emberszeretet és jótékonyosság és egy jobb, szebb jövő reménye, a következő nemzedék.

Isten áldja meg őket.

Egyéb gazdagok. Ebédre a H. család kastélyának vendége vagyok - a szülők nincsenek otthon, a három H. fiúval szórakozunk, megnézzük a gyárat, parkot, pálmakertet. A legidősebb jókedvű, szorgalmas, életvidám dolgozó - a középső töprengő, kissé gúnyos, kritikus lélek.

A harmadik hallgató, rajongó szemű, fürtös fiatalember. Tizenkilenc éves korában bal karját elvitte a világháború. Úgy látom, ő a költő a családban, a másik kettő évődik vele, romantikus szerelmekkel kapcsolatban.

Nem véletlen, hogy ő vezeti a földgazdaságot. Délután autón kimegyünk a pusztára, megnézzük a szép tehenészetet, lovakat, földet. Itt elemében van, átveszi a kommandót, erélyesen beszél kasznárral, intézővel, a másik kettő vállát vonogatja, rém nagylegény Imre, olyan szigorú, mint egy hadvezér. Hja, barátom, ti nem láttátok azt a bizonyos *ultima ratiót*, amivel öcsétek igen korán ismerkedett meg - az csinált belőle egyrészt ábrándos költőt, másrészt talpán járó embert, megfelelő partnert és ellenfelet az életükért minden percben és mindenütt harcoló embertársak, farkastársak között.

Cigányok. A hideg, didergő, őszi lankákon köd folydogál, varjak rebbennek, ahogy autónk elcsap - felhőkupac ereszkedik alá a füleki bérceken.

Homályos mezők futnak el kétoldalt, sehol egy levél, sehol vigasztaló szín.

S íme, ott, az országút közelében, váratlanul vidám bográcsűz. Körötte tarka csoport, sátrak, két kiaszott gebe.

Oláh cigányok.

Itt élnek, az őszi mezőn. A vadállat kényelmesebb fészket épít magának.

Kiszállunk, kockáztatva, hogy leszedik rólunk a ruhát. Szörnyű hajcihővel fogadnak, egyszerre sír, panaszkodik, rimánkodik, jajgat és fenyeget az egész eleven tömeg - sír és rimánkodik az öreg dáde, a fantasztikus vén boszorkány, a gyönyörű, mocskos murillóangyalkák a földön, sír és rimánkodik a sátor és a gebe és a döghúst rotyogó bogrács, sír és rimánkodik alattuk a föld és fölöttük a felhő - de ők maguk is érzik, hogy e túlvilági kórus, a kozmikus

„szabadszínpad” dráma, festői rongyaival, puszta komédia csak - a szemük összekacsint velünk, ahogy nevetjük ezt a pokoli lármát -, ők is tudják, amit mi tudunk, hogy nem az emberi nyomorúság föld alatti moraja ez - az isteni könnyelműség, semmivel nem cserélő, semmiért meg nem alkuvó szabadság rikolt itt duhaj kedvében.

Nem a föld alól - a felhők rongyos zsinórpadlásáról rángatják ezt a háborús házat.

És itt áll Carmen az egyik sátor előtt - szép, mint a csillagos éjszaka, s könnyelmű, mint a hajnal.

Gépiesen rimáncodik együtt a többiekkel, lábai előtt két poronty játszik a porban, amorettek - de villan a szeme és a foga, elneveti magát.

S mikor egyikünk tréfás kérdést intéz hozzá, bizonyos megfizethetetlen javaknak árát illetően, amiknek birtokában van, s amiket módjában van adni és megtagadni - lesütött szemekkel és rejtelmesen, mégis ártatlan nyíltsággal, amellet hangosan, hogy mindenki hallhatja, az apja és anyja és szeretője és gyereke is: pontosan száz cseh koronában állapítja meg a szóban forgó magántulajdon árfolyamértékét.

Rimaszombat, színház. Estére átruccanunk Rimaszombatra, autón fél óra. Vaksötét, holdtalan, csillagtalan éj: a végtelenben csak az autó lámpája ég, s a kulisszaszerűen egybeszaladó, kísérteties fasorok.

Rimaszombaton egyenesen a színház udvarára hajtunk be.

Zsúfolt ház előtt éppen indul a *Szökik az asszony*, Elek Ica kisasszonnyal a főszerepben.

A kassai színház pompás együttese dolgozik itt, két hónapig - aztán két hónapra átjönnek Losoncra.

Hetventagú társulat. Prózát játszanak és operettet, *Ember Tragédiája*-t és *Kréta*-t és *Bánk bán*-t és *Földnélküly János*-t. Mindennap új próba, tanulás, díszlethordás, mindenki mindent csinál.

És milyen jó kedvük van és milyen bizakodók - Istenem! újrakezdeni mindent, mindig, az illúziók és káprázatok ezerszer ledöntött légvárát fölépíteni, ezeregyedszer - hát nem ennyi az egész? Ha nem ily gyors tempóban, egyik estéről a másikra: vajon nem ugyanez történik, végeredményben, odakünt is, múlt és jelen, természet és történelem szétszedhető, megint összerakható díszletei közt?

Az előadás remek. A táncos komikus észrevesz bennünket a nézőtéren, s néhány igazán ötletes *ex tempore*-vel adja tudtára a közönségnek a pesti vendég jelenlétét.

Tulajdon. A vonatban egy kedves úrral, volt magyar képviselővel ismerkedem össze. Filozofálgatunk, politizálunk. A tulajdon- és birtokfogalomnak új definíciója születik meg a vitából, amit noteszomba jegyzek: „*Abszolút magántulajdon csak az lehet, amiről senki más nem tud, csak a birtokosa. Egyébként minden más birtok tulajdonjellege függvénye csak annak az erőnek, mellyel meg tudom védelmezni.*”

Pesti Napló, 1929. december 1.

ELŐSZÖR, MÁSODSZOR, HARMADSZOR

Egy délelőtt az árverési csarnokban

Ezt is meg kell egyszer tapasztalni, mégpedig személyesen, magadon próbálva ki a licitálási láz tüneteit, különben soha nem fogod megérteni. Tehát habozás nélkül követem Imrét, aki autón jön értem a város másik határából, s könnyedén, de észrevehető módon leplezett izgalommal mutogat valami katalógust, amelyben az áll, hogy egy százötven kötetes könyvtár kikiáltási ára húsz pengő, ma délután árverezik az Üllői úti csarnokban, érdemes megnézni az ilyet, mondja Imre könnyedén és érdektelenül, nem mintha venni akarnék, semmi szükségem, elég nagy könyvtáram van, csak érdekel maga az árverés, újságírói szempontból, különben nincs is nálam pénz.

Ebben megegyezünk, és az autóban ilyen általánosságban csevegünk, milyen nyomor van, kérlek, mindenki elad mindent, szörnyű ez a gazdasági válság, kérlek, ez egy kortűnet, az egész világon, kérlek szépen, mondja Imre, nagyon igazad van, amit abban a losonci cikkben írtál, hogy a magántulajdon csak függvénye annak az erőnek, amivel meg tudom védelmezni - hiába, ezt a kényes fogalmat, a magántulajdont, újra kell fogalmazni, mondom én, de nem a marxi dogmatikával, mert az csődöt mondott, nagyon helyes, kedves barátom, mondja Imre, én ugyebár, mint közgazdász megerősíthetem, egész általánosságban, mondja ő, és éppen mint közgazdász hiszem és vallom, hogy a tulajdon fogalma nem gazdasági, hanem igenis lélektani probléma, az emberi szolidaritás problémája, mondja ő, és miközben ő mondja és én mondom, mindketten arra gondolunk titokban, vajon mennyi pénz lehet a másiknál, és nem volna rossz az a százötven kötet, akármilyen vacak, húsz pengőt, vagy mondd már, harminc, esetleg negyven pengőt csak megér, hacsak ennek a disznónak (mármint a másiknak) nem fáj rá nagyon a foga.

Pedig kár volt ilyen csúnyákat gondolni egymásról, megérkezve, a derűs, hatalmas épületben kiderül, hogy Imre elnézte a dátumot, nem ma árverezik a könyveket, hanem 23-án. Imre úgy tesz, mintha egyáltalán nem bosszankodna, hiszen ő nem is akart venni, és ha már itt vagyunk, nézzünk be a termekbe.

Előbb a földszinten, ahol a zálogházakban visszamaradt limlomot árverezik el, szegénysorsú közönség előtt.

A padosrok zsúfolásig megteltek, hátul állva szorong a külvárosi kispolgár. A nagy tömeg példás rendben várakozik, püsszenést se hallani, hangos licitálás nincs, ahogy elképzelné az ember. Egy hivatalnok az emelvényen, mint valami bíró, komoly és ünnepélyes, felolvassa a tárgy számát, jellegét és kikiáltási árát, amit aztán a teremszolga magas asztalkára helyez, hogy láthassák. Ujjfelmutatással jelzi a közönség az egységekben növekvő különbözetet, a bíró kalapácsa kecses mozdulattal, mint a karmesteri pálca, táncolva ugrál a felemelt ujjak felé - ha öt másodpercig nem jelentkezik újabb ujj, a kalapács lehanyatlik, s diszkrétan koppan az asztalon:

„És három pengő - harmadszor!”

Bizony, három pengő, sőt két pengő és egy pengő ötven, harmadszor se több, mert a kikiáltási ár igen gyakran ennél is kevesebb.

De látni kell ezt a holmit, mert ilyet nem lehet elképzelni.

A Babits *Invalidus-bazár* című szép verse ködlik elém, valahonnan a múltból, vagy Dickens *Old Curiosity Shop*-ja.

Tíz perc alatt, amíg bent tartózkodunk, elhűlve és szótlanul, a következő tárgyak kerülnek kalapács alá.

Egy karos rézgyertyatartó, zöld patinával, a lecsöpögött gyertya nyomaival. A Napóleon-korabeli estélyeken igen jól hatott volna, viszont a szakácsném bizonyára felmondana, ha a cselédszobájában el akarnám helyezni. Mégis elkel. Még licitálás is van, egy pengő ötvenről kettő ötvenre verik fel az árát.

Kávédaráló, az a rendes régi fajta, emlékeztek, milyen élvezet volt gyermekkorunkban, ha jó anyánk megengedte, hogy forgassuk egy kicsit, befelé nyomkodva hüvelykujjunkkal a szagos pörkölt kávé, hogy recsegve és nyikorogva elnyelje a zúzókerekek - kis fiók van rajta, alul, amiben összegyűl a barna örlemény.

Egy tucat zsebkendő, sárgászöld alaptónusú.

Egy színes férfiing, két gallér, egy szalvéta, egy törölröngy, összezsugorolva. Minősítés: vegyes fehérnemű, két pengő ötven.

Férfibekecs, rettenetesen tönkrement béléssel - ha ugyan nem a maga bekecs volt az, amit bélésnek néztem.

Két vizespalack. Nem kancsó, csak palack, amilyenekben bort szoktak felszolgálni nyári kisvendéglőkben. Ötven fillér. Akad vevője.

Vége: egy kalap.

Egyedül, magánosan, egy zöld kalap, kopott szalaggal, zsírfoltokkal a karima mentén.

Ez a kalap lebeg és bólogat és hajbókol előttünk, gúnyosan köszön felénk, miközben kitámolygunk a teremből. Alászolgája, köszön utánunk a magános kalap, nem parancsolnak megvenni, méltóságos uram? Pedig éppen megfelelne a bőségem, igazán csodálom, hogy nem tetszem méltóságtoknak - a régi gazdámnak tetszettem, sokáig állt és tűnődött a zálogház előtt, nézte a kirakatot, miközben ott ültem a fején: aztán hirtelen mégis elszánta magát, benyitott és levett a fejéről, és nem is tett vissza többé, otthagyt, otthagyt egy pengőért, elfordította a fejét, és nem nézett rám, és kiosont, elfordított fejjel, mint az anya, aki a lelencház kosarába helyezi gyermekét - zsebre tette a pengőt, és hajadonfőtt kiment, és annyit láttam még, hogy a szél vígan belemarkol kócos hajába, ahogy tántorogva megindul a legközelebbi kocsmá felé, belemarkol és jól megcibálja a könnyelmű gyermek haját... Én pedig ittmaradtam, magányos kalap, mindenki kalapja - hát nem kellek? olcsón adom magam, bizonyísten, jól fogja magát érezni, méltóságos uram.

Erről a kalapról beszélünk, miközben az emeletre ballagunk fel, ahol az előkelő árverések folynak, jelenleg művészi festmények kiárúsítása - micsoda nyomor, kérlek, mondja Imre, hogy valaki zálogházba vigye nyilván egyetlen kalapját, bizony, kérlek, mondom én, nem is lehet elképzelni az ilyet, az embernek megszakad a szíve, mondja ő, és figyelted ezt a közönséget, hiszen ez ugyanabból az osztályból kerül ki, amelyik eladja ezt a kalapot és gyertyatartót és kávédarálót, ugyanezek mennek az árverésekre is, visszaveszik talán, vagy mi, nem is értem, mondja ő, nem, kérlek, mondom én, ezek közt azért van anyagi és osztálykülönbség, amit mi nem veszünk észre, a vevők, akiknek tíz pengővel vagy húsz pengővel több a jövedelmük, mint a teljesen nincsteleneknek, magas társadalmi osztálynak érzik magukat előbbiekkal szemben, mondom én, ezt te hogy tudnád elképzelni, akinek legrettenetesebb

katasztrófád az volt, hogy két autóból egyet el kellett adni, bizony, mondja ő, igaza van Zolának és Gerhart Hauptmann-nak, mondom én, és közben mindketten arra gondolunk titokban, hogyha a másik nem lett volna ott, meg lehetett volna venni két pengőért azt a darálót, gyermekkorunkban mindig szeretünk volna egy ilyen darálót, saját használatra, külön, de nem volt rá pénzünk, és most meg lehetne kapni, most már van két pengőnk, és csak azért nem vettünk eddig, mert a feleségünk kidobott volna vele, hogy meg vagyunk-e örülve, de most lett volna alkalom a kifogásra, hogy ugyan kérlek, két pengőért vettem, viccből, az árverésen, nem ismert ott úgyse senki.

Ez már komolyba megy.

Festményeket árvereznek, tíz pengőtől hatezerig. Forgatható állványra kerülnek fel, sorszám szerint, az egyes darabok - jó közönség, nyilván gazdagok is vannak köztük, szemrebbenés nélkül ajánlanak egész csinos összegeket.

Mi persze érdektelen szemlélők vagyunk, ugye. Halkan, fölénytelmesen filozofálunk. Ez az *olcsóság* rögeszméje, magyarázom Imrének - helyesbíteni kell a tételt: a magántulajdon nemcsak annak az erőnek függvénye, amivel védelmezni tudom, hanem annak a vágynak is, amivel meg akarom kaparintani. Ezeket az embereket megőrizte az *olcsóság* vad vágya, amitől a gazdagok mentesek legkevésbé - a gazdag ember szeret legjobban dicsekedni, hogy ő milyen olcsón vásárolt. Egy ilyen árverésen aztán kidühönghetnek magukat. Enyim, enyim, enyim legyen az az olcsó kép, *mindenáron* enyim, a szó szoros értelmében *minden áron* - akár mennyibe kerül, ha ráfizetek is, de enyim legyen, nem azért, mert tetszik, de azért, mert olcsó. Lehet drága is, csak olcsó legyen. Ez az árverés lélektana.

Imre hevesen bólogat, hogy milyen igazam van. Nevetségesek ezek az árverők.

És amikor egy pillanatra elfordulok, felhasználva az alkalmat, vaktában, oda se nézve, hogy miről van szó, feldugja az ujját.

Aztán harciasan körülnéz, ki mer többet mondani. Ugyanazzal a tekintettel, amivel nyolc éven át egy világváros sajtóját tartotta sakkban.

Peche van. Győzött.

„Száz pengő - harmadszor!” hanyatlak le kecses mozdulattal a kalapács.

A teremszolga valami képet cipel felénk. Imre szó nélkül fizet.

Aztán ránézünk a képre.

Aztán összenézünk.

Az én tekintetemben néma megdöbbenés - azt hiszem, az állam is leesett.

Az övében alázatos, könyörgő, szűkölő, szinte farkcsóváló kérdés - izé... nézd, kérlek... egész érdekes kép, biztosan... tudod, én nem értek festészethez... az ember könnyen téved, így, első pillanatra... nem kell a fölületes látszatra adni...

Szótlanul vonulunk ki a teremből.

Nem fordulunk vissza, pedig valakit fel kellene pofozni, aki röhögni merészel a hátunk mögött.

- Pardon - szólalok meg óvatosan az utcán -, izé... véletlenül... itthagytad a izét... a képet...

- Ja... nézd, milyen szórakozott vagyok...

Perc múlva megtöröm a csendet.

- Hová mész?
- Haza kellene...
- Ülünk autóba, nem vihetjük így.
- Igazad van.

Percnyi hallgatás után az autóban ő szólal meg, könnyedén.

- Izé... ha jól emlékszem - neked holnap születésnapod van, nem?
- Dehogyan... csak júniusban... Miért?
- Gondoltam, neked adom a képet...
- Nincs születésnapom.

Perc múlva.

- Senkinek sincs nálatok születésnapja?
- Senkinek. Évekig nem lesz most senkinek születésnapja nálunk.

Perc múlva.

- Hová vigyelek?
- Elkísérlek, hazáig...
- Hm... Nekem előbb be kell nézni... izé... a kőbányai izé... gödrök miatt... a temetőbe és ki akartam...

Mi ez? El akarja ásni? Ohó, azt nem engedem!

Elkísérem hazáig, a lépcsőházban még utánanézek, hogy felviszi-e csakugyan.

A lakásba már nem merek bemenni, a felesége otthon van.

Tegnap reggel megkaptam a képet, érzelmes levél kíséretében, melyben Imre kifejti, hogy neki nincs születésnapra szüksége, hogy irántam való régi, szemérmes szeretetét végre kinyilatkoztassa.

Ma este sétálni vittem a képet. Egy kicsit levegőzni, este, egy ilyen képnek is kell néha egy kis levegő.

A ligetbe vittem, sétálni.

A becsületes megtalálót kérem, tartsa meg. Nagyon jó kép, bizonyísten, csak én nem értek hozzá.

Pesti Napló, 1929. december 15.

CSÓK AZ AUTÓBAN

És egyéb hangos híradó

Az esti utcán autó szalad előttünk - a mi autónkban ülő társaság a másik autó hátsó ablakán belát, mint valami kényelmes kis cellába, a négyszögletű kémlelőnyíláson.

Sötét van odabent, csak ez a keret világít.

És ebben a keretben kétoldról, egyszerre jelenik meg két arcél - férfi és nő sziluettje.

Közelednek egymáshoz: az árnykép oly éles, hogy a szempillák finom ecsetjét is látni. A nő profilja kicsit megbillen, leszegi állát, mintegy védekezően - két kemény férfiujj árnyéka jelenik meg, erőszakkal felemeli a lehanyatló fejet.

Aztán, úgy, ahogy az olvasható, „a két ajak összeforr”. Ténylegesen összefolyik, mint ama sejtelmes foltok a Telihold arcán, „der Kuss im Monde”.¹⁵

Mind a négyen, akik a kocsiban ülünk, megdermedtünk egy pillanatra, olyan váratlan a dolog. Nem az váratlan, hogy csókolóznak az autóban, ilyesmi gyakran előfordul, de hogy ez így közvetlenül történik kétlépésnyire előttünk, és a tettesek nem tudnak róla - a villámot is jól ismerjük, mégis meghökken az ember, mikor közvetlenül előtte csap le az isteni szikra, kirobbanása e villamossággal telített világ lappangó feszültségének.

Aztán hangosan kiabálni kezdtünk, összebeszélés nélkül, spontán öröm tör ki mindegyikünkől - bravó, hogy volt, kiabálunk, a férfiak kalapjukat lengetik.

A két ajak szétrebben.

A férfi, ott a másik autóban, harciasan hátrafordul - a nő elbújik az ülésben. Sofőrünk belevilágít a keretbe.

Egy pillanatra a csókolózó férfi haragosan vonja össze szemöldökét, aztán - jóvérű pesti fiú - elneveti magát, lekapja a kalapját, széles gesztussal, mintegy sikerült produkció után a színész, megköszöni a tapsot.

Mindnyájan fel vagyunk villanyozva, gyereknevetés tör ki belőlünk, könnyelmű hangulat - a sofőrnek tetszik a játék, elébe vágunk a másik autónak, mi is csókolózunk, aztán megint előreengedjük őket - közben a másik nő is nyilván megbékült, pillanatok alatt idilli pástortor-játék víg kedve ragad el, csókversenyt rendezünk. Valaki megjegyzi, hogy a jelenet tisztára párizsi, s most megértjük az elcsépett, banális hasonlatot és párhuzamot, a francia-görög lélek örök hedonizmusát, szemben az angol-római lélek kriticismusával - Apollón és Dionüszosz kettős világát.

S valami könnyű, kedves, hetyke mámor kábulatában felködlik bennem a kérdés - ejha, sőt evoé, ha tetszik, ugyan mi lenne, ha egyszer már, annyi idő után, megint fellázadna Dionüszosz, hogy elsöpörje Apollón hűvös klasszisait, az egész unalmas „történelmi szemléletet”, mely nem lát a lába elé, mert folyton előre és hátra kancsalít - fellázadna és forradalmat csinálna a múltat és jövőt tagadó minden „tanulság”-nak (morálnak), fittyet hányó Örökkévaló jelen nevében?

¹⁵ *Der Kuss im Monde* - Csók a Holdon

Mennyi forradalom volt már, te jó Isten, pardon, te jó Zeusz, gondolatokért és eszmékért és eszmetörmelékekért, „i” betűért és „o” betűért - fellázadt az értelem, és fellázadt a láb, és fellázadt (utóbb leggyakrabban) a gyomor, és fellázadt a kéz, és fellázadt a tüdő, és folyt a vér, és recsegett a csont - mikor lázad fel egyszer már a szív, hogy hangosan elordítsa magát, a Gyülekezetben: miért kell nekem bujkálni, elrejtőzni sikátorokban, nekem, a dobogó, piros valóságnak, miért kell hátul, remegve és bujkálva kuksolni a kakasülön, mikor a cifra színpadon hitvány visszfényemet, a verset nyafogó, árnyképen ágáló Művészetet tapsolják helyettem?

A mindennapi kenyér forradalma után nem akad, aki a mindennapi csók, mindennapi boldogság forradalmát világgá kiáltsa? Új alkotmányt követeljen, új társadalmi szerződést - minisztériumok helyett misztériumokat, népbiztosok helyett szépbiztosokat s fejedelemnek és kormányzónak egy szerelmes párt, boldog szeretőket, akik megértik és nem irigylik mások vágyát az öröme?

S ha másként nem megy - vörös terror és fehér terror és zöld terror után hadd jöjjön a kék terror - ropogva csattanjon az utcán a csók gépfegyvere: reszkess, sötétben bujkáló pesszista, nőgyűlölő, férfigyűlölő, szerelemgyűlölő, életgyűlölő álszemérem!

Kék terror!

Nem is rossz.

Regénycímnek legalábbis fel lehetne használni.

Mindenesetre copyright.

Most egyelőre másféle dörrenések hallhatók.

Nem újak, inkább is kicsit szokványosak, az újság csak az, hogy már nem a napihírek lapos szavaiból vetítődik képzeletünk elé, hanem közvetlenül kapjuk, szembe és fülbe szállítva, a képzeletnek nem kell elvégeznie a megjelenítés munkáját.

Az olasz trónörökös elleni merényletet hangos híradó közli a moziban. Szerencsés felvétel a vállalat számára, váratlan esemény került bele, az érdekesség szempontjából óriási módon felemelve a film árfolyamértékét. Hullámszik és tolong a tömeg és zsivajogva éljenez, a trónörökös hajlong - ekkor revolverdörrenést hallani, a nép összefut, körülveszik a merénylőt, a trónörökös sértetlenül hajt tovább.

Ez bizony valóság, majdnem minden eleme benne van a törtéetésnek: hang és forma és mozgás. Igazán frappáns közlése az eseményeknek - néhány másodperc alatt mélyebb és marandóbb és hübb emléket kapjuk annak, ami történt, mintha ugyanerről a dologról tízhasábos riportot olvastunk volna végig vagy akár történelmi leírást.

S gondoljunk csak el, vagy száz év múlva, egy történelemórát. Vaskos könyvek, unalmas magyarázatok helyett, amikre feszülten figyelni kell, hogy a szavak közvetítésével megindított bonyolult és megerőltető folyamat, az *elképzelés*, hiánytalan és összefüggő maradjon, közvetlen *képet* kap boldog unokánk.

Falra vetítve a valóságos történelem, úgy, ahogy megesett. Ugyan kinek volna szüksége köteteket olvasni el Napóleonnól, a Waterlooi ütközetről, Moszkva égéséről, a Népek Szövetségének megalakulásáról, ha a színes és beszélő filmet százestendővel ezelőtt feltalálták volna, mint ahogy hatezer esztendővel ezelőtt feltalálták a betűt, és ötszáz esztendővel ezelőtt feltalálták a könyvnyomtatást, a valóságban és képzeletben megesett dolgok közvetítésére.

Egy lélektani kérdés bizonyára megfontolandó.

Ha a betűtől az elképzelésig tartó utat és energiát megtakarítja a lélek azzal, hogy betű helyett mindjárt képet és hangot kap, ez a megtakarítás energetikai szempontból mindenesetre igen hasznos, de élettani szempontból, a tapasztalat szerint, azzal jár, hogy a képzelet, a belső képalkotó, megjelenítő tehetség gyakorlat és szükség híján, visszafejlődik, elcsökevényesedik bennünk. Ha közvetlenül, ereinkbe fecskendezve kapnánk a vért, idővel összezsugorodna gyomrunk és májunk, az egész vértermelő apparátus - ez az élet törvénye, s ez a törvény nemcsak durva értelemben vett testi dolgokra vonatkozik, hanem idegeinkre, értelmünkre, lelki életünkre is. Már ma is alapos ok van tartani tőle, hogy aki sokat jár moziba, kevesebbet olvas, nemcsak időbeli okokból, hanem azért is, mert lassankint elszokik attól a módtól, ahogy a könyvben leírt eseményt dolgozza fel szellemünk gépezete.

Ez persze aggasztó, s a felületes gondolkodó szemében ama finnyás művészelkeek malmára hajtja a vizet, akik az emberi kultúrát féltik ezektől a mindenféle „technikusok”-tól (mintha bizony a betű, a vászon, a festék, a véső nem éppúgy technikumok lettek volna kezdetben!). De az Ember hivatásában hívő lélek és értelem az érem másik oldalát is látja.

Képzelet és értelem éppúgy végtelenek, mint a külső valóságok s a belső összefüggések világa, melyből táplálkoznak, csak a Földet zsugorítja össze sín és rádió és repülőgép, azzal, hogy túl gyorsan és kényelmesen jár a végére - a végtelen világot csak közelebb hozza, nem teszi végessé.

Figyeld magad, ülven a nyitott könyv s ülven a mozgókép előtt.

Előbbinél azzal van elfoglalva lelked, hogy képpé alakítsa a betűt.

Utóbbinál e munka alól fel vagy mentve. De a lelked nem tétlen azért.

Más képeket láatsz, azon túl és mégis azzal összefüggésben, ami előtted pereg.

Más képeket, ehhez hasonlókat, az életből és a vágyaidból merítve - s most időd és alkalmad van rá, hogy az *összefüggést* észrevedd, a dolgok belső tartalmát, egymást magyarázó, egymást megértető indulatok és érzelmek tükrében.

Könyvet olvasva *képzelődsz*.

Képet nézve *gondolkodol*.

Hogy miről?

Például erről a problémáról, képzelet és gondolat viszonyáról, amit soha ilyen élesen nem láttál volna, ha mozgókép nincsen a világon.

Pesti Napló, 1929. december 22.

KIÁRUSÍTOM A NOTESZEMET

Szilveszteri végeladás

Kaptam egy csomó új noteszt karácsonyra, most ezt a gyűröttet, itt a zsebemben, eldobom - előbb még átfutok rajta, néhány áthúzatlan ákombákom ötlík fel, elmosódott szavak. Mindenféle apró ötletek, megfigyelések - az egyikből kabarétréfát akartam talán csinálni, a másiktól vers lett volna: íme, egy szó, háromkötetes regény témája, amott három teljes oldal gyors jegyzet - ettől egy interpunkció talán megváltozott volna abban a regényben.

Nagyon jó lesz elfelejteni az egészet. A Nietzsche tevéje jut eszembe, és hogy igaza van - a lélek nem tömlő és batyu és poggyász, hogy lehúzzon az emlék súlyával: cselekvő mozgás a lélek, termő fa, folyton születő tartalom - éppen elég, ha érzékenységre vigyázok, s ami a gondolatokat illeti, hadd maradjon meg belőlük a puszta keret, amit Cartesius *módszernek* is nevez: egy szó, egy fordulat, amit ezentúl másképpen, másból, egy árnyalattal másféle értelemben fogok használni, ha új gondolatok kerülnek elé - a többit hordja el a szél, ha nem volt elég erős, hogy megállítson.

Tisztelt vásárlóközönség, van szerencsém kiárusítani gondolataimat - értéken alul, minden elfogadható árban: éppen csak a tisztességtelen verseny törvényére vagyok tekintettel, ha nem dobálom szét ingyen. Jókarban levő gondolatok, bizony isten - egyik-másik kissé meg van sérülve, ahogy nekiverődött a Valóságnak - sebját, attól még szépen lehet használni két, kisebb igényekkel. Magam, sajnos, nem tudom, mihez kezdjek velük - ahogy most végignézek az ütött-kopott raktáron, látom is, hol a hiba.

Túl voltak méretezve. Hiszen nyilvánvaló, hogy minden gondolat alapjában rejtvényfejtés, Isten és természet által feladott két- és háromlépéses problémák megoldására való törekvés - de én türelmetlen voltam, mindjárt az *egész dolog* nyitjára akartam rájönni, látván, hogy a sok képrejtvény része csak egyetlen, alapvető mondatnak, aminek az egyes képek csak szavai - én mindjárt az egész mondatot akartam kibetűzni, abban a nyugtalan sejtésben, hogy ez a mondat valószínűleg maga a varázsige, a teremtés titka, aminek birtokában isten lehetek.

Hát ez persze nem megy, előlről kell kezdeni az egészet.

Nem lehet lóugrás szerint a világrejtvényt megfejteni.

Lám csak, éppen itt áll a szó, „lóugrás”, a kopott noteszben. Alatta zárójelben: B. grófnő. Tudom már, ez is erre vonatkozik. A grófnő okos és finom asszony, sokkal nyugodtabb és kiegyenlítettebb kedély, mint szegény magam, és mikor kissé restelkedve megkérdeztem tőle, hogy hat rá mindez a furcsaság, amit összebeszéltem meg írkáltam is néha, azt mondta, egyáltalán nem lepi meg a dolog, ő tisztában volt vele mindig, hogy én lóugrás szerint gondolkodom.

Első percre nem nagyon hízelgő vélemény - nem a ló miatt, ez egyáltalán nem sérti önérzetem, a ló nemes állat, és Swift többre becsüli az embernél. Az ugrálás azonban nem valami épületes tulajdonság, látványnak nyugtalanító, s nem kelti a férfias méltóság és fenség lenyűgöző képzetét, márpedig az olvasó és hallgató, köztük különösen a hölgyek, harmóniát várnak és keresnek, művészetben s a művészen túl is.

De elemezzük csak meg közelebbről ezt a talpraesett jellemzést. Mi is az a lóugrás tulajdonképpen?

Gyöngébbek kedvéért: lóugrás, ez egy sakk-kifejezés, jelenti ennek a sakksfigurának a többitől elütő mozgásmódját - két kocka, egyenesen előre, egy oldalra, vagy egy oldalra, kettő előre.

Furcsa mozdulat, félszegen hat, találóbban bakugrásnak lehetne nevezni.

Mégis a sakkban sok előnye van a méltósággal és egyenesen, egy irányban mozgó futó és bástya és királynő pályafutásával szemben. A legfontosabb, hogy ilyen módon a ló átugorhat más figurát, amelyik útjában áll, viszont nem állíthatja meg ugráló útjában az a figura, amit nem üthet le. Kerülő úton, de sokkal nagyobb területét bejárhatja a sakktáblának, mint a többi figura.

Számomra e pillanatban a mozgás sajátos vonala tanulságos, ha a végzetes hasonlatot meg akarom érteni.

Két lépés előre, egy ugrás oldalra.

Ravaszkodásnak látszik, diplomatatekergésnek, agyafúrtságnak - az erő és akarat és becsület egyenes úton jár, mint a kilőtt nyíl!

Az ám - *nagy vonalakban*, durva, felületes látszatra.

A lóugrás tekergő vonala valami másra emlékeztet engem - ugyan, mi is lehet az?

Ábrát látok, egy érdekes könyvben, amit most olvastam el. *Petterson* norvég fizikus az *atomrombolás* eredményeiről számol be ebben a könyvben - egyike a legizgalmasabb olvasmányoknak, a háborús irodalmat is beleszámítva.

A mikrokozmosz világáról szól ez a könyv, arról a világról, mely a kísérletek és megfontolások új szemléletében egyre inkább hasonlít a naprendszerek és tejutak makrokozmoszához - anyagvilág, mely kezeink közt van, s ha titkát megfejtenünk sikerül, semmi akadály, hogy teremtető és alkotó istenei legyünk.

Ebben a könyvben sok szemléltető ábra van azokról a *vonalakról*, melyek az atombomlás következtében kirobbant részecskék *útját* jelzik. Óriási, minden képzeletet felülmúló hévvel és erővel és gyorsasággal indulnak el a részecskék, egyenes irányban, a végtelen felé - száguldanak egy darabig. Ekkor az út elferdül, szögben lekanyarodik, oldalra pattan.

Mi történt?

Az egymást igazoló kutatások és okoskodások szerint ez a részecske beleütközött egy szembe száguldó atom magvába - s éppen mert oly heves volt a gyorsaság és erő, az összeütközés eltérítette útjából a vándort. Néha oly heves az összeütközés, hogy az atommagvat érő bomba visszapattan - néha, ritkább, de aránylag gyakran megfigyelt esetben *szétrombolja* az atommagvat, s annak építőköveiből, a *hidrogénatomokból* kitép egyet s kilövi, maga helyett: ilyenkor új elem születik a régiből.

Mindegyik esetben az eredmény: lóugrásszerű, szögben tört vonal.

Ha ultramikroszkópja alatt ilyen vonalat lát a tudós, a sok sugáregyenes vonal közt - elemi erejű katasztrófa jelenik meg képzeletében, nem holmi ügyeskedő lavírozása az atomvilág könnyebb súlyú kalandorainak. Ez a részecske túl nagy hévvel és elszántsággal indult el óriás testvérei, a csillagok felé - elhajolni nem tudott, éppen ezért kellett kettétörnie, véres fejjel buknia vissza, vagy szétrombolnia egy miniatűr naprendszert - harmadik eset nincs, ha ellenkező irányú szándékkal találkozik.

Mégis, ezekre a részecskékre gyanakszik leginkább a tudomány - ha akad, *ezek közül* akad egy-kettő, amelyik lerázza a Föld vonzóerejét, s eljut a szikrázó Napig.

Tehát - *ajánlásom*, mint a régi balladák végén, *invokációval* együtt, így hangzanék:

„Grófnő - ne nézzük le a lóugrás zezugos vonalát -, messze el lehet jutni ezzel is, talán messzebb, mint a kilőtt nyíl: ne feledjük el, a gyorsaság, erő és fény jelképe, a *villám* is lóugrásokból összetett csipkevonalba ragyog fel a viharos felhő hátterén - mégis oly biztos az útja, hogy az egyenes lelkű, szókimondó, büszke és nyílt *mennydörgés* is csak percek után kullog utána.”

Pesti Napló, 1929. december 29.

Eszmecsere

A HÁZASSÁG „VÁLSÁGA”¹⁶

Ellenkezést kell legyőznöm magamban, mielőtt ehhez a kérdéshez hozzányúlok - és ennek az ellenkezésnek okai nem pusztán lélektaniak: ez az ellenkezés nemcsak az egészséges, a termékenyítő hazugságot védő illúzió előlegezett tiltakozása a kegyetlen igazságokkal szemben, amiket az értelem az élet rovására is megállapít, ha egyszer boncolni kezd. Nemcsak erről van szó. Az igazságért való fejbeveretésbe, sőt fejjel-falnak-menésbe már beletörődnek - de csüggedés fog el, a hiábavalóság nyomasztó szorongása, ha azokra az esélyekre gondolok, még a legjobbakra is, amikkel efféle véleménynyilvánítás jár. A házasság ugyanis nem valami kozmikus vagy természettani tünemény, mint ahogy Kosztolányi barátom hiszi, *intézmény* a házasság, fennálló társadalmi törvények produktuma és függvénye, törvényekkel és társadalmi konvenciókkal nemcsak formájában, de lényegében is befolyásolható - emberi, nem természeti törvények szabályozzák (jól vigyázzunk máris: a *házasságról* beszélek, nem a *családról*!). Mármost: emberi törvényekről lévén szó, az olyan gondolkodó, mint magam, a jelenlegi törvények és konvenciók reformját látja szükségesnek, szinte kétségbeesik, ha eszébe jut, hogy könyvtárakra menő okosságok és helyes megállapítások milyen kevéssé, milyen nehezen és keservesen érvényesülnek az emberi törvényhozásban. Tegyük fel, hogy a házassági nyavalyáknak alapokát valamely elhibázott, idejemúlt, alkalmatlanná vált konvencióban vagy törvényben sikerülne megtalálnom - ugyan mire megyek vele, ha a világ leg-összintébb, legmeggyőzőbb, leglángolóbb cikkében vagy akár könyvében bebizonyítom ezt? A törvényhozás fűtyül az én szép elméletemre, neki az elmélet irodalom, filozófia, egyszerűval: smafu. Szellemtársam, a kitűnő esztétikus vagy kritikus, vagy filozófus megdicsérné és megállapítaná, hogy úgy van, ahogy mondom, és hogy a kutya csakugyan itt van elásva, tehát én nagyon okos ember vagyok, mert elmefuttatásomból világosan látható, hogy miért nem látunk semmit. Közben és utána a házasság maradna, ami volt, és kétszáz év múlva a boldogtalan férj vagy feleség az én könyvem olvasása közben lőné föbe magát, mint nagy pesszimista költőt ünnepelne engem utolsó hörgésével, aki már kétszáz évvel ezelőtt megmondtam, hogy őrajta nem lehet segíteni.

Nem, nem - kár belemenni a kérdés érdemleges vitájába. Ha törvényhozó volnék, talán harcolnék valami reformért, mint Wekerle, aki legalább *alkotott* valamit a polgári házasság intézményével. De megírni a házasság képtelenségét, mint Strindberg, hogy utána sürgősen megnősüljön az ember harmadszor is, nem tehetvén egyebet a fennálló törvények miatt - köszönöm.

Ám érdemleges vitán innen s talán túl is (hogy mindjárt paradoxonnal kezdjem, paradox fogalomról lévén szó) - hallgatni éppolyan nehéz erről a kérdésről, mint beszélni. Éppoly nehéz, talán még nehezebb... Olyan nehéz hallgatni róla, hogy valami tisztelettel vegyes csodálkozás fog el mindazokkal szemben, akik eddig velem együtt képesek voltak *másról* is beszélni, mint erről - úgy tüntetve fel a dolgot, mintha a házasság életüknek valami mellékes kis ügye volna, afféle kényelmi berendezkedés, a fontosabb dolgokat biztosító és támogató életkeret. Ha kiváló emberek sematikus élettörténetét olvasod, az a kis adat, hogy „ekkor meg ekkor megnősült”, úgy szerepel a többi között, mintha himlőoltásról vagy valami fogyasztási szövetkezetbe való belépésről volna szó. Csak a lírikus meri bevallani, hogy nősülni van olyan fontos vagy nem fontos valami, mint születni és meghalni - a lírikus azonban képekben beszél, rendes ember pedig *szóból ért*! Mi következik ebből?

¹⁶ A *Nyugat* szerkesztőjének jegyzete - A *Nyugat* ankétjára érkezett válaszok első sorozata a *Nyugat* május 16-i számában jelent meg

Az első bizonyosság, ha negatívum is. Az, hogy a házasság értelmét logikusan nem is lehet ábrázolni, csak képekben, hasonlatokban, mint a költészet tárgyát. *A házasság tehát irracionális valami, lényege a benne foglalt ellentmondásban rejlik.* Paradox dolog - van, él, létezik, lehetővé tesz egyéb létező és eleven dolgokat, amiknek van értelme - holott magának a házasságnak semmi értelme nincs.

Világos, hogy ezek szerint értekezésre nem alkalmas tárgy. Milyen műfajra utaljam hát a költőt, ha nem tud hallgatni róla? Verset írjon? A versben szerelemről vagy gyűlöletről lesz szó - szerelem és gyűlölet pedig még nem házasság. Regény? A regény leír, ábrázol, megkülönböztet; életeket ad, életet rajzol: nem sémát, esetlegest: nem általánost. Házasságokat tudok meg, nem házasságot. Dráma? Születni és meghalni lehet három óra alatt - de a házasság *élet*, és az élet valamivel tovább tart.

Marad a paradox dolgok kifejezési formája: aforizma.

A házasság *problémája* esett válságba, nem maga a házasság. Nem az élet számára zavarodott össze, csak a színdarabok számára meg a regények számára. Ez művészi válság, szemléleti válság, nem életválság. Mégis, miért érezzük olyan vérre menően, húsba hasítóan életteltjesnek és valóságosnak ezt a válságot? A válasz nagyon egyszerű. Akinek *való* a házasság, a közönséges, dolgozó ember nem csinál problémát belőle. Aki pedig problémát csinál belőle, gondolkodik róla, lélekben is átéli és átszenvedi - annak nem való, nincs tehetsége hozzá, nem is éli úgy, ahogy kellene, rendszerint elrontja, tönkreteszi. Aki meg tudná érteni, nem ismerheti meg - aki megismeri, nem érti.

Mégis - hogy csináljam?

Nézd annak, ami - fából vaskarikának, a legértelmetlenebb dolognak a világon.

Játéknak nézd, ne vedd komolyan, csak úgy lehet fenntartani. Mihelyt komolyan veszed, kiderül, hogy képtelenség. Játéknak ha veszed, elmulathatsz vele halálodig.

Játéknak persze nagyon komoly dolog - több figyelmet, tehetséget, éberséget, bátorságot, ösztönt, beidegzést, szellemet és fortélyt követel, mint az, amire készültél: életfenntartó munkád. De ez már a játék természete. Soha nem láttam még embert úgy elmerülni, olyan koncentrált figyelemmel, élete művének alkotásában (talán csak a művészt kivéve!), mint a kártyást az ő lapjai közt. Egy ország sorsát intéző politikussal sakkoztam egyszer - a Tanácsból jött, évszázadokra szóló fontosságú határozatok megszerkesztése után. Szép játszma volt - meg is nyerte, ugyanannak a napnak délutánján, amikor elvesztette az országot és a tulajdon életét, mert szórakozott volt, nem figyelt oda. Zrínyi Miklós, aki a törökökkel akart végezni, egy vaddisznóval való párviadalban esett el.

Szép példány lehetett: megérte a tétet.

Nem komoly dolog a házasság. Játék. Izgató és változatos. Nem kell az élethez, de minden pillanatban veszélyeztetni az életet.

Ennek a játéknak jól kell ismerni a szabályait. Meg kell tanulni - tíz, tizenöt év meg se kottyán azon az egyetemen, amin tanítják. De ne felejtse el - ennyi kell ahhoz is, hogy tűrhetően hegedülj vagy teniszezzen vagy bokszolj.

Ha azonkívül tehetség is vagy még - több lesz, mint játék, amit csinálsz. *Majdnem művészet.*

De érdemes megtanulni. Érdemes már csak azért is, mert nincs valami nevetségesebb, mint ennek a játéknak a dilettánsai. Valamire figyelmeztetni kell a kezdőt - *a nők manapság jobban játsszák*: meg kell erőltetni magunkat. Igaz, hogy nekik több idejük van a tréninghez.

Majd egyszer megírom a szabályait.

Egyelőre ennyit - vagy játékos vagy benne, vagy játérendszer.

Egy halálraítélt születendő gyermek látogatott meg a cellájában, megkérdezni tőle: megszülessen-e?

A halálraítélt sokáig ötölt-hatolt. Végre oda lyukadt ki, hogy mindenesetre próbálja meg.

Válófélben lévő házaspár boronálta össze a feleségével azt a férjet, akitől mindezt tanultam.

Nem *válságban* van a házasság - régen túl van a válságon, amit nem élhetett túl -, már régen meg is halt, nincs, elvesztette tartalmát, értelmét, jogosultságát. Éppen ez a baj - nem élhet, mert már halhatatlan, nem halhat meg, mert már nem él.

De ki tud jobbat?

Nyugat, 1926.

VAN-E TÚLVILÁGI ÉLET?

1

Az *Est*-lapok hasábjain olvasóim is végigkísérhették azt a vitát, ami e kérdés körül Londonban lezajlott. Különféle tekintélyei a Gondolat arisztokráciájának nyilatkoztak meg - s éppen mert Londonban történt a dolog, észrevehető külső aktualitás nélkül, abban a városban, mely a ma élő emberiség szempontjából még mindig Athénje és Rómája és Alexandriája a Megismerést áhító emberi lélek kultúrközösségének - ez a vita, rendezésének a felvetett kérdéshez képest nevetségesen kicsinyes s ügyefogyott, külső formái ellenére könnyen emlékeztet, jelentőségben, bizonyos harmadik és hatodik és tizenötödik századbeli zsinathoz, melyek az effajta teozófiai és teológiai kérdéseket döntötték el, ünnepélyes külsőségek közt, azzal a különbséggel, hogy a vita eredményét hitcikkellé, törvénnyé szentesítették aztán - s mivelhogy a világot abban az időben egyházi hatalmak kormányozták, a jogerőre emelkedett törvény éppen úgy végrehajtatott, gyakorlati értelemben, mint ahogy végrehajtatik manapság holmi katonai vagy gazdasági vita eredménye, ami parlamentekben, birodalmi gyűléseken válik törvénnyé vagy rendeletté.

A középkori ember számára csakúgy vitális fontossága volt annak, hogy vajon Tridentben vagy Constanzbán, vagy Wormsban mit határoznak a túlvilágról, vajon elfogadják-e az átlényegülés elméletét vagy sem, vajon a szentháromságot veszik alapul vagy az egységet; mint ahogy a mai ember számára égetően és életprogramja szempontjából is fontos, hogy a parlamentben vagy a népszövetségi gyűlésen megszavazzák-e, mit tudom, a vámuniót vagy akár leszerelést. Az a bizonyos „i” betű a *homouzion* és *homoiuzion* között igenis döntő különbséget jelentett, egyáltalán nem volt olyan könnyű feladni vagy fel *nem adni*, mint ahogy Madách Tankrédjá hiszi - a keresztes háborúk korában ilyen és effajta „i” betűkön múltak és múlhattak emberi sorsok, országok élete és halála, eltolódások, fellendülések és visszaesések kultúrában, civilizációban, országok összeomlása és újjászületése. Nagyon érthető, hogy azok, akik a zsinatokon hivatva voltak határozni olyanfajta kérdésekben, mint teszem fel, az egyszínű vagy kétszínű Úrvacsora, hogy Krisztus lelke a kenyérben és borban egyszerre szolgáltatassék-e ki, avagy csak a kenyérben, avagy csak a borban - nagyon érthető, mondom, hogy az akkori világ e jelentős képviselői átértékelték szerepük fontosságát -, ez a jelképes kenyér és bor *valódi* kenyeret és bort jelentett ez időkben, ami elvéteik vagy megadatik.

Ezeröttszázharmincegyben, mikor arról kellett dönteni, hogy elfogadják-e vagy sem a protestantizmus felfogását - bár ez a felfogás ilyen látszólag transzcendens kérdésekkel foglalkozott „csak”, mint például Krisztus emberi és isteni természete, a túlvilág értelmezése stb. -, a zsinat hatalmas képviselőinek módjában volt igen jól megsejteni azokat a háborúkat és katasztrofális változásokat, amik protestantizmus és katolicizmus küzdelmében, országok múlásával és születésével igazolták utóbb, hogy a wormsi birodalmi gyűlésen igen; nagy és életbevágó dolgokról volt szó, mikor arról volt szó, hogy egy szín alatt vagy két szín alatt szolgáltatassék fel az Úrvacsora templomi szertartásokon. *Valódi* borról és *valódi* kenyérről volt szó - papok és hívek óriási tömegének boráról és kenyéréről, csakúgy, mint ahogy polgárok és bankárok és munkások boráról és kenyéréről van szó ma, amikor a parlamentben valamelyik miniszter törvényjavaslatot terjeszt be, mondjuk, a gyufamonopóliumról.

Ma a hatalom nem a lélek dolgával foglalkozó emberek kezében van, mint valamikor. Ha a világ mostani papjai, írók és tudósok és gondolkodók, a szellemi arisztokrácia képviselői volnának a miniszterek és elnökök és királyok is egy személyben (mint ahogy illenék egy

céltudatos, jövőjét logikusan látó és akaró társadalomhoz és emberiséghez), a londoni ankét fontossága bizonyára hívebben fejezné ki a feldobott kérdés jelentőségét. Végre is, ha meggondoljuk (de hiszen éppen erről van szó), az a kérdés, hogy van-e túlvilági élet vagy nincsen, nem egészen lényegtelen abból a szempontból, hogyan viselkedjem, hogy éljek, mit tegyek, mihez tartsam magam ebben a világon inneni életemben.

A kérdésnek *mai értelemben*, tehát az érzelmi és értelmi logika és a kísérleti tudomány össze- és együttműködésével (majdnem azt mondhatnám: vallás és tudomány, hit és tapasztalat összeegyeztetésével) való, tehát korszerű megvitatása és eldöntése, akár jobbra, akár balra, igenis, korszakalkotó, gyakorlati jelentőségű következményeket vonhatna maga után, ha ennek a döntésnek hitelt és érvényt biztosítana azoknak világi hitele és hatalma, akik hivatva vannak végiggondolni ezt a kérdést.

No de hát erről szó sem lehet.

S miután erről nem lehet szó, a londoni ankétból is az jött ki, aminek ilyen körülményből ki kellett jönnie. Végiggondolt, végigérzett, komoly és ihletett, a kor lelkének megfelelő új látni akarás, mindent újra és előlről felrázó és megrázó szemléletalkotás, vallásalkotás helyett ez a modern Trident vízfejű csecsemők gondolatvilágát szülte világra - összekeverve régi, üres, frázissá rongyosodott kozmogóniák rothadó trágyáját néhány modernnek csúfolt „tudományos” bárgyúság cafrangjával, leöntve a kotyvalékot javasasszonyoktól kölcsönkért kabalákkal, békamájjal és cinegehájjal.

De hiszen ez nagyon természetes. Miután mindegyik „gondolkodó” igen jól tudta, hogy a túlvilági élet kérdésében való véleménye igazán nem fogja megváltoztatni a világot - hogy másnap a villamosok éppen úgy fognak járni, és a *Journal Amusan*-t éppen úgy százezerszer annyi ember fogja olvasni, mint Einstein felfedezését, akár van túlvilág, akár nincs - igazán kár lett volna túlságosan megerőltetni a kobakot. A kitűnő és szellemes Chesterton (egyébként komoly és ihletett feszegetője a nagy kérdésnek) igen mulatságosan bizonyítja be, a szerencsétlen ankét tanulságaképpen, hogy korunk az emberi gondolkodás végvonaglásának kora: hogy soha nem volt még kor, beleszámítva az ősidőket is, amikor ennyi ostobaságot és sületlenséget válaszoltak volna a feltett kérdésre: a vizsgán tökéletesen és reménytelenül megbukott mindenki, még pótvizsgára való anyag se jelentkezett.

Magam csodálkozni csak azon csodálkozom, hogy Chesterton ezen csodálkozik. A magyarázat ugyanis igen egyszerű. A gondolat azért haldoklik ebben a világban, azért nem gondolkodnak az emberek, mert ma *nem érdemes* gondolkodni, mert a gondolat eredményét nem lehet úgyse *valóra váltani*, nem lehet következményeit levonni, *nem lehet élni a gondolat szerint*, nem lehet, egyszerűen azért, mert a világot nem a gondolat kormányozza, hanem egészen másvalami - vagy inkább semmi se kormányozza, alakul magától, indulatok és vágyak viharában. S ha valaki mégis ímmel-ámmal hozzányúl a lomtár rozsdás Eszméihez, ijesztő módon magára marad, segítség, támogatás nélkül fúrhat és faraghat titkos műhelyében, mint a középkor alkimistája, tévelygő, boldogtalan úttörője annak az Egzakt Tudománynak, ami mégiscsak megszületett belőle.

Az alkimisták korában bujkálni kellett a Tudománynak a vallásos Gondolat elől - akkor a vallás uralkodott. Ma a gondolat árvult el - érthető, hogy ami megmaradt belőle, olyan naiv és ügyefogyott, mint az egzakt tudomány szemszögéből az alkimisták tégelyei és lombikjai és kotyvalékai voltak valamikor.

Mégis, ha már így felködlött előttem, a londoni ankét alkalmából, *mi lehetne* ez a vita, ha valóban zsinat volna és nemcsak interjúk sorozata, nem illik eltagadni, hogy érdekel.

A londoni lapok nagy példányszámban jelennek meg, a földkerekség mindegyik pontján olvashatja, aki akarja, mint vélekedik az, akinek véleményére, az angol önérték szerint, kíváncsi lehet a világ.

Magyar író vagyok.

Az angol önértéknek nemigen jutna eszébe, hogy egy magyar író véleményére is lehet valaki kíváncsi.

Kérdetelenül jelentkezem hát, hogy én is elmondjam véleményemet - nem Új Biblia, Legújabb Testamentum, a kérdéshez méltó mű formájában. Korszerűen csak - gondolat-alkimista módjára, néhány rövid jegyzetben.

2

Ismétlem és előrebozsátom: *objektíve*, tehát *mások* számára az a néhány mondat, amivel válaszolok a feltett kérdésre, nem elmélet, még csak nem is szabályszerű feltevés - elméletnek, feltevésnek csak azt a gondolatépítményt illik nevezni, aminek eredményét módunkban van a valósággal összehasonlítva ellenőrizni. Itt erről nem lehet szó, hiszen a túlvilágról nem kaptunk eddig megbízható üzenetet.

Megmondottam: úgy viszonylik e néhány dadogó ige az igazsághoz, mint az alkímisták kabalái egy modern elektronteóriához, amit újabban már a mikroszkóp is igazol.

Éppen ezért és mindenekelőtt: legyünk nagyon, nagyon szerények. Olyan szerények, mint az álmodó, aki kezdi sejteni, hogy csak álmodik. Hogy van egy *ébrenlét*, amihez viszonyítva eszmélő életünk annyi csak, mint mostani életünkhöz képest az álom.

Hiszen álunkban is rendszerint azt hisszük, hogy élünk, s valóságnak vesszük álmképeink - s amikor mégis, egy pillanatra felködlik előttünk a gyanú (többsnyire valami rémesen iszonyú, vagy hihetetlenül szép álmélmény közben), hogy ez csak álom: annál többe akkor se tudnánk mondani, minthogy ez az érzés határozottan *megvan*. Sétálok egy réten álomban, s egyszerre eszembe jut, hogy csak álmodom - ez a rét, ezek a fák, mindez tehát nem igaz - de hogy *mi az igaz*, hogy, amennyiben *nem ezen a réten vagyok most*, hol vagyok hát valójában - otthon fekszem-e az ágyban és horkolok, vagy egy *másik*, de valódi réten aludtam el - azt álomban nem tudom eldönteni, nem emlékszem rá, ahhoz *fel kell ébredni előbb*.

De hogy ébredjünk fel?

Az álmodó rendszerint valami erőfeszítést tesz ilyenkor álmában - artikulátlanul kiált egyet, vagy elneveti magát - egy, az álmélmény logikájával ellentétes lelki mozdulatot tesz -, nagyon helyes ösztönnel megérezvén, hogy ha ezzel az álombéli eszével és logikájával próbálná megfejteni valódi helyzetét a dolgok között, csak mélyebben keverednék bele az álmvilágba. Az *álom* szempontjából, ahhoz, hogy felébredjen, logikátlanul kell gondolkodnia, akkor lesz igaz. Például azt álmodom, hogy valaki nekem jön, és baltával agyon akar vágni. Az álom-logika szerint el kellene szaladnom - ebből újabb, mélyebb álmképek jönnének létre, rémes tartalmú, lidércnyomásos üldözés. Viszont, ha eszembe jut, hogy álmodom, egyszerűen és logikátlanul oda fogom tartani a fejem az álmgyilkos álombaltája alá, jól sejtven, hogy ettől nemcsak hogy nem halok meg, de sőt ellenkezően, felébredek, vagyis sokkal igazabban fogok élni, mint itt, az álmvilágban.

Mindezzel csak azt akarom mondani, hogy aki a túlvilágot el akarja képzelni, annak előbb *ezt* a világot kell alaposan szemügyre venni. Szembe kell néznie előbb *ennek a világnak* valóságával úgy, ahogy az eszméletében tükröződik. És ekkor csodálkozva kell hogy felfedezzen,

tulajdon lelkében, egy összeegyeztethetetlen, éles és határozott *kettősséget*. Ez a kettősség abban áll, hogy a tapasztalt világot összefüggő és érthető valóságnak *akarom érezni*, kényszerűen, függetlenül a valóságtól, belső ösztön sugallatára - ám ezt az érthetőséget és összefüggést, akárhogy igyekszem, sehogy sem tudom megtalálni, illetve tapasztalataimból levonni. Hogy csak egyet mondjak: a végtelenség kényszerszergondolata, az a tény, hogy az *egészet* nem tudom felfogni, mindent összezavar, és valószínűtlenné tesz - hiszen, ha valaminek (a mindenségnek) *egésze* mint valami képtelen és logikátlan és érthetetlen dolog szerepel képzeitem közt, akkor ennek az egésznek *egy részét*, magamat s az általam ismert világot sem tarthatom véglegesen érthető és logikus és létező valóságnak.

Viszont az ösztön és akarat, hogy annak tartsam, megvan bennem.

Mi mást jelenthetne ez, mint hogy az ellentmondás nem *odakint* van, hanem *bennem*, illetve lelkem állapotában.

A valóság azért ködös, mert lelkemben köd van.

A lelkemben köd van, álmodom.

Van-e túlvilág? - ez a kérdés tehát helyesen így hangzik: mi lenne, ha nem volna köd a lelkemben, ha hirtelen minden *eszembe jutna, ami volt és van*, ha a szó *abszolút* értelmében felébrednék - *hol találnám magam?*

Valahol másutt, mint ahol vagyok.

De amellet nem veszteném el *ezt* a világot se, csak minden kiderülne - nem mozdulnék el helyemből, és mégis másutt volnék. Mint az álmodó, aki ágyában találja magát, ahol elaludt, holott pillanattal előbb erdőben sétált.

A túlvilág eszerint, ha van, csak úgy képzelhető el, hogy *mindig* van - volt, mielőtt éltem, van, mikor élek és lesz, mikor meghaltam. A halál utáni túlvilág - ennek semmi értelme.

Ha van túlvilág, akkor már most, itteni életemben is benne kell hogy legyen ebben a túlvilágban, csak nem tudok róla, illetve nem érzékelem jelenlegi, életnek nevezett lelkiállapotomban.

A túlvilág tehát nem más, mint egy ismeretlen, az ismertnél végtelenszer tágabb és átfogóbb állapota ugyanannak a léleknek, aminek egy része jelenleg az életnek nevezett képzetek és érzések összességét tartalmazza.

Ez azt jelenti, hogy tulajdonképpen, hogy úgy mondjam, két részből áll a lelkünk - az egyik, az *abszolút*, ami állandóan a túlvilágban van - s a másik, amit innen ismerünk, az életünkben, előbbinek *függvénye*, relatív valami, mint az álom - lélek, melynek minden élménye az éber szellem állapotától függ.

A félreértések onnan származtak, hogy a túlvilági élet kérdését összetévesztették a halhatatlanság kérdésével: az *idővel* hozták összefüggésbe, holott a túlvilágnak, ahogy nincs köze a térhez, az időhöz sincs köze.

Ez az egyik.

A másik lényeges dolog, amivel tisztában kell lennünk: hogy a túlvilág az *ember személyes ügye*.

A túlvilág egzakt fogalmának félreértése volt, hogy mindig az istenség fogalmával azonosították.

Isten felfedezése című cikkemben már beszéltem róla, hogy istenhez kétféle módon lehet eljutni: önmagunkon át, a benne való hit s önmagunkon túl, a benne való kételkedés révén (az utóbbi út, ha lassúbb és bonyolultabb is, éppoly biztosan visz el hozzá, mert *mindenütt* keresi azt, akit a hit a túlvilágon *vél* tudni).

Isten itt is van és a túlvilágon is - de isten fogalma *metafizikum* - márpedig, mint az előbbiekből kiderült, a túlvilág számunkra nem metafizikai, hanem lélektani kérdés lehet csak, itt, ebben az életünkben.

Fogalmát tulajdon lelkünkben építhetjük csak ki: önmagunkat kell vizsgálni, ha létezésének lehetőségét vitatjuk.

Lelkünket kell figyelni - óvatosan, szerényen, áhítatos csendben: elhallgattatva egy időre az álomlogika zakatolását.

S ekkor, ha jól figyelünk, valami nagy, elnyomhatatlan nyugalanság állandó, halk dörömbölését fogjuk meghallani lelkünk mélyén.

Állandó feszültséget, nyugalanságot, kielégítetlenséget. Sokféleképp próbálta elnevezni az értelem: életösztönnek hívják leginkább.

Mi legyünk szerényebbek. Nevezzük csak nyugalanságnak.

De ami nyugtalan, az azért nyugtalan, mert nem jól érzi magát - mást akar, mint ami van.

A nyugalanság rossz dolog.

Rossz dolog volna az életösztön?

Az életet, valóban, rossznak érezzük, mihelyt a halálra gondolunk. S a halált rossznak, ha az életet szeretjük.

Íme, két rossz dolog. Az élet rossz a halál miatt s a halál rossz az élet miatt.

Márpedig rossz érzés nem volna lehetséges valami jónak a létezése nélkül - a rossz negatívum, hiányérzése valaminek, ami jó. Önmagában elképzelhetetlen.

Ha tehát az élet és halál rossz dolog, egymás miatt - kell hogy legyen egy *harmadik állapot*, amihez ezt a kettőt viszonyítjuk.

Íme a legmesszebbmenő pontosság, amivel a túlvilág fogalmát meghatározhatjuk.

Hogy mármost ez a túlvilág, ez a harmadik állapot, milyen természetű - erre csak a ráébredés után felelhetünk majd.

Annyi valószínű s éppen a lélek természetéből következik, hogy mindannak *ellentéte*, amit rossznak nevezünk. A túlvilágot a *vágy* teremti meg, ugyanaz a vágy, mely az érvényesülése elé gördülő akadályokat érzi szenvedésnek, fájdalomnak, halálnak, élet és halál börtönének.

A túlvilág szabadságot jelent, minden vágy korlátlan beteljesedését. S mivel a vágy személyes dolog és egyéni, a túlvilág nem is lehet más, mint *egyetlen* lélek mennyországa, kozmosz, amiben minden úgy történik, mint ahogy ez a lélek szeretné, már itt, ez áloméletben - kozmosz, aminek ez az egyetlen lélek, mely eddig csak szemlélte és szenvedte a világot, azontúl saját képére teremtő és alkotó istene lesz.

Valószínű, hogy a túlvilág tulajdonképpen nem is más, mint ráeszmélés arra, hogy a világot mi magunk teremthetjük, olyannak, amilyennek a boldogság vágya mutatja nekünk.

Mintha ketten sejtettek volna hasonlót: Mohamed és Szókratész. Az egyiknek volt bátorsága bevallani, hogy túlvilág és mennyország csak az lehet, ahol nem is Allah, hanem ő, Mohamed érzi jól magát - a másiknak volt bátorsága kijelenteni, hogy nem mindenki számára létezik, csak ama lelkek kiváltsága lehet, akik meg is tudják teremteni a semmiből.

Nyugat, 1928.

A Toll

LEVÉL A SZERKESZTŐHÖZ

Kedves Barátom,

egy triviális, mégis jóízű mondás kering mostanában Pesten - nem véletlenül idézem ennek a lapnak első oldalán.

- Mit szólsz hozzá - így hangzik ez a mondás -, visszatért a teljes béke, a háború előtti Magyarország. Wekerle a pénzügyminiszter, Kozarek a hóhér, és Fedák Sári játszik a Király Színházban.

Nem haragszik meg, Szerkesztő úr, megért engem, ha most a magam részéről e három béketünethez hozzáfűzöm a negyediket?

- És megjelenik *A Toll*!

Mintha ez az utolsó hangzana a legálomszerűbben s éppen azért a legmeggyőzőbben. Ahhoz, hogy Tündérország, a Múlt országa feltámadjon a lélekben, nem nagy események visszatérése kell - egy szín, egy illat, egy szó bűvöli fel, rendesen olyan, amit már-már elfeleedtünk.

Amivel nem azt akarom mondani, hogy *A Toll* megjelenése annak idején nem volt esemény. Emlékszem rá - ó, most már nagyon jól emlékszem! - Molnár Ferenc és Kosztolányi és Színi Gyula és Szász Zoltán és Szomory Dezső és Bródy Sándor írásait hozta, meg az enyémet is - néha külön számot adott, hogy egy hosszabb lélegzetű írást teljes terjedelmében közölhessen.

De hát - ezerkilencszáztizennégyben jelent meg. Az utolsó percben.

Aztán - ha igaz - valami zűrzavar volt, szaladgálás és kiabálás -, hm, nem lehetne úgy tekinteni az egészet, mint valami műtétet, amin keresztül kellett esni? Esetleg le lehetne tagadni, hogy emlékszünk rá - mondjuk, narkózisban voltunk, nem felelünk se azért, amit tettünk, se azért, ami történt velünk.

Mert csak így tudom megértetni, csak így tudom megmagyarázni, hogy gondolom ezt, miért jelenti számomra *A Toll* az ébrenlét és valóság, az álomba merülés előtti állapot utolsó percét: amin *innen* mindennek más értelme van, amin *túl* tótágast áll minden logika - itt asztalnak nevezzük, ami ott szék, itt értelemnek, ami ott örültség, itt természetes gesztusnak, ami ott képtelen bukfenc.

Értsék meg a különbséget.

Azt mondtam az imént, *A Toll*, ez a háború előtti hetilap, néha különszámot adott. Olyan esemény történt, ami megokolta ezt a szerkesztői intézkedést.

Egy neves író hosszú novellát, verses egyfelvonásost írt.

Ennek a lapnak a száma - elhiszik? - az, hogy egy új *mű született*, értsék meg, *irodalmi műre* gondolok, szavakból készült alkotásra, nem monstre filmre vagy rakétaautóra - ennek a lapnak számára ez *esemény* volt, amiről rögtön be kellett számolni, amit hírül kellett adni, rendkívüli kiadást kellett csinálni, csakúgy, mint ahogy minden tisztességes lap vagy szemle, rendkívüli kiadást és különszámot csinál, ha, mondjuk, átrepülnek az Óceánt, vagy Segrave elérte az ötszázas rekordot, vagy Nurmi bejött elsőnek, vagy Mussolini beszédet mondott, vagy rejtélyes tömeggyilkosság történt a Retek utcában.

Furcsa, mi?

De mindez nem is volt olyan furcsa valamikor. S az ember néha, ha könyvet olvas, vagy gondolkodik, szinte azt hinné, hogy ennek *éppen az ellenkezője* furcsa.

Miért lehet mindenki őszinte a maga jelentőségének hangsúlyozásában, csak éppen a költő nem?

Miért nem találják különösnek, hogy a politikus megafonba beszél százmillió emberhez egyszerre - hogy plakátot nyomtat a kéjmámorszappan feltalálója, repülőgépen írja fel az égre cikkének világmegváltó hírnevét - hogy transzparensen függesztik ki a zsákfutás és lekváros-kenyér-evés bajnoki mérkőzésének szédítő eredményét, öt perccel azután, hogy megtörténik, szerte az egész világon, százezer város és falu népének egyszerre?

És miért nevetne mindenki, ha egy költő egyszer azt mondaná: csend legyen, emberek, figyeljetelek ide, mi történt - *verset írtam!* Falragasz és rádió - vidd szét a hírt: lerögzítettem az Örök Boldogság és Szépség egy pillanatát, heuréka!

Mi történt itt?

A költő nem vallhatja be, nem mondhatja meg, nem hirdetheti nyíltan, hogy mívelt akkora dolgot, mint a politikus és a kalmár?

Miféle „hol az olló” játék történt itt, tizennégy augusztusán, hogy szertefutott mindenki adott jelre, aztán mindenki elfoglalt egy fát, ott éppen, ahová került - csak a költő maradt hajlék nélkül, mert nem volt hajlandó *mást* csinálni, mint amihez ért, e furcsa játékban, ahol mindenki mást csinál?

Mert legyünk őszinték - nem egészen úgy van azzal a feltámadt békevilággal.

Van pénzügyminiszter és van hóhér és van primadonna.

De nem biztos, hogy melyik a hóhér és melyik a pénzügyminiszter és melyik a primadonna.

Vajon *A Toll* az lesz-e, aminek ismertük?

Majd kiderül.

Az első *esemény* megmutatja.

Reméljük, hamarosan bekövetkezik.

929. április 8.

Őszinte híve
Karinthy Frigyes

A Toll, 1929.

HÁTH-BIZONY JÁNOS

Ki ő?

Hol találkoztam vele először?

Mikor látom majd utoljára?

Nem tudom. De a bölcsőmnél már ott volt: ott volt a születésem percében, mikor az Idő mélységéből kiléptem a világra, évezredek ködgomolyán keresztül, ismeretlen Erő az ismeretlen Sötétségben.

És mikor kinyitottam szemeim, és körülnéztem az ismeretlenben, ő állt ott bölcsőm mellett, és gratulált a szüleimnek. Nekem is gratulált ahhoz, hogy megszülettem.

Azt mondta nekem, öcsém. Nekem, aki a végtelen szférákból érkeztem, örök életű szellemek társaságából. Szervusz, öcsém, azt mondta, nagyra nőj.

Úgy beszélt hozzám, úgy üdvözölt születésem alkalmából, mintha valami kitüntetés ért volna, amit szorgalmas munkával, példás magaviselettel érdemeltem meg. Persze, némi fölényrel is, mint olyan ember, aki már többre vitte, mint én, de jóakarattal azért, mintha azt akarná mondani, hogy ez már valami, kezdetnek mindenesetre biztató, hogy megszülettem. Valahogy csak el kell kezdeni az embernek, kérem. Manapság igyekezni kell, ha az ember valamire vinni akarja, tessék elhinni. Mindenesetre jó, ha az ember előbb megszületik. Enélkül nem jut messzire senki a mai világban.

Körülbelül ennyit fejez ki a viselkedése. Aztán megállapítja, hogy a fülem egészen az apámé, az orromat mintha az anyámból vágták volna ki.

Tessék elhinni, jelenti ki, azt sohasem lehet tudni, mi lesz a gyerekből idővel. De az már igaz, hogy a jó ecet korán savanyodik.

Bár az ember olyat is hall, kérem, hogy egészen hitvány gyerekből nagyon derék ember válik.

Mit lehet azt előre tudni, kérem?

Hát bizony, Kovács úr. Akárki úr, a nevét nem tudom, nem emlékszem rá, elfelejtettem, pedig nagyon sokszor bemutatkozott már, mindenütt találkoztam vele, ebédnél, vacsoránál, gőzhajón, vasúton, színházban, lóversenyen, háborúban és békében, kávéházban és villamoson. Elfelejtettem, mert mindig és mindenütt vele találkozom, és őneki mindegy, ő hajlandó ezerszer is bemutatkozni. Bajusza van és vastag orra.

Mindig barátságos volt hozzám, legtöbbször ő szólított meg. És nem lehet belekapaszkodni, mindig arról beszél, amiről szó van, és igazat mond. Őt minden helyzet, amiben találkoztunk, egyformán érdekli. Mikor megszülettem, a születésről beszélt, mikor vonaton találkoztunk, a vasútról, temetésen a halálról, kiállításon a képekről.

Vitatkozni nemigen lehet, mert amit ezekről a dolgokról elmond, a legfrissebb és legkipróbáltabb bölcsesség. Középkorban levő férfi, aki már mindenről tud valamit. Nem történik semmi, amiről ne volna megjegyzése, őt nem lepi meg a fejlődés, mert ő számított rá, nincs, amin csodálkozzék.

Hűségesen végigkísért az életemen, nem tolakodott, nem keresett fel, nem járt utánam, de mindig ott volt. Nem tudom, miért szeret, mi a véleménye rólam, hiszen minden, amit eddig hallhatott tőlem, annyi volt, hogy bizony, bizony, vagy igaza van, nagyon is úgy van, ahogy mondja, már az igaz.

Most is itt ül és megjegyzi, hogy az bizony, szép dolog, ha az embernek tehetsége van az íráshoz. De hát az, úgy látszik, vele születik az emberrel. Már az igaz.

Ott lesz a halálos ágyamnál is. Hozzátartozóimat meg fogja nyugtatni, hogy nekem talán jobb így. Legalább megszűnnek a szenvedéseim.

Az is valami. Igaza lesz neki.

Kicsoda ő?

Hol találkoztam vele először?

Hová bújjak előle?

Majd megpróbálom leírni. Talán majd megszabadulok tőle. Vagy beleélem magam a lelkébe egészen, és aztán összepasszolunk majd, jól fogom érezni magam a társaságában. Lesz, ahogy lesz.

Hát bizony.

Háth-Bizony János bólint erre az utolsó megjegyzésemre, és megjegyzi, hogy nagyon jól mondom, mert úgy még sohase volt, hogy sehogy se lett volna.

Na, ugye?

Háth-Bizony János - idézlek.

A Toll, 1929.

HÁTH-BIZONY JÁNOS

Ő nem a szavak embere

Ő nem a szavak embere.

Minden tósztot így kezd. Uraim, én nem vagyok a szavak embere.

Ebben tulajdonképpen szerénységnek kellene lenni, hiszen mentegetőzésképpen mondja, hogy hát ne várjak tőle valami nagy bölcsességet vagy okosságot, vagy lángoló, szuggesztív erőt. Persze, szerénységen túl egy kis gúnyos mellékíz is van e mentegetőzés mögött, a „szavak embere”-nek szóló, aki csak fecseg és locsog, és semmit sem formál.

Míg ő...

Hogy hát minek az embere tulajdonképpen, ha nem a szavak embere, azt bajos eldönteni.

Tudniillik az a furcsa a dologban, hogy miután a tósztok kilencvenkilenc százaléka ezzel a mondattal kezdődik, a naiv, józan ész, mely a tósztot a szónoki műfajok egyikének vélné, kénytelen belátni, hogy tévedett, mert a tósztt, úgy látszik, egy székesegyház vagy egy szerény, vagy egy cipőtalp, vagy valami más iparcikk, amit munkás, dolgos kezek állítanak össze. Háth-Bizony Jánosok, akik nem beszélnek, hanem cselekszenek.

A szavak embere nemigen jut szóhoz lakomákon. Úgy látszik, nincs is jelen, éppen el van foglalva. Kénytelen helyette csupa olyan ember beszélni, aki nem a szavak embere.

De vajon hol van a szavak embere?

Nyilván olyan helyen, ugye, ami a szavak számára épült. Mondjuk, a parlamentben, mely mint neve is mutatja, beszélés útján keresi a dolgok nyitját. Vagy mondjuk, színházban, vagy szerkesztőségekben, vagy íróasztalok mellett.

Csak hogy ezekről a helyekről igen rossz véleménye van Háth-Bizony Jánosnak.

Ami a parlamentet illeti, hát bizony, kérem, ott csak összevissza fecsegnek, ki kellene zárni, kérem, megmondom kérem, kereken, ha fel is akasztanak érte. Csak beszélnek, nem csinálnak semmit.

Hiszen bizonyos, érdekesebb volna, ha például szlőjd-munkát folytatnának a parlamentben vagy lombfűrészelést. De viszont akkor... minek az egész?

Azt viszont nem lehet mondani, kérem. Kérem, én demokrata vagyok, de azért, tessék elhinni, sok van abban, amit ez a Mussolini mond.

Mussolini nagyon imponál Háth-Bizony Jánosnak. Általában szereti az olyan szónokokat, akik nem szónokolnak, hanem cselekszenek.

Legnagyobb sikerei, legnépszerűbb híre és tekintélye azoknak a politikusoknak voltak, akik nyíltan hirdették a parlamentben, hogy nem a szavak emberei. Ezekben magára ismer.

A háború előtti korszak legimponálóbb politikai egyénisége az a vezérférő volt, aki egyenesen hadat izent nemcsak az ékesszólás, de mindenféle szólás kultuszának - rövid, tömör, váteszi kijelentései úgy hangzottak, mint a vezényszavak, valami rozzant épület munkásai számára.

Hó-rukk! Elég ennyi annak, aki cipeli a jövő gerendáját.

Uraim, mondta ez a férfiú röviden, vállalva a felelősséget azért, hogy az ország csatlakozott a császárhoz, a háborút meg fogjuk nyerni.

Ez igen. Ez beszéd. Így beszél egy férfiú, mondja Háth-Bizony János. Röviden, tömören, teketória nélkül. Így beszél az igazi férfi, aki nem a szavak embere.

Emléke még ma is áhítattal és hittel tölti el Háth-Bizony János szívét.

A háborút ugyan elvesztettük, de ki ne ismerné a krakkói csodarabbi történetét? „Lemberg lángokban áll!” - mondta átszellemült arccal a rabbi. Futárok mentek, és kiderült, hogy Lemberg nem áll lángokban.

Jó, jó, mondják még ma is a hívek Krakkóban, ha valaki emlegeti az esetet - Lemberg ugyan nem állt lángokban -, de uram! az talán semmi, hogy Lembergig látott a rabbi?

Der Kick nach Lemberg!¹⁷

Ez a „Kick” az, ami Háth-Bizony Jánosnak jobban imponál minden szófia beszédnél.

A költészetben is.

Petőfi összes költeményeinél jobban tetszik neki a tény, hogy megjósolta csatában leendő halálát, s hogy a paripák tiporják szét.

Igaz, hogy nejjének az ő békés sírjához való zarándoklását is megjósolta, de az nem számít, mert a másik következett be.

A többi, az csak olyan filozofálás, uram. Nem ér az semmit.

A szavak embere inkább csináljon valami okosat, kérem, menjen el kapálni.

Majd ő beszél helyette. Amit ő mond, annak van súlya, értelme, veleje, mert ő nem a szavak embere.

Lássuk hát, mit beszél.

A Toll, 1929.

¹⁷ *Der Kick nach Lemberg!* - Rúgás (seggbe rúgás), hogy elszállsz Lembergig

HÁTH-BIZONY JÁNOS

Ő általában nem az az ember

Mert ő nemcsak hogy nem a szavak embere.

Ő általában nem az az ember.

Kérem, én nem az az ember vagyok.

Ő tudniillik egészen más ember, mint a többi - s tudjátok, hogy miért?

Azért, mert a többi ember mind szerénytelen és nagyképű, és valami különösnek képzelet magát, kérem. Valami nem tudom minek, kérem, nevetséges az olyan ember.

Mindig mondom, kérem a feleségemnek, nézd, fiam, látod, ez is azt hiszi magáról, ő találta ki a spanyolviaszkot.

Ő nem ilyen.

Ő szerény. Ő a szerény vélemény. Szerény véleményem szerint. Olyan szerényen mondja el szerény véleményét, hogy az ember okvetlenül odafigyel, és mindenki elhallgat: hm, ezt érdemes lesz meghallgatni, ha valaki ennyire szerény és mégis megszólal, arra bizonyosan alapos oka van.

Én csak egy szimpla ember vagyok, aszongya. Nincs még egy ilyen szimpla ember, mint én.

Az egész világon nincs ilyen egy szimpla, mindennapi, közönséges, egyszerű ember.

Ő az egyetlen tucatember a világon.

Mert neki van belátása, nem úgy, mint kérem, azoknak a, már bocsánat a kifejezésért - kérem, tisztelet a kivételeknek - mindenféle népeknek, kérem, akik így, meg úgy, kérem, nevetséges.

- Mert ugye, itt van, kérem, mingyárt, például, bocsánat, a zsidókkal.

Kérem, én nem az az ember vagyok, aki azért, kérem, mert mondjuk, ugyebár, valaki zsidó.

Kérem, a huszadik században, kérem, nem is lehet így beszélni. Mert ma már más világot élünk, és én nem az az ember vagyok, aki nem méltányolná, kérem, hogy nagyon sok derék, tisztességes zsidót is lát az ember manapság.

De kérem, azért van abban valami, kimondom, kérem, áperthe, ha fel is akasztanak, kérem, van abban valami, amit az a Gömbös mond.

Ő kimondja, kérem, ő nem fél. Ő az igazság óvatos, szerény, de kérlelhetetlen bajnoka.

Arról ő nem tehet, hogy mindig éppen akkor jön rá az igazságra, amikor az köztudomású lesz, egy időre, szemben az ellenkező igazsággal, ami fél évvel ezelőtt, vagy fél év múlva lesz köztudomású.

Ő kimondja kereken, ha fel is akasztják érte, hogy kérem, nagyszerű ember ez a Bethlen.

És most akasszák fel.

Arról igazán nem tehet, hogy véletlenül mostanában nem is akasztják fel az embert, ha ilyen vakmerő dolgot nyíltan kimond.

Csak az a baj, hogy a kommünben, mikor találkoztam vele, azt magyarázta, hogy, kérem, van valami, kérem, az eszmében. Kérem, én nem az az ember vagyok, aki hamar fellelkesedik,

vagy hogy kérem, mondjuk tűzbe jön, ha már ezt a kifejezést kell használni, kérem - hanem kimondom, kérem, ha főbe is lőnek érte, kérem, van abban valami, hogy az a szegény ember is éljen, kérem.

Nem lőtték főbe, pedig hajlandó lett volna nyílt utcán hirdetni meggyőződését.

Ő nem az az ember.

Őt nem lehet félrevezetni vagy megfélemlíteni.

Ő nyáron nyíltan hirdeti, hogy kérem, akárkinek a szemébe mondom, hívják ide nekem azt az embert, kérem, nagyon egészséges dolog ez a jó kis meleg. Kérem, ilyennek kellene lenni mindig, szerény véleményem szerint, kérem, lehet, hogy tévedek, a lónak négy lába van, kérem, mégis megbotlik.

Télen ugyanilyen melegen pártolja aztán a hideget, mint amilyen hűvösen elzárkózik kánikulában ama konzervatív elemekkel szemben, akik izzadnak és káromkodnak.

Ő nem az az ember. Ő nyíltan, egyenesen a szemébe mondja a méltóságos úrnak, hogy de bizony, méltóságos uram, az már derék dolog, amit csináltok, méltóságos uram, megmondom a szemedbe.

Az istennek is a szemébe mondja, hogy az már igenis, nagyon szép ám a világ, amit teremtetted, kegyelmes uram, bizony isten.

A Toll, 1929.

HÁTH-BIZONY JÁNOS

Ez éppen olyan

Elmondanak neki valamit.

Valami csekélységet.

Hogy kitört a Popokatepetl, negyvenezer ember elsüllyedt a lábában. Vagy megölték a kínai császárt, vagy győzött az angol munkáspárt, vagy feltalálták a rákszérumot.

Igen értelmesen hallgatja meg, látni, hogy gondolkodik. S mire megszólal, az egész társaság tisztelettel hallgat majd, és mindenki igen kíváncsi a véleményére. Hogy Thomas Mann-nak, vagy Shaw Bernátnak, vagy Gandhinak mi a véleménye a dologról: azt nem szokták ilyen tisztelettel meghallgatni - ezek az emberek; vagyis elfogultak, mindegyiknek van valami rögeszméje, és ahhoz igazítja a dolgot.

Háth-Bizony János azonban elfogulatlan. Kérem, mi érdekem volna nekem ezt vagy azt mondani?

Tehát azt mondja: az éppen olyan.

Rákszérum? Kérem, ez éppen olyan dolog, mint kérem, a sógorommal. Van nekem egy sógorom, kérem, az minden évben új kabátot csináltat magának. Kérem, akár kell, akár nem kell. Kérdelem, minek az neki? Kérem, azt mondja, mindenre gondolni kell, mert úgy még sose volt, hogy sehogy se lett volna. Kérem, az éppen olyan.

És az emberek még hallgatnak egy darabig, bólogatva és tűnődve, és külön-külön mindegyik szégyelli magát, hogy a többiek biztosan értették, hogy ez miért éppen olyan, lám, milyen szépen bólogatnak - biztos, hogy csakugyan éppen olyan, csak most egy kicsit fáradt vagyok, azért nem értettem.

És végeredményesen, néha évszázadokig szóló érvénnyel megmarad a hasonlat, a példa, a magyarázat, az „anekdota”, néha elméletté magasztosulva, hogy ez a dolog, ez az új gondolat, ez a forradalmi ötlet és újjító és javító és lázadó terv nem sokat ér, nem érdemes foglalkozni vele, nem tanácsos lelkesedni érte, mert ez éppen olyan, mint Háth-Bizony János sógorával, aki kabátot vett. Ha pedig éppen olyan, akkor ugyan miért lelkesedjem érte?

Háth-Bizony János és az ő sógora, akinek az esete éppen olyan, sokkal nagyobb szerepet játszik a világerőket fékező és visszatartó szemléletekben és politikákban, mintsem gondolnók.

Hogy Hamlet megölte a mostohaapját? Ez éppen olyan, kérem, mint kérem, nálunk volt, otthon, kérem, egy öreg kasznár, kérem, a Soltiéknál, de nem a nógrádi, a somogyi Soltiéknál, tetszik tudni, az, kérem, mindig háborúságban volt az ispánnal, mégis megfértek, hát nem volt igaza, kérem, annak az embernek?

Vagyis az, hogy megölte, éppen olyan, mintha nem ölte volna meg.

Még hogy Leart elhagyták a leányai? Ez éppen olyan, kérem, mint nyáron a kacsákkal, kérem, és kész.

Mert valóban, milyen egyszerűek a dolgok, ha az ember egyszer észrevette, hogy minden dolog éppen olyan, mint valami más dolog. Abélard az Kunigunda és Kunigunda az Abélard.

Minden elveszíti tragikus jelentőségét, és a világ rendkívül kényelmes és világos dologgá válik.

Háth-Bizony János alapján véve az igazi költő. Eleme a hasonlat, az a felismerés, hogy a dolgok önmagukban érthetetlenek volnának, ha szerencsére, nem volnának más dolgok, amikhez hasonlítani lehet.

Ugyan mit érne a vaj, ha nem mondhatná rá az ember, hogy olyan, mint a mandula, kérem. És kérem, mit érne a mandula, ha nem volna olyan, mint a vaj?

Ahhoz, hogy a vaját önmagában megértsük és élvezni tudjuk - arra, hogy a vaját vagy az életet, vagy az élet célját és értelmét tulajdon meghatározásából vezessük le - csak az olyan örültek gondolnak, mint az a hóbertos Newton volt, meg a destruktív Einstein, meg az a félbolond izé... na, hogy is hívják, aki mindig filozofál, kérem, pedig az a filozofálás, kérem, éppen olyan, mint a sógorommal, aki addig okoskodott, míg beleesett a kátrányos hordóba.

Egyebekben pedig a víz éppen olyan, mint a tűz, és az élet éppen olyan, mint a halál, és a jó éppen olyan, mint a rossz, és az egész világ éppen olyan, amilyen szeretne lenni.

A Toll, 1929.

HÁTH-BIZONY JÁNOS

Tessék már mondani, a színház

Tessék már mondani, ezek a minden sok népek.

Hogy összeszaladnak, az ember elnézi.

Nem bolondság, tessék mondani?

Hát igen, olvasom, meg hallom is, hogy színházi válság.

Kérem, én nem vagyok szakember, kérem, én azt nem tudom úgy megfogalmazni, mint a szerkesztő urak. Ha én úgy tudnék fogalmazni, mint a Kárpáti Aurél úr, kérem, olvasom éppen, vagy az a Relle Pál, tessék mondani, például.

Én csak azt mondom, kérem, lehet, hogy tévedek, kérem, de egyik se írja meg, kérem alássan, hogy mi az igazi baj.

Én megmondanám a szerkesztő úrnak úgy, ahogy van, bocsánat, lehet, hogy nem tudom úgy megfogalmazni, de az én véleményem szerint az a baj, hogy, bocsánat az erős kifejezésért, nem jól van az.

Kérem, tegyük fel, kérem.

Kérem, nem akarok senkit sérteni, de tegyük fel, kérem, hogy én elmegyek, kérem, abba a színházba, kérem, mondjuk.

Bocsánat, csak úgy mondom, hogy elmegyek, például. Nem akarom én, kérem, megbántani se az író urakat, se a színész urakat.

Kérem, nem is lehet meglátni azt, kérem, mindjárt ki az igazi. Egy ilyen Herczeg Ferenc, kérem, vagy bocsánat, egy Molnár Ferenc - hát nincs igazam? Na, ugye!

Tudom én, hogy igazam van, csak az a baj, hogy senki nem meri ilyen nyíltan kimondani, mint én. Elhiszem, kérem, mert nem is lehet nekik. Így, úgy, ugyebár, mindenki fél valakitől.

Nekem, kérem, nem érdekem.

Kérem, itt van az a Nádas, kérem, az imponál nekem, az, kérem, megírja, kérem, ha neki nem tetszik. Aszongya, nem tetszik. Nem sokat magyaráz, hogy miért nem tetszik. Nem tetszik, aszongya és pont. Az, kérem, egy bátor ember. Megmondom, kérem, a szemébe. Sok ilyen kellene.

Mert, bocsánat, nem akarok senkit bántani, meglátni azt is, ha valaki oskolázott ember. Nem mondom én, kérem, az a Shakespeare mingyárt micsoda művelt ember volt, az, tessék mondani. Kérem, kimondom, ha agyon is vernek érte, nagy ember volt, bocsánat a kifejezésért.

De most, kérem, elmegy az a kishivatalnok a színházba. Nem én, kérem, mondjuk, ez a kishivatalnok, kérem, tegyük fel.

Most, kérem, mit szóljon az a kishivatalnok. Kérem, az a színész is ember, okos ember, művelt ember, tanulmányos ember. Eljátssza, kérem, tegyük fel, azt a szerepet. Tessék mondani.

No de most jön az én emberem. Kérem, az egész nap ott ül, kérem, az irodában, kérem, vagy abban a boltban, kérem, elég baja van neki, tessék elhinni. Az, kérem, tessék elhinni, azért megy abba a színházba, kérem, hogy elfelejtse a gondját, kérem. Elég neki, kérem, egész nap.

Mit szóljon, kérem? Bizony, kérem, csak azt mondja magában, no te színház, most aztán hadd látom, mit tudsz csinálni, hogy jól érezzem magam. Én lefizettem azt a jegyet - hát te, színház, mit adsz nekem érte?

Akkor aztán jön a színház, és mindenféle rémséget játszik meg olyan bolondságokat.

Hát nincs igaza, kérem, annak a kishivatalnoknak?

Én megmondanám, kérem, mit kellene játszani a színházakban.

Kérem, nem akarok senkinek kárt csinálni, de én akár annak a színigazgatónak is megmondom.

Kérem, ahogy a Nádas megírta. Kérem, annak az embernek igazsága van. Az, kérem, megmondta kereken, kérem, meg kell adni csak, kérem, nem hallgattak rá, mert bátor ember, nem hízeleg a nagy uraknak! Kérem, már múlt évben, mielőtt ezek a bajok voltak, kimondta, kérem, hogy jó darabokat kellene játszani, kérem.

Nna, kérem. Ez az igazi, egyenes beszéd, kérem. Nem az a sok minden oskolázott, cikornya, amit az a sok tanulmányos író összebeszél.

Tessék mondani.

A Toll, 1929.

HÁTH-BIZONY JÁNOS

[Kérem, az az Ády...]

Kérem, az az Ády...

Na, kérem, vegyük például, kérem, itt van mingyárt az az Ády Endre.

Nem úgy van az, kérem, ahogy a népek mondják, meg itt is ott is, hallja az ember, hogy így, úgy, miegymás, meg mi, pedig hát se így, se úgy, hanem hogy éppenséggel másképpen.

Ugye, kérem, most aztán jönnek. A Klebelsberg miniszter is, meg az a volt finansminiszter, a Hegedüs. Hogy hát mégiscsak, az az Ády, kérem. Mégiscsak annak az Ádynak volt igaza. Hát tessék. Tiszta sor, kérem, tessék összeadni.

Én, kérem, megmondom, kérem, egyenesen, ha agyonütnek is: van egy mondás, hogy aszongya, senki se próféta a pátriájában.

Mindig mondtam, kérem, tessék megkérdezni a sógoromat. Te, Laci, mondom neki (úgy híjják, Laci, azért mondtam neki így, hogy Laci), én mondom neked, ebben az Ády Endrében van valami, meglásd. Csak még nem értik a népek. Hogyne, kérem, megmondom: mert nem is akarják megérteni, hát azért nem értik. Meglásd, ebből nagy ember lesz egyszer.

Hát most tessék.

Kérem, azt is úgy üldözték, kérem, mert felvilágosodott ember volt. Megmondom én. Igenis, kérem, szégyen-gyalázat, ha már így ki kell mondani, az urak, kérem, azért üldözték, pedig kérem, felvilágosodás meg oskolázás nélkül megette, kérem, a fene az egészet. De hát annak a sok bugrisnak, kérem, hiába tette ki a lelkét, hogy aszongya, na, aszongya, hát mit vétett nektek az a paraszt, aszongya, hogy ezt teszitek vele.

Hát kérem, igazsága volt neki, mégis üldözték. Így volt az, kérem, a Petőfi Sándorral is. Azt is üldözték, igaz? mégis elesett, kérem, a csatatéren.

Megmondom, kérem, ha agyonrúgnak is az urak: költő volt az az Ády, debizony. Költőember volt az, művelt ember, filozófiás ember. Csak hát nem hagyták.

Hogy hát bolondságokat írt, mondják némelyek. Bolondság annak, aki nem érti, azt mondom én, kérem. Megmondom én. Nohát, ha egyszer nem hagyták! Hát csak azért is bolondságokat írt, hogy aszongya, no, ti urak, lássátok, ilyen bolondságokat ír az ember, ha nem hagyják - de csak azért írta a bolondságokat, hogy fekete zongora meg mi, hogy lássák az urak, és szégyelljék magukat, amiért addig üldözték az igaz magyar költőt, míg nem volt kedve nekije mást írni, mint mindenféle bolondságot, hogy aszongya, tüzet evett a hold, a rosseb egye ki.

De ezt csak azért tette, hogy csúffá tegye az urakat, mert a lelke mélyén igaz magyar ember volt. Az bizony, nekem beszélhetnek a papok. Mer' a papok nem szerették, hogy bort ivott. Hát aztán. Szerette a bort, kérem, a tüzeset szerette, borban is, menyecskében is. Igazsága volt. Megmondom a szemébe akárkinek. Akinek nem inge, ne vegye magára. Magyar ember volt, hisztériákus ember volt, na kérem, hát azért féltek tőle, jóféle, szádiákus ember volt, olyannak is kell lenni.

Kérem, új eszméket hozott a magyarnak, kérem, meg még a jövőt is kiókumlálta előre, kérem, mint a próféták. Megmondta, kérem, vagy így lesz, vagy úgy lesz. Megmondta. Hát tessék, nem volt igaza? Olyan volt, kérem, mint Petőfi Sándor, az is szerette a népet meg a borocskát, meg káromkodott is, mégis ártatlanul üldözték.

Mert ártatlan ember volt ez az Ády is, nem vétett az a légynek se, mégis ráfogják, hogy tudja isten, miféle volt, meghogy szubtilisztikus volt. Nem igaz az, kérem, csak tessék elolvasni, mikor olyan gyönyörűen azt írja, hogy - no, hogy is? - hogy gyöttem a gangon, kérem, vagy hogy, kérem, művelt ember volt, aszongya, repülj, repülj, kérem, még meg se volt a repülőgép, hát nem előre megérezte? Szimatja van egy ilyen költőnek.

No, hát, el fog jönni az ő ideje is, amikor majd megértik az ő mindenféle eszmevilágát, meg azokat a kigondolásokat, amiket fogalmazott a verses költeményeiben, amiket ma még nem értenek meg a népek a szabad szerelemről, meg hogy éljen a haza. Mert neki volt bátorsága kimondani, hogy kérem, az igazi költészet, kérem, hogy szép dolgokat kellene csinálni, nem például csúnyákat - hát azért kövezték meg, de majd eljön az ideje, aztán majd mondani fogják, no ez az Ády, mégiscsak ez volt az igazi költő.

Mert, kérem, nekem beszélhetnek, hogy így-úgy, rossz ember volt, nem szerette a népét, meg hogy különös betegsége volt - nem tudott volna, ha ez igaz volna, olyan gyönyörűeket írni, hogy az isten aranyozza meg a kezét még a haló porában is, mint az a gyönyörű verse nekije, annak az Ádynak, hogy is megy, megájj csak, mingyárt megvan, aszongya, hogy hullo...o... falevő...él... sárgulva beszél... a szép tavasznak már vé...é...ge...

A Toll, 1929.

A TOLL KARÁCSONYI ANKÉTJE

„Hogyan lehet az irodalmi értékű alkotások kiválogatódását a mai, mennyiségileg egyre dagadóbb könyvtermelésből elősegíteni? Milyen módszereket és magatartást kíván meg ez a cél a könyvkiadóktól, a lapszerkesztőktől, a kritikusoktól, az íróktól, és az irodalmi érdeklődésű olvasóktól?”

A Toll, 35. szám

Létesítsenek a könyvkiadók olyan lektori hivatalt, melyben a lektor független a kiadó anyagi érdekeitől, és mintegy tiszteletbeli állást tölt be, valahogy úgy, mint a színházaknál, ahol a dramaturg művészi és színigazgató gazdasági véleménye kiegyensúlyozódik. Szóval minden kiadónak legyen egy olyan lektora, aki mint tekintélyes és elismert író, nevével garantál és vállal felelősséget a kiadványokért. Mint a lapoknál felelős szerkesztő, legyen felelős lektor, aki természetesen nem a cenzúrának, hanem a közvéleménynek felelős.

Ami a kritikát illeti, erről csak a legpesszimisztikusabban beszélhetek, mert művészi közéletünk annyira gyalázatos módon deferált politikai jelszavaknak és a fórumon való hencegést és melldöngetést a művészi meggyőződésnek oly gyáva meghunyászkodásával fizette meg, hogy tiszta kritikáról nem lehet beszélni addig, amíg ennek a lehetetlen állapotnak legfőbb bűnösei nem expiáltak.

Ami végre az olvasót illeti, hogy kihez forduljon tanácsért és támogatásért a kétségbeesetten verekedő reklám zűrzavarában - az olvasónak azt felelem, amit a kisfiamnak feleltem, amikor csodálkozott rajta, hogy a villamos egyik oldalán Zwack-féle pálinkát hirdetnek, a másik oldalon pedig az áll, hogy az alkohol öl és butít: mind a két igazságra csak tapasztalatból lehet rájönni. Hogy mi a jó könyv és mi a rossz könyv, azt magam is az olvasóktól szoktam megtudni.

Vége